Ex legato D.ni D. Equitis
Antonii Francisci
de Marmis




SUM VIA ILLA & ILLA VERITAS.
Iohan. Cap: XIV v. 6
Est vir qui adest.
G. Quineau. fecit

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

Editio adcuratior,

Quam secundùm recensuit, notulisque illustravit

JOANNES CLERICUS;

cujus accessit

De eligenda inter Christianos dissentientes Sententia,

LIBER UNICUS.





AMSTELÆDAMI,
Typis STEPHANI ROGER, apud quem Musica omnis generis prostant.

cIↄ Iↄcc xviii.

REVER. ET ILLUSTRISSIMO

PRÆSULI

THOMÆ

ARCHIEPISCOPO

CANTUARIENSI,

TOTIUS ANGLIÆ

PRIMATI

ET METROPOLITÆ,

AC SERENISSIMÆ M. BRITANNIÆ

REGINÆ

A SANCTIORIBUS CONSILIIS

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CUM recuderetur opus aureum summi viri *Hugonis Grotii*, de Veritate Religionis Christianæ, cui nonnulla mea adjungenda visa sunt; ad quæ accedunt testimonia, ex quibus quàm optimè eum de Ecclesia Anglicana

* 2 sen-

ſenſiſſe liquet; nullus alius mihi quærendus fuit, Reverendissime Præsul, cui hanc Editionem, cum omnibus iis additamentis, conſecrarem, præter totius Anglicanæ Eccleſiæ Primatem & Metropolitam. Eam ergo Tibi do ac dico, cùm propter rem ipſam, patrocinio Tuo dignam, tum etiam ut animum officiúmque meum teſtatum Tibi faciam. Neque laudare, neque defendere *Grotium* hîc adgrediar. Eum ſua virtus, meritáque inſignia in Rempublicam Chriſtianam, apud bonos & eruditos omnes viros, ſatis commendant & tuentur. Nec de appendicibus à me adjectis agam, quæ adeò breves ſunt, ut propemodùm intra horulam perlegi poſſint. Si indignæ quidem eſſent *Grotio*, quidquid tandem de iis dicerem cenſores mihi non conciliaret; ſi verò non indignæ judicentur, nulla ratio à me petetur, cur eas ejus operi ſubtexuerim. Oporteret fortaſſe ut, pro more, Te, Illustrissime Præsul, veſtrámque Eccleſiam laudarem;

rem;

rem; verùm eo officio non ſemel defunctus ſum, & res omnibus notas narrarem. Itaque, iis miſſis, in votum deſino, quo Te, Reverendiſſimos Præſules, reliquúmque Anglicanæ Eccleſiæ Clerum, veram Religionem Chriſtianam animosè defendentes, & moribus exprimentes diutiſſimè & incolumes eſſe & florere à Deo Optimo Maximo enixè peto. Vale.

Dabam Amſtelodami Calendis Martiis Anni MDCCIX.



LECTORI

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CEPERAT *Bibliopola consilium de recudendo hoc opere Grotiano, cùm eum monui multa & gravia esse menda, in prioribus editionibus relicta, præsertim in testimoniis Veterum, quæ è re ejus erat emendari, & paucula, non sine fructu, in Notis addi posse; nec fore ingratum aut inutile Lectori, si subjungeretur libellus, quo ostenderetur ubi inveniatur quàm purissima Christiana illa Religio, cujus veritatem demonstravit vir summus. Ille verò continuò me orare, ut hoc in ejus gratiam præstare vellem; quod & pro observantia, quâ* Grotii *memoriam colo, & propter rei utilitatem, non illibenter suscepi. Quomodo autem præstiterim, tui erit,* LECTOR CANDIDE, *judicii. Permulta vitia Typothetarum emendavi, pluráque fortè emendassem, si potuissem omnia loca invenire. Notulas perbreves addidi, quod satis uberes jam essent subjectæ, nec plures postulare à me res ipsa videretur. Eas à Grotianis nomen meum distinguet. Denique libellum Grotianis adjeci, de eligenda inter dissentientes Christianos sententia, Ecclesiáque; in quo spero me nihil, præter mentem magni viri, aut certè*

præter

præter veritatem protulisse. Argumentis usus sum quæ cuivis paullò prudentiori probarentur, facilibus, nec longè accersitis; atque ita statui gerere se in hoc negotio Christianos oportere, quemadmodum in gravissimis vitæ negotiis prudentissimi quique sese gerere solent. Abstinui ab omni acriore controversia, dictisque quibusvis acerbioribus; quæ abesse debent ab omnibus nostris de Religione judiciis, si modò per adversarios liceat. Stylo simplici, nec calamistris ullis inusto, animi mei sensa exposui, prout in re tam seria fieri oportere censebam; ubi pondus argumentorum, non lenocinia verborum, quæruntur. Qua in re, Grotium *meum sum imitatus, & imitabuntur, ut puto, quicumque seriò & animo argumenti gravitate perculsò de ejusmodi rebus scribere adgredientur*

Dum autem hæc meditarer, misit ad me litteras eas, quas ad calcem videbis, Amplissimus juxta ac Doctissimus vir & cujus singulari humanitati multùm debeo, à Serenissima Magnæ Britanniæ Regina ad Regiam Cel*situdinem Sereniss. Etruriæ Magni Ducis extra ordinem missus. Eas, cum bona ejus venia, commodùm edi posse ad finem hujus voluminis judicavi, ut liqueret quid* Grotius *de Ecclesia Anglicana senserit; quæ quidem gratias ei habebit, ringentibus licèt nonnullis hominibus, qui pugnantia inter se dogmata, Socinianismum, Papismum, imò & Atheismum longè doctissimo & religiosissimo viro*

objiciunt; ne, ut opinor, immortalia ejus Scripta legantur, quibus inania eorum dogmata funditus evertuntur. Qua in re, ut in multis aliis similibus, frustra aliorum luminibus officere adhuc conati sunt. Sed iis Deus ignoscat (aliud enim nihil imprecor) & meliores eorum animis cogitationes injiciat; ita ut Veritatis & Pacis amore omnes tandem conjungamur, & in unum ovile, sub uno pastore Christo, conveniamus! Hoc te etiam, OPTIME LECTOR, *vovere & exoptare nobiscum decet; & sic tibi sanè Deus, tuisque omnibus adsit, prout rem, quà licebit, promovebis & omni ope adjuvabis! Vale.*

Dabam Amstelodami Calendis Martiis Anni MDCCIX;

EIDEM S. D. J. C.

IIS quæ ante octo annos dicebam nihil est, quod nunc adjiciam, nisi me, in hac secunda mea *Grotii* Editione, aliquot Notulas addidisse, & plura menda è Veterum testimoniis sustulisse. Vale.

Dabam Amstelod. Calendis Juniis Anni M DCC XVII.

Nobi-

Nobilissimo Amplissimoque Domino,

D. HIERONYMO
BIGNONIO,
ADVOCATO REGIO
In summo Auditorio Parisiensi.

Vir Nobilissime & Amplissime,

PECCEM in Justitiam ipsam, si tempora ei in augustissimo loco exercendæ debita alio divertam. Sed audacem me facit Religionis Christianæ tutela, pars Justitiæ tuique muneris magna. Neque Justitia sinit, ut accessio hæc ad quemquam prius perveniat, quam ad eum, ex cujus nomine magnam tituli superbiam liber præfert. Non dicam me partem poscere de otio tuo, quod tibi tam late diffusa muneris functio non concedit. Sed cum occupatis pro otio sit negotiorum mutatio, rogo ut forenses curas harum chartarum lectione distinguas. Ne sic quidem longe abibis ab actibus solitis. Audies testes, vim testimoniorum expendes, judicium feres. Ego judicatum faciam. Vale Vir Maxime. Lutetiæ 27 Augusti, cIɔ Iɔc xxxix.

HUGO GROTIUS

ANACEPHALÆOSIS

eorum,

Quæ ſingulis quibuſque libellis ab Auctore in hoc Opere de VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ tractantur.

LIBER PRIMUS.

LIBER SECUNDUS.

LIBER TERTIUS.

XIII. *Sol-*

LIBER QUARTUS.

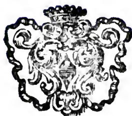
LIBER QUINTUS.

LIBER SEXTUS.

J. C.

J. C. LIBER UNUS

Dè eligenda inter diſſentientes Chriſtianos Sententia.



HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ

Ad Virum Amplissimum,

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatum Regium

In summo Auditorio Parisiensi.

LIBER PRIMUS.

§ I. *Occasio Operis.*



UÆRERE identidem ex me soles, Vir & de patria tua, & de literis, &, si id adjici pateris, de me quoque optime merite, HIERONYME BIGNONI, quod argumentum sit eorum librorum, quos pro religione Christiana, patriæ meæ sermone, scripsi. Neque id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio, lege-

ris, quantum excoluerint iſtam materiam, philoſophica ſubtilitate, [1] Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate Ludovicus Vives, maxima autem cum eruditione, tum facundia veſtras Philippus Mornæus. Quam ob cauſam videri poteſt magis ex uſu fuiſſe, alicujus illorum in ſermonem popularem verſio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi ſint, neſcio: te quidem, tam benigno ac facili judice, facile ſpero me poſſe abſolvi, ſi dicam, me lectis non illis tantum, ſed & Judæorum pro Judaïca vetere, & Chriſtianorum pro Chriſtiana religione ſcriptis, uti voluiſſe meo qualicumque judicio, & animo dare negatam, cum id ſcriberem, corpori libertatem. Exiſtimabam enim pro veritate certandum, & quidem tali, quam ipſe animo approbarem: fruſtra enim daturum me operam, ut perſuaderem aliis, quæ non ante mihi perſuaſiſſem. Itaque ſelegi, ex veteribus ac novis, quæ mihi ſe probabant maxime, omiſſis argumentis, quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos ſubditicios eſſe aut certo ſciebam, aut merito ſuſpicabar. Quibus autem ipſe aſſentiebar, ea & ordine

1 *Ramundus Sebundus*, &c.] Ætate *Grotii*, hi erant potiſſimi ea de re Scriptores; ſed à *Grotii* ævo innumeri Scriptores, Anglicè præſertim & Gallicè, de veritate Religionis Chriſtianæ ſcrip-

ordine certo dispoſui & expoſui, quam potui maxime populariter, & verſibus incluſi, quo rectius memoriæ mandarentur. Propoſitum enim mihi erat omnibus quidem civibus meis, ſed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam, quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque ſumpto exordio à laude noſtræ gentis, quæ navigandi ſollertia cæteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad ſuum tantum quæſtum, ſed & ad veræ, hoc eſt, Chriſtianæ religionis propagationem, uterentur. Neque enim deeſſe materiam, cum per longinqua itinera paſſim incurrerent, aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetiſtas, ut ſub imperio Turcæ, Perſæ, & Pœnorum; tum vero Judæos, & ipſos jam Chriſtianiſmi profeſſos hoſtes, diſperſos per maximas partes terrarum orbis: Neque deeſſe impios, qui abditum metu venenum, ex occaſione, apud ſimplices prodant: adverſum quæ mala optare me, ut recte armati ſint noſtrates, & qui ingenio præſtant, incumbant pro virili revincendis erroribus, cæteri ſaltem id caveant, ne ab aliis vincantur.

ſcripſerunt; quos tamen exemplo ſuo excitavit *Grotius*, quem recentiores ſunt imitati, & interdum etiam expilarunt. Quare prima tam piæ & tam neceſſariæ ſcriptionis gloria ad eum redundat. *Clericus*.

§ II. *Deum esse.*

Ac primo quidem libro, ut ostendam non esse rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod est, Numen esse aliquod. Id autem probare sic aggredior. Res aliquas esse, quæ esse cœperint, sensu ipso & confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non fuerunt caussa ut essent: nam quod non est, agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint sui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspicimus, aut conspeximus, fatendum est; sed & de iis, unde illæ ortum habent, [1] donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse numquam cœperit, quæque sit, ut loqui solemus, non contingenter, sed necessario. Hoc autem, qualecumque tandem sit, de quo mox agemus, idipsum est, quod Numinis, aut Dei voce significatur. Alterum argumentum, quo probamus, Numen esse aliquod, sumitur à manifestis-

1. *Donec tandem*, &c.] Quia dari non potest progressus, ut loquuntur, in infinitum. Est enim causa aliqua prima, eorum, quæ coeperunt, aut nulla; si quæ sit prima causa, Deus est; si ulla prima causa esse negetur, oportebit nullam esse omnino causam rerum, quæ esse cœperunt, ac proinde eas per se exstitisse, seu è nihilo prodiisse, quod est absurdum. *Clericus.*

2 *Quod ipsi*, &c.] *Metaphys. Lib.* XI. *c.* 5. Ubi memoratis fabulis de Diis, ita loquitur: ἂν εἴ τις χωρίσας αὐτὸ λάβοι μόνον τὸ πρῶτον ὅτι Θεοὺς ᾤον-

το

nifestissimo consensu omnium gentium, apud quas ratio & boni mores non plane exstincta sunt, inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sint apud omnes, & sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, [2] quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manarit; quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur: sin posterius, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, sive olim cognitas, sive nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exserit se hæc notitia; cum apud gentes sapientia, aut ingenio valentes,

το τὰς πρώτας αἰτίας εἶναι, θείως ἂν εἰρῆσθαι νομίσειε, καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς πολλάκις εὑρημένης εἰς τὸ δυνατὸν ἑκάστης καὶ τέχνης καὶ φιλοσοφίας καὶ πάλιν φθειρομένης, καὶ ταύτας τὰς δόξας ἐκείνων οἷον λείψανα περισεσῶσθαι μέχρι τοῦ νῦν: *quorum si quis, distinctione factâ, hoc tantum sumat quod primum fuit, quòd Deos esse putarent primas substantias, divinè dicta existimet, &c. ut credibile est, sæpiùs inventâ, quoad licuit, omni arte & philosophiâ & iterum deperditâ, hasce illorum opiniones, quasi reliquias, ad hæc tempora servatas fuisse.* Clericus.

tum apud ſtupidiores alias; quarum nec illas omnes decipi potuiſſe, nec has reperiſſe, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile eſt. Nec eſt, quod opponat hic quiſquam paucos, in multis ſæculis, qui Deum eſſe aut non crederent, aut non credere ſe profiterentur. Nam & paucitas ipſa, & quod ſtatim intellectis argumentis rejecta univerſim eſt eorum opinio, oſtendit, non provenire hoc ex uſu rectæ rationis, quæ hominibus communis eſt; ſed aut ex ſtudio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram eſſe contendebat; aut ex mente corrupta, ſicut vitiato palato res, non ut ſunt, ita ſapiunt: præſertim cum & hiſtoriæ, & alia ſcripta doceant, quo quiſque fuit probior, eo diligentius ab ipſo cuſtoditam de Deo notitiam. Atque adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum intereſt, ne quis ſit Deus, id eſt, humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus ſententia diſceſſionem, vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt, ſive generum ſucceſſionem abſque ullo primordio, ſive atomorum concurſum, ſive aliud quidvis; [3] id non minores, ſi non majores, habere difficultates,

3 *Id non minores*, &c.] Potuiſſet *Grotius*, ſine ulla temeritate, dicere multò majores eſſe difficultates in eorum ſententiis, qui volunt Mundum æternum eſſe, ſempérque fuiſſe, qualis eſt, vel ſponte ſuâ è nihilo prodiiſſe, vel atomorum fortuito concurſu eſſe conflatum; quæ ſententiæ plenæ ſunt

tates, neque eo, quod receptum eſt, magis eſſe credibile cuivis ad rem mediocriter attendenti, ſatis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo ſe nec credere; ſi quid vident, ſatis vident, quam hoc ſit homine indignum; qui modo mentem habere ſe credat, quam nec ipſam videt. Nec ſi capere Dei naturam noſtro ingenio non poſſumus, ideo talem eſſe naturam negandum eſt. Eſt enim id inferioris cujuſque proprium, ut quæ ſe ſuperiora atque excellentiora ſunt, capere non poſſit. Ne beſtiæ quidem, quid homo ſit, capiunt; multoque minus ſciunt, qua ratione homines reſpublicas inſtituant, ac regant, aſtrorum curſus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipſarum captum ſuperant. Atque ex hoc ipſo homo, quippe ſupra beſtias nobilitate naturæ conſtitutus, idque non à ſeſe, inferre debet id, à quo ſuperior beſtiis eſt conſtitutus, non minus ſeſe ſuperius, quam ipſe ſit beſtiis; ideoque eſſe aliquam naturam, quæ utpote excellentior, ſui captus modum excedat.

§ III. *Deum eſſe unum.*

Evicto Numen eſſe aliquod, reſtat ad

ſunt apertis repugnantiis, ut multi, à tempore *Grotii*, adcuratiùs demonſtrarunt; inter quos ſuo merito eminet vir doctiſſimus *Rodolfus Cudworthus*, in Opere Anglico *de Syſtemate Intellectuali Univerſitatis Rerum*; ſúntque etiam alii præſtantiſſimi Theologi & Phyſici Angli. *Clericus*.

Attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem, sive per se, quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: [1] actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessario sint: nihilque cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum fœcunditate, pro qua plures ipsæ res enascuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminentur: quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: [2] in eo unum pulcherrimum, sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, libere agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero,

1 *Actu autem sunt res singulæ.*] Sed res plures singulæ sunt individuæ plures naturæ. Ideóque hoc argumentum omitti fortè, sine bonæ causæ detrimento, potuit. *Clericus.*

2 *Unum*

altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est.

§ IV. *In Deo esse omnem perfectionem.*

Ut cætera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet (utamur nunc sane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non suppeditat; Græcum est τελειότης) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcumque est perfectio in rebus, ea aut cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est. Quæ cœpit, necesse est habuerit, unde inciperet. Et cum à nihilo nihil fiat eorum quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neque prima causa ulla perfectione postea orbari potuit: non aliunde, quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur: neque vero à se, quia natura omnis suam perfectionem appetit.

§ V. *Et quidem infinitam.*

Addendum est, esse has perfectiones in Deo, modo infinito: quia attributum cujusque finitur, aut quia causa, per quam existit,

2 *Unum pulcherrimum, sol.*] Certè vorticis hujus nostri, ut more hodierno loquar, solaris incolis: sicut aliis vorticibus centra illa ignea, quæ *stellas* vocamus. *Clericus.*

fistit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam exsistens, ut ante diximus, per se, sive necessario.

§ VI. *Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.*

Cum vero apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaque esse eum vitæ infinitæ, id est, æternum, pollentiæ immensæ, id est, omnipotentem, sic & omniscientem, & omnino sine ulla exceptione bonum.

§ VII. *Deum esse causam omnium.*

Quæcumque autem subsistunt, à Deo exsistendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Conclusimus enim, id quod per se, sive necessario est, unum esse.

1 *De usu partium*] Lib. III. c. 10. qui locus lectu dignissimus, at prolixior quàm huc transferri queat. Sed hæc adcuratiùs multi recentiores, in Anglia, Physici & Theologi exposuerunt. *Clericus.*

2 *Strabo notavit*] Locus est libro XVII. ubi cum distinxisset opera φύσεως, *naturæ*, id est, *materiæ*, & προνοίας, id est, *divinæ providentiæ*, addit: ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ γῇ περίκειται τὸ ὕδωρ, ἐκ

ſe. Unde ſequitur, ut alia omnia ſint orta ab aliquo diverſo à ſeipſis. Quæ autem aliunde orta ſunt, ea omnia in ſe, aut in cauſis ſuis, orta eſſe ab eo, quod ortum numquam eſt, id eſt, à Deo, jam ante vidimus. Neque ratio tantum, ſed ipſe id quodam modo ſenſus evincit. Nam ſi humani corporis admirabilem conſtructionem intus extraque conſpicimus, & ut omnia ibi, etiam minima, ſuos uſus habeant, nullo ſtudio, nulla induſtria parentum, arte vero tanta, ut philoſophorum ac medicorum præſtantiſſimi numquam ea ſatis poſſint admirari, oſtendit hoc opificem naturæ eſſe mentem excellentiſſimam: qua de re videri poteſt [1] Galenus, præſertim qua parte oculi & manus uſum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, ſed ad finem certum collocatæ ac figuratæ ſunt eorum partes. Neque animantium tantum, ſed & plantarum & herbarum, ut à Philoſophis accurate notatum eſt. Idem egregie [2] Strabo notavit in aquarum poſitu, quæ, ſi materiæ qualitatem reſpicias, mediæ eſſe debuerunt

οὐκ ἔστι δ' ἔνυδρον ζῷον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ χερσαῖον, καὶ ἐναέριον, καὶ πολλοῖς κοινωνικὸν φωτός, ἐποίησεν ἐξοχὰς ἐν τῇ γῇ πολλὰς καὶ εἰσοχάς, ὥστ' ἐν αἷς μὲν ἀπολαμβάνεσθαι τὸ σύμπαν ἢ καὶ τὸ πλέον ὕδωρ, ἀποκρύπτον τὴν ὑπ' αὐτῷ γῆν· ἐν αἷς δ' ἐξέχειν τὴν γῆν ἀποκρύπτουσαν ὑφ' ἑαυτῇ τὸ ὕδωρ, πλὴν ὅσον χρήσιμον τῷ ἀνθρωπείῳ γένει καὶ τοῖς περὶ αὐτὸ ζῴοις καὶ φυτοῖς.

Sed

buerunt inter terram atque aërem, cum nunc terris interfusæ sint; nimirum, ut terræ fœcunditati hominumque vitæ nihil obstaret. Ob finem autem agere non est, nisi intelligentis naturæ. Neque vero singula tantum ad peculiarem suum finem ordinantur, sed & ad communem Universi; ut apparet in aqua, [3] quæ contra naturam sibi propriam sursum movetur, ne inani interposito hiet Universi compages, ita facta, ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, & vis ad eum finem inseri rebus non potuit, nisi ab intellectu, cui subesset hoc Universum. Quin & bestiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atque directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficisci: quod in formicis, & apibus maxime apparet; sed & in aliis quibusdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura

Sed cum circum terram situs sit aqua naturalis, homo autem non sit animal aquaticum, sed partim terrestre, partim aëreum, multisque partibus lucis capax, fecit providentia multas in terra exstantias, depressionesque, ut hæ quidem reciperent aquam aut plurimam ejus partem, qua occultaretur quod sub ea est terra: per illas vero attolleret se terra, ac sub se aquas occultaret, nisi quatenus ea ipsa humano generi, & quæ huic inserviunt, animalibus plantisque essent usui. Observarunt hoc inter Hebræos Rabbi Juda Levita, & Abenesdra: inter Christianos vero Chrysostomus de Statuis nono sermone.

3 *Quæ contra naturam*] Hæc habet vir summus ex Peripatetica Philosophia, quæ aquam metu vacui per antlias adscendere statuebat; quod pondere aëris fieri jam omnibus constat. Sed in gravitate, quemadmodum à Recentioribus explicatur,

ra quærunt. Non ipsis inesse vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod semper agunt consimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare 4 ab extrinseca ratione ipsas aut dirigente, aut efficaciam suam ipsis imprimente, necesse est ista proficisci: quæ quidem ratio non aliud est, quam quod Deus vocatur. Jam vero cœlestia quoque sidera, & quæ in iis maxime eminent, sol & luna, cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam possit. Nam cum alioqui multo simplicior fuisset per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum spatia beneficia ipsorum pertingerent. Sicuti vero terrarum usus penes animantia est, ita animantium cæterorum penes hominem maxime, qui violen-

tur, non minus ordo Universi, & Conditoris sapientia elucent. *Clericus.*

4 *Ab extrinseca ratione*] Imò verò fiunt ab ipsa anima Brutorum, quæ eatenus facta est Rationis particeps, ut talia facere possint, non alia. Alioqui Deus ipse in iis vice Animæ ageret, quod vix persuaderi adcuratiùs philosophanti possit. Nihil vetat sentientium & intelligentium Naturarum plures esse ordines, quorum infimi sint in corporibus Brutorum. Nam Bruta machinas esse merè corporeas, quod voluit *Ren. Cartesius*, nemo, ut puto, seriò credidit. Sed quid fit, inquies, iis animabus, cùm Bruta moriuntur? Id verò nescio, nec propterea minùs verum iis animas inesse. Non necesse est nos omnia scire, nec propterea neganda sunt ea, quorum rationem reddere non possumus. Tenenda sunt ea, de quibus constat, atque æquo animo sunt ignoranda, quæ scire non possumus. *Clericus.*

violentissima quæque exsuperantia ingenii sibi subjicit. [5] Unde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant. Cum vero eo usque vis hominis non possit pertingere, ut & cœlestia lumina sibi servire cogat, nec illa ultro se homini mancipasse credenda sint: sequitur, ut superior quædam sit mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra posito operas perpetuas præstent: quæ ipsa mens non alia est, quam opifex siderum, atque universi. [6] Motus autem siderum, [7] qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, manifeste ostendunt non vim materiæ, sed liberi agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alii ex hac, alii ex altera cœli parte positus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri potest, quod sidera in

5 *Unde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant.*] Docet Cicero de Officiis primo, & de natura Deorum secundo.

6 *Motus autem siderum qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur.*] Tractat docte hoc argumentum Maimonides Ductore dubitantium parte II. c. 24. Quod si terram perpetuo moveri statuas; res sub aliis nominibus eodem redibit.

7 *Qui eccentrici*, &c.] Ex vulgati hæc omnia, ut & sequentia nonnulla, opinione, quæ jam explosa. Sed non minùs divinæ potentiæ efficacia cernitur in constantibus illis motibus Planetarum parabolicis, circa Solem, per fluidissimum vorticem; ita ut nec accedant umquam, nec recedant, plusquàm solent, à centro, semperque pari obliquitate Solis æquatorem secent. *Clericus.*

8 *In domus speciem.*] Aut navis, aut balistæ.

9 *Artium progressus & inculta olim terra, quæ habitari postea cœperunt.*] Tertullianus ex historiis hoc tractat, libro de Anima, sectione XXX. *Invenimus autem apud omnes commentarios, etiam humanarum antiquitatum,* pau-

in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipsa vero mundi figura perfectissima, scilicet, & partes ejus in cœli quasi sinu conclusæ, atque ordine admirabili dipositæ, satis loquuntur, non, casu hæc confluxisse, sed ab intellectu, & quidem excellentissimo, esse constituta. Nam quis adeo stultus est, ut à casu aliquid tam accuratum exspectet, quasi credat, casu lapides & ligna, [8] in domus speciem coalitura, aut ex jactis forte literis exstiturum poëma: cum & qui figuras geometricas in littore viderat, hominis se dixerit videre vestigia, satis perspiciens à casu talia proficisci non potuisse? Præterea non ab æterno exstitisse hominum genus, sed à certo tempore communem stirpi sumpsisse originem, evincunt inter alia, [9] artium progressus, & incultæ olim terræ quæ

paulatim humanum genus exuberasse, &c. Et mox: *Ipse orbis in promptu est cultior in dies & instructior pristino.* Duo hæc argumenta Aristotelis sententiæ, quæ numquam cœpisse vult genus humanum, auctoritatem apud historiarum peritos ademerunt, etiam apud Epicureos. Lucretius v. 325.

Praterea si nulla fuit genitalis origo
Terrarum & cœli, semperque aterna fuere,
Cur supra bellum Trojanum & funera Troja,
Non alias alii quoque res cecinere Poëta?
Quo tot facta virûm toties cecidere: nec usquam
Æternis fama monumentis insita florent?
Verum, ut opinor, habet novitatem summa, recensque
Natura est mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quadam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augescunt, nunc addita navigiis sunt
Multa, modo organici melicos peperere sonores.

& quæ ibi sequuntur plura. Virgilius Ecloga VI.

— *ut his exordia primis*
Omnia,

quæ habitari poſtea cœperunt, quod & inſularum ſermo teſtatur profectus à terris adjacentibus. Tum vero inſtituta quædam ita hominibus communia, ut non tam naturæ inſtinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ & vix paucis in locis per

Omnia, & ipſe tener Mundi concreverit orbis.

Idem Georgicon I.

Ut varias uſus meditando extunderet artes,
Paulatim & ſulcis frumenti quæreret herbam,
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii ſenſere cavatas,
Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras & fallere viſco
Inventum, & magnos canibus circumdare ſaltus:
Atque alius latum funda jam verberat amnem
Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina:
Tum ferri rigor atque arguta lamina ſerra,
Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum:
Tum variæ vénere artes.

Horatius lib. I. Satyra III.

Cum prorepſerunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter,
Unguibus & pugnis, dein fuſtibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quæ poſt fabricaverat uſus:
Donec verba, quibus voces ſenſuſque notarent,
Nominaque invenere: dehinc abſiſtere bello,
Oppida cœperunt munire & ponere leges:
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Plinius libro tertio Naturalis hiſtoriæ circa initium: *Quare ſic accipi velim, ut ſicubi viduæ fama ſua nomina, qualia fuere primordio ante ullas res geſtas, nuncupentur.* Idem robora Hercynia Mundo congenita dixit lib. XVI. Et in pleno cuncto mortalium generi minorem in dies fieri menſuram obſervatum ait Libro VII. Seneca apud Lactantium: *Nondum ſunt mille anni ex quo initia ſapientiæ nota ſunt.* Tacitus Annalium III. *Vetuſtiſſimi mortalium nulla adhuc mala libidine, ſine probro, ſcelere, eoque ſine pœna aut coërcitionibus agebant: neque præmiis opus erat, cum honeſta ſuopte ingenio peterentur: & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At poſtquam exui æqualitas, & pro modeſtia ac pudore, ambitio & vis incedebat, provenere dominationes,* *multoſque*

per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni, accepta ferri debeant: qualis victimarum in sacris mactatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum solemnia, & incestorum fuga.

B § VIII.

multosque apud populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquam regum pertæsum, leges maluerunt. Ita primo rudibus hominum animis simplices erant. Neque vero non aliis tantum, sed nec plene sibi ipsi probavit Aristoteles illam suam, de hominum genere numquam cœpto, ὑπόθεσιν. Hæsitanter enim compluribus in locis ea de re loquitur, ut notatum Mosi Maimonidæ Doctoris dubitantium parte II, in præloquio Libri secundi de Cœlo, capite primo; ejus quod ipse hac in re ponit πίστιν persuasionem esse dicit, non autem dicit ἀπόδειξιν, demonstrationem. Est vero ejusdem Philosophi dictum libro III. de Anima, cap. III. δόξῃ ἕπεται πίστις. *Opinionem sequitur persuasio.* Præcipuum autem ejus argumentum est ex absurdo contrariæ sententiæ: Ea autem ponebat non creatum cœlum & universum, sed generatum, quod est ἀσύστατον. Libro XI. Metaphysicorum cap. VIII. verisimile ait eandem artem sæpius inventam corruptamque, Libro autem III, capite ultimo de Generatione animantium sic loquitur: Διὸ καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τετραπόδων γενέσεως ὑπολάβοι τις ἄν. εἴπερ ἐγίγνοντό ποτε γηγενεῖς, ὥσπερ φασί τινες, δύο τρόπων γενέσθαι θάτερον. ἢ γὰρ ὡς σκώληκος συνισταμένου τὸ πρῶτον, ἢ ἐξ ᾠῶν. *Quare & de hominum ac quadrupedum ortu non absurde quis conjiciat; si elim ex terra editi sunt, id duorum modorum altere evenisse, aut ut vermiculi primum exsisterent, aut ut ex ovis ederentur.* Utrumque hunc modum cum explicasset, addit: ὅτι μὲν οὖν, εἴπερ ἦν τις ἀρχὴ τῆς γενέσεως πᾶσι τοῖς ζῴοις, εὔλογον δυοῖν τούτοιν εἶναι τὴν ἑτέραν φανερόν. *Quare si quod initium exsistendi animalibus fuit, id altere de duobus istis modis contigisse manifestum est.* Idem Aristoteles Topicorum I. c. XI. Ἔστι δὲ προβλήματα καὶ ὧν ἐναντίοι εἰσὶν οἱ συλλογισμοί (ἀπορίαν γὰρ ἔχει, πότερον οὕτως ἔχει ἢ οὐχ οὕτως, διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πιθανούς) καὶ περὶ ὧν λόγον μὴ ἔχομεν, ὄντων μεγάλων, χαλεπὸν οἰόμενοι εἶναι τὸ διὰ τί ἀποδοῦναι, οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος, ἢ οὔ. καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα ζητήσειεν ἄν τις. *Quæstiones sunt de quibus & in alteram partem est ratiocinari: ubi nempe disputari potest res sic se habeat, an aliter, quia in utramque*

§ VIII. *Ad objectionem de mali causa.*

Neque ab eo, quod diximus, dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus, quorum videtur origo Deo adscribi non posse; ut qui perfectissime, sicut ante dictum est, bonus sit. Nam cum diximus, Deum omnium esse causam, addidimus, eorum, quæ vere subsistunt; nihil enim prohibet, quominus ipsa, quæ subsistunt, deinde causæ sint accidentium quorumdam; quales sunt actiones. Deus hominem & mentes, sublimiores homine, creavit cum agendi libertate; quæ agendi libertas vitiosa non est, [1] sed potest sua vi aliquid vitiosum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter mala dicuntur, omnino Deum adscribere auctorem nefas est. At sunt, quæ alio sensu dicuntur mala, quia certæ personæ doloris aut damni adferunt

utramque partem argumenta sunt probabilia. Tum etiam de quibus certi aliqnid non habemus, quia cum res ipsa sint graves, causas cur sic vel sic se res habere pro certo habeatur, non invenimus: ut an ab æterno sit Mundus, an non: nam talia solent venire in disputationem. De eadem re idem differens libro 1. de cœlo, cap. 12. ἅμα δὲ μᾶλλον ἂν εἴη πιστὰ τὰ μέλλοντα λεχθήσεσθαι, προακηκοόσι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα, *Sic & credibiliora erunt quæ dicentur, si prius disputantium momenta recte expenderimus.* Merito igitur Tatianus, ubi causas adfert cur sacris Scripturis credat, etiam hanc non tacuit, τὸ τοῦ παντὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, *comprehensu facile illud quod tradunt de Universi hujus fabricatione.* Sume de Platone Mundi originem fuisse aliquam: ab Aristotele non esse genitum: & habebis ipsam Judæorum Christianorumque sententiam.

3 *Potest suâ vi*, &c.] Prævidit quidem etiam Deus fore ut naturæ

runt aliquid, quæ à Deo proficisci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto respondentem, nihil vetat: cum in eo nihil sit, quod bonitati repugnet: imo sæpe hæc ab ipsa bonitate proficiscantur, sicut à bono medico ingratum sapori pharmacum.

§ IX. *Contra duo principia.*

Rejicienda autem hîc obiter eorum sententia, qui [1] duo principia agentia, alterum bonum, alterum malum posuerunt. Ex duobus enim pugnantibus inter se destructio sequi potest, ordinata constructio non potest. Neque vero sicut aliquod est per se bonum, ita aliquod esse per se & omni modo malum potest: cum malum defectus sit quidam, qui esse nequit, nisi in re exsistente: ipsum autem exsistere jam [2] boni est aliquid.

turæ liberæ libertate sua abuterentur, indeque multa mala & physica & moralia exoritura; nihilo secius abusum illum, consectariaque ejus pati maluit, quàm naturas libertate præditas non creare. Quid ita? Quia cùm natura libera sit præstantissima creatura, quæque summam Opificis potentiam quàm maximè ostendat; Deus noluit incommoda ex naturæ mutabilitate promanantia antevertere, quia ea potest, cùm visum erit, per totam æternitatem emendare; iis modis, qui nonnisi bonitati ejus convenientissimi esse possunt, quamvis eos nondum revelarit. Qua de re, multa nuper Gallico sermone scripsimus, contra Manichæorum personatum patronum *Pet. Balium.* Clericus.

1 *Duo Principia*] Respicit veteres Zoroastris discipulos & Manichæos. *Clericus.*

2 *Boni aliquid*] Sed agitur hîc de bono morali non de Physico, qualis est exsistentia. Præstitisset hac ratiocinatione abstinere. *Clericus.*

§ X. *Universum à Deo regi.*

Dei autem providentia regi hoc universum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, sed & aves, feræ, quadrupedes, quibus aliquid est quasi vice intellectus, curam habent eorum, quæ à se producta sunt. Quæ perfectio cum pars sit bonitatis, à Deo removenda non est; eoque magis, quod sit ipse, & omniscius, & omnipotens, ita ut non possit non cognoscere ea, quæ aguntur, aut agenda sunt, eaque ipse temperare ac dirigere facillime possit: quo & illud pertinet, quod supra jam diximus, de motu rerum contra naturam propriam, ob finem universalem.

§ XI. *Etiam sublunaria.*

Multum autem errare eos, qui providentiam hanc [1] cœli orbibus includunt, cum ex ratione jam allata, & ad res omnes conditas vim suam exserente apparet: tum inde etiam, quod astrorum cursus, ut Philosophorum potissimi agnoscunt, & experientia satis demonstrat, ordinati sint [2] ad usum hominum. Æquum autem est, ut magis

gis

1 *Cæli orbibus*, &c.] Hæc fuit sententia *Aristotelis.* Vide *Plutarchum* de placitis Philosophorum. L. II. c. 3. & *Atticum* apud *Eusebium* de Præp. Evangelica Lib. v. c. 5. *Clericus.*

2 *Ad usum hominum*] Si non hominum solorum, cùm nobis non constet, nullas alias esse intelligentes naturas, in aliis Planetis; certè partim & quatenus iis utimur, sine ullius alius creaturæ injuria. Cùm sole carere nequeamus, propter nos esse creatum meritò contendimus; nisi, quod absurdum esset,

gis curetur id cujus gratia eſt aliud, quam quod in uſum alterius comparatum eſt.

Etiam ſingularia.

Neque minus falluntur, [1] qui univerſalia ab eo curari volunt, non & ſingularia. Nam ſi ignorari à Deo ſingularia volunt, quod quidam profitentur, ne ſe ipſe quidem Deus agnoſcet. Neque vero infinita erit ſcientia, quod jam ante concluſimus, ſi ad ſingula non extenditur. Quod ſi & illa cognoſcit Deus, quidni & curet, præſertim cum & ſingula, qua ſingula ſunt, ordinentur ad finem certum cum peculiarem, tum univerſalem: & ipſa rerum genera, quæ à Deo conſervari illi ipſi auctores agnoſcunt, non ſubſiſtant, niſi in ſingulis, ita ut ſi ſingula perire poſſint, abdicata à divina providentia, poſſint & ipſa genera.

§ XII. *Probatur id ex conſervatione Imperiorum.*

Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & Philoſophi & Hiſtorici agnoſcunt, in conſervatione rerumpublicarum: primum univerſim, quod ubicumque

eſſet, nos à caſu quæ neceſſaria nobis ſunt accepiſſe fingamus; ut ſi quis incideret in domum omnibus neceſſariis inſtructam, nec eam tamen in gratiam ullius hominis, qui ſolus ea frui poteſt, inſtructam putaret. *Clericus.*

1 *Qui univerſalia*, &c.] Ea fuit ſententia Stoïcorum, de qua vide *Arrianeas* Diſſertationes *Epicteti* Lib. 1. c. 12. & *Juſt. Lipſium* in Phyſiol. Stoïca. *Clericus.*

cumque [1] ordo ille regendi parendique receptus eſt, manet ſemper: deinde ſæpe etiam ſpecialiter, in longa duratione hujus aut illius formæ imperii, per multa ſæcula, ut regii apud Aſſyrios, Ægyptios, Francos; optimatum apud Venetos. Quamquam enim humana ſapientia aliquid in hoc poteſt: tamen, ſi recte conſideretur multitudo malorum hominum, & quæ extrinſecus nocere poſſint, & agnatæ quaſi rebus viciſſitudines, non videtur tam diu imperium aliquod poſſe ſubſiſtere, niſi peculiari quadam Divini Numinis cura, quæ evidentius etiam ſpectatur, [2] ubi Deo viſum eſt mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam ſibi deſtinatam, inſtrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæſare dictatore, apud Tartaros [3] Cingi, [4] apud Sinenſes Namcaa: his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt ſupra votum, magis quam fert ſolita caſibus humanis varietas: quæ tanta eventuum ſimilitudo, & ad certum finem quaſi conſpiratio, indicium eſt providæ directionis. Nam in

1 *Ordo ille regendi*, &c.] Quia ſine eo Societas Humana non conſtat, nec ſine Societate Genus Humanum conſervari poteſt. Unde colligere eſt à Providentia Divina homines creatos, ut in Societate viverent, legibúſque uterentur, ſine quibus nulla eſt, nec eſſe poteſt Societas. *Clericus.*

2 *Ubi Deo viſum eſt mutare imperia.*] Lucretius ipſe:

Uſque adeo res humanas vis abdita quadam
Obterit.

3 *Cingi*] Videtur intelligere Genghiz-

in alea Venerium aliquoties jacere casus esse potest: at centies si quis eumdem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficisci.

§ XIII. *Ex miraculis.*

At certissimum divinæ providentiæ testimonium præbent miracula, & prædictiones quæ in historiis exstant. Referuntur quidem multa id genus fabulosa: sed quæ testes sui temporis idoneos habuerunt, id est, tales quorum nec judicium, nec fides laboret, rejicienda non sunt, quasi omnino talia fieri non possint. Nam cum Deus sit omnipotens, quid est, cur non possit aut quod scit significare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinem, quippe à se constitutum, & sibi opificii jure subjectum? Quod si quis dicat, talia quædam etiam à mentibus Deo inferioribus potuisse proficisci, concedi sane potest: sed hoc ipsum viam struit, ut facilius de Deo idem credatur: tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipsas facere, aut sapienter permittere censendus est; cum in

 regnis

Genghiz-Can, qui ex Tartaria Orientali ortus, ac urbe Caracarom, non tantum Tartariam, sed & septemtrionalem Sinam, Indiámque subegit. Ab eo orti Mogolenses Reges, & Tartariæ Minoris Principes. Cujus vita Gallicè exstat, Lutetiæ anno 1710. edita. *Clericus.*

4 *Apud Sinenses Namcaa.*] Suo jure nominari hic poscit Peruani imperii inchoator Manca-Capacus. [Vide *Garsilazzum de la Vega, in Incarum Historia.*]

regnis bene constitutis nihil fieri soleat, extra communes leges, nisi summi rectoris arbitratu.

§ XIV. *Præsertim autem apud Judæos, quibus fides adstruitur ex duratione Religionis.*

Miracula autem aliqua revera aliquando esse conspecta, etiamsi de aliarum historiarum fide dubitari possit, vel sola Judaïca religio facile evincat; quæ jampridem omnibus humanis auxiliis destituta, imo contemtui ac derisui exposita, per omnes ferme mundi plagas, [1] in hunc diem perdurat; cum [2] religiones aliæ omnes (excepta Christiana, quæ Judaïcæ quasi perfectio est,) aut evanuerint, simulatque subducta est ipsis vis atque auctoritas imperantium, ut Paganicæ

1 *In hunc diem perdurat.*] Hecatæus de Judæis, qui ante Alexandri tempora fuere. Τοιγαροῦν καὶ κακῶς ἀκούοντες ὑπὸ τῶν ἀστυγειτόνων καὶ τῶν εἰσαφικνουμένων πάντων, καὶ προσπηλακιζόμενοι πολλάκις ὑπὸ τῶν Περσικῶν βασιλέων καὶ Σατραπῶν, οὐ δύνανται μεταπεισθῆναι τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ γεγυμνασμένως περὶ τούτων καὶ αἰκίαις καὶ θανάτοις δεινοτάτοις μάλιστα πάντων ἀπαντῶσι, μὴ ἀρνούμενοι τὰ πάτρια. *Quare quamquam & maledictis impeti solent à vicinis advenisque, & injuriose sæpe tractati sunt à Persicis Regibus ac Satrapis, non possunt à sententia deduci, sed pro ea palam omnes cruciatus sævissimasque mortes subeunt, nec adduci possunt ut patria instituta abdicent.* Locum nobis servavit Josephus contra Appionem primo, & ex eodem Hecatæo exemplum addit Alexandri temporum, cum ad reparandum Beli templum Judæi milites operam suam constanter negarunt. Bene autem, libro contra Appionem altero, ostendit Josephus, hinc apparere firmam Judæorum ab antiquo persuasionem de Deo legum suarum auctore, quod non,

ganicæ omnes; aut eadem imperii vi adhuc perpetuo ſuſtententur, ut Mahumetiſmus. Quod ſi quæratur, quæ ſit cauſa, cur Judaïca religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat; nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc ſunt à ſuis parentibus, ut illi rurſum à ſuis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Moſis ac Joſuæ ætate vixerunt, [3] certa ac conſtanti traditione acceperint ea miracula, quæ cum alias, tum maxime in ipſo Ægypti exitu, atque itinere, & in Chananææ ingreſſu, contigerant; quorumque ipſi illi progenitores eorum teſtes fuerant. Neque vero credibile eſt, alioqui fieri potuiſſe, ut ingenii ſatis contumacis populus, legem tot ritibus oneroſam in ſe ſuſciperet: aut ut homines ſapientes

 ex

non, ut cæteri populi, mutare quicquam in illis legibus auſi ſunt umquam; ne tunc quidem cum in exſiliis longinquis, ſub exterorum Regum imperio, omni genere & minarum & blandimentorum tentarentur. Addendum his Taciti illud de proſelytis: *Tranſgreſſi in morem eorum idem uſurpant; nec quicquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos: exuere patriam, parentes, fratres vilia habere.* Nempe, præ Dei lege, quod immerito culpat homo irreligioſus. Vide & quæ de Judæorum conſtantia Porphyrius tradidit libro, De non edendis animalibus, ſecundo, & quarto; ubi & Antiochi mentio, & inter Judæos ſpeciatim conſtantiæ Eſſenorum.

2 *Religiones aliæ omnes.*] Imo & leges etiam illæ laudatiſſimæ Lycurgi, quod & Joſephus notavit & Theodoretus.

3 *Certa ac conſtanti traditione, &c.*] Cui fidem habemus, quia Deo tanti erat condere Religionem, in qua unum Deum omnium Creatorem, & quidem ſpiritualem eſſe, eúmque ſolum colendum docebatur. *Clericus.*

ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumcisionem eligerent; quæ & [4] suscipi sine dolore gravi nequiret, & [5] ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo se commendare posset, extra Deum auctorem.

§ XV. *Mosis veracitate & antiquitate.*

Mosis quoque scriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita sunt, fidem maximam conciliat, non tantum, quod Dei oraculo ipsum commendatum ac populo præfectum perpetua, inter Hebræos, fama semper constitit: sed & quod nec suæ gloriæ, nec suorum commodis eum studuisse, satis appareat, cum & peccata sua, quæ diffi-

4 *Suscipi sine dolore gravi nequiret.*] Μετὰ χαλεπῶν ἀλγηδόνων, *cum gravibus doloribus* factum, ait Philo.

5 *Et ab externis omnibus derideretur*] Idem Philo, πρᾶγμα γελώμενον παρὰ πολλοῖς. Hinc Judæi curti, verpi, recutiti apud Poëtas.

1 *Litteras se aliunde accepisse fatentur.*] Herodotus Terpsichore: Ἴωνες παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταῤῥυθμίσαντές σφεων ὀλίγα, ἐχρέωντο. χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερεν, εἰσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικήϊα κεκλῆσθαι. *Iones cum à Phœnicibus litteras didicissent, usi eis sunt cum immutatione quadam. Et cum usu effecere, ut æquum erat, ut littera illa, quod eas Phœnices in Græciam attulissent, Phœnicia dicerentur.* Timon dixit:

Φοινικικὰ σήματα Κάδμου.
Cadmi Phœnicica signa.

Callimachus:

Κάδμος ἀφ' οὗ γραπτὰς Ἑλλὰς ἔχει σελίδας.
Cadmus, ab hoc scriptos Græcia nacta libros.

Litteras Phœnicicas sive Punicas dixit & Plutarchus Symposiacorum lib. IX. problemate III. ubi & Alpha lingua Phœnicum ait significare bovem, quod verissimum. Eupolemus libro de Judææ Regibus ait: Τὸν Μωσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθαι καὶ γραμματικὰ πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι, καὶ παρ' Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν. *Mosem primum fuisse sapientum, atque ab eo datam*

dissimulare poterat, ipse tradiderit, & regni sacerdotiique dignitatem aliis adsignaverit, sua posteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia satis ostendunt, nihil ei causæ fuisse, cur mentiretur: sicut nec fucata aut illecebrosa utitur oratione, qualis mendacio fidem impetrare solet; sed & simplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata scriptorum Mosis antiquitas, cui nullum aliud scriptum possit contendere: cujus argumentum & hoc est, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, [1] litteras se aliunde accepisse fatentur, quæ apud ipsos litteræ & ordinem & nomen & [2] ductum quoque veterem non alium habent, quam

datam litteraturam Judæis, quæ ab Judæis ad Phœnices pervenerit. Nimirum, lingua vetus eadem Judæis quæ Phœnicibus, aut certe paululum diversa. Lucianus: Ὁ δὲ φωνάς τινας ἀσήμους φθεγγόμενος, οἷα γένοιντ' ἂν Ἑβραίων ἢ Φοινίκων. *Loquebatur is verba quædam ignota: qualia sint Hebraïca aut Phœnicia.* Chœrilus in versibus de Solymis, quos ad lacum habitasse dicit, Asphaltiten puto,

Γλῶσσαν μὲν Φοίνισσαν ἀπὸ στομάτων ἀφιέντες.

Hi vero ore suo Phœnicia verba sonabant.

Vide Scenam Punicam Plauti, ubi quæ posita sunt lingua Punica bis habes, ex duplici scriptura, deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facile corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem & Hebræis, ita & litteræ Hebræorum vetustissimæ eædem quæ Phœnicum. Vide hac de re viros magnos, Josephum Scaligerum in Diatriba ad annum Eusebii CIↃ IↃC XVII, & Gerardum Vossium Grammatices Libro I. cap. X. [ac præsertim *Sam. Bochartum*, in Chanaane.] Adde, si placet, Clementem Alexandrinum Strom. Libro I. & Eusebium Præparatione Euangelica, Libro X. cap. V.

2 *Ductum quoque*, &c.] Intelligendæ Samariticæ litteræ, quæ eædem ac Phœniciæ, ut ostenderunt *Lud. Cappellus*, *Sam. Bochartus*, aliique. Nos quoque Gallicè de iis egimus, *Biblioth. Selecta* Vol. XI. *Clericus.*

3 An-

quam Syriacæ sive Hebraïcæ: sicut & [3] antiquissimæ leges Atticæ, unde & Romanæ postea desumptæ sunt, ex legibus Mosis originem ducunt.

§ XVI. *Testimoniis extraneorum.*

Accedunt ad hæc non paucorum alienorum

3 *Antiquissima leges Attica*] Exemplum habes illustre in fure nocturno, qua de re egimus lib. II. de Jure belli, cap. I § 12. Alterum in lege illa quam Sopater recitat, τῇ ἐπικλήρῳ ἐπιδικαζέσθω ὁ ἀγχιστεὺς, quam Terentius sic exponit,

Lex est, ut orba qui sint genere proximi
Iis nubant, & illos ducere eadem hac lex jubet

Donatus autem ad eum locum sic: *Orba proximo nubat: orbam proximus ducat: lex Attica est.* Sumpta, nimirum, ex lege Mosis, Numerorum ultimo: qua de re alibi plenius agendi erit locus. Multa alia reperiet, si cui cura fuerit quærere. Ut ὀσχοφόρια ex festo Tabernaculorum: legem ne Pontifex nisi virginem & civem ducat: ut post sorores ad successionem vocentur agnati. [Ideò leges Atticæ consentaneæ sunt in multis Hebraïcis, quòd Attici multas consuetudines Cecropi Ægyptio deberent; quódque apud Hebræos Deus multas Ægyptiorum institutis, quibus Hebræi adsueti erant, similes leges tulerit, iis tamen emendatis quæ noxia esse poterant; quod nos ad Pentateuchum sæpiùs ostendimus & ante nos *Joan. Spencerus*, in Opere de Legibus Ritualibus Hebræorum. *Clericus.*]

1 *In antiquissimis Phœnicum historiis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius*] Inde hæc nobis servavit Eusebius Lib. I. Præparationis capite x. Φοινίκων θεολογία τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνευματώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες. ταῦτα δὲ εἶναι ἄπειρα καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας. ὅτι δὲ, φασιν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ ἐγένετο σύγκρασις, ἡ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη πόθος. αὕτη δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἁπάντων· αὐτὸ δὲ οὐκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτοῦ κτίσιν, καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ συμπλοκῆς τοῦ πνεύματος ἐγένετο Μώτ. τοῦτο τινές φασιν ἰλύν· οἱ δὲ ὑδατώδους μίξεως σῆψιν, καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως καὶ γένεσις τῶν ὅλων. *Phœnicum Theologia principium hujus Universi ponit aërem tenebrosum & spiritalem, sive spiritum aëris tenebrosi, & chaos turbidum ac caligine involutum. Hæc porro infinita fuisse, multoque tempore ignara termini. At ubi spiritus amore principiorum suorum tactus est, factaque est inde mixtio,* huic

rum à Judaïca religione testimonia, quæ ostendunt, vetustissimam apud omnes gentes famam ita habuisse, ut Mosis scripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine scripta reliquit, eadem ferme erant & [1] in antiquissimis Phœnicum historiis, quas à San-

huic nexui nomen factum Cupidinis. Tale fuit initium procreationis rerum omnium. At spiritus generationem sui nullam agnoscebat. Ex connexione autem ejus spiritus, prodiit Mot. Hoc limum nonnulli, alii aquosæ mixtionis putredinem esse volunt. Et hinc factum est seminium omnis creaturæ & omnium rerum generatio. In Mose habes statim tenebras, habes & spiritum. Amoris significatio est in voce מרחפת. Plutarchus Symposiacon VIII, probl. I, Platonem explicans, Deum ait Mundi esse Patrem, non emissione seminis, sed alia quadam vi genitabili materiæ inserta; quod isto simili illustrat:

Πλήθυσι γὰρ τοι καὶ ἀνέμων διέξοδοι·
Θήλειαν ὄρνιν.
Namque & volucrem feminam perflans solet
Implere ventus.

Μὼτ vero, מוט, unde Græcum *μόθος*, est תהום *ἄβυσσος* jam commota. Est enim ἄβυσσος nihil aliud quam ingens ἰλὺς Ennio, si recte sensum ejus accipio,

Corpore Tartarino pregnata
Paluda virago.

Is limus discessit deinde in tellurem ac mare. Apollonius Argonauticorum IV.

——— *ἐξ ἰλυὸς ἐβλάστησε*
Χθὼν αὐτή.
——— *edita limo*
Terra fuit.

ubi Scholiastes: *Ζήνων τὸ παρ' Ἡσιόδῳ χάος ὕδωρ εἶναί φησιν, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνεται, οὗ συνιζάνοντος ἰλὺν γενέσθαι, ἧς πηγνυμένης ἡ γῆ στερεμνιοῦται. Zeno chaos illud apud Hesiodum aquam esse dicebat, unde fiunt omnia, ea subsidente factum limum, limo concrete terram solidatam.* Nota autem Zenonem hunc fuisse è Phœnicibus quorum colonia Citium, unde omnes transmarini כתים Hebræis. Non abit hinc *Virgilius* Eclog. VI.

Tum durare solum & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.

Numenius citatus à Porphyrio de Nympharum antro ait, *τὸν προφήτην εἰρηκέναι ἐμφέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ὕδατος τοῦ Θεοῦ πνεῦμα. Dixisse Prophetam* (Mosem, scilicet) *Dei spiritum supervectatum* (ea voce Tertullianus utitur de Baptismo) *aquis.* Quia vero vox מרחפת proprie incubitum columbæ super ovo significat, ideo in isto limo animan-

Sanchuniathone collectas vertit Philo Biblius;

mantia, id est, sidera, ut in ovo fuisse, sequitur apud Sanchuniathonem; & hinc spiritus ille columbæ dictus nomine, cujus columbæ similitudine etiam vocem illam מרחפת explicat Rabbi Salomo. Nigidius apud Scholiasten Germanici: *Ibi ovum invenisse mira magnitudinis; quod volventes ejecerunt in terram, atque ita columbam insedisse, & post aliquot dies exclusisse Deam Syriam, qua vocatur Venus.* Lucius Ampelius libro ad Macrinum. *Dicitur & in Euphratis fluvio ovum Piscis columba adsedisse dies plurimos, & exclusisse Deam benignam & misericordem hominibus ad bonam vitam.* Ovum mundi simulacrum Macrobio Saturnalium lib. VII. cap. XVI. *ἀρχὴ γενέσεως*, *initium genitura* in Orphicis, memorante Plutarcho Symposiacon II. cap. III. & Athenagora. Hinc *Ovorum progenies Dii Syrii*, apud Arnobium. Dii, id est, astra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia. Καὶ ἐξέλαμψε Μὼτ ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρες τε καὶ ἄστρα μεγάλα. *Luce illustratus est limus, & Sol, & Luna, & Stella & astra magna.* Vides hic, ut apud Mosem, Lucem Sole priorem Quod autem mox dicit Moses ארץ ubi plane ab aquis sicca exstitit appellatum יבשה, id Pherecydes Syris usus magistris (ut & alii nos docent, & primo contra Appionem Josephus) sic extulit, Χθονίη δὲ ὄνομα ἐγένετο γῆ, ἐπειδὴ Ζὰς αὐτῇ γέρας διδοῖ. *Chthonia nomen telluris accepit, postquam Deus ei honorem attribuit.* Exstat locus apud Diogenem Laërtium & alios. Anaximander vero mare dixit τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον, *id quod restitit de primo illo madore rerum.* Confusas autem res fuisse, qua de re Mosis verba habes apud Chalcidium Timæi explicatione, antequam discernerentur, etiam Linus didicit docuitque.

Ἦν ποτέ τοι χρόνος οὗτος,
ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.
Tempore primævo simul omnia
mixta fuerunt.

Anaxagoras: *πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ πεφυρμένα· ὁ νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε καὶ διεκόσμησε, καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγε. Cuncta simul erant: at Mens ea discrevit, ornavitque, & qua confusa erant, ordinavit.* Atque ob id ipsi Anaxagoræ Mentis inditum nomen, indicante id Timone Phliasio.

Καὶ πού Ἀναξαγόρην φάσ' ἔμμεναι ἄλκιμον Ἥρω,
Νοῦν. ὅτι δὴ Νόος αὐτῷ, ὃς ἐξαπίνης ἐπαγείρας
Πάντα συνεσφήκωσεν ὁμοῦ τεταραγμένα πρόσθεν.

Atque ubi Anaxagoram dicunt Heroa morari
Egregium, mentem: nam mens illi esse putatur,
Qua turbata prius subito digessit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum è Phœnice venisse tradunt veteres. Sic & Orpheus sua à Phœnicibus hausit,

blius; [2] partim & apud Indos [3] & Ægyptios; unde

fit, cujus hoc est apud Athenagoram, *ἐκ τοῦ ὕδατος ἰλὺς κατέστη, ex aqua factus est limus.* Deinde ovi ingentis facit mentionem quod in duas partes dissilierit, cœlum & terram. Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus: Ἦν χάος νὺξ ζοφερὰ, πάντα δὲ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τὸν αἰθέρα. *Erat chaos & nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere.* Ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ σκότους ἦν ἀόρατος· τὸ δὲ φῶς ῥῆξαν τὸν αἰθέρα ἐφώτισε πᾶσαν τὴν κτίσιν. *Terra præ tenebris erat inconspicua: sed lux æthera perrumpens illuminavit omnem creaturam.* Vide locum apud Scaligerum initio lib. 1. Græcorum Chronicorum Eusebii. In sequentibus Sanchuniathonis mox dicitur *βάαυ.* id omnino est בהו Mosis. Ventus autem qui ibi dicitur *κολπία* est קל־פי־יה, vox oris Dei.

2 *Partim & apud Indos*] Eorum sententiam sic Megasthenes exprimit apud Strabonem Libro xv. Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν. ὅτι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος καὶ φθαρτὸς λέγειν κἀκείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδής· ὅτι διοικῶν αὐτὸν καὶ ποιῶν θεὸς δι᾽ ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ. ἀρχὰς δὲ τῶν συμπάντων ἑτέρας, τῆς δὲ κοσμοποιίας τὸ ὕδωρ. *De multis eos cum Græcis sentire, ut quod Mundus & ortus sit & interiturus; quod eum opifex ejus & gubernator Deus universum pervadat: universarum rerum diversa esse primordia, Mundi autem facti aquam.* Ipsius vero Megasthenis hæc verba è tertio Indicorum nobis Clemens depromsit, Strom. 1. Ἅπαντα μέν τοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι· τὰ μὲν παρ᾽ Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. *Omnia quæ antiquitus de rerum natura dicta sunt, etiam apud eos tradita fuere qui extra Græciam sunt philosophati, quales apud Indos Brachmanes, in Syria vero hi qui dicuntur Judæi.*

3 *Et Ægyptios*] De quibus Laërtius in procemio: Ἀρχὴν εἶναι τὴν ὕλην, εἶτα τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ αὐτῆς διακριθῆναι, καὶ ζῶά τινα ἀποτελεσθῆναι. *Principium esse molem confusam: ex hac discreta elementa quatuor, & animalia perfecta.* Postea vero τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτόν. *Mundum ut ortum, ita interiturum.* Diodorus Siculus eorum sententiam sic explicat: *Cum primum res universæ exsistere cœpere, unius vultus fuisse cœlum ac terram, permixta eorum natura. Posteaquam discessissent à se ista corpora, Mundo contigisse eum quem nunc videmus ordinem, aërem autem perpetui motus factum compotem. Hujus quod maxime erat igneum ad sublimia loca evectum, quippe cum sursum tendat ob levitatem talis naturæ: eademque de causa solem & cæteram siderum multitudinem mansisse in perenni vertigine: quod vero cœnosum ac turbidum, cum humida concretione una subsedisse in loco,*

4 unde apud Linum, 5 Hesiodum, & Græcorum

vi gravitatis. Sed hoc quoque cum volutaretur in se versareturque continuo, ex humidis mare, ex solidioribus edidisse terram, sed lutosam mollemque valde. Hanc vero, ut primum qui Soli adest ignis collucere cœpit, coaluisse: tum vero cum fermentaretur summa facies, intumuisse pluribus in locis humentia, inque iis putredines exstitisse tenuibus pelliculis circumdatas. Quod etiam nunc in stagnis locisque uliginosis fieri conspicitur, ubi post refrigeratum solum subito incalescit aër; non autem paulatim immutatur. Cumque ad eum modum ex calore fœta impleta essent quæ madebant, iis fœtibus advenisse alimentum noctibus ex circumfusa nebula, diebus vero eos ab æstu solidatos. Postremo cum ad sui plenitudinem venissent ii fœtus, perustaque atque ita rupta essent membranarum involucra, enatas apparuisse omnimodas animantium formas. Horum alia plurimum sortita caloris ad loca supera abiisse, facta volucria. At quæ terrestri crassitie essent prædita, ea in reptilium & aliorum humi viventium posita classe. At quæ de humente natura traherent plurimum, ea quoque ad locum perlata cognatum sibi, dicique natantia. At tellurem, cum & ab æstu Solis & à ventis magis magisque induruisset, ad postremum non suffecisse gignendis majoribus animantium, sed ea ex mutuo coitu cœpisse gigni. Videtur ab his quæ dicta sunt nec Euripides dissentire, qui Anaxagoræ physici discipulus fuit. Nam is in Melanippe sic loquitur:

Figura ut una fuerit & cæli & soli:
Secreta quæ mox ut receperunt statum,
Cuncta ediderunt hæc in oras luminis,
Feras, volucres, arbores, ponti gregem,
Homines quoque ipses.

De prima igitur rerum origine talia sunt quæ accepimus. Quod si cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, adserunt ei rei ab iis quæ adhuc fiunt argumenta. Nam in Thebaide Ægypti, quo tempore maxime exundat Nilus, atque inde humectata tellure subito Solis calor supervenit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta est, gigni murium vim incredibilem. Cum ergo ex terra jam indurata & aëre non jam illam primam servante temperiem modumque, tamen aliqua nascantur animalia, inde manifestum ajunt, rerum initio ex terra omnia edita esse genera animantium. Hic si addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis multa cum Mose & Phœnicum traditione congruentia, permixtum cœlum, & terram, motum aëris, limum sive abyssum, lucem, deinde sidera, discessionem cœli, maris, terræ: deinde volucres, reptilia, pisces, aliaque postremo animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius Saturnalium

VII.

corum plures Chaos ab aliis ovi nomine significatum,

C

vii. cap. 16. *Si concedamus, ut ab adversa parte dictum est, hæc quæ sunt ex tempore aliquod sumpsisse principium, Natura primum singula animalia perfecta formavit. Deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione successio; perfecta autem in exordio fieri potuisse testimonio sunt nunc quoque non pauca animantia, quæ de terra & imbre perfecta nascuntur, ut in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ serpentesque, & similia.* Merito autem veteribus Græcorum Physicis Anaxagoram præfert Aristoteles Metaphysicorum 1. cap. III. tanquam sobrium ebriis, quod illi solam materiam spectassent, hic vero addidisset eam causam, quæ ex proposito agit; quam Aristoteles Naturam vocat, Anaxagoras felicius Mentem, Deum Moses: ut & Plato, de quo vide Laërtium, ubi de Principiis ex sententia Platonis agit, & Apuleium de dogmatibus Platonis. Thales hoc primus docuerat, ante Anaxagoram. Velleius apud Ciceronem primo de Natura Deorum: *Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam esse dixit initium rerum: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* Ubi aquam intellige ἰλὺν, quæ terra Xenophani & aliis: neutrum male, si rectus intellectus adhibeatur.

4 *Unde apud Linum*] Versu supra citato.

5 *Hesiodum*] In Theogonia.

Ἤτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,
Τάρταρά τ' ἠερόεντα μυχῷ χθονὸς εὐρυοδείης.
Ἠδ' ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,
Λυσιμελὴς, πάντων τε θεῶν, πάντων τ' ἀνθρώπων
Δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.
Ἐκ χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο.
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ ἡμέρα ἐξεγένοντο,
Οὓς τέκε κυσαμένη, Ἐρέβει φιλότητι μιγεῖσα.

Principio natum chaos, hinc prodivit in auras
Larga sinu tellus, divûm certissima sedes,
Summa tenent qui templa nives tangentis Olympi.
Tartaraque obscuro terra conclusa recessu.
Inde etiam Divos inter pulcherrimus omnes
Curarum depulsor Amor, hominumque Deûmque
Sollertes animos & fortia pectora mulcens.
Hinc Erebum simul & Noctem Chaos edidit atram,
Æthera supremum genuit Nox atra, diemque,
Quos commista Erebo grato concepit Amore.

Confer hæc cum Phœniciis quæ modo habuimus: videbis inde adumbrata. Vicinus, scilicet, The-

nificatum, & animantium, ac postremo hominis, & quidem ad divinam effigiem exstructio; & in animantia cætera dominium homini

Thebarum Bœotiæ, quas Cadmus Phœnix condidit, fuit Hesiodus. Ἔρεβος est ערב Mosis, quem sequitur nox & dies in hymnis, qui Orphei nomen præferunt.

Ἀρχαίου μὲν πρῶτα χάους ἀμέγαρτον ἀνάγκην.
Vim primum immensam chaëos, quæ rebus origo.

In Argonauticis ejusdem nominis:

Πρῶτα μὲν ἀρχαίου χάεος μελιήφατον ὕμνον,
Ὡς ἐπάμειψε φύσεις· ὥς τ' οὐρανὸς εἰς πέρας ἦλθε,
Γῆς τ' εὐρυστέρνου γένεσιν πυθμένα θαλάσσης,
Πρεσβύτατόν τε καὶ αὐτοτελῆ πολύμητιν Ἔρωτα.
Ὅσσα τ' ἔφυκεν ἅπαντα, διέκρινεν δ' ἄλλον ἀπ' ἄλλου.
Antiqui chaëos mellitum ante omnia carmen,
Naturam ut mutarit, & ut sit conditus æther,
Terraque latipatens, fundaminaque æquoris alti,
Consiliique potem, quo nil prius exstat, Amorem.
Discernens aliis aliud qui cuncta creavit.

Unde hæc sua sumsit Apollonius, in ejusdem argumenti libro:

Ἤειδεν δ' ὡς γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.
Τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι μιῇ συναρηρότα μορφῇ,
Νείκεος ἐξ ὀλοοῖο διέκριθεν ἀμφὶς ἕκαστα.

Namque canebat, uti tellus, cœlumque, salumque
Mista aliis alia & communem nacta figuram,
Cœperunt cæca tandem discedere pugna.

Epicharmus Comicorum vetustissimus antiquam traditionem referens:

Ἀλλὰ λέγεται μὲν χάος πρῶτον γενέσθαι θεῶν.
Sed Deos primum exstitisse fertur ante omnes chaos.

Aristophanes in Avibus conservatus à Luciano in Philopatride & Suida:

Χάος ἦν καὶ νὺξ Ἔρεβός τε μέλας πρῶτον καὶ Τάρταρος εὐρύς·
Γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν. Ἐρέβους δ' ἐν ἀπείρασι κόλποις
Τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον Νὺξ ἡ μελανόπτερος ὠόν.
Ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστεν Ἔρως ὁ ποθεινὸς,
Στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώδεσι δίναις.
Οὗτος δὲ χάει πτερόων μιχθεὶς νυχίῳ, κατὰ Τάρταρον εὐρὺν,
Ἐνεόττευσεν γένος ἡμέτερον, καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς·
Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων πρὶν Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.
Ξυμμιγνυμένων δ' ἑτέρων ἑτέροις γένετ' οὐρανὸς ὠκεανός τε

Καὶ

homini datum: quæ passim apud plurimos scriptores, [6] ac postremo apud Ovidium, qui ex Græcis ista transscripsit, inve-

 nias.

Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον.

Chaos & nox primum erat atque Erebus nigricans & Tartarus ingens:
Nec humus, nec cœlum erat aut aër, tunc ceu vi flaminis ovum
Gremium super infinitum Erebi peperit Nox decolor alis:
Ex quo bonus inde emersit Amor circumvolventibus horis,
Radians tergo aureolis pennis, par magni turbinis aura:
Qui deinde volans mistusque chao, stabat qua Tartarus atro,
Nostrum genus edit & in dias produxit luminis oras.
Neque enim Divûm genus ante fuit quam junxit cuncta Cupido:
Simulatque hæc sunt aliis commista alia, æther prodit & æquor,
Et terra, beatorumque Deûm genus immortale.

Cuivis vel leviter inspicienti apparet sumpta hæc è traditione Phœnicum, quibuscum vetus Atticæ incolis, Ionum antiquissimis, commercium. De Erebo jam diximus. Tartarus est תהום, ἄβυσσος. Amor ex voce מרחפת, ut supra indicatum est: quo & illud Parmenidis pertinet:

Πρώτιστον μὲν Ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων.

Omnibus ex divis primum perfecit Amorem.

Et Simmiæ Rhodii carmen alarum figuram præferens.

6 *Ac postremo apud Ovidium, qui ex Græcis ista transscripsit.*] Locus est in promptu, primo Metamorphoseon. Dignus tamen qui & hîc legatur, quod præcipua eorum quæ in Mose, verbis ad Mosem proxime accedentibus, enunciet, multumque iis quæ jam diximus, afferat lucis, & ab iis vicissim accipiat.

Ante mare & terras, &, quod tegit omnia, cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis, indigestaque moles,
Nec quicquam nisi pondus iners, congestaque eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phœbe.
Nec circumfuso pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata suis: nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
Quaque erat & tellus, illic & pontus & aër,
Sic erat instabilis tellus, innabilis unda,

Lucis

Lucis egens aër: nulli sua forma manebat;
Obstabatque aliis aliud: quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus & melior litem natura diremit.
Nam cælo terras, & terris abscidit undas:
Et liquidum spisso secrevit ab aëre cœlum.
Quæ postquam evolvit, cæcoque exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace ligavit,
Ignea convexi vis & sine pondere cœli
Emicuit, summaque locum sibi legit in arce.
Proximus est aër illi, levitate, locoque,
Densior his tellus, elementaque grandia traxit,
Et pressa est gravitate sui: circumfluus humor,
Ultima possedit, solidumque coërcuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille Deorum,
Congeriem secuit, sectamque in membra redegit,
Principio terram, ne non æqualis ab omni
Parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
Tum freta diffudit, rapidisque tumescere ventis
Jussit, & ambita circumdare littora terræ.
Addidit & fontes, & stagna immensa, lacusque,
Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis,
Quæ diversa locis partim sorbentur ab ipsa,
In mare perveniunt partim, campoque recepta
Liberioris aquæ, pro ripis littora pulsant.
Jussit & extendi campos, subsidere valles,
Fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes.
Utque duæ dextra cælum, totidemque sinistra
Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis:
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ tellure premuntur.
Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu;
Nix tegit alta duas: totidem inter utramque locavit,
Temperiemque dedit, mista cum frigore flamma,
Imminet his aër, qui quanto est pondere terræ,
Pondere aquæ levior, tanto est onerosior igne.
Illic & nebulas, illic consistere nubes
Jussit, & humanas motura tonitrua mentes,
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.
His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit. Vix nunc obsistitur illis,
Cum sua quisque regat diverso flamina tractu,
Quin lanient mundum: tanta est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram, Nabathæaque regna recessit,
Persidaque, & radiis juga subdita matutinis.

Vesper,

Vesper, & occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro: Scythiam septemque triones
Horrifer invasit Boreas: contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvioque madescit ab Austro.
Hæc super imposuit liquidum & gravitate carentem
Æthera, nec quidquam terrenæ fecis habentem.
Vix ita limitibus discreverat omnia certis,
Cum, quæ pressa diu massa latuere sub ipsa,
Sidera cœperunt toto effervescere cælo.
Neu regio foret ulla suis animalibus orba:
Astra tenent cæleste solum, formæque Deorum:
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus undæ:
Terra feras cepit, volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal mentisque capacius unum
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo,
Sive recens tellus seductaque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat semina cæli:
Quam satus Japeto, mixtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum.
Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cælumque videre
Jussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Vides hic hominis in cuncta hæc inferiora dominatum: vides factum eum ad Dei aut cœlitum imaginem. Eurysus Pythagoreus libro de fortuna: Τὸ σκῆνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιος, οἷα γεγονὸς ἐκ τᾶς αὐτᾶς ὕλας. ὑπὸ τεχνίτα δὲ εἰργασμένον λώστω· ὃς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενον ἑαυτῷ. *Hominem corpore similem reliquit, quippe ex eadem constantem materia: sed ab optimo effictum artifice, qui in eo faciendo seme ipsum habuit exemplar.* Ubi σκῆνος est corpus ut Sapientiæ IX. 15. 2 Cor. V. I. & IV. Adde quod Horatius animam vocat,

——— *Divinæ particulam auræ.*

Virgilius, *Ætherium sensum.*
Juvenalis vero Satyra XV.

——— *atque adeo venerabile soli*
Sortiti ingenium, divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,
Sensum à cælesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona & terram spectantia. Mundi.
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque.

Adde egregia ad hanc rem Platonis Alcibiade & Phædone. Cicero de Natura Deorum II. *Nam cum cæteras animantes abjecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cælique quasi cognationis & domicilii pristini conspectum excitavit.* Sallustius initio

nias. Verbo Dei facta omnia, [7] etiam Epicharmo & Platonicis proditur, & ante eos Scriptori antiquissimo, non illorum hymnorum, quos nos sub eo nomine habemus; [8] sed eorum, quæ vetustas Orphica appellavit,

tio belli Catilinarii: *Omnes homines qui sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Plinius Libro II. cap. 26. *Hipparchus numquam satis laudatus, ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine siderum, animasque nostras partem esse cœli.*

7 *Etiam Epicharmo.*]

Ὁ δὲ γ' τ' ἀνθρώπῳ λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λόγου.

Et Dei à ratione ratio nascitur mortalium.

Et Platonicis] Amelius Platonicus: Καὶ οὗτος ἄρα ὁ λόγος καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀξιώσειε, καὶ νὴ Δί' ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ, ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίᾳ καθεστηκότα πρὸς Θεὸν εἶναι, δι' οὗ τὰ πάνθ' ἁπλῶς γεγενῆσθαι, ἐν ᾧ τὸ γενόμενον ζῶον καὶ ζωὴν εἶναι καὶ ὂν πεφυκέναι. *Hæc itaque illa Ratio per quam semper sunt quæ sunt facta, quomodo & Heraclitus censuit: eadem profecto quam barbarus ille indicat, in primo rerum conditu, imo & in condito statu Deo adstitisse, per quem omnia omnino facta, in qua id quod sit animal & vitam & esse suum haberet.* Barbarus quem dicit, est Joannes Euangelista, cujus temporibus serior aliquanto Amelius. Verba ejus servavit nobis Eusebius Præparationis lib. XI. cap. 19. & Cyrillus lib. VIII, contra Julianum. Meminit ejusdem Ameliani loci & Augustinus libro x. c. 29. de Civitate Dei, & Confessionum libro VIII. Tertullianus adversus Gentes: *Apud vestros quoque sapientes* λόγον, id est, *sermonem atque rationem constat artificem videri universitatis. Hinc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta dispositione formaverit.* Locus Zenonis erat libro περὶ οὐσίας, ubi τὸ ποιοῦν, causam effectricem, vocabat λόγον, quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius, docente Laërtio in Zenone. Seneca *rationem facientem* vocat Epistola LXV. Chalcidius ad Timæum: *Et ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus à summo Deo negligant.* Idem de Mose alio loco: *Aperte indicans, præeunte divina sapientia, cœlum terramque factam, tandemque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

8 *Eorum carminum quæ vetustas Orphica appellavit.*] Versus sunt hi:

Αὐ-

vit, non quod Orphei essent, sed quod ab eo tradita continerent. Solem non esse lucem primigeniam, sed lucis receptaculum, *δόχημα καὶ ὄχημα τοῦ πυρὸς*, ut veterum Christianorum quidam loquitur, ⁹ agnovit & Em-

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς τὴν φθέγξατο πρώτην,
Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς στηρίξατο βουλαῖς.
Illa mihi testis vox sit quæ prima parenti
Edita, cum totum fundavit jussibus orbem.

Exstant in admonitione ad Græcos inter opera Justini, & hi:

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας γ᾽ ἐπίθεσθε βεβήλοις.
Πᾶσιν ὁμοῦ. σὺ δ᾽ ἄκουε φαεσφόρου ἔκγονε μήνης.
Μουσαῖ᾽ ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μηδέ σε τὰ πρὶν
Ἐν στήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας τούτῳ προσέδρευε
Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος, εὖ δ᾽ ἐπίβαινε
Ἀτραπιτοῦ· μοῦνον δ᾽ ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα,
Εἷς ἐστ᾽ αὐτοτελής· ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται.
Ἐν δ᾽ αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται· οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράᾳ θνητῶν· αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.
Queis fas est audire canam, procul ite profani,
Ite foras; tibi sed Luna Musæe nepoti,
Vera tibi pandam, ne quæ prius insita menti
Harescunt dulcis spolient te munere vitæ,
Divinam spectans rationem pectus ad illam
Dirige, & ima animi semper præcordia; recta
Nec deflecte via: fictorem conspice mundi:
Unus is æternus: suntque omnia facta per unum.
Ipse agitat totam præsenti numine molem,
Mortalis quem nemo videt, videt unicus omnes.

Exstant in admonitione ad Græcos, item in libro de Monarchia in operibus Justini Martyris, in Clementis Alexandrini libro Strom. v. in Eusebio lib. XIII. Præparationis Euangelicæ ex Aristobulo.

9 *Agnovit & Empedocles.*] De quo Laërtius, *τὸν ἥλιόν φησι πυρὸς ἄθροισμα μέγα. Solem dicebat magnum esse acervum ignis.* Is qui Placita scripsit Philosophorum quæ sunt in operibus Plutarchi lib. II. cap. 6. *Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν αἰθέρα πρῶτον διακριθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ᾽ ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἄγαν περισφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς περιφορᾶς, ἀναβλύσαι τὸ ὕδωρ· ἐξ οὗ θυμιαθῆναι τὸν ἀέρα· καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρός. Empedocles primum omnium secre-*

nias. Verbo Dei facta omnia, [7] etiam Epicharmo & Platonicis proditur, & ante eos Scriptori antiquissimo, non illorum hymnorum, quos nos sub eo nomine habemus; [8] sed eorum, quæ vetustas Orphica appellavit,

tio belli Catilinarii: *Omnes homines qui sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Plinius Libro II. cap. 26. *Hipparchus numquam satis laudatus, ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine siderum, animasque nostras partem esse cœli.*

7 *Etiam Epicharmo.*]
Ὁ δ' γ' τ' ἀνθρώπῳ λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λόγου.
Et Dei à ratione ratio nascitur mortalium.

Et Platonicis] Amelius Platonicus: Καὶ οὗτος ἄρα ὁ λόγος καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀξιώσειε, καὶ νὴ Δί' ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ, ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίᾳ καθεστηκότα πρὸς Θεὸν εἶναι, δι' οὗ τὰ πάνθ' ἁπλῶς γεγενῆσθαι, ἐν ᾧ τὸ γενόμενον ζῶον καὶ ζωὴν εἶναι καὶ ὂν πεφυκέναι. *Hæc itaque illa Ratio per quam semper sunt quæ sunt facta, quomodo & Heraclitus censuit: eadem profecto quam barbarus ille indicat, in primo rerum conditu, imo & in condito statu Deo adstitisse, per quem omnia omnino facta, in quo id quod sit animal & vitam & esse suum haberet.* Barbarus quem dicit, est Joannes Euangelista, cujus temporibus serior aliquanto Amelius. Verba ejus servavit nobis Eusebius Præparationis lib. XI. cap. 19. & Cyrillus lib. VIII, contra Julianum. Meminit ejusdem Ameliani loci & Augustinus libro X. c. 29. de Civitate Dei, & Confessionum libro VIII. Tertullianus adversus Gentes: *Apud vestros quoque sapientes* λόγον, id est, *sermonem atque rationem constat artificem videri universitatis. Hinc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta dispositione formaverit.* Locus Zenonis erat libro περὶ οὐσίας, ubi τὸ ποιοῦν, causam effectricem, vocabat λόγον, quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius, docente Laërtio in Zenone. Seneca *rationem facientem* vocat Epistola LXV. Chalcidius ad Timæum: *Et ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus à summo Deo negligant.* Idem de Mose alio loco: *Aperte indicans, præeunte divina sapientia, cœlum terramque factam, tandemque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

8 *Eorum carminum quæ vetustas Orphica appellavit.*] Versus sunt hi:

Αὐ-

vit, non quod Orphei essent, sed quod ab eo tradita continerent. Solem non esse lucem primigeniam, sed lucis receptaculum, δόχημα καὶ ὄχημα τοῦ πυρός, ut veterum Christianorum quidam loquitur, [9] agnovit & Em-

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς τὴν φθέγξατο πρώτην,
Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς στηρίξατο βουλαῖς.
Illa mihi testis vox sit qua prima parenti
Edita, cum totum fundavit jussibus orbem.

Exstant in admonitione ad Græcos inter opera Justini, & hi:

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας γ' ἐπίθεσθε βεβήλοις.
Πᾶσιν ὁμοῦ. σὺ δ' ἄκουε φαεσφόρου ἔκγονε μήνης.
Μουσαῖ' ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μηδέ σε τὰ πρὶν
Ἐν στήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας τούτῳ προσέδρευε
Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος, εὖ δ' ἐπίβαινε
Ἀτραπιτοῦ· μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα,
Εἷς ἐστ' αὐτοτελής· ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται.
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται· οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράᾳ θνητῶν· αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.
Queis fas est audire canam, procul ite profani,
Ite foras; tibi sed Luna Musae nepoti,
Vera tibi pandam, ne quæ prius insita menti
Horrescunt dulcis spolient te munere vitæ.
Divinam spectans rationem pectus ad illam
Dirige, & ima animi semper præcordia; recta
Nec deflecte via: factorem conspice mundi:
Unus is æternus: suntque omnia facta per unum.
Ipse agitat totam præsenti numine molem,
Mortalis quem nemo videt, videt unicus omnes.

Exstant in admonitione ad Græcos, item in libro de Monarchia in operibus Justini Martyris, in Clementis Alexandrini libro Strom. v. in Eusebio lib. XIII. Præparationis Euangelicæ ex Aristobulo.

9 *Agnovit & Empedocles.*] De quo Laërtius, τὸν ἥλιόν φησι πυρὸς ἄθροισμα μέγα. *Solem dicebat magnum esse acervum ignis.* Is qui Placita scripsit Philosophorum quæ sunt in operibus Plutarchi lib. II. cap. 6. Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν αἰθέρα πρῶτον διακριθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἄγαν περισφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς περιφορᾶς, ἀναβλύσαι τὸ ὕδωρ· ἐξ οὗ θυμιαθῆναι τὸν ἀέρα καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρός. *Empedocles primum omnium secre-*

tum

Empedocles: [10] supra astrorum loca divinum esse domicilium Aratus [11] & Catullus: in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquissimum rerum esse Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus; tenebras luce priores [12] ex veteri

tum ajebat athera, deinde ignem, post terram, qua constricta impetu ipso agitationis, ebulliisse inde aquam: ex hac exhalasse aërem: cœlum autem ex athere natum: solem ex igne. Et cap. xx, Empedocles δύο ἡλίους, τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ φαινόμενον. *Duos soles, alterum originalem, alterum eum qui appareat.* Philolaus vero, ut ibidem legimus, dixit Solem ὑαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν ἀνταύγειαν, διηθοῦντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, *vitrea natura, qui ignis ejus qui in mundo est, repercussum in se splendorem recipiat, lumen autem ad nos destillet:* Anaxagoras, Democritus, Metrodorus, Solem massam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has sententias esse antiquissimas ostendit Democritus, narrante Laërtio.

10 *Supra astrorum loca divinum esse domicilium.*] *Aratus.*

> Οἷον γὰρ κἀκεῖνο θεῶν ὑπὸ ποσσὶ φορεῖται
> Λείψανον Ἠριδανοῖο πολυκλαύστου ποταμοῖο.
>
> *Quantus & ille vides subter vestigia divûm*
> *Se ferat Eridani gurges, lacrimabilis amnis.*

11 *Et Catullus.*] Coma Berenices apud Callimachi interpretem Catullum sic loquens inducitur:

> *Sed quanquam me nocte premunt vestigia divûm.*

12 *Ex veteri disciplina docuit Thales.*] Testis Diogenes Laërtius. Fuit autem Thales Phœnix origine, testibus Herodoto & Leandro.

13 *Etiam apud Orphicos*] Hymno noctis,

> Νύκτα θεῶν γενέτειραν ἀείσομαι, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.
>
> *Noctem concelebro genitricem hominumque Deûmque.*

14 *Et Hesiodum.*] Cujus hac de re versus supra posuimus.

15 *Antiqui moris retinentissima gentes.*] Οἱ Νομάδες τῶν Λιβύων οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. *Numida in Libya non ex diebus, sed ex noctibus tempora sua computant,* ait Nicolaus Damascenus. De Germanis Tacitus: *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant; sic constituunt: sic condicunt: nox ducere diem videtur.* Vide Speculum Saxonicum lib. I. art. 3. 67. & alibi, & doctissimum Lindebrogium ad Vocem Noctis, in Vocabulario ad leges Ger-

teri disciplina docuit Thales: quorum postremum [13] etiam apud Orphicos [14] & Hesiodum est, atque inde [15] antiqui moris retinentissimæ gentes tempora per noctes numerabant. [16] A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; [17] sidera à Deo facta, Aratus;

Germanicas. Servant hunc morem etiam nunc vicinæ gentes Bohemi & Poloni: olim & Galli. Cæsar Libro VI belli Gallici: *Spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt.* De Druidibus Plinius libro XVI. Historiæ Naturalis, capite ultimo. *Luna, quæ principia mensium annorumque his facit.* De Hebræis nota res. Athenienses addit Gellius Libro III. cap. 2. Phœnicum hac quoque in re discipulos.

16 *A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras.*] Verba ejus posuimus supra, quæ habes apud Laërtium, Scriptorem de Placitis Philosophorum, & alios. Etiam Timonis de ejus sententia versus supra habes.

17 *Sidera à Deo facta, Aratus.*] Phænomenon initio:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα· τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄῤῥητον· μεσαὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραὶ, μεστὴ δὲ θάλασσα,
Καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ὁ δ' ἤπιος ἀνθρώποισι
Δεξιὰ σημαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει.
Μιμνήσκων βιότοιο· λέγει δ' ὅτε βῶλος ἀρίστη
Βουσί τε καὶ μακέλῃσι· λέγει δ' ὅτε δεξιαὶ ὧραι
Καὶ φυτὰ γυρῶσαι καὶ σπέρματα πάντα βαλέσθαι.
Αὐτὸς γὰρ τά γε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας, οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν
Ἀνδράσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύωνται.
Τῷ μιν ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἱλάσκονται·
Χαῖρε πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.

Quæ nos olim sic vertimus;

Ab Jove Musarum primordia: semper in ore
Plurimus ille hominum est, qui compita numine magno,
Conciliumque virûm complet, pelagusque profundum,
Et pelagi portus: fruimur Jove & utimur omnes.
Nos genus illius: nobis ille omine læto
Dextera præsignat, populumque laboribus urget,
Consulat ut vitæ: quando sit terra ligoni
Aptior aut bubus monet, & quo tempore par sit

tus; [18] Spiritu Dei infusam rebus vitam, post Græcos Virgilius; [19] hominem ex luto formatum Hesiodus, [20] Homerus, [21] Callimachus; denique unum esse summum Deum,

Aut serere, aut septas lymphis adspergere plantas.
Ipse etiam in magno defixit sidera mundo
Ordine quæque suo, atque in totum providus annum
Astra dedit, quæ nos meneant, quæ qualibet hora
Apta regi, certa nascantur ut omnia lege.
Idem ergo primus placatur & ultimus idem.
Magne pater, magnum mortalibus incrementum.

Jovem hic intelligendum Deum verum Mundi opificem & res docet & Paulus Apostolus in Actis XVII. 28. Ovidius sua Phænomena his versibus terminavit, ut ex Lactantio discimus:

Tot numero, talique Deus simulacra figura
Imposuit cælo, perque atras sparsa tenebras
Clara pruinosa jussit dare lumina nocti.

Chalcidius, ad Timæum: *Cui quidem rei Hebræorum quoque sententia concinit, qui perhibent exornatorem mundi Deum, mandasse provinciam, Soli quidem, ut diem regeret, Lunæ vero ut noctem tueretur: cæteras quoque stellas disposuisse, tanquam temporum limites annorumque signa, indicia quoque futurorum proventuum.*

18 *Spiritu Dei infusam rebus vitam post Græcos Virgilius.*] In sexto Æneïdos, quem Servius ait ex plurimis veterum scriptis fabricatum:

Principio cælum & terras camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet:
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor & cælestis origo
Seminibus.

Explicandis his illa serviant ejusdem Georgicon. IV.

His quidam signis atque hæc exempla secuti
Esse apibus partem divinæ mentis & haustus
Ætherios dixere: Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, cælumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcescere vitas.

19 *Hominem ex luto formatum Hesiodus.*] Operibus ac diebus:

"Hφαι-

Deum, rerum omnium causam, consensu gentium traditum asseverat [22] Maximus Tyrius. Et intra septem dies peracti operis memoria servata non apud Græcos tantum

&

Ἥφαιστον δ᾽ ἐκέλευσε περικλυτὸν, ὅττι τάχιστα
Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ᾽ ἀνθρώπου θέμεν αὐδήν.

Mulciberumque moras jubet omnes solvere, & undas
Commiscere solo, atque humanam imponere vocem.

20 *Homerus.*] Iliados H.

Ἀλλ᾽ ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένησθε.

At vos in tellurem, omnes abeatis & undam.

Redeunt enim omnia eo unde venerunt. Euripides Hypsipyle, ut nos docet Stobæus titulo: Eventus rerum fortiter ferendos;

— κἆτα δ᾽ ἄχθονται βροτοὶ
Εἰς γῆν φέροντες γῆν· ἀναγκαίως δ᾽ ἔχει
Βίον θερίζειν, ὥστε κάρπιμον στάχυν.

Quæ Cicero ita vertit Tusculanarum tertio:

Quæ generi humano angorem nequicquam adferunt,
Reddenda est terra terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges, sic jubet necessitas.

Idem Euripides Supplicibus:

Ἐάσατ᾽ ἤδη γῇ καλυφθῆναι νεκρούς.
Ὅθεν δ᾽ ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ᾽ ἀφίκετο,
Ἐνταῦθ᾽ ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
Τὸ σῶμα δ᾽ εἰς γῆν· οὔτι γὰρ κεκτήμεθα
Ἡμέτερον αὐτὸ πλὴν ἐνοικῆσαι βίον·
Κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

Jam finite terra mortuos gremio tegi:
Res unde quæque sumpserat primordium,
Eo recipitur. Spiritus cælo redit,
Corpusque terræ: jure, nec enim mancupi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur,
Mox Terra repetit ipsa quod nutriverat.

Quæ vide quam pulchre conveniant cum Mose, Genes. III. 19. & Salomone Eccl. XII. 7.

21 *Callimachus.*] Cui in Scazonte homo πηλὸς ὁ Προμήθειος, *lutum Prometheum.* Hujus luti mentio & apud Juvenalem & apud Martialem. Adde Censorini locum: *Democrito vero Abderitæ ex aqua limoque primum visum est homines procreatos. Nec longe secus Epicurus.*

22 *Maximus Tyrius.*] Dissertatione I. ἐν τοσούτῳ δὴ πολέμῳ καὶ στάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς

εἷς

& Italos, honore diei septimi, quod [23] ex Josepho, [24] Philone, [25] Tibullo, [26] Clemente Alexandrino, & [27] Luciano discimus, (nam de Hebræis notissimum est,) sed & [28] apud Celtas & Indos, quibus omnibus per

εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατὴρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ. ταῦτα ὁ Ἕλλην λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος λέγει, καὶ ὁ ἠπειρώτης καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἄσοφος. *In tanta pugna ac discordia & discrepantia, unam videas per terras omnes legem famamque consentientem, Deum esse unum rerum universarum & regem & patrem, multos praeterea Deos, Dei filios, administrationis participes. Hæc & Græcus dicit, & dicit barbarus, dicit qui in continentibus terris, dicit qui in oris maritimis habitat, & sapiens & sapientia destitutus.* Adde his loca quæ attulimus libro II. de Jure Belli ac Pacis, cap. XX. § 45. & illud Antisthenis relatum à Cicerone primo de Natura Deorum: *Populares Deos multos, naturalem unum esse.* Addit Lactantius lib. I. cap. 5. ex eodem Antisthene, *Summa totius artificem.* Sophocles:

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν εἷς ἐστιν θεὸς
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὰν
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα κἀνέμων βίας.
Unus profecto est, unus est tantum Deus,
Cæli solique machinam qui condidit,
Vadumque ponti cærulum & vim spiritus.

Adde Varronis locum, qui apud Augustinum de Civitate Dei libro IV. cap. 31.

23 *Ex Josepho.*] Adversus Apionem II. circa finem, nullam esse ait urbem Græcam, nullam barbaram, ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος οὐ διαπεφοίτηκεν, quam non pervaserit mos septimæ diei, qua Judæi feriantur.

24 *Philone.*] De die septima: Ἑορτὴ γὰρ οὐ μιᾶς πόλεως, ἢ χώρας ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ παντός. *Est enim festus dies non uni urbi, aut regioni, sed universo.*

25 *Tibullo*]
Cultaque Judæo septima sacra viro.

Loquitur autem de iis feriis, quas & Romanæ mulieres observabant.

26 *Clemente Alexandrino.*] Qui Strom. V. ex Hesiodo adfert ἕβδομον ἱερὸν ἦμαρ, *lux septima sancta*, & similia ex Homero & Callimacho. Adde quæ ex Aristobulo adfert Eusebius libro XIII. cap. 12. Theophilus Antiochenus libro II. ad Autolycum. Περὶ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας ἣν πάντες ἄνθρωποι ὀνομάζουσι. *De septima die quam omnes homines celebrant.* Suetonius Tiberio XXXII. *Diogenes grammaticus*

per hebdomadas digesta tempora: quod nos docent [29] Philostratus, [30] Dion Cassius, Justinus Martyr, [31] & vetustissima dierum nomina. Primam hominis vitam [32] cum simplicitate fuisse, [33] & nudò corpore, docebant

maticus disputare sabbatis Rhodi solitus. [Non est confundendus septimus dies mensis, cum ultimo Hebdomadis. Vide quæ notavit hac de re *Joan. Seldenus* de Jure N. & G. L. III. c. 17.]

27 *Luciano.*] Qui pueros lusisse diebus septimis nos docet in Paralogista.

28 *Apud Celtas.*] Ostendunt antiquissima etiam apud Celticas gentes, id est, Germanos, Gallos, Britannos dierum nomina. Idem de Slavis docet nos Helmoldus lib. I. cap. 84.

29 *Philostratus.*] Libro III. cap. 13. ubi de Indis.

30 *Dion Cassius.*] Lib. XXXIII. *Τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλοῦμεν. Diem quam Saturni dicimus.* Addidit ibidem morem per septenos dies tempora computandi ab Ægyptiis ad omne humanum genus manasse. Non autem recentem esse hunc morem, sed vetustissimum, docet nos Herodotus libro II. Adde de Romanis Isidorum lib. V. cap. 30. & 32.

31 *Et vetustissima dierum nomina*] Vide oraculum & Orphei versus in Prolegomenis Scaligeri ad Emendationem Temporum [Vereor ut hebdomades ortum à septem Planetis, potiùs quàm à creatione intra septem dies duxerint. *Clericus.*]

32 *Cum simplicitate fuisse.*] Vide quæ in hanc rem produximus lib. II. cap. I. § II. de Jure belli, & in notis ad eum locum.

33 *Et nudo corpore docebant & Ægyptii.*] Quorum sententiam sic refert Diodorus Siculus libro I. *Τοὺς μὲν πρώτους τῶν ἀνθρώπων, μηδενὸς τῶν πρὸς βίον χρησίμων εὑρημένου ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεννοήτους. Primos homines, cum nihil eorum quæ sunt ad vitam utilia repertum adhuc esset, vixisse durius: quippe nulla veste amictos, domicilii & ignis insuetos, mansuetioris victus rudes.* Plato in Politico: *Θεὸς ἔνεμεν αὐτὸς ἐπιστατῶν, καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῷον ὂν ἕτερον θειότερον, ἄλλα γένη φαυλότερα αὐτῶν νομεύουσι. Deus eos pascebat, custosque eorum ipse erat, sicut nunc homines, divinius animal, pascunt animantium sequiora.* Deinde: *Γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι θυραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. Nudi autem & sine stragulis sub dio plerumque pascebant.* Dicæarchus Peripateticus citatus tum Porphyrio libro IV. de non esu animalium, tum, quoad sensum, Varroni de Re Rustica: *Τοὺς παλαιοὺς*

καὶ

bant & Ægyptii; unde aurea Poëtarum ætas, [34] etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est. [35] Adami, Evæ, arboris, serpentis historiam apud Indos idololatras, suo tempore, exstitisse [36] notavit Maimonides; eademque apud Peguenses, & Calaminsamenses paganos ejusdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenses ab orbe condito ad

καὶ ἐγγὺς θεῶν γεγονότας, βελτίστους τε ὄντας φύσει καὶ τὸν ἄριστον ἐζηκότας βίον, ὡς χρυσοῦν γένος νομίζεσθαι. *Primos illos Diisque proximos mortales, optima fuisse indolis, vitamque vixisse optimam, unde & auream hanc dici ætatem.*

34 *Etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est.*] Libro XV. Calanum Indum loquentem inducit: Τὸ παλαιὸν πάντ' ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως· καὶ κρῆναι δ' ἔρρεον αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ' ἄλλαι, καὶ ὁμοίως, αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ' οἴνου, τινὲς δ' ἐλαίου. ὑπὸ πλησμονῆς δ' οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον. Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν, ἠφάνισε πάντα, καὶ διὰ πόνου τὸν βίον ἀπέδειξε. *Olim omnia ita plena erant farina ex tritico & hordeo, ut nunc pulvere. Fontes fluebant aqua nonnulli, lacte alii, rursum alii vino ac melle. Sed homines præ copia rerum ac deliciis ad contumeliam se transtulere: quem statum exosus Deus omnia exabolevit, aliudque vitæ genus per laborem agendæ instituit.*

35 *Adami, Evæ, arboris, serpentis historiam.*] In iis quæ Philo Biblius ex Sanchuniathone vertit, πρωτόγονος est אדם, αἰὼν est חוה, mortalium primi, repertores fructus arborum. Et in antiquissimis Græcorum mysteriis acclamatum Εὖα, simulque monstratus serpens. Meminere Hesychius, Clemens in Protreptico, Plutarchus Alexandro. Chalcidius ad Timæum: *Juxtaque Moysen Deus vitæ primigenis interdixit, ne edulibus arborum, ex quibus notitia boni malique animis eorum obreperet, vescerentur.* Idem alio loco: *Quibus Hebræi concinunt, cum dicunt homini quidem à Deo datam esse animam ex inspiratione cœlesti, quam rationem atque animam rationalem appellant: mutis vero & agrestibus ex silva, rationis expertem, jussu Dei vivis animantibus & bestiis terræ gremio profusis: quorum in numero fuerit etiam illa serpens, quæ primitias generis humani ma-

[37] ad sex annorum millia putari, [38] nostri quoque sæculi testes perhibent. Eorum, qui primos homines secuti sunt, vitam ad mille ferme annos durasse, [39] Berosus in Chaldaïcis, Manethos in Ægyptiacis, Hiromus in Phœnicicis, Hestiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Hesiodus: quod eo minus incredibile, quando & [40] majora multo olim fuisse

malis suasionibus illaqueaverit.

36 *Notavit Maïmonides.*] Ductoris dubitantium parte III, cap. 29.

37 *Ad sex annorum millia putari.*] Cum hoc numero bene convenit, quod ex Porphyrio tradidit Simplicius commentario XVI. in librum II. de Cœlo, Observationes quas Babylone collectas ad Aristotelem misit Callisthenes, fuisse ad illa tempora annorum CIC IↃ CCCCIII. id enim à diluvii tempore non multum abit.

38 *Nostri quoque seculi testes perhibent.*] Vide inter alios Ferdinandum Mendesium de Pinto.

39 *Berosus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœnicicis, Hestiaus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt.*] Omnes hos scriptores, suo adhuc tempore manentibus libris, testes citat Josephus Antiquæ historiæ lib. I. cap. 4. ac præter hos Acusilaum, Ephorum, Nicolaum Damascenum. Arcadas ad CCC annos vivere solitos notat ad VIII. Æneïdos Servius.

40 *Majora multo olim fuisse hominum corpora.*] Josephus Antiquæ historiæ Lib. V. cap. 2. Ὑπελίπετο δὲ τῶν γιγάντων ἔτι γένος, οἳ διὰ σωμάτων μεγέθη καὶ μορφὰς οὐδὲν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίας παράδοξον ἦσαν θέαμα, καὶ δεινὸν ἄκουσμα· δείκνυται δ' ἔτι καὶ τούτων ὀστᾶ, μηδὲν τοῖς ὑπὸ πίστιν ἐρχομένοις ἐοικότα. *Restabat etiam tum gigantum genus, qui ob corporis magnitudinem ac figuras multum aliis hominum dispares, stupendum erant spectaculum, & fama terribilis: monstrantur in hunc diem eorum ossa, fidem omnem vulgi excedentia.* Gabinius in Mauritaniæ descriptione dicebat à Sertorio reperta Antæi ossa, quorum compagem fuisse cubitorum sexaginta. Phlegon Trallianus Mirabilium cap. IX meminit effossi capitis Idæ, quod triplæ esset ad fossitium modum quantitatis. Addit idem in Dalmatia reperta

ſe hominum corpora nudatis ſepulcris compertum, plurimarum gentium hiſtoriæ prodiderunt, ac nominatim Græcorum 41 Pauſanias, & 42 Philoſtratus, Romanorum 43 Plinius. Sicut & viſa divinitus obtigiſſe hominibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, 44 & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quaſi

ta corpora multa, quorum ulnæ XVI. ulnas excederent. Narrat idem ex Theopompo, in Boſphoro Cimmerio repertam oſſium humanorum compagem longam XXIV. cubitos. Ejuſdem Phlegontis extat libellus de Longævis, dignus ſane lectu. [Quoſdam olim variis in locis, ut etiamnum hodie, fuiſſe majoris ſtaturæ homines, ſeu paucis pedibus reliquos ſuperaſſe, non ægrè crediderim; ſed omnes fuiſſe majores non magis credo, quam proceriores arbores, profundioreſve alveos fluviorum fuiſſe. Inter hæc omnia, aliaque idgenus ea eſt proportio, ut aliis alia reſpondeant, non minùs hodie quàm olim; quare nulla ratio eſt cur mutata fuiſſe credamus. De Gigantibus vide orationem *Theod. Rykii.* Clericus.]

41 *Pauſanias.*] Is in Laconicis meminit oſſium humanorum, ſed inſolitæ magnitudinis, quæ in Templo Æſculapii ad Aſopum urbem oſtendebantur: & in Eliacorum priore, oſſis è mari educti, quod olim Piſæ cuſtoditum, Pelopiſque creditum fuerat.

42 *Philoſtratus.*] In Heroïcorum initio multa ait gigantea corpora in Pallene detegi per imbres aut terræ motus.

43 *Plinius.*] Libro VII. cap. 16. *In Creta, terra motu rupto monte, inventum eſt corpus ſtans, quod alii Orionis, alii Eëtionis fuiſſe tradunt. Oreſtis corpus Oraculi juſſu refoſſum ſeptem cubitorum fuiſſe monumentis traditur. Jam vero ante annos prope mille vates ille Homerus non ceſſavit minora corpora mortalium, quam priſca conqueri.* Solinus cap. I. *Quis enim non ævo iſto minor parentibus ſuis naſcitur? Priſcorum autem teſtantur molem etiam Oreſtis ſupremam, cujus oſſa Olympiade quinquageſima & octava Tegeæ inventa à Spartanis oraculo monitis, diſcimus impleſſe longitudinem cubitorum ſeptem. Scripta quoque quæ ex antiquitate memorias acceſſunt in fidem veri, hoc etiam receperunt, quod bello Cretico cum elata flumina plus quam vi amnica terras rupiſſent, poſt diſceſſum fluctuum inter plurima humi diſcidia humanum corpus repertum ſit cubitûm trium atque triginta:*

quasi secluderent, [45] post Græcos plurimos, refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moses meminit, ubique ferme [46] apud Græcos, & [47] Latinos quosdam, legitur. De diluvio notandum, in ejus historiam ferme omnium gentium memoriam desinere; etiam earum, quas diu incognitas parentum nostrorum ætas nostræ notitiæ tradidit: unde

triginta: cujus inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant, oculis potitos. De molari hominis dente à se conspecto vide Augustinum libro xv. de Civitate Dei, cap. xi.

4 *Et famulantes ei mentes.*] De his vide pulchra apud Plutarchum de Iside, Maximum Tyrium Dissertatione prima & xvi. Julianum hymno Solis. Ipsum nomen ἀγγέλων, in hac re, usurpant præter Græcos veteris fœderis interpretes, Labeo, Aristides, Porphyrius, Jamblichus, Chalcidius: & his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio. Heraclitus, teste quem dixi Chalcidio, asserit, præmoneri meritos instruentibus divinis potestatibus.

45 *Post Græcos plurimos refert Catullus.*] Epithalamio Pelei & Thetidos:

Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,
Justitiamque omnes cupida de mente fugarunt:
Perfudere manus fraterno sanguine fratres,
Destitit exstinctos natus lugere parentes,
Optavit genitor primævi funera nati,
Liber ut innuptæ potiretur flore novercæ:
Ignaro mater substernens se impia nato,
Impia non verita est divos scelerare penates:
Omnia fanda, nefanda malo permista furore
Justificam nobis mentem avertere Deorum.

46 *Apud Græcos.*] Homerum Iliados θ. Hesiodum in Operibus. Huc pertinent Deorum pugnæ, quarum & Plato meminit de Republica ii. & segreges isti dominatus, quorum idem Plato mentionem facit de legibus iii.

47. *Et Latinos quosdam legitur.*] Vide Ovidium i Metamorphoseon, & Lucanum libro iv. Seneca Natur. quæst. 30. l. iii. ubi de diluvio: *Exstinctis pariter feris, in quarum homines ingenia transierant.*

unde & [48] Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à Poetis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero,

48 *Varroni omne id tempus ignotum vocabatur*] Censorinus: *Nunc vero id intervallum temporis tractabo, quod historicon Varro appellat. Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἄδηλον. Secundum à cataclysmo priore ad Olympiadem primam: quod quia in eo multa fabulosa referuntur, μυθικὸν nominatur. Tertium à prima Olympiade ad nos: quod dicitur ἱστορικὸν, quia in eo res gestæ veris historiis continentur.* Tempus illud, quod Varro ἄδηλον, Hebræorum Rabbini vocant inane. Diluvii autem universalis notam conchas, quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo de Mundi immortalitate.

49 *Chaldæorum Berosus.*] De quo sic Josephus contra Appionem primo: Οὗτος τοίνυν ὁ Βηρωσὸς ταῖς ἀρχαιοτάταις ἐπακολουθῶν ἀναγραφαῖς, περί τε τοῦ γενομένου κατακλυσμοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων, καθάπερ Μωϋσῆς οὕτως ἱστόρησεν, καὶ περὶ τῆς λάρνακος, ἐν ᾗ Νῶχος ὁ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγὸς διεσώθη, προσενεχθείσης αὐτῆς ταῖς ἀκρωρείαις τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν. *Hic Berosus antiquissima scripta sequens eadem qua Moses narrat de magno diluvio, hominumque per id interitu, ac de arca, in qua Noachus generis nostri auctor servatus est, cum ea ad cacumina Armeniorum montium se applicuisset.* Post recitatam autem diluvii historiam, hæc verba addidit Berosus, quæ idem ille Josephus habet Antiquæ historiæ libro primo, capite quarto. Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρος εἶναι, καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιροῦντας. χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. *Dicitur autem etiamnunc in Armenia, in Cordyæorum monte, pars esse ejus navigii, & quosdam inde bitumen auferre. Eo autem ablato utuntur homines maxime pro amuleto.*

50 *Assyriorum Abydenus*] Servavit nobis ejus locum Eusebius libro IX Præparationis, cap. XII. & Cyrillus primo adversus Julianum: μεθ' ὃν ἄλλοι τε ἦρξαν, καὶ Σείσιθρος, ᾧ δὴ Κρόνος προσημαίνει μὲν ἔσεσθαι πλῆθος ὄμβρων Δεσίου πέμπτῃ ἐπὶ δέκα. κελεύει δὲ πᾶν ὅ, τι γραμμάτων ἦν ἐχόμενον ἐν Ἡλίου πόλει τῇ ἐν Σιππάροισιν ἀποκρύψαι. Σείσιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελέα ποιήσας εὐθέως ἐπ' Ἀρμενίης ἀνέπλεε, καὶ παραυτίκα μὲν κατελάμβανε τὰ ἐκ θεοῦ. Τρίτῃ δὲ ἡμέρῃ ἐπεί τε ὗεν ἐκόπασε, μετίει τῶν ὀρνίθων, πεῖραν ποιεύμενος, εἴ που γῆν ἴδοιεν τοῦ ὕδατος ἐκδῦσαν. αἱ δὲ, ἐκδεχομένου

ro, id eſt, Moſi convenienter, vetuſtiſſimi ſcriptores tradiderant, [49] Chaldæorum Beroſus, [50] Aſſyriorum Abydenus, [51] qui

δεχομένου σφέας πελάγεος ἀχανέος, ἀπορέουσαι ὅκη κατορμίσονται, παρὰ τὸν Σείσιθρον ὀπίσω κομίζονται, καὶ ἐπὶ αὐτῇσιν ἕτεραι. ὡς δὲ τῇσι τρίτῃσιν εὐτύχεε (ἀπίκατο γὰρ δὴ πηλοῦ καταπλέοι τοὺς ταρσοὺς) Θεοί μιν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσι· τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίῃ περίαπτα ξύλων ἀλεξιφάρμακα τοῖσι ἐπιχωρίοισι παρείχετο. *Poſt hos imperarunt alii, ac deinde Siſithrus, cui Saturnus præſignificavit ingentem vim imbrium futuram, Deſii decima quinta; juſſit autem quicquid erat literarum eum Heliopoli, quæ in Sipparis eſt, abſcondere. Siſithrus hæc cum impleſſet, ſtatim in Armeniam navigavit, ac ſubito vera deprehendit quæ Deus dixerat. Tertia die poſtquam remiſerat tempeſtas, avium quaſdam emiſit, experimentum capturus an illæ terra aliquid viſuræ eſſent è mari exſtans. Illæ vero excepta ab immenſo pelago, non habentes ubi conſiderent, ad Siſithrum retro rediere, & poſt eas aliæ. At cum miſiſſet tertio (redierant enim aves alis limo plenis) Dii eum humanis rebus exemerunt. Navigium in Armeniam pervenit, ibique vicinis ligna præbuit amuleti vim habentia.* Siſithrus, ut & Ogyges, & Deucalion, nomina ſunt idem aliis linguis ſignificantia, quod Noë Hebraïco ſermone, quo ſcripſit, nominaque propria, ita ut eorum vis ab Hebræis intelligi poſſet, expreſſit, Moſes: quomodo, ſcilicet, Alexander Polyhiſtor Iſaacum Græce ſcribens Γέλωτα vocavit, ut ex Euſebio diſcimus: multaque ſunt talia, apud Hiſtoricos omnes. Philo de præmiis & pœnis: Τοῦτον Ἕλληνες μὲν Δευκαλίωνα, Χαλδαῖοι δὲ Νῶε ἐπονομάζουσιν, ἐφ᾽ οὗ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν συνέβη γενέσθαι. *Hunc Græci Deucaliona, Chaldæi Noë vocant, ſub quo magnus ille cataclyſmus evenit.* Deucalionis autem diluvium fuiſſe illud univerſale tradebant Ægyptii, teſte Diodoro lib. I. Ad Italiam etiam pertinuiſſe Plinius lib. III. cap. 14. Ut ad nominum illam in alias linguas transfuſionem redeam, inſignis eſt ea de re Platonis in Critia locus: Τὸ δ᾽ ἔτι βραχὺ πρὸ τοῦ λόγου δεῖ δηλῶσαι, μὴ πολλάκις ἀκούοντες Ἑλληνικὰ βαρβάρων ἀνδρῶν ὀνόματα θαυμάζητε, τὸ γὰρ αἴτιον αὐτῶν πεύσεσθε. Σόλων ἐπινοῶν εἰς τὴν αὑτοῦ ποίησιν καταχρήσασθαι τῷ λόγῳ, διαπυνθανόμενος τὴν τῶν ὀνομάτων δύναμιν, εὗρε τούς τε Αἰγυπτίους τοὺς πρώτους ἐκείνους αὐτὰ γράψαντας, εἰς τὴν αὑτῶν φωνὴν μετενηνοχότας. αὐτός τε αὖ πάλιν ἑκάστου τὴν διάνοιαν ὀνόματος ἀναλαμβάνων, εἰς τὴν ἡμετέραν ἄγων φωνὴν ἀπεγράφετο. *Illud in hujus ſermonis limine dicendum vobis, ne miremini ſi Græca ſæpe audiatis*

virorum barbarorum nomina; causam jam intelligetis. Cum Solon carminibus suis inserere hanc narrationem vellet, vim ipsam significationemque nominum perscrutatus, reperit Ægyptiorum primos, qui de rebus sjis scripserant, in suam ea linguam transtulisse. Ipse vero percepta nominis cujusque significatione, ea ipsa nostro vesti vit sermone. Cum Abydeni verbis congruunt illa Alexandri Polyhistoris, quæ servavit nobis Cyrillus dicto libro primo adversus Julianum: Ὠτιάρτου δὲ τελευτήσαντος, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ξίσουθρον βασιλεῦσαι σάρους δεκαοκτώ. ἐπὶ τούτου τὸν μέγαν φασὶ γενέσθαι κατακλυσμόν. εἶτα σωθῆναι λέγει τὸν Ξίσουθρον, προαπαγγείλαντος αὐτῷ τοῦ Κρόνου τὸ ἐσόμενον. καὶ ὅτι προσήκοι ναυπηγήσασθαι λάρνακα. καὶ ὁμοῦ πτηνοῖς, ἑρπετοῖς τε καὶ κτήνεσι πλεῖν ἐν αὐτῇ. *Mortuo Otiarte filium ejus imperasse Xisuthrum per octodecim annos, quos Saros vocant. Hujus temporibus fuisse ajunt diluvium magnum. Narrat deinde servatum Xisuthrum, Saturno ipsi quod futurum erat praenuntiante, & fabricandam ipsi Arcam: in ea ipsi unà cum volucribus, ac jumentis navigandum.* Assyriis autem, ut & aliis quibusdam gentibus, Deus summus ab ea stella vocabatur, quæ, ut Taciti utar verbis, è septem sideribus, queis mortales regun tur, altissimo orbe & præcipua potentia ferebatur; aut certe Syriacum אֵיל, quod Deum significat, Græci Interpretes Κρόνον ideo vertêre, quod is Syria אֵיל dicebatur. Philo Byblius, Sanchuniathonis interpres: Ἦλον τὸν καὶ Κρόνον λ. Citat Eusebius: apud quem mox ex eodem Philone sequitur: Κρόνος ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ ὀνομάζουσι. Sed error est librarii, qui pro ἦλ quod contracte pro Ἰσραὴλ Græcis Christianis poni solet, posuit Ἰσραὴλ, cum ἦλ sit, ut diximus, אֵיל, quomodo Syri dicunt, quod אֵל Hebræi.

52 *Qui & columbæ emissæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus*] Libro, Terrestria an aquatica animantia plus habeant solertiæ: Δευκαλίωνι φασὶ περιστερὰν ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν εἴσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δ᾽ ἀποπτᾶσαν. *Columbam ajunt ex arca emissam certum indicium detulisse Deucalioni, cum rediret, tempestatis, ubi emanebat, serena.* Notanda autem & in hoc Plutarchi & in illo Polyhistoris loco, non minus quam in Nicolai Damasceni & Apollodori libris, & in iis scriptoribus quibus utitur Theophilus Antiochenus libro III. vox λάρναξ, quæ plane respondet voci תֵּבָה, quam in hac historia Moses usurpat, neque vero aliter eam vertit Josephus.

53 *Lucianus*] Libro de Dea Syria, cum de templo vetustissimo quod erat Hierapoli, agere cœpisset, adjungit. Οἱ μὲν

ὧν

Græcis Plutarchus: & [53] Lucianus, qui, apud Hie-

ὧν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθεα τὸ ἱρὸν εἵσασθαι λέγουσι τοῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ τοῦ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο· Δευκαλίωνος δὲ πέρι, λόγον ἐν Ἕλλησι ἤκουσα, τὸν Ἕλληνες ἐπ᾽ αὐτῷ λέγουσι· ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει. ἥδε ἡ γενεὴ, οἱ νῦν ἄνθρωποι, οὐ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ᾽ ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ πάντες ὤλοντο· οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσὶ, τὸ αὖτις ἐκ Δευκαλίωνος ἐς πληθὺν ἀπίκετο. ἐκείνων δὲ πέρι τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέονται. ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον, οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο, ἀνθ᾽ ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, καὶ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μέζονες, καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο καὶ πάντες ὤλοντο· Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέρην, εὐβουλίης τε καὶ τῆς εὐσεβείας εἵνεκα· ἡ δὲ οἱ σωτηρίη ἥδε ἐγένετο. λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχε, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας παῖδάς τε, καὶ γυναῖκας ἑωυτοῦ, ἐσέβη· ἐσβαίνοντι δὲ οἱ ἀπίκοντο σύες, καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, καὶ ὄφιες, καὶ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα. ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο. καί μιν οὐκ ἐσίνοντο· ἀλλὰ σφίσι μεγάλη διόθεν φιλίη ἐγένετο. καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν, ἔστε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε. τὰ μὲν Δευκαλίωνος πέρι Ἕλληνες ἱστορέουσι. τὰ δὲ ἀπὸ τούτου, λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει μεγάλως ἄξιος θαυμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο. Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο, καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἥρης ἅγιον ἐστήσατο. ἐγὼ δὲ καὶ τὸ χάσμα εἶδον, καί ἐστι ὑπὸ τῷ νηῷ κάρτα μικρόν. εἰ μὲν ὦν πάλαι καὶ μέγα ἐὸν, νῦν τοιόνδε ἐγένετο, οὐκ οἶδα. τὸ δὲ ἐγὼ εἶδον μικρόν ἐστι. σῆμα δὲ τῆς ἱστορίης τόδε πρήσσουσι. δὶς ἑκάστου ἔτεος ἐκ θαλάσσης ὕδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέεται. φέρουσι δὲ οὐκ ἱρέες μοῦνον ἀλλὰ πᾶσα Συρίη καὶ Ἀραβίη, καὶ πέρηθεν τοῦ Εὐφρήτεω πολλοὶ ἄνθρωποι ἐς θάλασσαν ἔρχονται, καὶ πάντες ὕδωρ φέρουσι· τὸ, πρῶτα μὲν ἐν τῷ νηῷ ἐκχέουσι, μετὰ δὲ, ἐς τὸ χάσμα κατέρχεται, καὶ δέκεται τὸ χάσμα μικρὸν ἐὸν ὕδατος χρῆμα πολλόν. τὰ δὲ ποιέοντες Δευκαλίωνα ἐν τῷ ἱρῷ τόνδε νόμον θέσθαι λέγουσι, συμφορῆς τε καὶ εὐεργεσίης μνῆμα ἔμμεναι. ὁ μὲν ὦν ἀρχαῖος αὐτοῖς λόγος ἀμφὶ τοῦ ἱροῦ, τοιόσδε ἐστί. *Plerique à Deucalione structum ajunt hoc templum; eo, scilicet, Deucalione cujus ætate vis aquarum fuit maxima. De eo autem Deucalione in Græcia audivi quod Græci narrant. Est autem sermo talis: Hoc quod nunc est hominum genus non ab initio exstitisse, sed id periisse stirpitus: qui vero nunc sunt homines secundi esse generis, quod ortum à Deucalione paulatim in ingentem multitudinem excrevit. De illis autem, qui ante fuerant,*

Hierapolim Syriæ, vetustissimam ait exstitisse historiam & de Arca, & de servatis per eam non hominibus modo selectis, sed & de animantibus cæteris. [54] Apud Molonem quoque, [55] & Nicolaum Damascenum historia eadem exstabat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod & in Deucalionis historia apud Apollodorum reperitur. [56] Sed & in Americæ partibus Cuba, Mechoa-

hominibus hæc sunt quæ memorantur. Contumeliosi homines cum essent, iniqua facinora perpetrabant: nam neque jusjurandum servabant, neque excipiebant hospites, neque curabant supplices: ob quas res maxima eis supervenit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de se extulit, tum vero plurimi de cœlo cecidere imbres: flumina quoque ultra modum exundavere, & mare ipsum superfusum est terris, ita ut res omnes aqua fierent, homines vero perirent omnes. Solus tunc ad secundi generis exordium Deucalion relictus est, prudentiæ & pietatis ergo. Servatus autem hoc modo est. In arcam magnam, quam habebat, liberos mulieresque domus suæ imposuit, ipseque eam ingressus est: quod cum faceret, venere apri, & equi, & leonum genera, & serpentes, & alia quæ in terra pascuntur, bina quæque: ille hæc ad se animantia recepit omnia: quæ nihil nocuere: sed magna ei cum illis divinitus amicitia obvenit: unaque in arca navigarunt omnes, quamdiu aqua super terras fuit. Hæc sunt quæ de Deucalione referunt Græci. De iis vero quæ post acciderunt, fertur ab illis qui Hierapolim habitant res admirabilis, in sua regione terræ fuisse hiatum, qui aquam absorpserit omnem. Id ubi factum esset, à Deucalione positas aras & Junonis templum super illo hiatu. Hiatum ipse vidi. Valde exiguus est sub templo, quod dixi. An olim major fuerit, contractusque sit cum tempore, equidem nescio: id scio, quem vidi, parvum esse. In historia hujus signum quod agunt, hoc est: bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non sacerdotes tantum, sed omnis Syria Arabiaque. Quin ab Euphrate usque eunt ad mare homines, omnesque aquam ferunt: eam primum effundunt in templum. Descendit in hiatum aqua: & is hiatus, quamvis parvus, immensam vim aquæ recipit. Hoc cum faciunt, ritum hunc ajunt à Deucalione institutum, in calamitatis simul & salutis partæ memoriam. Talis est vetus de templo hoc sermo.

54 *Apud*

choacana, Nicaraga, diluvii, animalium servatorum, quin & corvi & columbæ servatam memoriam, diluvii ipsius etiam in ea parte quæ nunc Castella aurifera vocatur, Hispani complures testantur. Qua parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel illud loquitur, [57] quod Plinio notatum est Joppen ante diluvium conditam. Locus in quo post diluvium subsedit Arca [58] in montibus

54 *Apud Molonem quoque*] Verba ejus tradidit nobis Eusebius libro IX. Præparationis Euangelicæ, cap. XIX. Κατὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀπελθεῖν τὸν περιλειφθέντα ἄνθρωπον μετὰ τῶν υἱῶν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων· διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώραν, ἐλθεῖν εἰς τὴν ὀρεινὴν τῆς Συρίας, οὖσαν ἔρημον. *Sub diluvii tempus excessisse ex Armenia eum hominem, qui cum liberis suis diluvium evaserat, ejectum rebus suis vi indigenarum. Eundem, cum loca interjecta transiisset, pervenisse in Syria regionem montanam tunc vacuam.*

55 *Et Nicolaum Damascenum*] Ejus verba ex historiæ Universalis libro XCVI. sic exhibet dicto jam loco Josephus: Ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μινυάδα μέγα ὄρος κατὰ τὴν Ἀρμενίαν, Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ λόγος ἔχει περισωθῆναι. καί τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχούμενον, ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν ὀκεῖλαι. καὶ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπὶ πολὺ σωθῆναι· γένοιτο δ' ἂν οὗτος ὅντινα καὶ Μωσῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης. *Est super Minyada* (quam Milyada vocant Strabo & Plinius,) *ingens in Armenia mons Baris dictus, in quo fama est servatos esse ex cataclysmo multos & unum vero in Arca vectum ad summum ejus jugum appulisse, diuque lignorum ejus arca mansisse reliquias. Hic, credo, is fuerit cujus Moses meminit, qui Judæis leges condidit.* His scriptoribus addendi Hieronymus Ægyptius, qui res Phœnicias scripsit, & Mnaseas, memorati Josepho. Forte & Eupolemus, quem ex Polyhistore producit Eusebius Præparationis lib. IX. cap. 17.

56 *Sed & in America partibus*] Vide Josephum Acostam & Antonium Herreram.

57 *Quod Plinio notatum*] Lib. V. cap. 13. Consentiunt Plinio Mela & Solinus. Confer quæ ex Abydeno jam attulimus.

58 *In montibus Gordyæis*] Quos Moses Ararath vocat, Kardu transtulere Chaldæi interpretes, Cordyæos Josephus, Cordæos

bus Gordyæis ab omni ævo [59] in hunc diem, Armeniorum constante memoria, monstratur. [60] Japetus Europæorum genitor, & inde Ion, aut, ut olim eloquebantur, [61] Javon

Curtius, Gordyæos scribit Strabo libro XVI. Plinius libro VI. cap. 27. & Ptolemæus. [Hæc & sequentia, quæ ad Geographiam Sacram, & conditores Gentium pertinent, post hæc à *Grotio* edita, de industria & adcuratiùs multò perscrutatus est *Sam. Bochartus*, in Geographia Sacra; unde etiam *Grotii* ratiocinationibus majus pondus accedit. *Clericus.*]

[5]9 *In hunc diem*] Monstratas suo ævo has Arcæ reliquias ait Theophilus Antiochenus libro III. Epiphanius contra Nazaræos. Ὡς ἔτι καὶ δεῦρο τὰ λείψανα τῆς τοῦ Νῶε λάρνακος δείκνυται ἐν τῇ τῶν Κορδυαίων χώρᾳ. *Ad hoc usque tempus reliquiæ Arcæ Noe monstrantur in Cordyæorum terra:* Chrysostomus Oratione de perfecta dilectione. Isidorus lib. XIV. Originum, cap. 8. *Ararath mons Armeniæ, in quo Arcam historia post diluvium resedisse testantur. Unde & usque hodie ibidem lignorum ejus videntur vestigia.* Adde ex Haitone Armenio hæc, quæ habet capite nono: *In Armenia est altior mons quam sit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgariter nuncupatur, & in cacumine illius montis post diluvium arca primo sedit.* Adde Geographum Nubiensem & Itinerarium Benjaminis.

60 *Japetus*] Est ipsa vox יפת. Nam eandem literam פ alii ut π, alii ut φ pronunciabant; qualis differentia & nunc est, inter Germanos & Belgas. Notavit id de Hebræa litera ad Danielem Hieronymus

61 *Javon*] Nam ἰάονες sæpe est apud vetustos scriptores Id in Aristophanis Acharnensibus Persa pronunciat ἰαοναῦ. Jam vero mos antiquior erat inter duas vocales interponere digamma, quod postea per v scribi cœpit, olim sic F. ita αὐὼς erat quod nunc ἀὼς & ἠώς· ταυὼς ταὼς, pavus, ἰαῦνας τοὺς Ἕλληνας καλοῦσι. Suidas.

62 *Hammon*] Nam ח per aspirationem reddere, aut etiam omittere Græci solent: ut חצר־כות Ἀδράμυττος, vel Ἀδράμυττος. חכמות ἀχμώθ, apud Irenæum & alios חברה socia ἄβρα Græcis veteribus. חיה αἰών. חנה, Hanno vel Anno. חנ־בעל Hannibal vel Annibal: חצר־בעל Hasdrubal vel Asdrubal. חשים ἀξουμῖται. αι vero Græca est desinentia. Hic non Libyum tantum, sed & multarum aliarum gentium pater consecratus ab ipsis in Jovis stellam. Lucanus IX.

Quamvis Æthiopum populis Arabumque beatis
Gentibus atque Indis unus sit Juppiter Ammon.

Ægyp-

von Græcorum, Afrorum vero [62] Hammon, nomina sunt, quæ apud Mosem quoque apparent, sicut & cæterorum vestigia in gentium locorumque vocabulis [63] Josephus & alii

Ægyptum quoque in hujus parte ponunt sacræ literæ Psal. LXXVIII 51. CV. 23, 27. CVI. 22. Hieronymus in traditionibus Hebraicis ad Genesim: *A quo Ægyptus usque hodie Ham patria Ægyptiorum lingua dicitur.*

63 *Josephus & alii observant*] Is à גמר dicit esse Γομαρεῖς Galatas, ubi oppidum Comara Plinio: Comari populi Melæ libro I. Ex מגוג Scythas, à quibus condita Scythopolis in Syria; & altera urbs Magog. Plinio lib. v, cap. 23. alias dicta Hierapolis & Bambyce: A מדי Medos esse apparet: ab יון, quod diximus, Iavonas, Iaonas, Ionas. A תבל Josephus ait esse Iberos Asiæ, in quorum vicinia Thabilacam urbem vetustæ originis vestigia servantem ponit Ptolemæus. A משך est urbs ipsi memorata Mazaca, cujus & Strabo meminit lib. XII. & Plinius lib. VI. 3. & Ammianus Marcellinus libro XX. Adjice huic Moschos nominatos Straboni lib. XI. & Melæ libro tum primo, tum tertio, quos Moschenos dixit Plinius lib. VI. c. 9. & Moschicos montes apud eosdem & Plinium. A תירם esse Thraces, cum Josepho tradunt consensu alii, & vox indicat: præsertim si observemus Græcum ξ ab initio respondisse Syriacæ literæ ס, quod ordo indicat. De iis qui ab אשכנז, corruptus est apud Josephum locus, sed dubitandum non est quin inde nomen habeat Ascania Homero memorata pars Phrygiæ & Mysiæ: de qua Strabonem vide lib. XII & Plinium lib. v. c. 32. & Ascanius lacus, & ex lacu amnis apud eundem Strabonem lib. XIV. & apud Plinium dicto cap. 32, lib. v. Ascanius portus apud Plinium lib. v. cap. 30. Ascaniæ insulæ eidem lib. IV. cap. 12. & lib. v. cap. 31. A ריפת esse Paphlagonas dicit Josephus, Riphatæos dictos aliis, quibus locis Riphæos ponit Mela libro I. Ab אלישה esse αἰολεῖς, idem ille nos docet Josephus, & Jerosolymitanus Paraphrastes ei adstipulatus pro Æolibus Græcos nominans, totum pro parte: neque abludit Hellæ terræ nomen. A תרשיש esse Cilices Josephus idem dicit, probatque ex urbe Tarso. Multis enim in locis evenit, ut quæ populorum nomina fuerant, urbium facta sint nomina. De כתים, unde Κίτλιον, supra attigimus. A כוש Æthiopes Chusai & sibimet ipsis & vicinis, ut Josephi tempore, ita & nunc vocantur: unde & fluvius apud Ptolemæum, & apud Geographum Arabem urbes Æthiopiæ

duæ nomen retinent: pariterque à מצרים, qui Μισὼρ Philoni Byblio, Mesori sibi ipsis & accolis ii qui Græcis Ægyptii, & mensis apud eos nomen *Mesorei*. Cedreno terra ipsa *Mésrea*. Vere & hoc Josephus à פוט esse in Mauritania amnem. Meminit ejus amnis & Plinius lib. v. cap. I. *Phut & juxta eum regio Phutensis usque in præsens dicitur*, ait Hieronymus Traditionibus Hebraïcis in Genesim. Est non longe a Fesa, manente nunc etiam vocabulo. Qui Mosi est כנען, is contractius Sanchuniathoni, & ex eo Philoni Byblio, Χνᾶ. Invenies id apud Eusebium lib. I. Præparat. c. 10. Et terra ipsa sic dicta. Stephanus de Urbibus: Χνᾶ, οὕτως ἡ Φοινίκη καλεῖται. *Chna, sic appellatur Phœnice.* Et suo tempore ait Augustinum libro Expositionum epistolæ ad Romanos, rusticos ad Hipponem si interrogentur qui essent, respondere Canaani. Et Mestraimi & Canaanis nomina sunt & in Eupolemi loco, ut eum profert Eusebius Præparat. IX. 17. A רעמה Regema Ptolemæo in Arabia felice, nimirum ע in γ mutat, ut in Gomorra aliisque vocibus. A סבא Sabæos deducit Josephus, notam gentem: quarum & urbs princeps Sabæ Straboni lib. XVI. Ubi à סבתה Sabatenos Josephus ponit, ibi Plinio urbs est Sobotale lib. VI. cap. 28. להבים à Libyum nomine non abit, nec à נפתחים Nepata urbs Æthiopum Plinio lib. VI. c. 29. Nepata Ptolemæo: nec à פתרסים Pharusi Plinio lib. V. 8. Phaurusii Ptolemæo in Æthiopia. A צידן nota urbs omnibus poëtis & historicis Sidon. A גרגשי oppidum Gorasa Ptolemæo. Ab ערקי Arca, urbs Phœnices, Ptolemæo memorata, & Plinio lib. V. c. 18. Ab ארודי Aradus insula memorata Straboni lib. XVI. Plinio lib. V. c. 20. & Ptolemæo in Syria. A חמתי Amathus Arabiæ nominata Herodoto in Euterpe & Thalia. Ab עילם Elymæi Medis contigui apud Strabonem lib. XVI. Plinium lib. V. cap. 26. & 27. & apud Livium lib. XXXVII. Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athenæum lib. IV. Ab אשור Assyrii noti omnibus, ut & à לוד Lydi, unde & vox Ludorum Latina. Ab ארם in hunc diem semper appellant, qui Græcis ab urbe צור Syri: nam צ modo per τ, modo per σ vertitur; unde urbs illa צור quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio, & Sinæ aliis Tinæ. Strabo libro XVI. in fine: Λέγει δὲ καὶ τοὺς Ἀρίμους ὁ ποιητής· οὕς φησι Ποσειδώνιος δέχεσθαι δεῖν μὴ τόπον τινὰ τῆς Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλης τινὸς γῆς, ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐτήν. *Nominat Homerus & Arimos: ea autem voce vult Posidonius intelligi, non partem aliquam Syriæ, aut Ciliciæ, aut alterius regionis, sed Syriam ipsam.* Idem lib. XIII. Οἱ δὲ τοὺς Σύρους Ἀρίμους δέχονται, οὓς νῦν Ἀράμους λέγουσι. *Sunt qui per Arimos Syros intelligant, qui & nunc Arami dicuntur.* Libro autem primo. Τοὺς γὰρ ὑφ' ἡμῶν Σύρους καλουμένους ὑπ' αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμμαίους καλεῖσθαι. *Nam qui à nobis dicuntur*

tur Syri, eos ab ipsis dici Arammaeos. Ab עוץ Ausanitis regio apud LXX Interpretes, in Jobo: Ausitida dixit Aristaeus. A חול urbs Cholla Ptolemaeo posita in Syria. A גתר Gindarus urbs apud Ptolemaeum. Et populus Gindareni Plinio v. 23. in Coele-Syria. A מש Masius mons non procul Nisibi apud Strabonem lib. XI. & Ptolemaeum in Mesopotamia. Nomina יקטן ut & הצרמות & חילה Geographi Arabes nobis in Arabia repraesentant nominibus Balsatjaktan, Hadramuth, Chaulan, ut notavit Capellus vir eruditissimus. Nomen אופר retinet ni fallor Opharus fluvius, & populus Opharitae circa Maeotim Plinio lib. VI. 7. Etiam urbes eas quarum hoc in loco meminit Moses, antiquissimas esse collatione scriptorum apparet. De Babylone res notissima. ארך est Aracca, quam in Susiana ponit Ptolemaeus, unde Araccaeos campos Tibullo dici notavit in Solinianis vir infinitae lectionis Cl. Salmasius. Ab אכר Acabenen corrupte, pro Acadene, dictam suspicatur probabaliter diligens in Scripturarum interpretatione Franciscus Junius, qui & alia non pauca observavit eorum quae jam posuimus. כלנה est Callinisum oppidum ad Euphratem, cui id nomen ad Ammiani mansisse tempora, ex libro ejus XXIII. docemur. Terra שנער est Σεναὰρ τῆς Βαβυλωνίας apud Histiaeum Milesium, in loco quem nobis conservavit Josephus Antiquae historiae lib. I. cap. 7. & in Chronico, itemque in Praeparatione Eusebius. Scripsit is res Phoenicum, lectus etiam Stephano. At rursum ע in γ mutato Singarum hinc montem Ptolemaeus in Mesopotamia nominat. Plinius autem Singaram oppidum libro v. c. 24. Hinc Singarana regio Sexto Rufo: נינוה haud dubie est quae Graecis contractius Ninos. In Epitaphio Sardanapali,

> *Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι,*
> *Νίνου μεγάλης βασιλεύσας.*
> *Ipse Nini magna modo Rex nil*
> *sum nisi pulvis.*

Est id nomen & apud Theognidem, Strabonem libro XVI. Plinium lib. XI. cap. 13. cujus verba sunt. *Fuit & Ninos imposita Tigri ad solis occasum spectans quondam clarissima.* Lucanus III. *Et felix, sic fama, Ninos.* Habet id nomen Ptolemaeus in Assyria. A כלח urbe principe nomen habet regio Calachena. Straboni lib. XI. bis, deinde initio lib. XVI. רסן est Resaina apud Ammian. libro XXIII. Sidon nota omnibus. עזה nemo dubitare potest quin litera ע per γ, ut diximus, reddita sit Gaza Palaestinorum, nominata Straboni lib. XVI. Melae lib. I. qui ingentem & munitam admodum vocat, Plinio lib. v. 13. VI. 28. & alibi. ספרוים est Heliopolis urbs Sipparorum in loco Abydeni, quem modo produximus. Sippara Ptolemaeo in Mesopotamia. אור est Ur Castellum Ammiano memoratum libro XXV. חרן Carrae Crassorum clade nobiles.

64 *Af-*

alii observant. Jam vero [64] affectati in cœlum itineris, quis non Poëtarum meminit? [65] Sodomorum incendium est apud Diodorum

64 *Affectati in cœlum itineris*] Homerus Odysseæ A. Ovidius I Metamorphoseos:

Affectasse ferunt regnum cœleste gigantes.

Vide & Virgilium Georgicon I. & Lucanum lib VII. Frequens est apud omnes gentes loquendi genus, ut quæ supra communem altitudinem attolluntur, dicantur οὐρανομήκη, ut apud Homerum sæpe. Sic & Deut. I. 28. & IX. I. Sibyllæ nescio cujus locum de insana illa turris substructione agentem citat Josephus talem. Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων πύργον ᾠκοδόμησαν τινὲς ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ οὐρανὸν ἀναβησόμενοι δι' αὐτοῦ· οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκάστῳ φωνὴν ἔδωκαν· καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβη κληθῆναι τὴν πόλιν. *Cum homines omnes una lingua uterentur, altissimam turrim ædificare quidam cœperunt, velut per eam in cœlum scansuri. At Dii ventis immissis evertêre turrim hanc, & suam cuique linguam attribuêre: unde urbi Babylon factum est nomen.* At ex Abydeno hæc nobis profert Eusebius Præparationis IX. c. 14. & Cyrillus libro I. contra Julianum. Ἔνθεν δ' οἱ λέγουσι τοὺς πρώτους ἐκ γῆς ἀνασχόντας ῥώμῃ τε καὶ μεγέθει χαυνωθέντας καὶ δὴ θεῶν καταφρονήσαντας ἀμείνονας εἶναι, πύργον τύρσιν ἠλίβατον ἀείρειν, ἵνα νῦν Βαβυλών ἐστι. ἤδη τε ἄσσον εἶναι τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοὺς ἀνέμους θεοῖσι βοηθέοντας ἀνατρέψαι περὶ αὐτοῖσι τὸ μηχάνημα· τοῦ δὴ τὰ ἐρείπια λέγεσθαι Βαβυλῶνα· τέως δὲ ὄντας ὁμογλώσσους ἐκ θεῶν πολύθρουν φωνὴν ἐνείκασθαι. μετὰ δὲ Κρόνῳ τε καὶ Τιτᾶνι συστῆναι πόλεμον. *Sunt qui dicant primos illos è terra editos homines, cum & viribus & mole sua superbirent, ita ut se plus Diis posse iactarent, vertisse se ad turrim struendam, quo loco nunc est Babylon. Cumque iam prope ad cœlum pervenisset opus, ventorum vi Diis auxiliantium, disjectum id super ædificantes: ruinis impositum nomen Babylonis. Cum vero ad id temporis unius sermonis fuissent homines, immissam in eos à Diis linguarum discrepantiam. Post id extitisse bellum Saturnum inter & Titana.* Falso autem à Græcis proditum, conditam à Semiramide Babylonem, etiam Berosus in Chaldaïcis prodidit, ut nos Josephus docet contra Appionem I. eundemque errorem tum ex Philone Byblio, tum ex Dorotheo Sidonio refellit Julius Firmicus. Vide & quæ de gigantibus & turri ex Eupolemo nobis adducit Eusebius Præparat. Euangelicæ lib. XX. cap. 17.

65 *Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum*] Libro XIX. ubi post lacus Asphaltitæ descriptionem: Ὁ δὲ πλησίος τόπος ἔμπυρος ὤν, καὶ δυσώδης ποιεῖ τὰ σώματα τῶν περιοικούντων

rum Siculum, [66] Strabonem, [67] Tacitum, [68] Plinium, [69] Solinum. [70] Circumcisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Hero-

των ἐπίνοσα καὶ παντελῶς ὀλιγοχρόνια. *Vicina regio cum igni subardeat, sævumque odorem exhalet, in causa est cur accolarum corpora morbida sint minimeque vivacia.* [Vide hac de re etiam Dissertationem nostram Pentateucho subjectam, de incendio Sodomorum. *Clericus.*]

66 *Strabonem*] Libro XVI. post Asphaltitæ descriptionem. Τοῦ δ' ἔμπυρον τὴν χώραν εἶναι τὰ ἄλλα τεκμήρια φέρουσι πολλά. καὶ γὰρ πέτρας τινὰς ἐπικεκαυμένας δεικνύουσι τραχείας περὶ Μασάδα, καὶ σύραγγας πολλαχοῦ, καὶ γῆν τεφρώδη, σταγόνας τε πίσσης ἐκ λισσάδων λειβομένας, καὶ δυσώδεις πόῤῥωθεν ποταμοὺς ζέοντας, κατοικίας δὲ ἀνατετραμμένας σποράδην. ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ᾠκοῦντό ποτε τρισκαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα. ὧν τῆς μητροπόλεως Σοδόμων σώζοιτο κύκλος ἑξήκοντά που σταδίων· ὑπὸ σεισμῶν τε καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἡ λίμνη προπέσοι καὶ πέτραι πυρίληπτοι γένοιντο. αἵ τε πόλεις αἱ μὲν καταποθεῖεν, ἃς δ' ἐκλείποιεν οἱ δυνάμενοι φυγεῖν. *Esse in hoc solo ignem, multa indicia adferunt. Nam & petras ostendunt asperas & exustas circa Masada: tum multis in locis exesas cavernas, terram cinerosam, picis guttas de petris stillantes, ferventia non sine fœdo odore flumina: quæ cuncta fidem faciunt famæ apud indigenas vulgatæ,* XIII. *olim in ea regione habitatas urbes, quarum princeps Sodoma fuerit, cujus ambitus etiam nunc ostenditur in* LX. *stadia patens: terræ autem motibus, erumpente igne aquisque calidis & bituminosis, exstitisse qui nunc est lacum, saxa concepisse ignem, urbium absorptas alias, alias ab iis qui fugere potuerunt, derelictas.*

67 *Tacitum*] Historiarum V. *Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: & manere vestigia, terramque specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere, atra & inania velut in cinerem vanescunt.*

68 *Plinium*] Is Asphaltiten describit libri V. cap. 16. & lib. XXXV. cap. 15.

69 *Solinum*] Capite 36. edit. Salmasianæ: *Longo ab Hierosolymis recessu tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur humus nigra & in cinerem soluta. Duo ibi oppida, Sodoma nominatum, alterum Gomorrum, apud quæ pomum quod gignitur, habeat licet speciem maturitatis, mandi tamen non potest: nam fuliginem intrinsecus favillaceam ambitus tantum extimæ cutis cohibet, quæ vel levi pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum pulverem.*

70 *Circumcisionis vetustissimo mori*

Herodotus, [71] Diodorus, [72] Strabo, [73] Philo Byblius: præbent etiam nunc ortæ

mori testimonium prabuerunt Herodotus] Cum errore tamen. Verba ejus sunt in Euterpe. Μῶνοι πάντων Κόλχοι καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθίοπες περιτέμνονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καὶ οὗτοι ὁμολογοῦσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι. Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμώδοντα καὶ Παρθένιον ποταμὸν, καὶ Μάκρωνες τούτοισιν ἀστυγείτονες ὄντες ἀπὸ Κόλχων φασὶ νεωστὶ μεμαθηκέναι. οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ περιτεμνόμενοι ἀνθρώπων μοῦνοι. καὶ οὗτοι Αἰγυπτίοισι φαίνονται ποιοῦντες κατὰ τ' αὐτά. αὐτῶν δὲ Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιόπων ἐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁπότεροι παρὰ τῶν ἑτέρων ἐξέμαθον. *Soli ab antiquo circumcisi sunt Colchi & Ægyptii & Æthiopes. Phœnices autem & qui in Palæstina sunt Syri, fatentur hunc se morem ab Ægyptiis accepisse. Syri vero qui ad Thermodontem & Parthenium sunt amnem, & Macrones horum vicini, à Colchis dicunt se didicisse. Hi enim soli sunt, qui circumciduntur, faciuntque ea in re eadem qua Ægyptii. De Æthiopibus autem & Ægyptiis, utri ab alteris acceperint, liquido dicere non possim.* In Syria Palæstina nullos fuisse circumcisos præter Judæos vere dicit Josephus Antiquæ historiæ libro VIII. cap. 4. & contra Appionem priore libro. De quibus Judæis Juvenalis, *praputia ponunt.* Et Tacitus: *Circumcidere genitalia instituêre, ut diversitate noscantur.* Vide & Strabonem libro XVII. Tantum vero abest ut Judæi falsi sint umquam ab Ægyptiis se accepisse hunc morem, ut contra aperte dicant Ægyptios ab Josepho didicisse circumcidi. Vide scriptorem Lexici Aruch, quem citat optime meritus de sacris literis Drusius libro VI. Præteritorum. Neque vero commune omnibus Ægyptiis fuit circumcidi ut Judæis: quod vel Appionis hominis Ægyptii exemplo, apud Josephum, discas. Phœnicas Herodotus haud dubie pro Idumæis dixit: ut & Aristophanes Avibus, ubi Ægyptios & Phœnicas ψωλοὺς vocat. Ammonius de Verborum differentiis: Ἰδουμαῖοι δὲ τὸ μὲν ἀρχῆθεν οὐκ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ Φοίνικες καὶ Σύροι. *Idumai non ab origine Judai, sed Phœnices ac Syri.* Æthiopes autem illi qui circumcisi sunt ex Cethuræ erant posteris, ut jam dicemus. Colchi & eorum vicini ex Decem sunt tribubus, quas transtulit Salmanasar. Inde & in Thraciam quidam venere. Scholiastes ad Aristophanis Acharnenses. Ὀδομάντων ἔθνος Θρακικόν. φασὶ δὲ αὐτοὺς Ἰουδαίους εἶναι. *Odomantum gens est Thracica. Dicuntur autem esse Judai.* Ubi Judæos intellige improprie, Hebræos, ut sæpe. Ab Æthiopibus trans Oceanum circumcisio venit in Novum orbem, si vera sunt quæ de eo more reperto

74 ortæ ab Abrahamo gentes, non Hebræi tantum, 75 Idumæi, 76 Ismaëlitæ, &

perto in variis ejus orbis locis narrantur. [Quærunt Eruditi an apud Ægyptios citiùs, quàm apud Hebræos, instituta sit Circumcisio, qua de re vide notata à nobis, ad Genes. XVII. 10, *Clericus.*]

71 *Diodorus*] Libro I. de Colchis. Ὅτι δὲ τοῦτο τὸ γένος Αἰγυπτιακόν ἐστι, σημεῖον εἶναι τὸ περιτέμνεσθαι τοὺς ἀνθρώπους παραπλησίως τοῖς κατ' Αἴγυπτον, διαμένοντος τοῦ νομίμου παρὰ τοῖς ἀποίκοις· καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. *Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento sit, quod circumciduntur & ipsi more Ægyptiorum, quorum mos in hoc colonia mansit, ut & apud Judæos.* Cum Hebræi ab antiquo circumcisi sint, nihilo magis ostendit circumcisio Colchos illos ab Ægyptiis esse, quam, quod nos diximus, ab Hebræis. Idem libro III. Troglodytas circumcisos narrat, Æthiopum, scilicet partem.

72 *Strabo*] Libro XVI. de Troglodytis: Εἰσὶ δὲ περιτετμημένοι τινὲς καθάπερ Αἰγύπτιοι. *Sunt horum quidam circumcisi, ut Ægyptii.* In eodem libro περιτομὰς tribuit Judæis.

73 *Philo Byblius*] In fabula de Saturno, apud Eusebium lib. I. cap. 10.

74 *Orta ab Abrahamo gentes*] Cui Abrahamo primo omnium datum circumcisionis præceptum etiam Theodorus docuit, in Carmine de Judæis, unde hos versus nobis Eusebius dedit lib. IX. Præparationis Euangelicæ cap. XXII.

Ὅς ποθ' ἑῆς πάτρης ἐξήγαγε δῖον Ἀβραάμ,
Αὐτὸς ἀπ' οὐρανόθεν κέλετ' ἀνέρα παντὶ σὺν οἴκῳ
Σάρκ' ἀποσυλῆσαι πόσθης ἄπο, καὶ ῥ' ἐτέλεσσεν.

Qui sanctum patriis Abrahamum eduxit ab oris,
Idem ipsum totamque domum genitalia ferro
Tegmina præcepit præcidere; paruit ille.

75 *Idumæi*] Ab Esavo ita dicti, qui Οὔσωος Philoni Biblio. Etenim alterum nomen erat Edom, quod Græci Ἐρυθρὰν transtulere, unde dictum mare Erythræum: quippe eo usque pervenit vetus Esavi posterorumque ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modo dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumcisos ait, ut & Justinus Dialogo cum Tryphone, & Epiphanius contra Ebionæos. Horum pars Homeritæ, quos suo etiam tempore circumcisos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

76 *Ismaëlitæ*] Circumcisi hi ab antiquo, sed eo ætatis anno quo Ismaël. Josephus lib. I. c. 12. & 13. Τίκτεται δὲ παῖς ἑκατέρων τῷ ὑστάτῳ ἔτει· ὃ εὐθὺς μετ' ὀγδόην ἡμέραν περιτέμνουσι, κἀξ ἐκείνου μετὰ τοσαύτας γενεὰς ἔθος ἔχουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ποιεῖσθαι τὰς

77 & alii. Abrahami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosi consonans 78 exstabat olim

τὰς περιτομάς. Ἄραβες δὲ μετὰ ἔτος τρισκαιδέκατον· Ἰσμαὴλ γὰρ ὁ κτίστης αὐτῶν τοῦ ἔθνους, Ἀβραὰμ γενόμενος ἐκ τῆς παλλακῆς, ἐν τούτῳ περιτέμνεται τῷ χρόνῳ. *Nascitur Abrahamo & Sara anno sæculi sui ultimo puer, quem ipso die octavo circumcidunt: quem diem etiam nunc Judæi in circumcidendis liberis observant. At Arabes circumciduntur post annum ætatis tertium & decimum. Nam princeps eorum generis Ismaëlus ea ætate circumcisus est, filius & ipse Abrahami, sed ex ancilla.* Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ & apud Eusebium exstat lib. VI. c. 11. & in collectione Græca cui φιλοκαλίας nomen: Οὐκ οἶδ' ὅπως δυνήσονται σῶσαι τὸ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκταήμερον αὐτοὺς λαβεῖν περιτομὴν ἀκρωτηριαζομένους καὶ ἑλκουμένους, καὶ φλεγμονῇ περιπιπτομένους καὶ τραύμασι· καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ, ἰατρῶν δεομένους· τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς κατὰ τὴν Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι τρισκαιδεκαετεῖς· τοῦτο γὰρ ἱστόρηται περὶ αὐτῶν. *Nescio quomodo defendere hoc possint, iis qui in Judæa nascuntur prope omnibus talem esse posituram siderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera & inflammationes incurrere, ac medici ope egere simul atque vitæ limen intraverint. Ac Ismaëlitis, qui in Arabia sunt, talem esse posituram siderum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio & decimo: id enim de istis proditum est.* Hos Ismaëlitas Epiphanius, contra Ebionæos disputans, explicat Sarracenos: recte admodum. Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, & ab eis accepere Turcæ.

77 *Et alii*] Nempe, illi à Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Josephum lib. I. c. 16. quem & Eusebius adducit Præparationis Euangelicæ lib. IX. c. 20. Κλεόδημός φησιν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μάλχας, ὁ ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων, καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς ἱστόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν, ὅτι ἐκ Χετούρας Ἀβραάμῳ ἐγένοντο παῖδες ἱκανοί, λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομάζων τρεῖς, Ἀφὲρ, Ἀσοὺρ, Ἀφρά· καὶ ἀπὸ Ἀσοὺρ τὴν Ἀσσυρίαν κεκλῆσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρά τε καὶ Ἀφὲρ, πόλιν τε Ἀφρὰν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὰν ὀνομασθῆναι· τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἀνταῖον· γήμαντα δὲ τὴν Ἀφρᾶ θυγατέρα Ἡρακλέα, γεννῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Δέδωρον· τούτου δὲ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀφ' οὗ τοὺς βαρβάρους Σόφακας καλεῖσθαι. *Cleodemus Propheta Malchas dictus in Libro de Judæis, eadem dicit quæ Moses qui Judæis leges condidit, ex Chettura*

lim * apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone, [79] apud Berosum, [80] Hecatæum, Da-

tura Abrahamo multos esse natos liberos, quorum tres ab ipso nominantur Afer, Assur, Afra. Ab Assur dictam Assyriam. Ab aliis duobus Afra & Afer urbem Afram, terramque Africam. Hos Herculi commilitones fuisse in Libyam & Antæum. Herculem autem cum Afra duxisset filiam, ex ea filium genuisse Dedorum nomine. Ex ho natum Sophona, unde barbaros Sophacas dictos. Hic cætera nomina exscriptorum vitio, nec cum Mose, nec inter se collatis Josephi & Eusebii, quales habemus, codicibus congruunt. At Ἀφὲρ haud dubie est qui Mosi עֵפֶר. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiorem, Phœnicem; cujus & Philo Byblius meminit, Eusebio citatus in dicto sæpe capite 10 libri primi Præparationis Euangelicæ Is ipse est Hercules cujus exercitum in Africam venisse Sallustius in Jugurthino commemorat. Videmus ergo unde Æthiopes, pars magna Afrorum, circumcisionem acceperint, quam & Herodoti habuerunt tempore, & nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia, retinent.

78 *Exstabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone*] Certe ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Byblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in Auctario ad Emendationem temporum. Est tamen cur de eo dubitem.

* *Apud Philonem Byblium*] Quousque fides possit haberi *Sanchoniathoni* (*Philonis* nondum satis liquet. Fidem ejus admodum suspectam fecit vir doctissimus *Henr. Dodwellus*, in Dissertatione Anglica, de Sanchoniathonis Phœnicia Historia, edita Londini anno M DC LXXXI. Cujus argumentis hoc etiam addendum, quod in ejus fragmentis sit absurda quædam mistura Deorum Græciæ Orienti, primis temporibus ignotorum, cum Phœnicum Numinibus. Quod pluribus hic deducere non licet, per chartæ angustias. *Clericus.*

79 *Apud Berosum*] Ejus verba servavit nobis Josephus Antiquæ historiæ lib. I. cap. 8. Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ, παρὰ Χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ μέγας καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. *Post cataclysmum decima stirpe apud Chaldæos vir exstitit iustus & eximius, interque cætera cœlestium peritus.* Hæc ad Abrahamum recte referri temporum ratio ostendit.

80 *Hecatæum*] Is librum de Abrahamo scripsit qui periit, sed exstabat Josephi tempore.

[81] Damaſcenum, [82] Artapanum, Eupolemum, Demetrium, partim & [83] apud vetuſtiſſimum Orphicorum ſcriptorem: exſtat & nunc aliquid [84] apud Juſtinum ex Trogo Pom-

81 *Damaſcenum*] Nicolaum illum virum illuſtrem, amicum & Auguſto & Herodi, cujus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Ampliſſimi Nicolai Peireſcii, in cujus morte & literæ & literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damaſceni verba hæc refert Joſephus dicto jam loco: Ἀβράμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης, μετ᾽ οὐ πολὺν δὲ χρόνον μεταναστὰς, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ, εἰς τὴν τότε μὲν Χαναναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν, μετῴκησε, καὶ οἱ ἀπ᾽ ἐκείνου πληθύναντες, περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα. τοῦ δὲ Ἀβράμου ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῇ τὸ ὄνομα δοξάζεται, καὶ κώμη δείκνυται ἀπ᾽ αὐτοῦ Ἀβράμου οἴκησις λεγομένη. *Abrames in Damasco regnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat, ex ea regione quæ ſupra Babylonem ſita, Chaldæorum dicitur. At non multo poſt tempore cum ſua multitudine etiam hinc emigrans pervenit in terram, quæ tunc Chananæa vocabatur, nunc Judæa dicitur, ubi & ii habitarunt qui ab eo orti ſunt plurimi, quorum res alibi memorabo. Abrami autem in Damaſcena regione etiam nunc celebre eſt nomen, monſtraturque vicus qui ab eo dicitur Abrami habitaculum.*

82 *Artapanum, Eupolemum, Demetrium*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhiſtore adfert Euſebius in Præp. lib. IX. cap. 16. 17. 18. 21. 23. Loca ſunt longiora quam ut huc tranſcribam. Ante Euſebium nemo eſt, qui ea produxerit. Sed ex altari in Bethel ab Jacobo ſtructo, de quo agitur Gen. XXXV. venit fabula τῶν Βαιτυλίων, quam ex Philone Byblio habet Euſebius lib. I. Præpar. c. 10.

83 *Apud vetuſtiſſimum Orphicorum ſcriptorem*] Certe enim de alio accipi iſta non poſſunt, quæ apud Clementem Alexandrinum Strom V. & Euſebium libro XIII. capite 12. legimus:

Οὐ γὰρ κέν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα,
Εἰ μὴ μουνογενής τις ἀπορρὼξ φύλου ἄνωθεν
Χαλδαίων, ἴδρις γὰρ ἔην ἄστροιο πορείης,
Καὶ σφαίρης κίνημ᾽ ἀμφὶ χθόνα ὡς περιτέλλει
Κυκλοτερὲς, ἐν ἴσῳ τε, κατὰ σφέτερον κνώδακα.

Nemo illum novit mortali[um] cuncta regentem,
Unicus ille niſi Chaldæo ſanguin[e] cretus:

Nor[a]

Pompeio. [85] Apud eosdem ferme omnes, exstat & Mosis actorumque ipsius memoria. [86] Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas ei datas, Orphica carmina diserte me-

Norat enim Solis qua se astrum
lege rotaret,
Et circum terram magnus se
volveret orbis
Æqualisque teresque, intus sita
circumplectens.

Ubi Abrahamus μονογενὴς sic dicitur, ut apud Esaiam LI. cap. 2. אחד Ex cognitione autem siderum celebratus Abrahamus etiam Beroso, ut jam audivimus, Eupolemus apud Eusebium de eodem: Ὃν δὴ ϗ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν Χαλδαϊκὴν εὑρεῖν. *Hunc repertorem fuisse & scientiæ sideralis & disciplinæ insuper Chaldaïcæ.*

84 *Apud Justinum ex Trogo Pompeio*] Lib. XXXVI. cap. 2. *Judæis origo Damascena, Syriæ nobilissima civitas. Post Abraham & Israël Reges fuere.* Reges hos ut Nicolaus, sic Trogus Pompeius dixere, quod in suis familiis jus regium obtinuerint. Itaque & Χριστοὶ vocantur Ps. CV. 15.

85 *Apud eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ejus memoria*] Vide Eusebium dicto lib. IX. c. 26. 27. 28. Quæ ex Tragico Judæo Ezechiele ibidem citantur, vera sunt, & partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum Strom. I. qui ex mystarum libris adfert Ægyptium à Mose verbis occisum: & Strom. V. ex Artapano quædam habet ad Mosem pertinentia, sed non satis ex vero. Justinus ex Trogo Pompeio de Mose: *Dux igitur exsulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt: itaque Moses Damascena, antiqua patria repetita, Montem Sinan occupat:* & quæ sequuntur vera falsis mixta. Ubi Arvas apud eum scribitur, Arnas legendum est. Is est Aaron, non filius, ut hic existimavit, sed frater Mosis, & Sacerdos.

86 *Nam & aqua extractum & duas à Deo tabulas ei datas Orphica carmina diserte memorant*] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui litera vicini admodum ductus mutata, pro eo quod ex Aristobulo Eusebius Præparationis Evangelicæ libro XIII. cap. 12. citat ὑλογενὴς, legere nos jussit ὑδογενὴς, ut versus sic habeant,

Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν,
Ἐκ Θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κατὰ δίπλακα θεσμόν.

Ut veterum fama est, ut jussit flumine natus,
Dona Dei tabulas geminas qui sensibus hausit.

Subjungit autem hæc, quisquis ille fuit vetustissimus scriptor Orphicorum, postquam dixerat unum

memorant. His [87] adde Polemonem, [88] & de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem, [89] qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gentes alias, [90] Idumæos, [91] Arabas, [92] Phœnicas; vel de Mundi ortu &

unum Deum esse colendum rerum omnium artificem ac moderatorem.

87 *Adde Polemonem*] Videtur is vixisse temporibus Ptolemæi Epiphanis, qua de re vide utilissimum Viri Cl. Gerardi Vossii de Græcis historicis librum. Africanus historias Græcas ab eo scriptas ait, qui idem liber est quem Ἑλλαδικὸν vocat Athenæus. Sunt autem ejus hæc verba: Ἐπὶ Ἄπιδος τοῦ Φορωνέως μοῖρα τοῦ Αἰγυπτίων στρατοῦ ἐξέπεσεν Αἰγύπτου, οἳ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ λεγομένῃ Συρίᾳ οὐ πόῤῥω Ἀραβίας ᾤκησαν. *Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitaruntque illi in ea Syria quæ Palæstina dicitur, ab Arabia non longe.* Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africani servavit in Chronicis Eusebius.

88 *Et de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis Manethone, Lysimacho, Chæremone*] Loca sunt apud Josephum contra Appionem plena mendaciis, utpote profecta à gente semper Judæis infestissima, unde & sua hausit Tacitus. Apparet autem ex his omnibus, inter se collatis, Hebræos ab Assyriis ortos, parte Ægypti potitos, ibi pastoralem egisse vitam: sed operis postea servilibus pressos, exiisse Ægypto, Ægyptiis etiam quibusdam ipsos comitantibus Mose duce, perque Arabum terras postremo pervenisse in Syriam Palæstinam, ibique instituta eos secutos Ægyptiorum institutis contraria. Cæterum quomodo in his quæ huic historiæ adspersere mendaciis scriptores Ægyptii inter se, quidam & secum singuli pugnent, quorque illa sæculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregie ostendit in illo libro eruditissimo Josephus.

89 *Qui non Ægyptios tantum hostes habebat*] A quibus cum vi abscesserant: quorum instituta resciderant Judæi. De odio Ægyptiorum implacabili, adversus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in Legatione: ac Josephum in utroque contra Appionem libro.

90 *Idumæos*] Heredes veteris odii inter Jacobum & Esavum, ad

& rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent persuasionem veterem atque communem: vel de sui temporis rebus ea prædicasse, quæ viventium multorum testimoniis possent refelli. Meminerunt Mosis & [93] Diodorus Siculus, & [94] Strabo, &

ad quod nova accessit causa, cum Hebræis Idumæi transitum negarunt Num. xx. 14.

91 *Arabas*] Illos, scilicet, ab Ismaële ortos.

92 *Phœnicas*] Chananæos, scilicet, vicinasque gentes, in quos Hebræis bellum æternum.

93 *Diodorus Siculus*] In libro 1. agens de iis, qui Deos auctores suis legibus inscripserint, addit: παρὰ Ἰουδαίοις δὲ Μωσὴν τὸν Ἰάω ἐπικαλούμενον Θεόν. *Ut Moses qui apud Judæos Deum, qui Iao vocatur.* Ubi Ἰάω est יהוה, quod eodem modo extulere & oracula & Orphica antiquis memorata, & hæretici Basilidiani, aliique Gnostici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Byblio discimus, extulere, Ἰευώ, alii Ἰαοὺ, ut apud Clementem Alexandrinum est: Samaritani Ἰαβαὶ, ut apud Theodoretum legimus. Nimirum, Orientis populi iisdem vocibus alii alias tribuebant vocales, unde in propriis nominibus Veteris Testamenti tanta diversitas. Esse in hac voce τοῦ ὄντος significationem vere dictum Philoni. Præter Diodorum qui Mosis meminerint, Parænesis ad Græcos, quæ Justino adscribitur, nominat Polemonem, Appionem, Ptolemæum Mendesium, Hellanicum, Philochorum, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhistorem. Quosdam horum & Cyrillus contra Julianum libro 1.

94 *Et Strabo*] Locus est libro ejus xvi. ubi quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus, ut ex Josepho apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens: Συνεξῆραν αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ θεῖον· ἔφη γὰρ ἐκεῖνος καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ Αἰγύπτιοι θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ Θεῖον, οὐδ' οἱ Λίβυες οὐκ εὖ δὲ, οὐδὲ οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες· εἴη γὰρ ἓν τοῦτο μόνον θεὸς τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν καὶ κόσμον καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν. τούτου τις ἂν εἰκόνα πλάττειν θαῤῥήσειε νοῦν ἔχων ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖ πᾶσαν ξοανοποιΐαν.

τί-

95 & Plinius, 96 Tacitus quoque, 97 & post eos Dionysius Longinus de sermonis sublimitate: Jamnis autem & Mambris, qui in Ægypto Mosi restiterunt, 98 præter Thal-

τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον τιμᾶν ἕδους χωρίς. *Affirmabat ille, docebatque non recte sentire Ægyptios, qui ferarum pecorumque imagines numini tribuerent: sed nec Afros & Græcos qui humanas. Nihil aliud esse Deum, quam unum illud, quod nos cunctos terramque & mare contineret, quod cœlum dicimus & mundum rerumque naturam. Huic, ajebat, quis prudens audeat fingere imaginem rebus, quæ apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrorum effictione: sed structo templo inque eo adyto quam magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum.* Addit viris bonis id persuasum. Addit instituta ab eo sacra & ritus nec impensis gravia, nec lymphatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vetitos, alia: & cum ostendisset hominem natura sua animal esse societatis civilis appetens, ad eam ducere præcepta humana ac divina, divina vero efficacius.

95 *Et Plinius*] Libro XXX. cap. I. *Est & alia magices factio à Mose.* Juvenalis:

Judaïcum ediscunt & servant & metuunt jus,
Tradidit arcano quodcunque volumine Moses.

96 *Tacitus quoque*] Histor. V. ubi juxta Ægyptiorum fabulas *Unus exsulum* dicitur.

97 *Et post eos Dionysius Longinus*] Vixit is tempore Aureliani Imperatoris, gratus Zenobiæ Palmyrenorum Reginæ. Is in libro de sublimi dicendi genere, cum dixisset de Deo loquentes curare debere, ut eum nobis magnum sincerumque & impermistum exhibeant: Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνήρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ Θείου δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε κἀξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων· εἶπεν ὁ Θεός, φησί· τί; γενέσθω φῶς. καὶ ἐγένετο. γενέσθω γῆ· καὶ ἐγένετο. *Sic egit & is qui Judæis leges condidit, vir minime vulgaris ingenii, ut qui Dei potentiam digne & conceperit & elocutus fuerit, statim in principio legum hæc scribens, Dixit, ait, Deus. Quid? Fiat lux: & facta est. Fiat terra: & facta est.* Chalcidius multa ex Mose habet, & de eo sic loquitur: *Sapientissimus Moses, non humana facundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatus.*

98 *Præter Thalmudicos*] In Gemara titulo de Oblationibus, cap. Omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma sive Ilmedenu. Dicuntur ibi principes Magorum Pharaonis, & colloquium eorum cum Mo-

se

Thalmudicos, [99] Plinius & [100] Apuleius. Legis ipsius per Mosem datæ, ac rituum, [101] tum alibi nonnulla exstant, [102] tum apud Pythagoricos plurima. [103] Ve-

ſe refertur. Accedat Numenius lib. III. De Judæis. Verba ejus profert Euſebius lib. VIII. cap. 8. Τὰ γὰρ ἑξῆς Ἰαμνὴς καὶ Μαμβρὴς Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς ἄνδρες οὐδενὸς ἥττους μαγεῦσαι κριθέντες εἶναι, ἐπὶ Ἰουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου· Μουσαίῳ γοῦν τῷ Ἰουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ Θεῷ εὔξασθαι δυνατωτάτῳ οἱ παραστῆναι, ἀξιωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, οὗτοι ἦσαν. τῶν τε συμφορῶν ἃς ὁ Μουσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ τὰς νεανικωτάτας αὐτῶν ἐπιλύεσθαι ὤφθησαν δυνατοί. *Deinceps vero Jamnes & Mambres ſacrorum ſcribæ Ægyptii, magicis artibus præſtare crediti, quo tempore exacti ſunt ex Ægypto Judæi. Namque ab omni Ægyptiorum multitudine electi ſunt, ut Muſæo reſiſterent Judæorum duci, viro precibus apud Deum potentiſſimo, hi fuere, ac graviſſimas calamitates à Muſæo in Ægyptum invectas coram omnibus depellere quiverunt.* Ubi Moſem voce vicina & Græcis uſitata Muſæum vocat, ſicut alii Jeſum Jaſona, Saulum Paulum. Ad eumdem Numenii locum nos remittit Origenes adverſus Celſum IV. Artapanus apud eumdem Euſebium lib. IX. c. 27. hos vocat τοὺς ἱερεῖς ὑπὲρ Μέμφιν, *Sacerdotes ſupra Memphim*, quibus à rege ait mortem indictam, ni paria Moſi patrarent.

99 *Plinius*] Dicto jam loco.

100 *Apuleius*] Apologetico ſecundo.

101 *Tum alibi nonnulla exſtant*] Ut apud Strabonem, Tacitum, Theophraſtum, productum à Porphyrio de non edendis animalibus ſecundo, ubi de ſacerdotibus & holocauſtis; & quarto ejuſdem operis, ubi de vetitis edi tum piſcibus, tum animantibus aliis. Vide & Hecatæi locum apud Joſephum, primo contra Appionem, & apud Euſebium in Præpar. lib. IX. c. 4. Legem vitandæ conſuetudinis alienigenarum habes in Juſtini Tacitique hiſtoria: de ſuilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, Plutarchum Sympoſ. IV. cap. 5. Macrobium ex antiquis. apud Plutarchum dicto loco & Levitas, & σκηνοπηγίαν reperies.

102 *Tum apud Pythagoricos plurima*] Hermippus vita Pythagoræ, citatus ab Joſepho adverſus Appionem II. Ταῦτα δὲ ἔπραττε καὶ ἔλεγε, τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρακῶν δόξας μιμούμενος καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτόν. ἀληθῶς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πολλὰ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις νομίμων, εἰς τὴν αὐτοῦ μετήνεγκε φιλοσοφίαν. *Hæc faciebat dicebatque Judæorum ac Thracum opiniones*

103 Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Justinus: ita ut jam, quæ de Josua, aliisque, aut reperiuntur, aut reperta olim sunt, Hebræorum libris consentientia, adferre ne opus quidem sit; cum qui Mosi fidem habeat, quæ, nisi inverecunde admodum, negari ei non potest, is omnino crediturus sit eximia olim prodigia à Deo edita: quod hic præcipue spectamus. Posteriorum vero temporum miracula,

imitans & sibi vindicans. Vere enim vir ille multa Judæorum instituta in suam philosophiam transtulit. Τὸ θνησιμαίων ἀπέχεσθαι, abstinere morticiniis, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, Porphyrius epistola ad Anebonem, & Ælianus lib. IV. id est ex Levit. VII. 15. Deut XIV. 21. Θεοῦ τύπον μὴ ἐπίγλυφε δακτυλίῳ, ex Pythagora est apud Malchum sive Porphyrium, Hortatione ad Philosophiam, & apud Diogenem Laërtium; id ex Decalogi est præcepto secundo. *Quod non posuisti ne tollas*, inter Judaïca ponit Josephus contra Appionem libro altero, inter Pythagorica Philostratus. Jamblichus: ἥμερον φυτὸν ἐ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν, *arbor mitis & frugifera ne corrumpatur, neve ei noceatur*: Ex Deut. XX 19. Non transeundum locum ubi asinus in genua sederit. Pythagoræ tribuit is quem dixi, Hermippus. Origo ex historia quæ est Num XXII. 27. Platonem quoque multa ex Hebræis sumpsisse agnoscebat Porphyrius, ut Theodoretus notat sermone contra Græcos I. Partem eorum videbis in Præparatione Eusebii. [Vereor tamen ne *Hermippus*, aut *Josephus*, pro *Judæis*, debuerint dicere *Idæos*, hoc est, sacerdotes Jovis Idæi, in Creta; quos invisit *Pythagoras*. Vide quæ de iis collegit *Joan. Marshamus* ad Sæc x rerum Ægyptiacarum. *Clericus*.]

103 *Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent & Strabo & ex Trogo Justinus*] Strabo quidem lib. XVI. post Mosis historiam: Οἱ δὲ διαδεξάμενοι χρόνυς μέν τινας ἐν τοῖς αὐτοῖς διέμενον δικαιοπραγοῦντες καὶ θεοσεβεῖς, ὡς ἀληθῶς, ὄντες. *successores vero ad aliquod tempus in iisdem institutis mansere, justi vereque religiosi.* Idem paulo post, eos qui Mosi crediderant ait fuisse τιμῶντας τὸ θεῖον, *Dei reverentes*,

la, puta [104] Eliæ, Elisæi & aliorum, eo minus conficta censeri debent, quod illis temporibus & innotuisset jam magis Judæa, & ob diversitatem religionis in magno esset odio vicinorum, quibus facillimum fuisset refellere nascentem mendacii famam. Jonæ historia, qui triduo intra cetum fuerit, [105] est apud Lycophronem, & Æneam Gazæum; nisi quod subjectum est nomen Herculis, in cujus claritatem referri solitum quicquid ubique magnificum esset,

rentes, & δυσγνώμονας, *æqui amantes.* Justinus vero sic, lib XXXVI. c. 2. *Quorum* (Regum, scilicet, & Sacerdotum) *justitia religione permista, incredibile quantum coaluere.* Aristoteles quoque magnum sapientiæ & eruditionis testimonium Judæo, quem viderat, præbuit, Clearcho teste, libro secundo de Somno, quem exscripsit Josephus. Tacitus inter multa falsa hoc vere, coli ab Judæis, *summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*, id est, Deum, ut de iisdem Judæis agens Dio Cassius loquitur, ἄῤῥητον καὶ ἀειδῆ, *qui nec voce exprimi, nec à nobis conspici possit.*

104 *Eliæ*] De cujus Prophetia Eupolemo scriptum librum dicit Eusebius Præp lib. IX. c. 30. Ejusdem locum de Jeremiæ Prophetiis profert eodem libro Eusebius c. XXXIX.

105 *Est apud Lycophronem*] Versus hi sunt:

Τριεσπέρου λέοντος, ὅν ποτε γνάθοις
Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων·
Ἔμπνους δὲ δαιτρὸς ἠπάτων φλοιδούμενος
Τινθῷ λέβητος, ἀφλόγοις ἐπ᾽ ἐσχάραις
Σμήριγγας ἐστάλαξε κωδείας πέδῳ.

Trivesperi leonis, olim quem suis
Malis voravit sæva Tritonos canis,
Cum vivus intra, ceu coquus, versans jecur
Imo lebetis in sine ignibus foco,
Sudore totum per caput madesceret.

Ad quem locum Tzetzes: Διὰ τὸ ἐν τῷ κήτει τρεῖς ἡμέρας ποιῆσαι· *quia per triduum intra cetum fuit.* Æneas Gazæus, Theophrasto: ὥσπερ καὶ Ἡρακλῆς ᾄδεται, διαῤῥαγείσης τῆς νεὼς ἐφ᾽ ἧς ἔπλει, ὑπὸ κήτους καταποθῆναι καὶ διασώζεσθαι. *Sicut Hercules narratur, fracta qua vehe-*

[77] & alii. Abrahami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosi consonans [78] exstabat olim

τὰς περιτομάς. Ἄραβες δὲ μετὰ ἔτος τρισκαιδέκατον· Ἰσμαήλος γὰρ ὁ κτίστης αὐτῶν τοῦ ἔθνους, Ἀβραάμῃ γενόμενος ἐκ τῆς παλλακῆς, ἐν τούτῳ περιτέμνεται τῷ χρόνῳ. *Nascitur Abrahamo & Saræ anno sæculi sui ultimo puer, quem ipso die octavo circumcidunt: quem diem etiam nunc Judæi in circumcidendis liberis observant. At Arabes circumciduntur post annum ætatis tertium & decimum. Nam princeps eorum generis Ismaëlus ea ætate circumcisus est, filius & ipse Abrahami, sed ex ancilla.* Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ & apud Eusebium exstat lib. VI. c. 11. & in collectione Græca cui φιλοκαλίας nomen: Οὐκ οἶδ᾽ ὅπως δυνήσονται σῶσαι τὸ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκταήμερον αὐτοὺς λαβεῖν περιτομὴν ἀκρωτηριαζομένους καὶ ἑλκουμένους, καὶ φλεγμονῇ περιπιπτομένους καὶ τραύμασι· καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ, ἰατρῶν δεομένους· τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς κατὰ τὴν Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι τρισκαιδεκαετεῖς· τοῦτο γὰρ ἱστόρηται περὶ αὐτῶν. *Nescio quomodo defendere hoc possint, iis qui in Judæa nascuntur prope omnibus talem esse positurам siderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera & inflammationes incurrere, ac medici ope egere simul atque vita limen intraverint. Ac Ismaëlitis, qui in Arabia sunt, talem esse posituram siderum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio & decimo: id enim de istis proditum est.* Hos Ismaëlitas Epiphanius, contra Ebionæos disputans, explicat Sarracenos: recte admodum. Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, & ab eis accepere Turcæ.

77 *Et alii*] Nempe, illi à Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Josephum lib. I. c. 16. quem & Eusebius adducit Præparationis Euangelicæ lib. IX. c. 20. Κλεόδημός φησιν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μάλχας, ὁ ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων, καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς ἱστόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν, ὅτι ἐκ Χετούρας Ἀβραάμῳ ἐγένοντο παῖδες ἱκανοί, λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομάζων τρεῖς, Ἀπὲρ, Ἀσοὺρ, Ἀφράν· καὶ ἀπὸ Ἀσοὺρ τὴν Ἀσσυρίαν κεκλῆσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρᾶ τε καὶ Ἀφὲρ, πόλιν τε Ἄφραν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὰν ὀνομασθῆναι· τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἀνταῖον· γήμαντα δὲ τὴν Ἄφρα θυγατέρα Ἡρακλέα, γεννῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Δίδωρον· τούτου δὲ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀφ᾽ οὗ τοὺς βαρβάρους Σόφακας λέγεσθαι. *Cleodemus Propheta Malchas dictus in Libro de Judæis, eadem dixit quæ Moses qui Judæis leges condidit, ex Chetura*

lim * apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone, [79] apud Berosum, [80] Hecatæum, Da-

tura Abrahamo multos esse natos liberos, quorum tres ab ipso nominantur Afer, Assur, Afra. Ab Assur dictam Assyriam. Ab aliis duobus Afra & Afer urbem Afram, terramque Africam. Hos Herculi commilitones fuisse in Libyam & Antaeum. Herculem autem cum Afra duxisset filiam, ex ea filium genuisse Dedorum nomine. Ex hoc natum Sophona, unde barbaros Sophacas dictos. Hic cætera nomina exscriptorum vitio, nec cum Mose, nec inter se collatis Josephi & Eusebii, quales habemus, codicibus congruunt. At 'Αφὲρ haud dubie est qui Mosi עֵפֶר. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiorem, Phœnicem; cujus & Philo Byblius meminit, Eusebio citatus in dicto sæpe capite 10 libri primi Præparationis Euangelicæ. Is ipse est Hercules cujus exercitum in Africam venisse Sallustius in Jugurthino commemorat. Videmus ergo unde Æthiopes, pars magna Afrorum, circumcisionem acceperint, quam & Herodoti habuerunt tempore, & nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia, retinent.

78 *Exstabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone*] Certe ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Byblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in Auctario ad Emendationem temporum. Est tamen cur de eo dubitem.

* *Apud Philonem Byblium*] Quousque fides possit haberi *Sanchoniathoni Philonis* nondum satis liquet. Fidem ejus admodum suspectam fecit vir doctissimus *Henr. Dodwellus*, in Dissertatione Anglica, de Sanchoniathonis Phœnicia Historia, edita Londini anno M DC LXXXI. Cujus argumentis hoc etiam addendum, quod in ejus fragmentis sit absurda quædam mistura Deorum Græciæ Orienti, primis temporibus ignotorum cum Phœnicum Numinibus. Quod pluribus hic diducere non licet, per chartæ angustias. *Clericus.*

79 *Apud Berosum*] Ejus verba servavit nobis Josephus Antiquæ historiæ lib. I. cap. 8. Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ, παρὰ Χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ μέγας καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. *Post cataclysmum decima stirpe apud Chaldaos vir exstitit justus & eximius, interque cætera cælestium peritus.* Hæc ad Abrahamum recte referri temporum ratio ostendit.

80 *Hecatæum*] Is librum de Abrahamo scripsit qui periit, sed exstabat Josephi tempore.

[81] Damascenum, [82] Artapanum, Eupolemum, Demetrium, partim & [83] apud vetustissimum Orphicorum scriptorem: exstat & nunc aliquid [84] apud Justinum ex Trogo Pom-

81 *Damascenum*] Nicolaum illum virum illustrem, amicum & Augusto & Herodi, cujus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Amplissimi Nicolai Peirescii, in cujus morte & literæ & literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damasceni verba hæc refert Jos phus dicto jam loco: Ἀβράμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης, μετ᾽ οὐ πολὺν δὲ χρόνον μεταναστὰς, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ, εἰς τὴν τότε μὲν Χαναναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν, μετῴκησε, καὶ οἱ ἀπ᾽ ἐκείνου πληθήσαντες, περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα· τοῦ δὲ Ἀβράμου ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῶν τὸ ὄνομα δοξάζεται, καὶ κώμη ἀπ᾽ αὐτοῦ δείκνυται, Ἀβράμου οἴκησις λεγομένη. *Abrames in Damasco regnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat, ex ea regione qua supra Babylonem sita, Chaldaorum dicitur. At non multo post tempore cum sua multitudine etiam hinc emigrans pervenit in terram, qua tunc Chananaa vocabatur, nunc Judaa dicitur, ubi & illi habitarunt qui ab eo orti sunt plurimi, quorum res alibi memorabo. Abrama autem in Damascena regione etiam nunc celebre est nomen, monstraturque vicus qui ab eo dicitur Abrama habitaculum.*

82 *Artapanum, Eupolemum, Demetrium*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhistore adfert Eusebius in Præp. lib. IX. cap. 16. 17. 18. 21. 23. Loca sunt longiora quam ut huc transcribam. Ante Eusebium nemo est, qui ea produxerit. Sed ex altari in Bethel ab Jacobo structo, de quo agitur Gen XXXV. venit fabula τῶν Βαιτυλίων, quam ex Philone Byblio habet Eusebius lib. I. Præpar. c. 10.

83 *Apud vetustissimum Orphicorum scriptorem*] Certe enim de alio accipi ista non possunt, quæ apud Clementem Alexandrinum Strom V. & Eusebium libro XIII. capite 12. legimus:

Οὐ γάρ κέν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα,
Εἰ μὴ μουνογενής τις ἀπορρὼξ φύλου ἄνωθεν
Χαλδαίων, ἴδρις γὰρ ἔην ἄστροιο πορείης,
Καὶ σφαίρης κίνημ᾽ ἀμφὶ χθόνα ὡς περιτέλλει
Κυκλοτερὲς, ἐν ἴσῳ τε, κατὰ σφέτερον κνώδακα.
Nemo illum novit mortalia cuncta regentem,
Unicus ille nisi Chaldæo sanguine cretus:

Norat

Pompeio. [85] Apud eosdem ferme omnes, exstat & Mosis actorumque ipsius memoria. [86] Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas ei datas, Orphica carmina diserte me-

Norat enim Solis qua se astrum lege rotaret,
Et circum terram magnus se volveret orbis
Æqualisque teresque, intus sita circumplectens.

Ubi Abrahamus μουογενὴς sic dicitur, ut apud Esaiam LI. cap. 2. אחד Ex cognitione autem siderum celebratus Abrahamus etiam Beroso, ut jam audivimus, Eupolemus apud Eusebium de eodem: Ὃν δὴ ἐ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν Χαλδαϊκὴν εὑρεῖν. *Hunc repertorem fuisse & scientiæ sideralis & disciplina insuper Chaldaïca.*

84 *Apud Justinum ex Trogo Pompeio*] Lib. XXXVI. cap. 2. *Judais origo Damascena, Syria nobilissima civitas. Post Abraham & Israël Reges fuere.* Reges hos ut Nicolaus, sic Trogus Pompeius dixere, quod in suis familiis jus regium obtinuerint. Itaque & Χριστοὶ vocantur Ps. CV. 15.

85 *Apud eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ejus memoria*] Vide Eusebium dicto lib. IX. c. 26. 27. 28. Quæ ex Tragico Judæo Ezechiele ibidem citantur, vera sunt, & partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum Strom. I. qui ex mystarum libris adfert Ægyptium à Mose verbis occisum: & Strom. V. ex Artapano quædam habet ad Mosem pertinentia, sed non satis ex vero. Justinus ex Trogo Pompeio de Mose: *Dux igitur exsulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: qua repetentes armis Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt: itaque Moses Damascena, antiqua patria repetita, Montem Sinan occupat:* & quæ sequuntur vera falsis mixta. Ubi Arvas apud eum scribitur, Arnas legendum est. Is est Aaron, non filius, ut hic existimavit, sed frater Mosis, & Sacerdos.

86 *Nam & aqua extractum & duas à Deo tabulas ei datas Orphica carmina diserte memorant*] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui litera vicini admodum ductus mutata, pro eo quod ex Aristobulo Eusebius Præparationis Evangelicæ libro XIII. cap. 12. citat ὑλογενής, legere nos jussit ὑδογενής, ut versus sic habeant,

Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν,
Ἐκ Θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κατὰ δίπλακα θεσμόν.
Ut veterum fama est, ut jussit flumine natus,
Dona Dei tabulas geminas qui sensibus hausit.

Subjungit autem hæc, quisquis ille fuit vetustissimus scriptor Orphicorum, postquam dixerat unum

memorant. His [87] adde Polemonem, [88] & de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem, [89] qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gentes alias, [90] Idumæos, [91] Arabas, [92] Phœnicas; vel de Mundi ortu &

unum Deum esse colendum rerum omnium artificem ac moderatorem.

87 *Adde Polemonem*] Videtur is vixisse temporibus Ptolemæi Epiphanis, qua de re vide utilissimum Viri Cl. Gerardi Vossii de Græcis historicis librum. Africanus historias Græcas ab eo scriptas ait, qui idem liber est quem Ἑλληνικὸν vocat Athenæus. Sunt autem ejus hæc verba: Ἐπὶ Ἄπιδος τοῦ Φορωνέως μοῖρα τοῦ Αἰγυπτίων στρατοῦ ἐξέπεσεν Αἰγύπτου, οἳ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ λεγομένῃ Συρίᾳ οὐ πόῤῥω Ἀραβίας ᾤκησαν. *Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitaruntque illi in ea Syria qua Palæstina dicitur, ab Arabia non longe.* Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africani servavit in Chronicis Eusebius.

88 *Et de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis Manethone, Lysimacho, Chæremone*] Loca sunt apud Josephum contra Appionem plena mendaciis, utpote profecta à gente semper Judæis infestissima, unde & sua hausit Tacitus. Apparet autem ex his omnibus, inter se collatis, Hebræos ab Assyriis ortos, parte Ægypti potitos, ibi pastoralem egisse vitam: sed operis postea servilibus pressos, exiisse Ægypto, Ægyptiis etiam quibusdam ipsos comitantibus Mose duce, perque Arabum terras postremo pervenisse in Syriam Palæstinam, ibique instituta eos secutos Ægyptiorum institutis contraria. Cæterum quomodo in his quæ huic historiæ adspersere mendaciis scriptores Ægyptii inter se, quidam & secum singuli pugnent, quotque illa sæculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregie ostendit in illo libro eruditissimo Josephus.

89 *Qui non Ægyptios tantum hostes habebat*] A quibus cum vi abscesserant: quorum instituta resciderant Judæi. De odio Ægyptiorum implacabili, adversus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in Legatione: ac Josephum in utroque contra Appionem libro.

90 *Idumæos*] Heredes veteris odii inter Jacobum & Esavum, ad

& rebus antiquiſſimis ea auſum palam prodere, quæ aut aliis ſcriptis prioribus revinci poſſent, aut pugnantem ſibi haberent perſuaſionem veterem atque communem: vel de ſui temporis rebus ea prædicaſſe, quæ viventium multorum teſtimoniis poſſent refelli. Meminerunt Moſis & 93 Diodorus Siculus, & 94 Strabo, &

ad quod nova acceſſit cauſa, cum Hebræis Idumæi tranſitum negarunt Num. xx. 14.

91 *Arabas*] Illos, ſcilicet, ab Iſmaële ortos.

92 *Phœnicas*] Chananæos, ſcilicet, vicinaſque gentes, in quos Hebræis bellum æternum.

93 *Diodorus Siculus*] In libro 1. agens de iis, qui Deos auctores ſuis legibus inſcripſerint, addit: *παρὰ Ἰȣδαίοις δὲ Μωσὴν τὸν Ἰάω ἐπικαλȣμένον Θεόν. Ut Moſes qui apud Judæos Deum, qui Iao vocatur.* Ubi Ἰάω eſt יהוה, quod eodem modo extulere & oracula & Orphica antiquis memorata, & hæretici Baſilidiani, aliique Gnoſtici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Byblio diſcimus, extulere, Ἰȣὼ, alii Ἰαȣ̀, ut apud Clementem Alexandrinum eſt: Samaritani Ἰαβαὶ, ut apud Theodoretum legimus. Nimirum, Orientis populi iiſdem vocibus alii alias tribuebant vocales, unde in propriis nominibus Veteris Teſtamenti tanta diverſitas. Eſſe in hac voce τȣ̃ ὄντος ſignificationem vere dictum Philoni. Præter Diodorum qui Moſis meminerint, Paræneſis ad Græcos, quæ Juſtino adſcribitur, nominat Polemonem, Appionem, Ptolemæum Mendeſium, Hellanicum, Philochorum, Caſtorem, Thallum, Alexandrum Polyhiſtorem. Quoſdam horum & Cyrillus contra Julianum libro 1.

94 *Et Strabo*] Locus eſt libro ejus xvi. ubi quod Ægyptium Sacerdotem Moſem fuiſſe putat, ab Ægyptiis habet ſcriptoribus, ut ex Joſepho apparet. Addit deinde, dogmata ejus non ſine aliquo errore deſcribens: *Συνεξῆραν αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ Θεῖον· ἔφη γὰρ ἐκεῖνος καὶ ἐδίδασκεν, ὡς ȣ̓κ ὀρθῶς φρονȣ̃σιν οἱ Αἰγύπτιοι θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ Θεῖον, ȣ̓δ' οἱ Λίβυες ȣ̓κ εὖ δὲ, ȣ̓δὲ οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφȣς τυπȣ̃ντες· εἴη γὰρ ἓν τȣ̃το μόνον Θεὸς τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλȣ̃μεν ȣ̓ρανὸν καὶ κόσμον καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν. τȣ́τȣ τις ἂν εἰκόνα πλάττειν θαῤῥήσειε νȣ̃ν ἔχων ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖ πᾶσαν ξοανοποιΐαν.*

τί-

95 & Plinius, 96 Tacitus quoque, 97 & post eos Dionysius Longinus de sermonis sublimitate: Jamnis autem & Mambris, qui in Ægypto Mosi restiterunt, 98 præter Thal-

τίμιόν τι ἀφορίσαντας ἢ σηκὸν ἀξιόλογον τιμᾶν εἴδους χωρίς. *Affirmabat ille, docebatque non recte sentire Ægyptios, qui ferarum pecorumque imagines numini tribuerent: sed nec Afros & Græcos qui humanas. Nihil aliud esse Deum, quam unum illud, quod nos cunctos terramque & mare contineret, quod cœlum dicimus & mundum rerumque naturam. Huic, ajebat, quis prudens audeat fingere imaginem rebus, quæ apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrorum effictione: sed structo templo inque eo adyto quam magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum.* Addit viris bonis id persuasum. Addit instituta ab eo sacra & ritus nec impensis gravia, nec lymphatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vetitos, alia: & cum ostendisset hominem natura sua animal esse societatis civilis appetens, ad eam ducere præcepta humana ac divina, divina vero efficacius.

95 *Et Plinius*] Libro XXX. cap. I. *Est & alia magices factio à Mose.* Juvenalis:

Judaicum ediscunt & servant & metuunt jus,
Tradidit arcano quodcunque volumine Moses.

96 *Tacitus quoque*] Histor. V. ubi juxta Ægyptiorum fabulas *Unus exsulum* dicitur.

97 *Et post eos Dionysius Longinus*] Vixit is tempore Aureliani Imperatoris, gratus Zenobiæ Palmyrenorum Reginæ. Is in libro de sublimi dicendi genere, cum dixisset de Deo loquentes curare debere, ut eum nobis magnum sincerumque & impermistum exhibeant: Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ Θείου δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε κἀξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων· εἶπεν ὁ Θεός, φησί· τί; γενέσθω φῶς. καὶ ἐγένετο. γενέσθω γῆ· καὶ ἐγένετο. *Sic egit & is qui Judæis leges condidit, vir minime vulgaris ingenii, ut qui Dei potentiam digne & conceperit & elocutus fuerit, statim in principio legum hæc scribens, Dixit, ait, Deus. Quid? Fiat lux: & facta est. Fiat terra: & facta est.* Chalcidius multa ex Mose habet, & de eo sic loquitur: *Sapientissimus Moses, non humana facundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatus.*

98 *Præter Thalmudicos*] In Gemara titulo de Oblationibus, cap. Omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma sive Ilmedenu. Dicuntur ibi principes Magorum Pharaonis, & colloquium eorum cum Mo-

se

Thalmudicos, [99] Plinius & [100] Apuleius. Legis ipsius per Mosem datæ, ac rituum, [101] tum alibi nonnulla exstant, [102] tum apud Pythagoricos plurima. [103] Ve-

se refertur. Accedat Numenius lib. III. De Judæis. Verba ejus profert Eusebius lib. VIII. cap. 8. Τὰ γὰρ ἑξῆς Ἰαμνὴς καὶ Μαμβρῆς Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς ἄνδρες οὐδενὸς ἥττους μαγεῦσαι κριθέντες εἶναι, ἐπὶ Ἰουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου· Μουσαίῳ γοῦν τῷ Ἰουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ Θεῷ εὔξασθαι δυνατωτάτῳ οἱ παραστῆναι, ἀξιωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, οὗτοι ἦσαν. τῶν τε συμφορῶν ἃς ὁ Μουσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ τὰς νεανικωτάτας αὐτῶν ἐπιλύσασθαι ὤφθησαν δυνατοί. *Deinceps vero Jamnes & Mambres sacrorum scribæ Ægyptii, magicis artibus præstare crediti, quo tempore exacti sunt ex Ægypto Judæi. Namque ab omni Ægyptiorum multitudine electi sunt, ut Musæo resisterent Judæorum duci, viro precibus apud Deum potentissimo, hi fuere, ac gravissimas calamitates à Musæo in Ægyptum invectas coram omnibus depellere quiverunt.* Ubi Mosem voce vicina & Græcis usitata Musæum vocat, sicut alii Jesum Jasona, Saulum Paulum. Ad eumdem Numenii locum nos remittit Origenes adversus Celsum IV. Artapanus apud eumdem Eusebium lib. IX. c. 27. hos vocat τοὺς ἱερεῖς ὑπὲρ Μέμφιν, *Sacerdotes supra Memphim*, quibus à rege ait mortem indictam, ni paria Mosi patrarent.

99 *Plinius*] Dicto jam loco.

100 *Apuleius*] Apologetico secundo.

101 *Tum alibi nonnulla exstant*] Ut apud Strabonem, Tacitum, Theophrastum, productum à Porphyrio de non edendis animalibus secundo, ubi de sacerdotibus & holocaustis; & quarto ejusdem operis, ubi de vetitis edi tum piscibus, tum animantibus aliis. Vide & Hecatæi locum apud Josephum, primo contra Appionem, & apud Eusebium in Præpar. lib. IX. c. 4. Legem vitandæ consuetudinis alienigenarum habes in Justini Tacitique historia: de suilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, Plutarchum Sympos. IV. cap. 5. Macrobium ex antiquis. apud Plutarchum dicto loco & Levitas, & σκηνοπηγίαν reperies.

102 *Tum apud Pythagoricos plurima*] Hermippus vita Pythagoræ, citatus ab Josepho adversus Appionem II. Ταῦτα δὲ ἔπραττε καὶ ἔλεγε, τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρᾳκῶν δόξας μιμούμενος καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτόν. ἀληθῶς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πολλὰ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις νομίμων, εἰς τὴν αὐτοῦ μετήνεγκε φιλοσοφίαν. *Hæc faciebat dicebatque Judæorum ac Thracum opiniones*

103 Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Justinus: ita ut jam, quæ de Josua, aliisque, aut reperiuntur, aut reperta olim sunt, Hebræorum libris consentientia, adferre ne opus quidem sit; cum qui Mosi fidem habeat, quæ, nisi inverecunde admodum, negari ei non potest, is omnino crediturus sit eximia olim prodigia à Deo edita: quod hic præcipue spectamus. Posteriorum vero temporum miracula,

imitans & sibi vindicans. Vere enim vir ille multa Judæorum instituta in suam philosophiam transtulit. Τὸ θνησιμαίων ἀπέχεσθαι, abstinere morticinis, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, Porphyrius epistola ad Anebonem, & Ælianus lib. IV. id est ex Levit VII. 15. Deut XIV. 21. Θεοῦ τύπον μὴ ἐπίγλυφε δακτυλίῳ, ex Pythagora est apud Malchum sive Porphyrium, Hortatione ad Philosophiam, & apud Diogenem Laërtium; id ex Decalogi est præcepto secundo. *Quod non posuisti ne tollas*, inter Judaïca ponit Josephus contra Appionem libro altero. inter Pythagorica Philostratus. Jamblichus: ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν, *arbor mitis & frugifera ne corrumpatur, neve ei noceatur*: Ex Deut. XX 19. Non transeundum locum ubi asinus in genua sederit. Pythagoræ tribuit is quem dixi, Hermippus. Origo ex historia quæ est Num. XXII. 27. Platonem quoque multa ex Hebræis sumpsisse agnoscebat Porphyrius, ut Theodoretus notat sermone contra Græcos I. Partem eorum videbis in Præparatione Eusebii. [Vereor tamen ne *Hermippus*, aut *Josephus*, pro *Judæis*, debuerint dicere *Idæos*, hoc est, sacerdotes Jovis Idæi, in Creta; quos invisit *Pythagoras*. Vide quæ de iis collegit *Joan. Marshamus* ad Sæc X rerum Ægyptiacarum. *Clericus.*]

103 *Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent & Strabo & ex Trogo Justinus*] Strabo quidem lib. XVI. post Mosis historiam: Οἱ δὲ διαδεξάμενοι χρόνους μέν τινας ἐν τοῖς αὐτοῖς διέμενον δικαιοπραγοῦντες καὶ θεοσεβεῖς, ὡς ἀληθῶς, ὄντες. *Successores vero ad aliquod tempus in iisdem institutis mansere, justi vereque religiosi.* Idem paulo post. eos qui Mosi crediderant ait fuisse τιμῶντας τὸ θεῖον, *Dei reverentes*,

la, puta [104] Eliæ, Eliſæi & aliorum, eo minus conficta cenſeri debent, quod illis temporibus & innotuiſſet jam magis Judæa, & ob diverſitatem religionis in magno eſſet odio vicinorum, quibus facillimum fuiſſet refellere naſcentem mendacii famam. Jonæ hiſtoria, qui triduo intra cetum fuerit, [105] eſt apud Lycophronem, & Æneam Gazæum; niſi quod ſubjectum eſt nomen Herculis, in cujus claritatem referri ſolitum quicquid ubique magnificum eſſet,

rentes, & δυγνώμονας, *æqui amantes*. Juſtinus vero ſic, lib XXXVI. c. 2. *Quorum* (Regum, ſcilicet, & Sacerdotum) *juſtitia religione permiſta, incredibile quantum coaluere*. Ariſtoteles quoque magnum ſapientiæ & eruditionis teſtimonium Judæo, quem viderat, præbuit, Clearcho teſte, libro ſecundo de Somno, quem exſcripſit Joſephus. Tacitus inter multa falſa hoc vere, coli ab Judæis, *ſummum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*, id eſt, Deum, ut de iiſdem Judæis agens Dio Caſſius loquitur, ἄῤῥητον καὶ ἀειδῆ, *qui nec voce exprimi, nec à nobis conſpici poſſit*.

104 *Eliæ*] De cujus Prophetia Eupolemo ſcriptum librum dicit Euſebius Præp lib. IX. c. 30. Ejuſdem locum de Jeremiæ Prophetiis profert eodem libro Euſebius c. XXXIX.

105 *Eſt apud Lycophronem*] Verſus hi ſunt:

Τριεσπέρου λέοντος, ὃν ποτε γνάθοις
Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων·
Ἔμπνους δὲ δαιτρὸς ἡπάτων φλοιδούμενος
Τινθῷ λέβητος, ἀφλόγοις ἐπ' ἐσχάραις
Σμήριγγας ἐστάλαξε κωδείας πέδῳ.

Triveſperi leonis, olim quem ſuis
Malis voravit ſæva Tritonos canis,
Cum vivus intra, ceu coquus, verſans jecur
Imo lebetis in ſine ignibus foco.
Sudore totum per caput madeſceret.

Ad quem locum Tzetzes: Διὰ τὸ ἐν τῷ κήτει τρεῖς ἡμέρας ποιῆσαι· *quia per triduum intra cetum fuit*. Æneas Gazæus, Theophraſto: ὥσπερ καὶ Ἡρακλῆς ἄδεται, διαῤῥαγείσης τῆς νεὼς ἐφ' ἧς ἔπλει, ὑπὸ κήτους καταποθῆναι καὶ διασώζεσθαι. *Sicut Hercules narratur, fracta qua*

 vehe-

ſet, [106] notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum, non minus quam Chriſtianorum, hoſtem, hiſtoriæ evidentia coëgit fateri, & [107] viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos, & [108] ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum. Ac ſane notandum in hac parte eſt, non modo [109] ſupplicia gravia, apud Hebræos, conſtituta fuiſſe in eos qui Prophetiæ munus falſo

vehebatur nave, à ceto voratus incolumis factus.

106 *Notatum Tacito*] Germ. 34. & Servio, tum Varrone, tum Verrio Flacco auctoribus.

107 *Viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos*] Libro III. apud Cyrillum.

108 *Ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum*] Julianus in libro Cyrilli decimo: Προσάγειν δὲ ἱερεῖα βωμῷ καὶ θύειν παρῃτήσατε. πῦρ γάρ, φησιν, οὐ κατέισιν ὥσπερ ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον· ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ἠλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους. *Aris admovere victimas & ſacrificare diffugitis. Nempe, quod ignis de cœlo non deſcendat ut Moſis tempore, & victimas conſumat. Atqui id ſemel tantum accidit ſub Moſe, & multo poſt tempore, cum viveret Elias Theſbita.* Vide & ſequentia de igne cœleſti. Cyprianus Teſtimoniorum III. *Item in ſacrificiis quæcumque accepta habebat Deus, deſcendebat ignis de cœlo qui ſacrificata conſumeret.* Menander autem in Phœnicum hiſtoria meminerat ſummæ illius ſiccitatis, quæ Elia florente contigit, id eſt, regnante apud Tyrios Ithobalo. Vide Joſephum Antiquæ hiſtoriæ lib. VIII. cap. 7.

109 *Supplicia gravia apud Hebræos conſtituta fuiſſe in eos, qui Prophetiæ munus ſibi falſo arrogarent*] Deut. XIII. 5. XVIII. 20. & ſeqq.

110 *Plurimos Reges*] Nemo id auſus poſt Davidem.

111 *Qualis Eſdras*] Ad illa tempora adſcribere ſolent Hebræi: *Hactenus Prophetæ, jam incipiunt Sapientes.*

112 *Nec aliquot ſæculis quemquam ante Jeſu tempora*] Itaque libro I Macchab. IV. 46. legimus contaminati altaris lapides ſepoſitos ſeorſum, μέχρι τοῦ παραγενηθῆναι προφήτην τοῦ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν. *Donec veniret Propheta qui de iis reſponderet.* Ejuſdem libri cap. IX. 29. Καὶ ἐγένετο θλίψις μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραήλ, ἥτις οὐκ ἐγένετο ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας οὐκ ὤφθη προφήτης αὐτοῖς. *Facta eſt tribulatio magna in Iſraël, quæ non eſt facta à qua die*

falso sibi arrogarent; sed [110] plurimos reges qui auctoritatem sibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditissimos, [111] qualis Esdras, atque alii, numquam ausos eum sibi honorem arrogare, [112] nec aliquot sæculis quemquam ante Jesu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in adseveratione prodigii, quasi perpetui ac publici; id est, [113] oraculi ejus, quod ex pecto-

die non est visus Propheta eis. Idem legis in Thalmude, titulo de Synedrio.

113 *Oraculi ejus, quod ex pectorali summi Pontifici effulgebat*] Vide Exodi XXVIII. 30. Levit. VIII. 8. Num XXVII. 21. Deut. XXXIII. 8. 1 Sam. XXI. 11. XXII. 10. 13. 15. XXIII. 2. 5. 9. 10, 11, 12. XXVIII. 6. Adde Nehemiam VII. 65. Adde Josephum lib. III. 9. Hoc est ἐρώτημα δήλων apud Sirachidem XXXIII. 4. Nam vox δῆλα proprie respondet Hebræo אורים, atque ita vertunt LXX dictis locis Num. XXVII. 21. 1 Sam. XXVIII. 6. & alibi δήλωσιν, ut Exodi XXVIII. 26. Levit VIII. 8. תמים vero iidem vertunt ἀλήθειαν. Imitati hoc, sed ut pueri virorum res imitantur, Ægyptii. Diodorus lib. I. in rebus Ægyptiorum describit ἀρχιδικαστὴν ἔχοντα τὴν ἀλήθειαν ἐξηρτημένην ἐκ τοῦ τραχήλου. *Summum judicem qui haberet de collo pendentem veritatem.* Atque iterum postea: Συντάξεις δὲ τῶν ἀναγκαίων παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς μὲν δικασταῖς ἱκαναὶ πρὸς διατροφὴν ἐχορηγοῦντο· τῷ δ᾽ ἀρχιδικαστῇ παραπλήσιοι· ἐφόρει δ᾽ οὗτος περὶ τὸν τράχηλον ἐκ χρυσῆς ἁλύσεως ἠρτημένον ζῴδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον ἀλήθειαν· τῶν δ᾽ ἀμφισβητήσεων ἤρχοντο ἐπειδὰν τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαστὴς προσθεῖτο. *Salaria ad victum resque alias necessarias à Rege judicibus prabebantur: amplissima autem summo judici. Gestabat is de collo pendens ex aurea catena simulacrum è pretiosis lapidibus, cui nomen Veritas. Causæ autem dictio tunc incipiebat, cum hoc Veritatis simulacrum sibi summus judex aptasset.* Ælianus variæ historiæ lib. XIV. cap. 34. Δικασταὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον παρ᾽ Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν, ἦν δὲ τούτων ἄρχων ὁ πρεσβύτατος, καὶ ἐδίκαζεν ἅπαντας. ἔδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον ἀνθρώπων καὶ ἀφειδέστατον. εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὸν αὐχένα ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ἄγαλμα, ἀλήθεια. *Apud Ægyptios qui judicabant, sacerdotes olim erant. Eorumque princeps, qui ætate anteibat cæteros: is in omnes jus dicebat. Eum vero esse oper-*

pectorali summi Pontificis [114] effulgebat: quod durasse ad exscidium usque templi primi, tam firme a Judæis omnibus semper creditum est, ut necesse omnino sit, eorum majores id habuisse compertissimum.

§ XVII. *Probatum idem, quod supra, ex prædictionibus.*

Huic ex miraculis argumento adfine est alterum ad probandam Dei providentiam non minus efficax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ exstant, & apertissimæ: [1] ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret: de exscindendo per regem, Josiam nomine, templo Bethelis, [2] trecentis & amplius annis priusquam res eveniret. Sic [3] Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ

oportebat omnium & iustissimum & parentem nemini. Gerebat auteus de collo imaginem ex sapphiro, eaque imago Veritas dicebatur. Gemara Babylonica capite I. codicis Joma ait, in secundo Templo defuisse quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio & Cherubim: Ignem cœlitus lapsum: Schechina: Spiritum sanctum: Urim & Thumim.

114 *Effulgebat*] Est hæc conjectura Rabbinorum, nullis Scripturæ verbis nixa. Credibilius multò est Sacerdotem ipsum oracula ore protulisse. Vide notata à nobis ad Exod. XXVIII, 30. Num. XXVII. 31. *Clericus.*

1 *Ut de orbitate eius qui Hierichuntem restitueret* Confer Josuæ VI 26. cum I Reg. XVI. 34.

2 *Trecentis & amplius annis*] CCCLXI. ut Josephus putat Antiquæ historiæ lib X. c. V.

2 *Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipua præsignificata ab Esaia*] Cap. XXXVII. XXXVIII. Implementum vide cap. XXXIX. & LII. Et prophetiæ & implementi testimonium ex Eupolemo adfert Eu-

catæ ab Esaia, exitus obsidionis, qua Chaldæi Hierosolyma cinxerunt, ab Jeremia: [4] à Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas, [5] inde ad Alexandrum Macedonem; [6] cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, & Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus, [7] maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset, adeo perspicue, [8] ut Porphyrius, qui historias Græcas suo adhuc tempore exstantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit, quam ut diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, post eventum fuisse scripta: quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilii nomine exstant, & pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso scripta Augusti ævo. Non enim de isto, quod dicimus, magis umquam dubitatum

Eusebius Præpar. lib. IX. c. 39.

4 *A Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos & Persas*] Daniel. II. 32 39. V. 28. VII. 5. VIII. 3. 20. X. 20. XI. 2.

5 *Inde ad Alexandrum Macedonem*] Dicto cap. II. 32. & 39. VII. 6. VIII 5, 6, 7, 8. 21. X. 20. XI. 3, 4.

6 *Cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ & Seleucidæ*] Cap. II. 33, 40. VII. 7. 19. 23 24. VIII. 22. X. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20.

7 *Maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset*] VII. 8. 11. 20. 24, 25. VIII. 9, 10, 11, 12, 13, 14. 23, 24, 25, 26. XI. 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45. XII. 1, 2, 3, 11. Hæc loca, sicut nos, exponunt Josephus lib. X. c. 12. XII. c. 11. & de Bello Judaïco lib. I. c. I. Chrysostomus II. adversus Judæos, Josephi utens testimonio: & Polychronius, Græcorumque alii.

8 *Ut Porphyrius*, &c.] Vide Hieronymum passim ad Danielem.

9 *Apud*

bitatum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Addi his possunt oracula plurima & clarissima, [9] apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hispanorum in eas terras adventum, & secuturas inde calamitates prædixerunt.

Argumentis aliis.

[1] Referri huc possunt & somnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui & in se, & in causis suis, somniantibus erant plane

9 *Apud Mexicanos & Peruanos*] Mira sane sunt quæ de istis oraculis referunt [*Garcilazzo de la Vega*] Inca, Acosta, Herrera, alii. Vide & Petrum Ciezam tomo II. rerum Indicarum.

1 *Referri*, &c.] Quæ hic habentur non tam probant Deum esse, qui curet res humanas, quàm rebus humanis interesse potentiores hominibus naturas inconspicuas; quod tamen qui credunt facile etiam Deum esse credunt. Necesse alioqui non est omnia, quæ sunt præter ordinem naturæ, Deo ipsi tribui; quasi per se omnia faceret, quæ ab hominibus, aut vi rerum corporearum, fieri nequeunt. *Clericus.*

2 *Libro de Anima Tertullianus*] Cap. XLVI. ubi notabilia refert somnia Astyagis, Philippi Macedonis, Himeræ feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Artorii, Polycratis Samii filiæ, ejus quæ gerula Ciceroni. Cleonymi Pictæ, Sophoclis, Neoptolemi tragœdi. Habes quædam horum & apud Valerium Max. lib. 1. cap. 7. præterea Calpurniæ de Cæsare, P. Decii & T. Manlii Consulum, T. Atinii, M. Tullii in exsilio, Annibalis, Alexandri Magni, Simonidis, Crœsi, matris Dionysii tyranni, C. Sempronii Gracchi, Cassii Parmensis, Aterii Rufi equitis Romani, Amilcaris Pœni, Alcibiadis Atheniensis, Arcadis cujusdam. Sunt & notabilia apud Ciceronem de Divinatione, nec indignum memoratu quod Plinius habet lib. XXV. cap. 2. de matre in Lusitania militantis. Adde illa Antigoni & Artuculis, qui Osmanidarum generis auctor, in Monitis Lipsianis lib. I. cap v. 5. & alia quæ collegit vir magnæ diligentiæ Theodorus Zuingerus Voluminis v. lib IV. titulo de insomniis

1 *Spectra non visa tantum*, *sed*

plane incogniti, ut ad casum, aut casus naturales referri, nisi inverecunde, non possint: cujus generis illustria exempla ex probatissimis scriptoribus, [2] libro de anima, Tertullianus congessit: & [3] spectra, non visa tantum, sed & loqui audita, tradentibus hæc historicorum etiam illis, qui à superstitiosa credulitate absunt longissime: & nostri quoque ævi testibus qui in Sina, quique in Mexicana & aliis Americæ partibus vixere. Neque spernenda publica illa [4] ad tactum ignitorum vomerum

sed & loqui audita] Vide Plutarchum, vita Dionis & Bruti, & de eodem Bruto Appianum Civilium quarto, & Florum lib. IV. cap. 7. Adde Tacitum de Curtio Rufo Annalium XI. quæ eadem historia est in Epistola Plinii XXVII. lib. VII. simul cum altera, de eo quod vidit Athenis philosophus sapiens & intrepidus Athenodorus. Vide & quæ apud Valerium Maximum lib. I. cap. VIII. præsertim de Cassio homine Epicureo exterrito ad conspectum Cæsaris à se occisi, & apud Lipsium Monitorum lib. I. cap. V. 5. Multas historias tales congesserant Chrysippus, Plutarchus libro de Anima, Numenius secundo libro de Animarum immortalitate, memorante Origene contra Celsum quinto.

2 *Ad tactum ignitorum vomerum innocentia examina*] Vide testimonia hac de re congesta à Francisco Jureto ad epistolam Ivonis Episcopi Carnotensis 74. Quam autem id antiquum sit, docet Sophocles Antigone; ubi sic Thebani Oedipodæ loquuntur:

Ἤμην δ᾽ ἕτοιμοι καὶ μύδρας αἴρειν χεροῖν,
Καὶ πῦρ διέρπειν καὶ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν,
Τὸ μήτε δρᾶσαι, μήτε τῳ ξυνειδέναι.
In hoc parati tangere ardentes sumus
Massas, per ignes ire, iurare aut Deos,
Nos hujus esse nec reos, nec conscios.

Docet & ex iis quæ in luco Feroniæ apud Soracte olim spectata ferunt Strabo lib. V. Plinius Hist. natur. lib. VII. c. 2. & ad Virgilium XI. Æneïdos Servius. His naturæ ordinem egredientibus addi posse arbitror, quæ contra telorum jactus tutandis corporibus usurpari videmus. Vide & de iis qui exsecta ob religionem lingua locuti, testes certissimos Justinianum l. I. C. de

merum innocentiæ examina, quorum tot Germanicarum nationum hiſtoriæ, ipſæque leges meminerunt.

§ XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conſpiciantur.*

Nec eſt, quod quiſquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conſpici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim eſt ad probationem divinæ providentiæ, factum id eſſe aliquando; qua ſemel conſtituta, conſequens eſt, ut tam provide ac ſapienter nunc credatur Deus abſtinere à talibus, quam olim ea uſurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges univerſo datas, de rerum curſu naturali & futurorum incertitudine, temere aut ſemper excedi: ſed tum demum, cum digna incidiſſet cauſa: ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo, id eſt, in Judæa reſidebat, & adverſus circumfuſam impietatem novis ſubinde

de Officio Præfecti prætorio Africæ, Procopium Vandalicorum I. Victorem Vitenſem libro de Perſecutionibus, Æneam Gazæum Theophraſto.

1 *Æquum haud fuiſſe ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium*] Tertullianus adverſus Marcionem II. *Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem conceſſa eſt illi, ut ſui dominus conſtanter occurreret, & bono ſponte ſervando, & malo ſponte vitando: quoniam & alias poſitum hominem ſub judicio Dei, oportebat juſtum illud efficere de arbitrii ſui meritis, liberi, ſcilicet. Cæterum nec boni nec mali merces jure penſaretur ei, qui aut bonus aut malus neceſſitate fuiſſet inventus, non voluntate. In hoc & lex conſtituta eſt, non excludens, ſed probans libertatem, de*

inde præſidiis muniendus erat; aut cum Chriſtiana religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto, per totum orbem primum ſpargi debuit.

§ XIX. *Et quod tanta ſit ſcelerum licentia.*

Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conſpectu ſcelerum, quorum velut diluvio quodam hic orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, ſi qua eſſet, opus futurum fuiſſe. Sed facilis eſt reſponſio: cum hominem Deus condidiſſet liberum ad bene maleque agendum, ſibi reſervata bonitate plane neceſſaria atque immutabili, [1] æquum haud fuiſſe, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Cæterum quæcumque ſunt impediendi rationes, cum libertate data non pugnantes, ut legis conſtitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis

de obſequio ſponte præſtandi, vel tranſgreſſione ſponte committenda. Ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii. Mox: *Igitur conſequens erat, uti Deus ſecederet à libertate ſemel conceſſa homini, id eſt, contineret in ſemetipſo & præſcientiam & præpotentiam ſuam, per quas interceſſiſſe potuiſſet, quominus homo, male libertate ſua frui aggreſſus, in periculum laberetur. Si enim interceſſiſſet, reſcidiſſet arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiſerat.* Tractat hoc ipſum erudite, ut ſolet, Origenes quarto contra Celſum, ubi hoc inter alia: *Ἀρετῆς ἐὰν ἀνέλῃς τὸ ἑκούσιον, ἀνεῖλες αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν. Virtuti humanæ ſi auferas libertatem, ipſam ejus naturam ſuſtuleris.*

minis etiam & promissis, earum nulla à Deo prætermittitur: sed nec malitiæ effectus finit, quo possent, evagari. unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri umquam potuit. Quæ vero permittuntur scelera, non carent interim suo fructu, cum adhibeantur, ut attingere supra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus sceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapsi sunt, aut ad exigendum specimen eximium patientiæ atque constantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. [2] Postremo & ipsi, quorum ad tempus dissimulata videntur scelera, pœnas eorum cum temporis usura solent solvere; ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt, quod Deus noluit.

§ XX. *Sæpe ita ut opprimantur boni.*

Quod si quando nulla apparent scelerum supplicia, &, quod multos infirmos solet offendere, boni quidam, malorum violentia oppressi, non vitam modo agunt ærumnosam

2 *Postremo*] De hac tota re vide notata ad §. VIII.

1 *Cum sapientissimis viris*] Ut Stoïcis, de quorum sententia vide *Senecam* in Libro de Providentia, & *M. Ant. Mureti* ad eum præfationem Adi & Dissertationes Arrianeas *Epicteti Clerici*.

1 *Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est*] Qui argumentum hoc fusius tractatum volet legere, recurrat ad Chrysostomum ad 2 Cor. Cap. XVIII. in Ethico, eundem Tomo VI. contra eos qui à dæmonibus ajunt res humanas administrari, & quarto

nosam, sed & mortem sæpe subeunt, & quidem infamem: non ideo mox tollenda est à rebus humanis Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius, [1] cum sapientissimis viris, ita colligendum est.

§ XXI. *Retorquetur hoc ipsum, ad probandum animos superesse corporibus.*

Cum Deus curet actiones hominum, justusque sit, & ista interim fiant, exspectandum est aliquod post hanc vitam judicium; ne aut insignis improbitas sine pœna, aut magna virtus sine solatio præmioque maneat.

§ XXII. *Quod confirmatur traditione.*

[1] Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est: quæ antiquissima traditio à primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratiores penè omnes manavit; ut [2] ex Homeri carminibus apparet, & [3] ex Philosophis non Græcorum tantum, sed & Gallorum veterum, [4] quos Druidas vocabant, &

quarto Sermone de Providentia.

2 *Ex Homeri carminibus apparet*] Maxime in ea parte quæ *νεκυΐα* dicitur, cui addi possunt similes *νεκυΐαι* apud Virgilium, Senecam in Oedipode, Lucanum, Statium, & quod est 1 Sam. XXVIII.

3 *Ex Philosophis*] Pherecyde, Pythagora ac Platone, omnique horum schola. His Empedoclem & oracula plurima adjungit Justinus Apologetico II, Anaxagoram & Xenocratem Theodoretus.

4 *Quos Druidas vocabant*] Docebant hi non interire animas,

& [5] Indorum, quos Brachmanes: & ex iis [6] quæ de Ægyptiis [7] & Thracibus, quin & Germanis scriptores plurimi prodiderunt. Quin & de judicio divino, post hanc vitam, plurima extitisse videmus non apud Græcos tantum, [8] sed & apud Ægyptios &

teste Cæsare lib. VI. de bello Gall. Strabo lib. IV. de iisdem: ἀφθάρτους δὲ λέγουσι καὶ οὗτοι καὶ ἄλλοι τὰς ψυχάς. *Et hi & cum his alii interitus expertes dicunt animas.* [Vide & Lucanum Lib. I. 455.]

5 *Et Indorum, quos Brachmanes*] Quorum sententiam sic exprimit nobis Strabo lib. XV. Νομίζειν μὲν γὰρ δὴ τὸν ἐνθάδε βίον, ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι. τὸν δὲ θάνατον γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασι. *Hanc vitam habendam esse quasi recens concepti fœtus statum: mortem vero partum esse ad eam, quæ vere vita est, planeque beatam, iis scilicet qui sapientiam sectati fuerint.* Vide & insignem de hac eorum sententia locum, libro IV. Porphyrii De non edendis animalibus.

6 *Quæ de Ægyptiis*] Herodotus Euterpe Ægyptiorum esse ait dogma: ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι. *morte carere humanas animas.* Idem tradit de iis Diogenes Laërtius in procemio. Tacitus lib. V. histor. de Judæis: *Corpora condere quam cremare è more Ægyptio. Eademque cura, & de inferis persuasio.* Vide de anima Osiridis Diodorum Siculum, & Servium ad VI Æneidem, cujus pleraque ab Ægyptiis desumta ait.

7 *Et Thracibus*] Repete hic locum Hermippi de Pythagora, quem modo ex Josepho protulimus. Mela lib. II. de Thracibus: *Alii redituras putant animas obeuntium: alii etsi non redeant, non exstingui tamen, sed ad beatiora transire.* De iisdem Solinus c. X. *Nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii non exstingui, sed beatas magis fieri.* Hinc mos ille lætitiæ signis funera prosequendi, & his scriptoribus memoratus, & Valerio Max. lib. I. c. VI. 12. Facit ea res credibile quod ex Scholiaste Aristophanis modo diximus, Hebræorum quosdam jam olim venisse in Thraciam.

8 *Sed & apud Ægyptios*] Quæ de inferis Orpheus prodidit, ab Ægyptiis sumta ait Diodorus Siculus lib. I. Repete quæ ex Tacito jamjam habuimus.

9. *Indos*] In quorum sententiis ponit Strabo libro XV. τῶν καθ' ᾅδου κρίσεων, de judiciis quæ apud inferos exercentur.

10 *Plutarchus*] De his qui sero à Deo puniuntur, & de facie in orbe Lunæ. Vide & egre-

& [9] Indos, ut nos Strabo, Diogenes Laërtius, [10] Plutarchus docent; quibus addi poteſt traditio de Mundo hoc conflagraturo, quæ olim [11] apud Hyſtaſpen & Sibyllas, nunc quoque [12] apud Ovidium [13] & Lucanum

egregium ejus locum ex dialogo de Anima recitatum ab Euſebio Præparationis Euangelico libro XI. 38,

11 *Apud Hyſtaſpen & Sibyllas*] Teſtis Juſtinus Apologetico altero, & Clemens Stromateon VI. unde & illud ſumtum quod ex tragœdia citatur:

Ἔσται γὰρ ἔσται κεῖνος αἰῶνος χρόνος,
Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν χάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθήρ. ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ
Ἅπαντα τἀπίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μανεῖσ᾽, ἐπὰν δ᾽ ἂρ ἐκλίπῃ τὸ πᾶν
Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθός.
Γῆ δενδρέων ἔρημος, οὐδ᾽ ἀὴρ ἔτι
Πτερωτὰ φῦλα βαστάσει πυρούμενος.

Nam veniet ille, veniet haud dubie dies,
Laxabit ignis cum redundantes opes
Auratus æther: lege tum ſpreta furens
Terras, & illis quidquid eſt ſublimius,
Depaſcet ardor: inde cum deſeſerit
Hoc omne, nullas jam ferent undas vada,
Neque ulla ramos eriget tellus, neque
Exuſtus aër paſcet aligerum genus.

[Mallem hæc omiſſa, cùm nemini non ſuſpecta ſint *Hyſtaſpis* & *Sibyllarum* Scripta. *Clericus.*]

12 *Apud Ovidium*] Metamorphoſeon I.

Eſſe quoque in fatis reminiſcitur adfore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operoſa laboret.

13 *Et Lucanum*] Libro I.

——— *Sic cum compage ſoluta*
Sæcula tot mundi ſuprema coëgerit hora,
Antiquum repetent iterum chaos omnia: miſtis
Sidera ſideribus concurrent: ignea pontum
Aſtra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutietque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poſcet ſibi; totaque diſcors
Machina divulſi turbabit fœdera mundi.

num [14] & Indos Siamenses reperitur: cujus rei indicium [15] & Astrologis notatum, Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, & alia longinqua loca primum ventum est, reperta ibi quoque eadem de animis & judicio sententia.

§. XXIII. *Cui nulla ratio repugnet.*

[1] Neque vero ullum potest reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem, tam late patentem traditionem refellat. Nam quæ perire cernimus omnia, ea pe-

Præiverat Lucano patruus Seneca, fine ad Marciam: *Sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit.* [Fuit hæc sententia Stoïcorum, de qua vide ad L. 11. 10.

14 *Et Indos Siamenses*] Vide Ferdinandum Mendesium.

15 *Et Astrologis notatum*] Copernico Revolutionum lib. III. c. 16. Joachimo Rhætico ad Copernicum, Gemmæ Frisio. Vide & Ptolemæum lib. III. c. 4. Syntaxeos Mathematicæ. Mundum non illis viribus stare quibus prius steterat, idque ipsum loqui mundum, & *occasum sui rerum labentium probatione testari*, ait Cyprianus ad Demetrianum. [Propior fit Terra Soli quando est in Periheliis, hoc est, cùm circa extrema minoris axis Parabolæ suæ versatur. Quamvis iisdem semper distantiis accedat Terra, tamen hinc liquet, si Deus velit, propiùs eam posse accedere, & à Sole, si ita Deo videretur, incendi, quod contingit Cometis. *Clericus.*

1 *Neque verò ullum,* &c.] Res hæc adcuratiùs aliquantò, ex meliore philosophandi ratione, tractari posset, si per angustiam chartæ liceret. 1. Definienda esset *mors animi*, quæ contingeret si aut ipsa animi substantia in nihilum redigeretur; aut si tanta in eo oriretur mutatio, ut facultatum suarum usu omni destitutus esset. Sic & res corporeæ interire dici possunt, si earum substantia desinat esse; aut si forma ita destruatur, ut species ipsa earum pereat, veluti cùm plantæ comburuntur, aut putrescunt, quod & animalibus brutis convenit. 2. Nemo probare queat animi substantiam perire, cùm ne corpora quidem ulla intereant, sed tantùm

pereunt, aut oppositu contrarii validioris, sicut frigus perit vi magna caloris; aut subtractione subjecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu causæ efficientis, ut lux Solis abitu. Nullum autem horum potest de animo dici. Non primum: quia nihil potest dari, quod animo sit contrarium; imo ea est ejus natura peculiaris, ut quæ inter se contraria sunt, ea pariter, & eodem tempore, in se capiat suo, id est, intellectuali modo. Non secundum: quia nec subjectum est ullum, à quo pendeat

tùm dividantur, & disjiciantur eorum particulæ. Nec probet etiam quisquam animum desinere, post mortem hominis, cogitare, qua in re sita est animi vita; non sequitur enim, destructo corpore, destrui animum, cujus substantiam corpoream esse nemo probarit. 3. Sed nec possumus etiam ostendere, rationibus certè philosophicis ex natura ipsa animi deductis, contrarium, quia nobis non est nota. In nihilum quidem mens naturâ suâ non redigitur, ut nec corpora. Opus est hanc in rem actione singulari Creatoris. Verùm posset fortè sine cogitatione ulla & sine memoria esse, qui status vocaretur etiam, ut dixi, ejus mors, 4. Sed si animus, corpore dissoluto, in eo statu in æternum maneret, nec umquam ad pristinas cogitationes suas & memoriam rediret; tum nulla ratio reddi posset Divinæ Providentiæ; quam tamen, argumentis antea allatis, esse prorsus constat. Dei bonitas, ac justitia, amorque Virtutis & odium Vitii, quæ ei inesse nemo dubitare queat, inania essent nomina; cùm Deus intra brevia & exigua bona hujus vitæ beneficentiam suam coërceret; Vitiumque & Virtutem nullo discrimine haberet, bonis & malis in æternum æquè intereuntibus, nec in hac vita præmia aut pœnas ullas rectè, vel secus factorum videntibus. Quo pacto, Deus desineret esse Deus, hoc est, perfectissima natura: sublatoque Deo, nullius propemodum rei rationem reddere possemus; ut satis ostendit *Grotius*, argumentis quibus omnia à Deo creata esse demonstravit. Igitur quandoquidem est Deus, isque amans Virtutis & Vitii osor, sunt

pendeat animi natura. [2] Si quid enim esset, id esset corpus humanum. At id non esse ex eo apparet; quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo lassentur, solus animus actione lassitudinem non contrahit: item [3] corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ, ut visus à Solis luce: at animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuras à materia abstractas, circa universalia, [4] eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita sunt, quæ est natura corporis. At animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex opera-

quoque animi hominum immortales, præmiisque & pœnis alterius vitæ reservantur. Sed pluribus hæc diduci oporteret. *Clericus.*

2 *Si quod enim esset, id esset corpus humanum.*] Id non esse bene probat Aristoteles ex senibus, libro de Anima I. cap. 4. Idem lib. III. cap. 4. Anaxagoram laudat quod νοῦν ἀμιγῆ dixerit, mentem impermistum aliquod, nimirum, ut res alias possit cognoscere.

3 *Corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ*] Aristoteles libro III. de Anima, cap. 5. Ὅτι δ' οὐχ ὁμοία ἡ ἀπάθεια τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ νοητικοῦ φανερὸν ἐπὶ αἰσθητηρίων καὶ τῆς αἰσθήσεως· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθάνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ, οἷον ψόφου ἐκ τῶν μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ὀσμῶν καὶ χρωμάτων, οὔτε ὁρᾶν, οὔτε ὀσφρᾶσθαι· ἀλλ' ὁ νοῦς ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητὸν, οὐχ ἧττον νοεῖ τὰ ὑποδεέστερα. ἀλλὰ καὶ μᾶλλον· τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ δὲ νοῦς χωριστός. *Non esse autem similem impatibilitatem partis sentientis & intelligentis, apertum est ex sentiendi instrumentis, ipsaque sensione. Sensus enim, ubi nimia est res sensibilis, sentire nequit, id est, nec audire sonos vehementes, nec odores ta-*

rationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari poteſt cauſa effectrix, à qua animus ſemper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii ſoleant. Quod ſi quam omnino velimus eſſe cauſam, unde emanet animus, non poteſt alia ea eſſe, quam cauſa prima atque univerſalis, quæ ex parte potentiæ numquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc eſt, velle Deum, ut exſtinguatur animus, nullo poteſt probari argumento.

§ XXIV. *Multa faveant.*

Imo argumenta ſunt non levia in contrarium: datum homini [1] dominium in ſuas actiones, appetitus immortalitatis inſitus, con-

les olfacere, nec conſpicere colores. At mens ubi aliquid concepit quod egregium ſit intellectu, non minus id intelligit quam minora, imo & magis: id eo venit, quod ſentiens pars non ſit ſine corpore, mens autem aliquid à corpore ſeparabile. Adde Plotini locum egregium, quem poſuit Euſebius in Præparatione libro xv. c. 22. Adjunge, quod animus eos qui ex corpore naſcuntur affectus vi, ſua vincit, ipſique corpori cruciatus interitumque imperat.

4 *Eo redditur perfectior*] Et quæ magis animum à corpore ſeducunt, eæ ſunt animi actiones excellentiores.

1 *Dominium in ſuas actiones*] Et in animantia quævis. Adde notitiam Dei & naturarum immortalium: Θνητὸν δὲ οὐδὲν ἀθάνατον οἶδε, ait Salluſtius Philoſophus, *Nulli naturæ mortali immortalis natura cognita eſt.* Notitiæ autem ingens ſignum, quod nihil eſt tam grave, quod non Dei cauſa animus ſoleat contemnere. Adde quod potentiam intelligendi agendique non habet circumſcriptam, ut cætera animantia, ſed infatigabilem, & in infinitum patentem, & ſic Deo ſimilem; quæ differentia hominis à cæteris animantibus etiam Galeno notata.

conſcientiæ vis conſolantis ſe, ob actiones bonas quamvis moleſtiſſimas, & ſpe quadam ſuſtentantis; [2] contra, cruciantis ſeſe ob prave acta, præſertim circa mortem, tanquam ſenſu imminentis judicii: quam vim [3] ſæpe nec peſſimi tyranni intra ſe exſtinguere, cum maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis apparet.

§ XXV. *Cui conſequens eſt, ut finis hominis ſit felicitas poſt hanc vitam.*

Quod ſi animus & ejus eſt naturæ, quæ nullas habeat in ſe intereundi cauſas, & Deus multa nobis ſigna dedit, quibus intelligi debeat, velle ipſum, ut animus ſuperſtes ſit corpori; non poteſt finis homini,

2 *Contra, cruciantis ſeſe ob prave acta, præſertim circa mortem*] Plato de Republica primo: Ἐπειδάν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν, εἰσέρχεται αὐτῷ φόβος καὶ φροντὶς περὶ ὧν ἐν τῷ πρόσθεν οὐκ εἰσῄει, *Cum jam prope eſt ut quis moriturum ſe putet, tunc metus eum ac ſollicitudo ſubit, de quibus ante non inſtituerat cogitare.*

3 *Sæpe nec peſſimi tyranni intra ſe exſtinguere, cum maxime id vellent, potuerunt.*] Teſtis illa Tiberii ad Senatum epiſtola: *Quid ſcribam vobis, Patres Conſcripti, aut quomodo ſcribam, aut quid omnino non ſcribam hoc tempore? Dii me Deæque pejus perdant, quam perire quotidie ſentio, ſi ſcio.* qua recitata, addit Tacitus Annalium VI.: *Adeo facinora atque flagitia ſua ipſi quoque in ſupplicium verterant: Neque fruſtra præſtantiſſimus ſapientiæ firmare ſolitus eſt, ſi recludantur tyrannorum mentes, poſſe aſpici laniatus & ictus; quando ut corpora verberibus, ita ſævitia, libidine, malis conſultis, animus dilaceretur.* Plato eſt is quem hic indicat Tacitus, qui de Republica nono de tyranno: Πένης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται, ἐάν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίσταται θεάσασθαι, καὶ φόβου γέμων τε καὶ ὀδυρμῶν πλήρης. *Mendicus revera eſt, ſi quis univerſum ipſius animum recte norit inſpicere, plenus formidinis per omnem vitam, plenus mœroris &*

ni ullus proponi ipſo dignior, quam ejus ſtatus felicitas: & hoc eſt, quod Plato, & Pythagorici dixerunt, [1] bonum eſſe hominis Deo quam ſimillimum reddi. Qualis autem ea ſit felicitas, & quomodo comparetur, poſſunt quidem homines conjecturis indagare: ſed ſi quid ejus rei à Deo patefactum eſt, id pro veriſſimo & certiſſimo haberi debet.

§ XXVI. *Ad quam comparandam indaganda vera Religio.*

Quod cum Chriſtiana religio, ſupra alias, ſe nobis adferre pollicetur, ſitne ei fides habenda, ſecunda hujus operis parte examinabitur.

& cruciatuum. His ſimilia idem Philoſophus habet in Gorgia. Suetonius capite 67. eam quam dixi Tiberii epiſtolam recitaturus ſic præfatur: *Poſtremo ſemetipſe pertæſus talis epiſtolæ principio tantum non ſummam malorum ſuorum profeſſus eſt.* Ad Platonis locum etiam Claudianus reſpexit, Rufinum carmine ſecundo deſcribens:

— pectus inuſtæ
Deformant maculæ, vitiiſque inolevit imago.

1 *Bonum eſſe hominis Deo quam ſimillimum reddi*] Quod à Platone accepere Stoici. Notat Clemens, Strom. v.



HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER SECUNDUS.

§ I. *Ut probetur, hunc titulum Christianæ Religioni competere.*



Ecundus igitur liber, fusis ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis Spiritus sui auxi-

1 *Suetonius*] Claudio cap. 25. ubi *Chresto* scribitur pro *Christo*, quia nomen illud Græcis & Latinis notius.

2 *Tacitus*] Libro xv. ubi de Christianorum suppliciis: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Ubi flagitia & odium generis humani nihil aliud, sunt quam falsorum Deorum neglectus: quam eandem causam etiam Judæis maledicendi Tacitus habuit, & Plinius major, cui Judæi dicuntur *gens contumelia numinum insignis.* Nimirum, Romani plerique ita erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, sed in actibus fingerent, servarentque tanquam legibus jussa, credentes cultum magis ad morem quam ad rem pertinere. Varronis & Senecæ hac de re sententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Augustinum lib. iv. cap. 33. & lib. vi. cap. 10. de Civitate Dei. Interim nota Jesum, qui à Pontio Pilato supplicio affectus est, jam Neronis tempore à multis etiam Romæ pro Chris-to

auxilia subministret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur: sed ut ostendatur, religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam, quod sic orditur.

§ II. *Ostenditur Jesum vixisse.*

Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potiente Tiberio, non tantum Christiani per omnes terrarum oras sparsi constantissime profitentur; sed & Judæi omnes, qui nunc sunt, & qui umquam post illa tempora scripserunt: testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaïcæ, nec Christianæ religionis Scriptores, ut [1] Suetonius, [2] Tacitus, [3] Plinius junior, & post hos multi.

Eum-

to habitum. Confer quæ apud Justinum sunt Apologetico II. de hac historia, ubi Imperatores & Senatum Romanum alloquitur, qui ex Actis nosse ista poterant.

3 *Plinius Junior*] Epistola omnibus obvia, quæ libri decimi est XCVII. cujus & Tertullianus Apologetico meminit, & Eusebius in Chronico. Ubi vides Christianos carmen Christo, quasi Deo, dicere solitos, obstrictosque inter se, non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam & inflexibilem in iis obstinationem culpat Plinius, in hoc uno, quod deos appellare & simulacris numinum thure ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neque ut id facerent ullis tormentis cogi possent. Epistola quæ ei respondet Trajani, cum ait re ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Jesu etiam, apud Numenium Pythagoricum, exstitisse docet nos Origenes contra Celsum quarto.

8 Fa-

Eumdem affectum morte ignominiosa.

Eumdem Jesum à Pontio Pilato, Judææ præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani, quanquam ignominiosum videri poterat talem Dominum colentibus, fatentur: [4] fatentur & Judæi; cum tamen non ignorent, eo se nomine, quod majores sui Pilato id statuendi auctores fuerint, gravissimam invidiam apud Christianos, quorum sub imperiis passim degunt, sustinere. Pagani vero, quos jam diximus, scriptores idem memoriæ prodiderunt: imo multo post tempore exstitérunt [6] acta Pilati, quibus id constaret, ad quæ Christiani nonnumquam provocabant. Neque Julianus, aut alii oppugnatores Christianissimi, id umquam in controversiam vocarunt: ita ut nulla excogitari possit historia, quæ certior hac sit; ut quæ tot, non dicam hominum, sed populorum inter se discordantium testimoniis approbetur. [6] Quod cum ita sit, videmus tamen per dissi-

4 *Fatentur & Judæi*] Qui eum vocant תלוי, id est, suspensum. Jesum Hierosolymis occisum agnoscit Benjaminus Tudelensis in Itinerario.

5 *Acta Pilati*] Vide Epiphanium in T ssaretcæd :caiitis. [Mallem tamen omissum id argumentum, quia imprudentes Christiani, ad supposititia acta provocare potuerunt; nec satis constat ulla umquam genuina fuisse. *Clericus*]

6 *Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum ut Dominum coli*] Tractat hoc fusius Chrysostomus ad I ad Cor. v. 7

1 *Sergius Cypri Præses*] Act. XIII. 12.

2 *Dionysius Areopagita*] Act. XVIII. 34.

3 *Pe-*

dissitissimas mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli.

§ III. *Et tamen post mortem adoratum etiam à viris sapientibus.*

Neque nostris tantum, aut actis paullo ante temporibus, sed & superioribus, usque dum ad ætatem rei gestæ proximam veniatur: puta sub Neronis imperio, quo tempore plurimos Christi venerationem professos ob id ipsum affectos supplicio, is, quem diximus, Tacitus, & alii testantur.

§ IV. *Cujus rei causam aliam esse non posse, quam miracula ab ipso edita.*

Fuerunt autem semper, inter cultores Christi, plurimi, & judicio præditi, & litterarum non rudes: quales (ut de Judæis nunc taceamus) [1] Sergius Cypri præses, [2] Dionysius Areopagita, [3] Polycarpus, [4] Justinus, [5] Irenæus, [6] Athenagoras, [7] Origenes, [8] Tertullianus, [9] Clemens Alexandrinus, ac porro alii:

3 *Polycarpus*] Qui martyrium passus in Asia anno Christi CLXIX. juxta Eusebium.

4 *Justinus*] Qui pro Christianis scripta edidit anno Christi CXLII. Vide eundem Eusebium.

5 *Irenæus*] Floruit Lugduni anno Christi CLXXXIII.

6 *Athenagoras*] Atheniensis hic fuit. Floruit autem circa annum Christi CLXXX. ut ex libri inscriptione apparet.

7 *Origenes*] Floruit circa annum Christi CCXXX.

8 *Tertullianus*] Celeber anno Christi CCVIII.

9 *Clemens Alexandrinus*] Circa idem tempus. Vide Eusebium.

1 Ne-

alii: qui tales cum essent, cur homini ignominiosa morte affecto se cultores addixerint; præsertim cum prope omnes in aliis religionibus educati essent, nec in Christiana quidquam esset, aut honoris, aut commodi; nulla potest causa reddi, præter hanc unam, quod diligenti inquisitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperissent, veram & firmis testibus subnixam fuisse famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat; ut de sanatis sola voce, & quidem palam, morbis gravibus atque inveteratis, de visu reddito ei, qui cæcus natus esset, de auctis non semel panibus in alimenta multorum millium, quæ id testari poterant, de mortuis in vitam revocatis, & quæ plura sunt ejusmodi.

§ V. *Quæ miracula non naturali efficaciæ, neque dabolicæ adscribi possunt, sed omnino à Deo sint profecta.*

Quæ quidem fama tam certam atque indubitatam habuit originem, ut edita à Christo prodigia aliqua, [1] neque Celsus, [2] neque Julianus, cùm in Christianos scriberent, negare

1 *Neque Celsus*] Cujus verba apud Origenem lib. II. Ἐνομίσατε αὐτὸν εἶναι υἱὸν θεοῦ ἐπεὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς ἐθεράπευσε. *Credidistis eum esse Dei filium, ideo quod claudos & cæcos sanavit.*

2 *Neque Julianus*] Imo rem fatetur, cum dicit, verbis recitatis à Cyrillo lib. VI. Εἰ μή τις οἴεται τοὺς κυλλοὺς καὶ τυφλοὺς ἰάσασθαι, καὶ δαιμονῶντας ἐφορκίζειν ἐν Βηθσαϊδᾷ καὶ ἐν Βηθανίᾳ

negare ausi fuerint, [3] Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur. Naturali vi non patrata fuisse quæ diximus opera, satis hoc ipso apparet, quod prodigia sive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri potest, ut sola voce, aut contactu, morbi graves, & quidem subito, tollantur. Quod si ad naturalem efficaciam referri opera ista aliquo modo potuissent, dictum jam pridem id fuisset ab iis, qui se aut Christi in terris agentis, aut Euangelii ipsius hostes professi sunt. Simili argumento colligimus, nec præstigias fuisse: quia pleraque opera palam gesta sunt, [4] inspectante populo, & in populo multis eruditis Christo male volentibus, cuncta ipsius opera observantibus. Adde quod similia opera sæpe repetita: & ipsi effectus non momentanei, sed permanentes. Quibus, ut oportet, expensis, omnino sequitur, quod & Judæi fatentur, opera hæc processisse à virtute aliqua plusquam humana; id est, à spiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem spiritu non esse profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina hæc Christi, cui probandæ ista opera adhibebantur,

νία ταῖς κώμαις, τῶν μεγίστων ἔργων εἶναι. Nisi quis existimat inter maxima esse opera, claudos & cæcos integritati restituere, & dæmonio correptos adjuvare in vicis Bethsaïda aut Bethania.

3 *Hebræi vero in Thalmudicis aperte fatentur*] In titulo Aboda Zara.

4 *Inspectante populo*] Act. XXVI. 26. Luc. XII. 1.

tur, malis ſpiritibus adverſatur. Vetat enim malos ſpiritus coli, abſtrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales ſpiritus delectantur. Rebus quoque ipſis apparet, ubicumque ea doctrina recepta eſt, collabi Dæmonum cultum, [5] & artes magicas, & unum Deum coli, cum deteſtatione Dæmonum: quorum vim ac poteſtatem Chriſti adventu infractam [6] Porphyrius ipſe agnovit. Credendum autem non eſt, quemquam malum ſpiritum adeo eſſe imprudentem; ut ea faciat, & quidem ſæpiſſime, ex quibus nihil honoris ſibi, aut commodi, contra vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque ſapientiæ, aut bonitati ipſius Dei, ullo modo convenit, ut paſſus credatur, aſtu Dæmonum, illudi hominibus ab omni malitia alienis, & ſui metuentibus; quales fuiſſe primos Chriſti diſcipulos, vita ipſorum inculpata, & multæ calamitates conſcientiæ cauſa toleratæ manifeſtum faciunt. Quod ſi dicas, à bonis mentibus, Deo tamen

5 *Et artes magicas*] Quarum & libri hortatu diſcipulorum Jeſu combuſti. Act. XIX. 19.

6 *Porphyrius ipſe agnovit*] Locus eſt apud Euſebium Præparationis lib. V. cap. I. Ἰησοῦ τιμωμένου, οὐδεμίας τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ᾔσθετο. *Ex quo Jeſus coli cœptus eſt, publicam Deorum opem nemo ſenſit.*

7 *Ut doctrina ipſius, &c.*] Ad de eventum ipſum, quo factum eſt ut tanta Humani Generis pars Chriſtianam Religionem amplecteretur, oſtendiſſe rem Deo tanti fuiſſe, ut propterea miraculis eam initio confirmaret. Si tot fecerat, in gratiam unius Gentis, nec ita magnæ; Hebræam intelligo; quantò magis conſentaneum bonitati ejus fuit tanta Humani Generis parti.

tamen inferioribus, profecta Christi opera; jam eo ipso fateris, illa Deo placuisse, & ad Dei honorem pertinuisse, cum bonæ mentes nihil faciant, nisi quod Deo gratum, ipsique gloriosum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia, quæ Deum ipsum auctorem testari videantur, ut mortui non unius in vitam revocatio. Jam vero Deus miracula nec facit, nec fieri sinit, absque causa: id enim sapientem legis conditorem decet, à legibus suis non nisi ob causam, & quidem gravem, recedere. Causa autem nulla alia reddi potest, cur hæc facta sint, quam ea, quæ à Christo allata est: nempe [7] ut doctrinæ ipsius redderetur testimonium. Neque vero, qui ea adspicerent, aliam causam ullam animo concipere potuerunt: quos inter cum multi, ut diximus, pio essent animo, Deum hoc egisse, ut eis imponeret, impium est creditu. Et hæc una fuit causa cur Judæorum plurimi, qui circa Jesu tempora vixerunt, etiam [8] qui induci non possent, ut legis

ti, in densissimis tenebris jacenti, cœlestem hanc lucem impertiri? *Clericus.*

8 *Qui induci non possent ut legis a Mose data partem ullam omitterent*] Vide Actor. xv. Rom. xiv. Hieronymus in Chronico Eusebiano ad annum Christi cxxv. cum Christianos Episcopos Hierosolymitanæ Ecclesiæ quindecim nominasset: *Hi omnes usque ad eversionem, quam ab Hadriano perpessa est Jerusalem, ex circumcisione Episcopi præfuerunt.* Severus Sulpitius de illorum locorum ac temporum Christianis, *Christum Deum sub legis observatione credebant, & ex circumcisione eorum Ecclesia habebat sacerdotem.* Adde Epiphanium, ubi de Nazarenis & Ebionitis agit.

legis à Mose datæ partem ullam omitterent, quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæi dicebantur, nihilominus Jesum, ut missum cœlitus magistrum, agnoscerent.

§ VI. *De ipsius Jesu resurrectione constare testimoniis fide dignis.*

Miraculis à Christo editis par argumentum præbet Christi ipsius post crucem, mortem, sepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non modo ut verum, sed ut præcipuum suæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Christiani: quod fieri non potuit, nisi qui primi Christianam fidem docuerunt, certo auditoribus suis persuaserint, rem ista gestam. Certo autem persuadere hoc non potuerunt hominibus aliquo judicio præditis, nisi affirmarent, semetipsos oculatos rei testes esse: sine qua affirmatione, nemo mediocriter sanus illis habuisset fidem, præsertim iis temporibus, cum illis credere maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum, [1] & aliorum docent: imo ex libris apparet, provocasse eos [2] ad testes quingentos, qui Jesum post mortem redivivum conspexerint. Non est

agit. Nazareni non est nomen partis alicujus, sed omnes in Palæstina Christiani, ideo quod Dominus eorum Nazarenus fuisset, sic appellabantur: Act. XXIV. 5.

1 *Et aliorum*] Etiam Celsi, qui adversus Christianos scripsit. Vide Origenem lib. II.

2 *Ad testes quingentos*] Paulus I ad Corinth. XV. 6. quosdam

eſt autem mos mentientium, ad tam multos teſtes provocare. Neque fieri poteſt, ut in falſum teſtimonium tam multi conſpirent. Et ut alii teſtes non fuiſſent, quam duodecim illi notiſſimi Chriſtianæ doctrinæ primi propagatores, ſufficere hoc debebat. Nemo gratis malus eſt. Honorem ex mendacio ſperare non poterant, cum honos omnis eſſet penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipſi probris & ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc profeſſio ſæpe & bonorum, ſi qua eſſent, damno mulctaretur: atque ut hoc non fuiſſet, tamen Euangelium doceri ab ipſis non poſſet, niſi omni bonorum temporalium cura omiſſa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipſa Euangelii prædicatio laboribus, fami, ſiti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama dumtaxat inter ſuos tanti non erat, ut propterea homines ſimplices, & quorum vita ac dogma à faſtu abhorrebat, tantam malorum vim ſubirent: neque vero ſperare ullo modo poterant tantum progreſſum ſui dogmatis, cui & intenta commodis ſuis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, niſi

dam eorum eo tempore mortuos eſſe dicit: ſed horum quoque liberi & amici ſuperſtites audiri poterant, ac teſtari quæ audierant. Major autem horum pars etiam vivebat, ſcribente iſta Paulo. Hæc apparitio in monte Galilææ contigit.

nisi ex divino promisso. Accedat, quod etiam hanc qualemcumque famam nullo modo durabilem sibi poterant promittere, cum, Deo de industria suum in hoc consilium celante, [1] mundi totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur, quod & ipsorum, & sequentium Christianorum scripta apertissimum faciunt. Restat ergo, ut religionis suæ tuendæ causa mentiti dicantur, quod omnino, si res recte expendatur, dici de illis non potest. Nam aut religionem illam veram ex animi sententia crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidissent optimam, numquam hanc elegissent omissis religionibus aliis magis tutis, magisque honoratis: imo quamvis veram, professi non essent, nisi & professionem ejus credidissent necessariam; præsertim cum & facile prævidere possent, & experimento statim discerent, hanc professionem post se trahere mortem immensi agminis, cui sine justa causa causam dare à latrocinii scelere non abscedebat. Quod si crediderunt religionem suam veram, imo & optimam, & profitendam omnino, & quidem

1 *Mundi totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur*] Vide 1 Thessal. IV. 15, 16. 1 Cor. XV 52. Tertullianus de Monogamia: *Quum magis nunc tempus in collecta factum sit*. Hieronymus ad Gerontiam: *Quid ad nos, in quos fines sæculorum devenerunt?*

4 *Id cuivis sano homini satis fuisset ad excutiendam etiam ante conceptam fidem*] Fusius hoc argumentum exsequitur Chrysostomus ad 1 Corinth. I. in fine.

5 *Men-*

dem post Magistri sui mortem: sane id fieri non potuit, si fefellisset eos Magistri sui de sua resurrectione pollicitatio. Nam [4] id cuivis sano homini satis fuisset, ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rursus religio omnis, præsertim vero Christiana, [5] mendacium ac falsum testimonium, maxime in divinis rebus, prohibet: non potuerunt ergo religionis, & quidem talis amore, ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adversariis quidem culpatæ, & quibus nihil objicitur [6] præter solam simplicitatem, cujus ingenium à confingendo mendacio longissime abest. Nemo etiam eorum fuit, qui non gravissima quæque passus sit, propter illam professionem de Jesu resuscitato. Multi etiam ipsorum morte exquisitissima, ob id testimonium, affecti sunt. Jam vero, ut quis sensus sui compos talia toleret ob conceptam animo opinionem, fieri potest: at ut ob falsum, quod falsum esse nôrit, tam dura pati velit, non unus aliquis, sed plures, quorum id falsum credi nihil intersit, res est plane incredibilis. Amentes autem eos non

5 *Mendacium ac falsum testimonium, maxime in divinis rebus, prohibet*] Matth. XII. 36. Joh. VIII. 44. 55. Eph. IV. 25. Rom. IX. 1. II Cor. VII. 14. XI. 31. Gal. I. 20. Col. III. 9. I Tim. I. 10. & II. 7. Jac. III. 14. Matth. XXII. 16. Marc. XII. 14. Luc. XX. 21. Joh. XIV. 16. Eph. V. 9. & alibi.

6 *Præter solam simplicitatem*] Etiam Celsus. Vide Origenem lib. I.

 7 *Præ-*

non fuiſſe, & vita & ſcripta ſatis teſtantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici poteſt; qui Chriſtum in cœlo regnantem à ſe conſpectum [7] palam prædicavit, [8] cum nihil eruditionis Judaïcæ ipſi deeſſet; nec ſpes honorum, ſi patrum viam inſtitiſſet: contra vero ob illam profeſſionem & odiis cognatorum ſuorum ſubjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculoſas, laborioſas ſuſcipere deberet, ac poſtremo etiam ſupplicium cum infamia perpeti.

§ VII. *Solutio adverſus objectionem ſumtam ab eo, quod Reſurrectio videatur impoſſibilis.*

Sane tantis ac talibus teſtimoniis fidem detra-

7 *Palam prædicavit*] 1 Cor. xv. 9. 11 Cor. xii. 4. Adde quæ diſcipulus Pauli Lucas ſcribit Act. ix. 4, 5, 6. & xxii. 6, 7, 8.

8 *Cum nihil eruditionis Judaïcæ ipſi deeſſet*] Act. xxii. 3. Gamalieles duos eruditionis nomine Hebræi prædicant. Horum alterius diſcipulus fuit Paulus, neque legis tantum, ſed & eorum quæ à magiſtris erant tradita, apprime gnarus. Vide Epiphanium.

1 *Id autem hac de re dici non poteſt*] Reſponſio ſeptima ad objecta de reſurrectione in Juſtini operibus. Ἄλλο τὸ πάντη ἀδύνατον, καὶ ἄλλο τό τινι ἀδύνατον. πάντη μὲν ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ διαμέτρῳ τὸ σύμμετρον εἶναι τῇ πλευρᾷ. τινὶ δὲ ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ φύσει τὸ χωρὶς σπέρματος ποιεῖν ζῶον. τίνι τούτων τῶν ἀδυνάτων ὑποβάλλουσι τὴν ἀνάστασιν οἱ ταύτην ἀπιστοῦντες; ἀλλ' εἰ μὲν τῷ πρώτῳ, ψευδής ἐστιν ὁ λόγος. οὐ γὰρ κατὰ ἀνάκλισιν σύμμετρος γίνεται ἡ διάμετρος τῇ πλευρᾷ. οἱ δὲ ἀνιστάμενοι κατ' ἀνάκλισιν ἀνίστανται. εἰ δὲ τῷ τινί, ἀλλὰ τῷ Θεῷ πάντα δυνατὰ τὰ τινι ἀδύνατα. *Aliud eſt quod omnino eſt impoſſibile, aliud quod alicui. Omnino impoſſibile, ut dimetiens par ſit lateri. Alicui impoſſibile, quomodo natura eſt impoſſibile ſine ſemine animans producere. Utri horum duorum impoſſibilium generum reſurrectionem conferunt, qui ei non credunt? Si priori, falſa eſt illatio: neque enim nova creatio hoc facit, ut dimetiens par ſit lateri, Reſurgens*

detrahere nemo potest, nisi dicat, rem ipsam talem esse; ut nullo modo fieri possit; qualia sunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. [1] Id autem hac de re dici non potest. Posset sane, si quis eumdem tempore eodem & vixisse, & mortuum fuisse, pronunciaret. Cæterum ut mortuo vita reddi possit, præsertim per ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impossibili habeatur, * nihil causæ est. Neque vero viri sapientes id impossibile crediderunt; cum [2] Eri Armenio id evenisse scripserit Plato, mulieri cuidam [3] Heraclides Ponticus, [4] Ari-

gent autem homines, per novam creationem. At si intelligunt id quod alicui impossibile est, certe Deo possibilia ea omnia quæ impossibilia tantum alicui. De discrimine hoc impossibilium vide quæ docte notat Maimonides, Ductoris dubitantium Parte III. cap. 15.

* *Nihil causa est*] Adcuratioris Philosophiæ periti omnes fatebuntur tam difficile esse intellectu animal in utero matris formari, quàm mortuum ad vitam revocari. Verùm homines indocti non mirantur quod solent videre, nec difficile putant, quamvis rationem ejus ignorent; sed fieri posse non putant quod numquam viderunt, quamvis quotidianis rebus nequaquam difficilius. *Clericus.*

2 *Eri Armenio*] Locus hac de re Platonis exstat de Republica decimo: transcriptus Eusebio Præparatione Euangelica libro XI. cap. 35. Historiæ autem ipsius memoria apud Valerium Maximum lib. I. c. VIII. exemplo externorum primo; in Protreptico quod est inter Justini Opera, apud Clementem Strom. V. apud Origenem lib. II. contra Celsum, apud Plutarchum Symposiacon IX. 5. apud Macrobium initio ad Somnium Scipionis.

3 *Heraclides Ponticus*] Ejus erat liber περὶ ἄπνου, cujus meminit Diogenes Laërtius in Procemio & Empedocle, & Galenus VI. de locis affectis. De eo sic Plinius lib. VII, cap. 52, *Nobile illud apud Græcos volumen Heraclidis, septem diebus fœmina examinis ad vitam revocata,* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius, loco posteriore.

[4] Aristæo Herodotus, [5] alii Plutarchus; quæ sive vera, sive falsa sunt, ostendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam possibili.

Resurrectione Jesu posita, evinci dogmatis veritatem.

Quod si nec impossibile est, ut Christus in vitam redierit, & satis magnis testimoniis id constat, quibus convictus Judæorum Magister * Bechai veritatem hujus rei agnovit: is ipse autem Christus, ut & sui & alieni fatentur, novum protulit dogma tamquam mandato divino, sane sequitur, ut dogma verum sit; cum divinæ justitiæ ac sapientiæ adversetur tam excellenti modo eum ornare, qui falsum in re tanta commisisset: præsertim vero, cum ipse ante mortem suam, & mortem, & mortis genus, & reditum suum in vitam prædixisset suis, & quidem addito, [1] hæc ideo eventura, ut de sui dogmatis veritate constaret.

§ VIII.

4 *Aristæo Herodotus.*] Melpomene. Vide & Plinium historiæ naturalis libro VII. c. 52. & Plutarchum Romulo, & Hesychium de Philosophis.

5 *Alii Plutarchus*] Thespesio. Habet hoc Plutarchus libro de sera Dei vindicta. Item Antyllo, de quo Plutarchi locum ex primo de Anima nobis servavit Eusebius, Præp. lib. XI. cap. 36. & Theodoretus Serm. XI.

* *Be-*

§ VIII. *Christianam religionem præstare aliis omnibus.*

Et hæc quidem ex factis ipsis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus est, quod numquam ei in mentem veniet, qui & Deum esse, & curare res conditas credat, & hominem consideret cum intellectu eximio, tum vi electrice boni malique moralis præditum, ac proinde ut præmii, ita & pœnæ in ipso esse materiam: aut hæc admittenda religio, non tantum ob factorum testimonia, de quibus jam egimus, verum etiam ob ea, quæ religioni sunt intrinseca: cum nulla ex omnibus sæculis ac nationibus proferri possit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari jussa est, admirabilior.

§ IX. *Præmii propositi excellentia.*

Nam ut à præmio, id est, à fine homini proposito, incipiamus, quia id, ut dici solet, in exsecutione est ultimum, sed intenditur pri-

* *Bechai*] Optandum fuisset locum à *Grotio* fuisse prolatum; quamvis enim ratiocinatio ducta à resurrectione Christi minimè indigeat adprobatione R. Bechai, aut cujusquam alius, Judæi fortè ejus auctoritate possent moveri. *Clericus.*

1 *Hac idea eventura ut de sui dogmatis veritate constaret*] Vide Joh. XVII. Luc. XXIV. 46, 47.

1 *Mo-*

primum, [1] Moses in religionis Judaïcæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copiosam, victoriam de hostibus, longam & valentem senectam, posteros cum bona spe superstites. Nam si quid est ultra, id umbris obtegitur, aut sapienti ac difficili ratiocinatione colligendum est: quæ causa fuit, cur multi, qui legem Mosis sequi se profiterentur, ut [2] Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projecerint. Apud Græcos, ad quos eruditio usque à Chaldæis & Ægyptiis per-

1 *Moses in religionis Judaïca institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona*] Vide Deut. XI. & XXVIII. Hebr. VIII. 6.

2 *Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projecerunt*] Matth. XXII. 23. Lucas Act. XXIII. 8. Josephus: Σαδδουκαῖος τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συναφανίζει τοῖς σώμασι. Alibi: ψυχῆς δὲ τὴν διαμονὴν καὶ τὰς καθ' ᾅδου τιμωρίας καὶ τιμὰς ἀναιροῦσι. Hieronymus de iisdem: *Animam putabant interire cum corporibus.*

3 *Valde ea de re hæsitanter loquebantur*] Notatum hoc Chrysostomo, 1 ad Cor. c. 1. 25.

4 *Ut ex Socratis dissertationibus*] In Platonis Phædone: Νῦν δὲ εὖ ἴστε ὅτι παρ' ἄνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθούς. καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ διϊσχυρισαίμην. *Hoc sciatis, spem mihi esse venturum me ad viros bonos: quod tamen non nimium affirmaverim.* Et postea: Εἰ μὲν τυγχάνει ἀληθῆ ὄντα ἃ ἐγὼ λέγω, καλῶς δὴ ἔχει τὸ πεισθῆναι· εἰ δὲ μηδέν ἐστι τελευτήσαντι, ἀλλ' οὖν τοῦτόν γε τὸν χρόνον αὐτὸν τὸν πρὸ τοῦ θανάτου ἧττον τοῖς παροῦσιν ἀηδὴς ἔσομαι ὀδυρόμενος· ἡ δὲ ἄγνοιά μοι αὕτη οὐ ξυνδιατελεῖ (κακὸν γὰρ ἂν ἦν) ἀλλ' ὀλίγον ὕστερον ἀπολεῖται. *Si enim vera sunt quæ dico, pulchrum est ea credere. Si vero mortuo nihil superest, hoc tamen tempore, quod mortem antecedit, minus torquebor præsentibus: hic autem meus error non manebit (id enim malum foret,) sed paulo post interibit.* Tertullianus de Anima: *Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimitatis,* non

perlata eſt, qui de vita poſt hujus conſpicuæ vitæ interitum ſpem habebant aliquam, [3] valde de ea re hæſitanter loquebantur, [4] ut ex Socratis diſſertationibus, ex ſcriptis [5] Tullii, [6] Senecæ, [7] aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque [8] nihil magis de homine, quam de beſtiis, procedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non eſt, [9] ſi tranſitum animarum de hominibus in beſtias, de beſtiis in homines, commenti ſunt. Rurſum vero, cum hoc quo-

non de fiducia comperta veritatis. Idem in Socrate obſervat Parænefis, quæ eſt inter Opera Juſtini.

5 *Tullii*] Ut Tuſculanarum I. *Expone igitur mihi, niſi moleſtum eſt, primum animos, ſi potes, remanere poſt mortem, tum, ſi id minus obtinebis (eſt enim arduum,) docebis carere omni malo mortem.* Deinde: *Præclarum autem neſcio quid adepti ſunt, quod didicerunt ſe, cum tempus mortis veniſſet, totos eſſe perituros: quod ut ita ſit, (nihil enim pugno,) quid habet iſta res aut lætabile, aut glorioſum?* Poſtea: *Fac enim ſic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino poſt mortem ſenſus in corpore eſt? nemo id quidem dicit.* Citat ex eodem Cicerone hoc ejus, poſt diſputationem de animo, dictum Lactantius libro VII. cap. 8. *Harum ſententiarum quæ vera ſit, Deus aliquis viderit.*

1 *Seneca*] Epiſtola LXIV. *Et fortaſſe (ſi modo ſapientum vera fama eſt, recipitque nos locus aliquis,) quem putamus periſſe præmiſſus eſt.*

7 *Aliorumque*] Generaliter, Juſtinus Martyr colloquio cum Tryphone: Οὐδὲν οὖν ἴσασι περὶ τούτων οἱ φιλόσοφοι, οὐδὲ γὰρ ὅ τι ποτέ ἐστι ψυχὴ, ἔχουσιν εἰπεῖν. *Nihil horum norunt philoſophi: neque vel quid ſit anima, valent dicere.*

8 *Nihil magis de homine, quam de beſtiis procedunt*] Ut illud Socratis ſive Platonis: *quod ſe movet, æternum eſt.* Vide Lactantium dicto jam loco.

9 *Si tranſitum animarum de hominibus in beſtias, de beſtiis in homines commenti ſunt*] Ut Brach-

quoque nullis teſtimoniis, aut argumentis certis niteretur; & tamen negari non poſſet, quin homini finis aliquis eſſet propoſitus: eo perducti ſunt alii, ut dicerent, [10] virtutem ſibi eſſe præmium, & ſatis beatum eſſe ſapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non ſine cauſa aliis diſplicuit, qui ſatis videbant, [11] in ea re, quæ ſecum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præſertim ſummam, non poſſe eſſe poſitam; niſi verborum ſonum, ſine rerum ſenſu, ſequi liberet: ideoque bonum ſupremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas ſenſibus perciperetur. Sed hæc quoque ſententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata eſt: ut quæ honeſtum omne, cujus ſemina quædam in animo condita habemus, exſtingueret, hominemque ad ſublimia erectum dejiceret in cenſum pecudum, quæ pronæ nihil niſi terreſtre reſpiciunt. In tantis

Brachmanes olim, & nunc quoque, à quibus hauſit Pythagoras & ejus Schola.

10 *Virtutem ſibi eſſe præmium, & ſatis beatum eſſe ſapientem, etiam in Phalaridis tauro*] Vide Ciceronem Tuſculanarum II. & Lactantium lib. III. Inſtitutionum, cap. 27. ubi contra hanc ſententiam fortiter diſputat, ut & Auguſtinus epiſtola XII.

11 *In ea re, quæ ſecum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præſertim ſummam, non poſſe eſſe poſitam*] Lactantius lib. III. cap. 12. *Virtus per ſeipſam beata non eſt, quoniam in perferendis, ut dixi, malis tota vis eius eſt* Et mox cum Senecæ adduxiſſet locum: *Sed & Stoïci, quos ſecutus eſt, negant ſine virtute effici quemquam beatum poſſe.*

tis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Christus veram finis cognitionem intulit; promittens sectatoribus suis post hoc ævum vitam non modo sine morte, sine dolore ac molestia, verum etiam summo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id est, animo, de cujus speranda post hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua exstabat; verum etiam corpori, & id quidem justissime, ut corpus, quod ob legem divinam sæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repensationis expers non esset. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia sunt, [12] ut epulæ, quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi, [13] & concubitus, quos sibi promittunt Mahumetistæ: sunt enim hæc caducæ vitæ propria mortalitatis remedia, illud quidem ad singulorum animantium conservationem; hoc vero ad durationem generum: sed in corporibus vigor

posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut recte dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut ajunt, propter seipsam virtus expetenda, sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessario sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens & corporalis beata esse non potest, quia malis est subjecta per corpus. Bene Plinius Historiæ Naturalis lib. VII. cap. 7. *Mortalium nemo felix.*

12 *Et epulæ quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi*] Loca adducuntur infra ad librum V.

13 *Et concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ*] Alcoranus Azoara IX, V, XLVII, LIV, LXV, LXVI.

y Cum

vigor perpetuus, & plusquam siderea pulchritudo; in animo intellectio sine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & si quid nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conspectu, admiratione laudibusque occupata; in summa, majora multo ac meliora omnia, quàm optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi possint.

§ X. *Solvitur obiter objectio inde sumpta, quod dissoluta corpora restitui nequeant.*

Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante respondimus, alia adferri, quasi omnino fieri nequeat, ut quæ dissoluta sunt hominum corpora, in eamdem compagem redeant: sed hoc ratione nulla nititur. [1] Cum enim inter plerosque Philosophos constet, rebus quantumcumque mutatis, manere materiam diversarum specierum capacem: quis dicat, aut Deum nescire, quibus in locis, etiam longissime distantibus, sint materiæ ejus, quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deesse ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in

1 *Cùm enim*, &c.] Si cui sequentia *Grotii* verba non satisfaciant, ei responderi queat, minimè necessarium esse, ut eadem sit numero materia quæ excitatur, cum ea quæ, homine moriente, in sepulcrum illata est. Neque enim minùs fuerit idem homo is, cujus animus conjunctus fuerit cum materia, cum qua numquam conjunctus fuerat, si sit idem animus; quàm fuit idem homo senex decrepitus, & infans vagiens

in suo universo, quod in fornacibus, aut vasis, facere Chymicos videmus, ut, quæ congenera sunt, quamvis disjecta, colligant? Ut vero, specie quantumvis mutata, res tamen ad originis suæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla sunt, ut in arborum animantiumque seminibus. Neque insolubilis est ille, qui à multis nectitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta transeunt, quibus ita pastis homines iterum pascantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis nostri partem abit, sed in excrementa, aut accessiones corporis; quales sunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuso aëre multum absumitur: quæ cum ita sint, Deus, qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, potest humanis corporibus singulari quadam cura prospicere; ut quod inde ad aliorum hominum escam pervenit, non magis in substantiam eorum vertatur, quam solent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quasi naturaliter constet humanam carnem

giens in cunis, quamvis ne particula quidem fortè supersit in sene ejus materiæ quæ fuit in infante, propter perpetua effluvia quæ ex corpore elabuntur. *Resurgere corpus* dici optimè potest, cùm simile ex terra à Deo formatur, conjungiturque menti. Itaque non opus est ut in nimias angustias nos redigamus, dum ταυτότητα materiæ nimis rigidè defendimus. *Clericus.*

nem ad hominum victum non datam. Id ſi non ſit, & aliud, quod poſteriori corpori aliunde acceſſerit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem ſit corpus, [2] cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio: [3] imo & papilio inſit in verme, & herbarum ſubſtantia,

2 *Cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio*] Alfenus in l. Proponebatur. D. de Judiciis. *Quod ſi quis putaret partibus commutatis, aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipſi non iidem eſſemus, qui abhinc anno fuiſſemus: propterea quod, ut Philoſophi dicerent, ex quibus particulis minimis conſtiterimus, hæ quotidie ex corpore noſtro decederent, aliaque extrinſecus in earum locum accederent.* Seneca Epiſtola XVIII. *Corpora noſtra rapiuntur fluminum more: quicquid vides currit cum tempore: nihil ex his quæ videmus manet. Ego ipſe, dum loquor mutari iſta, mutatus ſum.* Vide quæ pulchre hac de re diſſerit Methodius, cujus verba nobis ſervavit Epiphanius, qui Origenianos refutat numeris XII, XIII, XIV, XV.

3 *Imo & papilio inſit in verme*] Ovidius ultimo Metamorphoſeon:

Quaque ſolent canis frondes intexere filis
Agreſtes tineæ, res obſervata colonis,
Ferali mutent cum papilione figuram.

Addamus ex Plinio quædam Hiſtoriæ Naturalis lib. X. cap. 51. de Ranis: *Mirumque ſemeſtri vita reſolvuntur in limum, nullo cernente, & rurſus vernis aquis renaſcuntur quæ fuere natæ.* Eodem lib. cap. 9. *Coccyx ex accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans.* Libro XI. cap. 20. *Sunt qui mortuas, ſi intra tectum hieme ſerventur, deinde ſole verno torreantur, ac ficulneo cinere toto die foveantur, putent reviviſcere.* Ibidem cap. 22. de bombycibus: *Et alia horum origo è grandiore vermiculo, gemina protendens ſuis generis cornua. Hi erucæ ſunt. Fit deinde quod vocatur bombylius; ex ea necydalus; ex hoc in ſex menſibus bombyces.* Ibidem cap. 23. de bombyce Coa: *Fieri autem primo papiliones parvos nudoſque.* cap. 26. de cicadis: *Fit primum vermiculus, deinde ex eo quæ vocatur tettygometra, cujus cortice rupto circa ſolſtitia evolant.* c. 30. *Muſcis humore exanimatis, ſi cinere condantur, redit vita.* cap. 32. *Multa autem inſecta & aliter naſcuntur. Atque Aſilus imprimis ex rore: inſidet hic raphani folio primo vere, & ſpiſſatus ſole in magnitudinem milii cogitur. Inde oritur vermiculus parvus, &*

ſtantia, aut vini, [4] in minimo aliquo, unde iterum inſtaurentur in veram magnitudinem. Certe cum & hæc, & alia multa, non incommode poni poſſint, nulla eſt cauſa, cur inter impoſſibilia habeatur reſtitutio diſſoluti corporis; cum viri eruditi, [5] Zoroaſter apud Chaldæos; [6] Stoïci prope omnes,

& triduo mox eruca, quæ adjectis diebus creſcit immobilis, duro cortice, ad tactum movetur araneæ. Hæc eruca, quam chryſalidem appellant, rupto deinde cortice volat papilio.

4 *In minimo aliquo*, &c.] Si *Grotius* in hoc noſtrum ævum dilatus fuiſſet, pleniùs eſſet loquutus; cùm conſtet omnia animalia, cujuſcumque generis, ex ovo naſci in quo ſunt formata; ut plantæ omnes in ſeminibus; quamvis ſummæ tenuitatis. Sed hoc nihil ad reſurrectionem, non enim ex ſimilibus primordiis corpora renaſcentur. *Clericus.*

5 *Zoroaſter apud Chaldæos*] Vide Clementem Strom. v.

3 *Stoïci prope omnes*] Clemens Strom. v. Οἶδεν γὰρ οὗτος ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας μαθὼν, τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βεβιωκότων· ἣν ὕστερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Στωϊκοί. καθ' ὃν καὶ τὸν ἰδίως ποιὸν ἀναστήσεσθαι δογματίζουσι· τοῦτ' ἐκεῖνο τὴν ἀνάστασιν περιέποντες. *Norat enim ille* (Heraclitus) *edoctus è barbara philoſophia, Mundum à malis hominibus purgatum iri per ignem, quod ἐκπύρωσιν poſtea Stoïci dixere; qui & per eam hunc talem quemque revicturum docent, his vocibus obtegentes reſurrectionis rem.* Origenes lib. IV. adverſus Celſum: Φασὶ δὴ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς κατὰ περίοδον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς γίνεσθαι, καὶ ἑξῆς αὐτοῦ διακόσμησιν πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσαν. *Ajunt de porticu Philoſophi poſt ſæculorum circuitus fore incendium univerſi, deinde ejuſdem formationem quæ eadem omnia habeat.* Poſtea: Κἂν μὴ ὀνομάζωσιν οὖν τὸ τῆς ἀναστάσεως ὄνομα, τὸ πρᾶγμά γε δηλοῦσι· *quamquàm igitur reſurrectionis non uſurpant vocabulum, rem tamen agnoſcunt.* Addit hic Origenes Ægyptios. Chryſippus de Providentia citatus Lactantio lib. VII. Inſtitutionum, c. 23. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον, καὶ ἡμᾶς, μετὰ τὸ τελευτῆσαι, πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου, εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν ἀποκαταστῆναι σχῆμα. *Hoc cum ita ſe habeat, apparet non eſſe impoſſibile, ut & nos poſt mortem, ſæculorum certis circuitibus evolutis, reſtituamur in eum in quo nunc ſumus ſtatum.* Vide, ſi vacat, Nathanaëlem Carpentarium Liberæ Philoſophiæ exercitatione XVI.

omnes, [7] & inter Peripateticos Theopompus, eam & fieri posse, & futuram crediderint.

§ XI. *Præceptorum eximia sanctitas, circa Dei cultum.*

Secundum, quo Christiana religio, omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt, aut fingi possunt, exsuperat, est summa sanctitas præceptorum; cum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum sacra ferme per totum orbem terrarum, ut late ostendit [1] Porphyrius, & nostri etiam sæculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme

7 *Et inter Peripateticos Theopompus*] De quo Diogenes Laërtius initio libri: Καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν Φιλιππικῶν, ὃς καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐταῖς ἐπικλήσεσι διαμενεῖν. *Theopompus vero etiam octavo Philippicorum, qui revicturos homines ex magorum sententia tradit, immortalesque futuros, & omnia in suis iisdem semper mansura nominibus.*

1 *Porphyrius*] De abstinentia ab esu animalium. Unde multa sumpsit Cyrillus IV. contra Julianum.

2 *De victimis factis Baccho Omesta apud Græcos*] Meminit Plutarchus Themistocle. & Pausanias. Similia sacra Messeniorum, Pellæorum, Lyctiorum in Creta, Lesbiorum, Phocæensium, habes apud Clementem Protreptico.

3 *Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali*] Antiquum in Italia homines immolare docet nos libro I. Dionysius Halicarnassensis. Quamdiu id mansetit Plinius libro XXVIII. cap. I. *Boario vero in foro Græcum Græcamve defossos, aut aliarum gentium cum quibus tum res esset, etiam nostra ætas vidit.* Mansit mos ad Justini & Tatiani tempora. Justinus enim sic Apologetico I. Romanos alloquitur: Τῷ παρ' ὑμῖν τιμωμένῳ εἰδώλῳ, ᾧ οὐ μόνον ἀλόγων ζώων αἵματα προσραίνεται, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπεια, διὰ τοὺς παρ' ὑμῖν ἐπι-

ferme ubique, ut & humano ſanguine Dii placarentur: quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges ſuſtulerunt: ut apparet ex iis, [2] quæ de victimis factis Baccho Omeſtæ apud Græcos, de Græco & Græca, [3] Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali legimus. Myſteria autem illa ſanctiſſima, ſive Cereris, ſive Liberi patris, pleniſſima fuere omnis obſcœnitatis; ut apparuit, poſtquam ſemel, perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exſequuntur [4] Clemens Alexandrinus, & [5] alii. Tum vero illi dies, qui Deorum honori ſacrati erant, talibus ſpectaculis celebrabantur, [6] quibus intereſſe Catonem puduit. At Ju-

ἐπισημοτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀνδρὸς τὴν πρόσχυσιν τοῦ τῶν φονευθέντων αἵματος ποιουμένου. *Ut ei quod vos colitis idolo, cui non tantum ratione carentium animantium ſanguis aſpergitur, ſed & humanus, nobiliſſimo atque illuſtriſſimo veſtrûm, occiſorum hominum affundente ſanguinem.* Tatianus vero: Εὗρον παρὰ μὲν Ῥωμαίοις τὸν Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον. *Cum comperer im apud Romanos Latialem Jovem humano cruore, & per homicidium ſuſo ſanguine oblectari.* Porphyrius ad Adriani tempora manſiſſe talia ſacra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi, ut ex Cicerone pro M. Fonteio, & ex Plutarcho de Superſtitione diſcimus. Eum ſuſtulit inde Tiberius: memorante Plinio lib. xxx, cap 1 De Britannis eumdem ibi Plinium vide, & Dionem Nerone, & Solinum. De Slavis vero Helmoldum lib. 1, cap. 3. Porphyrius libro de non eſu animantium ſecundo manſiſſe ad ſuam ætatem ait, & in Arcadia & Carthagine, imo & ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, id eſt Romæ, ſacrum nominans Jovis Latialis.

4 *Clemens Alexandrinus*] In Protreptico.

5 *Et alii*] Maxime Arnobius.

6 *Quibus intereſſe Catonem puduit*] Martialis initio Epigrammatum 1. Gellius x. 13. Valerius Maximus lib. 11, c. 10.

Judaïca religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhoneſtum; ſed tamen [7] ne pronus ad idololatriam populus à vera religione deſciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus eſt; qualia ſunt pecudum mactationes, circumciſio, exacta quies ſabbati, & ciborum aliquammultorum interdictio; quorum nonnulla mutuati ſunt Mahumetiſtæ, addita vini prohibitione. At Chriſtiana religio Deum, ut mentem puriſſimam, [8] pura mente colendum docet, [9] & iis operibus, quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt. Sic [10] non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates: [11] non ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari: non pecudum ſanguinem, aut adipem Deo ſacrare, ſed ſi opus ſit, [12] pro veritate

7 *Ne pronus ad idololatriam populus à verâ religioue deſciſcerit, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe nec bonitatem nec malitiam habent, oneratus eſt*] Hanc cauſam talium præceptorum reddit & Maimonides, quem ſequitur Joſephus Albo.

8 *Pura mente colendum docet*] Joh. IV. 24.

9 *Et iis operibus quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt*] Unde λογικὴ λατρεία dicitur, cultus rationi conſentiens, Rom. XII. 1. Adde Philipp. IV. 8.

10 *Non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates*] Rom. II. 28, 29. Philipp. III. 3.

11 *Non ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari*] 1 Cor. V. 8.

12 *Pro veritate ipſius teſtanda noſtrum offerre ſanguinem*] 1 Corinth. X. 16. Hebr. XII. 4. 1 Petr. II. 21.

13 *Quæ de bonis noſtris egentibus damus, Deo data credere*] Matth. VI. 4. Luc. XII. 33. II Cor. IX. 7. Hebr. III. 6.

14 *Utroque uti cum modo qui ſanitati conveniat*] Luc. XXI. 34. Rom. XIII. 13. Eph. V. 18. Gal. V. 21. 1 Tim. V. 3. 1 Petr. IV. 3.

15 *In-*

te ipsius testanda nostrum offerre sanguinem: & [13] quæ de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere: non certis ciborum potusve generibus abstinere, sed [14] utroque uti cum modo, qui sanitati conveniat; [15] interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad sublimia feratur. Præcipua vero pars religionis ubique ostenditur posita [16] in pia fiducia, [17] qua compositi ad fidele obsequium [18] in Deum toti recumbimus, [19] ejusque promissis non dubiam habemus fidem; [20] unde & spes exsurgit, [21] & verus amor, cum Dei, tum proximi, quo fit ut præceptis ipsius pareamus, [22] non serviliter pœnæ formidine, [23] sed ut ipsi placeamus, [24] ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem ac [25] remuneratorem. Pre-

15 *Interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere*] Matth. VI. 18. XVII. 21. I Corinth. VII. 5.

16 *In pia fiducia*] Ut Joh. XII. 44.

17 *Qua compositi ad fidele obsequium*] Luc. XI. 28. Joh. XIII. 17. & sequentibus. Rom. I. 5. I Cor. VII. 19. I Petr. I. 2.

18 *In Deum toti recumbimus*] Matth. XXI. 21. II Tim. I. 12.

19 *Ejusque promissis non dubiam habemus fidem*] Rom. IV. 20. II Cor. VII. 1. Gal. III. 29.

20 *Unde & spes exsurgit*] Hebr. VI. 11. Rom. VIII. 24. XV. 4.

21 *Et verus amor tum Dei, tum proximi*] Gal. V. 6. I Thess. III. 6.

22 *Non serviliter pœnæ formidine*] Rom. VIII. 15.

23 *Sed ut ipsi placeamus*] Hebr. XII. 28.

24 *Ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem*] Rom. VIII.

25 *Et remuneratorem*] Coloss. III. 24. II Thess. I. 6. [Adde &: ut liqueat nos intelligere præcepta ejus eo dignissima esse, & naturæ nostræ ita convenire, ut meliora, aut æquè convenientia alia nemo comminisci possit. Itaque &

[26] Precari vero jubemur, non ut divitias, aut honores nanciſcamur, & quæ alia multum optata plurimis male ceſſerunt: ſed primum quidem ea, quæ Deo ſunt glorioſa, nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura deſiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcumque in partem res ceciderit ſecuri; ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni ſtudio, nempe, retro commiſſorum veniam, in poſterum auxilium Spiritus, quo firmati adverſus minas omnes atque illecebras in pio curſu perſtemus. Hic eſt Dei cultus in religione Chriſtiana, quo certe nihil excogitari poteſt Deo dignius.

§ XII. *Circa ea officia humanitatis, quæ proximo debemus, etiam læſi.*

Similia ſunt quæ adverſus proximum exigun-

grati animi cauſâ, & quòd optima ac præſtantiſſima ſint ejus præcepta, ei nos parere decet; quamvis nulla eſſent pœnæ luendæ non parentibus, præter ipſius facti turpitudinem. Hoc demum eſt Deo filiorum, non ſervorum inſtar, parere. *Clericus.*]

26 *Precari vero jubemur*] Matth. VI. 10.

1 *Notat & in culpa ponit Ariſtoteles*] Polit. VII. cap. 14. Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ τῶν ὕστερόν τινος γραψάντων ἀπεφήναντο τὴν αὐτὴν δόξαν· ἐπαινοῦντες γὰρ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἄγανται τοῦ νομοθέτου τὸν σκοπὸν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ κρατεῖν καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἐνομοθέτησεν. ἃ καὶ κατὰ τὸν λόγον ἐστὶν εὐέλεγκτα, καὶ τοῖς ἔργοις ἐξελήλεγκται νῦν. *Pari modo & qui poſterius ſcripſerunt, oſtenderunt ejuſdem ſe eſſe ſententiæ. Nam in laudatione Lacedæmoniorum reipublica, admirantur propoſitum conditoris legum in eo, quod leges omnes ad bellicas res victoriamque direxit: quod & ratione refelli facile poteſt, & ipſis factis refutatum nunc apparet.* Euripides Andromacha Ariſtoteli præiverat:

— οἱ

guntur officia. [1] Mahumetis religio in armis nata, nihil spirat nisi arma, armis propagatur. Sic & Laconum instituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuisse directa, [1] notat, & in culpa ponit Aristoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit esse naturale; cum contra verum sit, inter homines à natura amicitiam ac societatem constitutam. [2] Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri, occisarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, nisi bellis, [3] sæpe manifeste injustis, [4] ut de bello in Sardiniam [5] & Cyprum ipsi fatentur, consecuta est? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ

——— εἰ δ᾽ ἀπῆν δορὸς
Τοῖς Σπαρτιάταις δόξα καὶ μάχης ἀγὼν,
Τ᾽ ἄλλ᾽ ὄντες ἴσθ᾽ μηδενὸς βελτίονες.

——— *si vis Martia,*
Vobis Lacones absit & ferri decus,
Spectatur ultra quod sit eximium nihil.

2 *Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri, occisarum gentium velut gloriosum facinus triumphis ostentari?*] Sensus ex Senecæ epistola 96. & de Ira lib. II. cap. 8. ex Cypriani epistola secunda.

3 *Sæpe manifeste injustis*] Petronius:

——— *si quis sinus abditus ultra,*
Siqua foret tellus fulvum quæ mitteret aurum,
Hostis erat. ———

4 *Ut de bello in Sardiniam*] Vide Polybium Historiarum III.

5 *Et Cyprum, ipsi fatentur*] Florus lib. III. cap. 9. *Divitiarum tanta erat fama, nec falso, ut victor gentium populus, & donare regna consuetus, Publio Clodio tribuno duce, socii vivique Regis confiscationem mandaverit.* Meminit ejusdem rei Plutarchus Catone, Appianus

 lib.

moriæ proditum eſt, [6] latrocinia extra fines pleriſque gentibus nullam habebant infamiam. [7] Ultionis exactionem Ariſtoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. [8] Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: [9] exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos ſane

lib. II. Civilium, Dion lib. XXXVIII. Vide eundem Florum de Bello Numantino & de Cretico.

6 *Latrocinia extra fines pleriſque gentibus nullam habebant infamiam*] Thucydides lib. I. Οἱ γὰρ Ἕλληνες τὸ πάλαι, καὶ τῶν βαρβάρων οἵ τε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσσιοι, καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὰν ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς. καὶ προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις, ἥρπαζον καὶ τὸ πλεῖστον ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο, οὐκ ἔχοντές πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον. δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾷν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν πλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες, εἰ λῃσταί εἰσιν, ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι οὐκ ὀνειδιζόντων. ἐλῄζοντο δὲ καὶ κατ' ἤπειρον ἀλλήλους, καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται, περί τε Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνᾶνας, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον. *Olim quippe Græci non minus quam barbari, tum qui in continente, tum qui per inſulas vivebant, poſtquam ſæpius alii ad alios navibus tranſire cœperunt, ad latrocinandum ſe contulerunt, ad quam rem viri illuſtres duces ipſis erant, partim quæſtus ſui cauſa, partim ut victum ſuppeditarent egentibus: adortique civitates mœnibus carentes, aut per vicos ſparſas, diripiebant eas, maximamque partem hinc ſe alebant, nondum infami eo vitæ genere, quin & nonnihil habente gloriæ. Manifeſtum id faciunt etiam nunc quidam continentis terræ habitatores, qui pro decore habent ſtrenue id facere, & vetuſti Poëtarum, apud quos frequentes ſunt interrogationes ad navigantium obvios, an prædones eſſent; nimirum, quod nec deſugituri id nomen illi eſſent qui interrogabantur, nec exprobraturi hi qui interrogabant. In ipſa quin etiam terra continente, ſpoliabant alii alios, & nunc quoque magna portio Græcorum ſic vivit, apud Locros Ozolas, apud Ætolos, apud Acarnanas, & vicina terrarum.*

sane lex melior, sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: [10] ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti, [11] omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti; [12] cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos

rum. Interrogatio illa, cujus Thucydides meminit, est apud Homerum Odysseâ T ubi Scholiastes: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Apud veteres latrocinari adeo infame non erat, ut & gloria duceretur.* Justinus lib XLIII. c. 3. de Phocensibus: *Studiosius mare quam terras exercuere, piscando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris (quod illis temporibus gloria habebatur) vitam tolerabant.* De Hispanis vide Plutarchum Mario: & Diodorum lib. v. de Tyrrhenis: Servium ad VIII. & X. Æneidos: de Germanis Cæsarem, Tacitum, Saxonem Grammaticum.

7 *Ultionis exactionem Aristoteles & Cicero in virtutis parte ponunt*] Aristoteles De moribus ad Nicomachum IV. 11. δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενός τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός· τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, ἀνδραποδῶδες. *Videtur talis & sensu & dolore carere, & cum non irascatur, vindictæ esse negligens. Servile, si contumeliose tractaris, id tolerare.* Cicero autem de Inventione II. inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem, *per quam vim, aut contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus.* Ad Atticum: *Odi hominem & odero: utinam ulcisci possem.* In Antonium: *Sic ulciscar facinora singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus.*

8 *Gladiatorum mutua dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum*] Vide Lactantium libro II. Tertullianum de Spectaculis cap. 19.

9 *Exponere liberos quotidianum*] Justinus Apologetico secundo. Tertullianus Apologetico cap. 9. Vide & Lactantium lib. VI. Institutionum, cap. 20. & Terentii Hecyram.

10 *Ut vis in populos septem id meritos*] Exodi XXXIV. 11, 12. Deut. VII. 1, 2.

11 *Omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti*]. Dandam operam ut eis damnum quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerson: non reddenda illis quæ furtis subducta sunt, Bechai.

12 *Cujus signa etiam nunc in precibus adversus Christianos conceptus apparent*] Vide Libellum precum editum Venetiis forma

tianos conceptis apparent. At [13] dolorem suum talionis judicio exsequi, homicidam propinqui sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur. Christi vero lex omnino [14] prohibet injuriam sive verbis, sive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rursum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed & malis, [14] ad Dei exemplum, à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona.

§ XIII.

ma minima, fol. 8, & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimonidem ad XIII. Articulos, ubi perdendos ait, qui eis non credunt. Et dictum est in ore Judæorum: *Omnes sectarii subito pereant.* Similia sunt dicta R. Isaaci in Bereschith rabba & Thalmud in Baba Kama, & Baba Bathra.

13 *Dolorem suum talionis judicio exsequi*] Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 21.

14 *Prohibet injuriam sive verbis sive rebus factam reponere*] Matth. V, 38. 44.

15 *Ad Dei exemplum, à quo solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona*] Matth. V. 45.

1 *Deorum stupra & adulteria*] Euripides Ione:

—— νουθετητέος δέ μοι
Φοῖβος. τί πάσχει, παρθένους βίᾳ γαμῶν,
Προδίδωσι παῖδας ἐκτεκνούμενος λάθρᾳ;
Θνήσκοντας ἀμελεῖ. μὴ σύ γε ἀλλ' ἐπεὶ κρατεῖς.
Ἀρετὰς δίωκε. καὶ γὰρ ὅστις ἂν βροτῶν
Κακὸς πεφύκῃ, ζημιοῦσιν οἱ θεοί.
Πῶς οὖν δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν ὀφλισκάνειν;
Εἰ δ' οὐ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι,
Δίκας βιαίων δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ καὶ Ποσειδῶν, Ζεύς θ' ὃς οὐρανοῦ κρατεῖ,

Ναοὺς

§ XIII. *Circa conjunctionem maris & fœminæ.*

Conjunctio maris cum fœmina, per quam propagatur genus humanum, dignissima res est legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganis haud mirum est, cum eorum, quos colerent, [1] Deorum stupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & [2] concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, [3] postea Antinous; quod flagitium apud Mahumetistas quoque frequens est, apud Sinen-

Ναοὺς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

—— *monendus, si tamen est, mihi,*
Apollo, per vim virginum minuit decus,
Quosque ipse sevit liberos, interfici
Clam patitur. ah ne tu ista: sed quando imperas,
Honesta sequere. Si quis est mortalium
Qui scelera patrat, exigunt pœnam Dii:
At nonne iniquum est, vos, suas leges quibus
Gens debet hominum, jure nullo vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,
Hominibus æquo stupra lueretis modo,
Neptunus & tu, rexque supremi poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum domos.

Vide hæc fuse tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatiànum, Arnobium libro IV. Nazianzenum I. contra Julianum, Theodoretum Sermone III.

2 *Concubitus marium cum maribus*] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dictis locis.

3 *Postea Antinous*] Meminit Justinus Apologetico II. Clemens Protreptico: Origenes libro contra Celsum tertio & octavo: Eusebius Historiæ Ecclesiasticæ IV. 8. Theodoretus octavo: & Historici illorum temporum.

4 *Ut*

 ʃ

Sinenses, & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem Philosophis in id laboratum videtur, [4] ut rei turpi honestum nomen imponeretur. Inter eosdem Græciæ Philosophos præstantissimi, [5] communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar, [6] cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale? quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, exstinctis etiam parentum & liberorum inter se affectibus? Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet, sed & [7] plures uni concedit uxores, [8] & marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod & hodie

4 *Ut rei turpi honestum nomen imponeretur*] Ita sane censent non Lucianus tantum, libello De amoribus, sed & Gregorius Nazianzenus Oratione III. contra Julianum, & ad eum Elias Cretensis & Nonnus, Cyrillus contra Julianum libro VI. & late Theodoretus libro XIII. ad Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro De vita contemplatrice: Τὸ δὲ Πλατωνικὸν ὅλον σχεδὸν ἐστὶ περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναιξὶν ἐπιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον· ἐπιπληροῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως· ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρσεσιν ἡλικίᾳ μόνον διαφέρουσι· καὶ γὰρ εἴ τι περὶ ἔρωτος καὶ οὐρανίας Ἀφροδίτης κακομψεῦσθαι δοκεῖ, χάριν ἀστεϊσμοῦ παρείληπται. *Platonicum autem convivium totum ferè in amoribus consumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros insanientium: tales enim cupiditates lege naturæ explentur: sed virorum in sexus ejusdem sola ætate dispares: nam si quid ibi de Venere & Amore cœlesti speciose dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur.* Tertullianus de Anima, Christianam sapientiam præferens Socraticæ: *Nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.*

5 *Communione mulierum laudata*] Platonem vide tum alibi,

die usurpant Mahumetistæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxores ad tempus utendas aliis darent [9] Lacones, & Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam, vel oculis libavit, [10] reum habet, inspectore cordis Deo judice concupiti nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit & insolubilis, [11] merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectum liberorum educationem haud dubio est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Ger-

bi, tum maxime de Republica IV.

6 *Cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale*] Plinius lib. X. cap. 33. *Ab his columbarum gesta spectantur maxime, simili ratione. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium De non esu animantium tertio.

7 *Plures uni concedit uxores*] Apparet id Deut. XVII. 16, 17. XXI. 15. II Sam. XII. 8. Sic legem intelligunt Hebræi, & Chrysostomus I ad Cor. XI. Augustinus de doctrina Christiana libro III. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus, Antiquitatum XVI. *πάτριον ἐν τ' αὐτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.*

8 *Et marito dimittenda ob quasvis causas uxoris jus facit*] Deut. XXIV. 1, 2, 3, 4. Levit. XXI. 14.

9 *Lacones & Cato*] Vide Herodotum libro VI. Plutarchum Lycurgo & Catone Uticensi.

10 *Reum habet, inspectore cordis Deo judice concupiti nec peracti criminis*] Matth. V. 28.

11 *Merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem*] Matth. V. 32. XIX. 9.

12 Ger-

[12] Germani, & Romani. [13] Sequuntur & hoc Christiani; ut, scilicet, animus ab uxore in solidum marito datus, [14] æquali retributione pensetur, [15] rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.

§ XIV. *Circa usum bonorum temporalium.*

Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibusdam, [1] ut Ægyptiis & [2] Spartiatis, permissa: & qui privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: [3] quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, sed [4] fœnus tamen in extraneos permissum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret; [5] quæ

12 *Germani & Romani*] Græcos etiam addere potuit, quibus plerisque, certè privatis, singulæ fuerunt uxores. *Clericus.*

13 *Sequuntur & hoc Christiani*] Paulus Apostolus 1 Cor. VII. 4. Lactantius Institutionum VI. 23. Hieronymus adversus Oceanum.

14 *Æquali retributione pensetur*] Bene enim Sallustius Jugurthino: *Apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo, quod animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus de Persis l. XXIII. *Per libidines varias caritas dispersa torpescit.* Claudianus bello Gildonico:

——— Connubia mille:
Non illis generis nexus, non pignora curæ,
Sed numero languet pietas.

15 *Rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant*] Utrumque recte concepit & expressit Euripides Andromacha.

1 *Ut Ægyptiis*] Diodorus Siculus Historiarum libro 1.

2 *Et Spartiatis*] Plutarchus Lycurgo.

3 *Qui-*

[5] quæ propterea legem ſervantibus, inter cætera, divitias pollicebatur. At [6] Chriſtiana lex non modo omne injuſtitiæ genus, & in quoſvis prohibet; [7] ſed & vetat nos ſtudium noſtrum rebus illis caducis impendere: quia, ſcilicet, non ſufficiat animus noſter ad duo ſedulo curanda, quæ ſingula hominem totum requirant, & ſæpe in contraria conſilia nos trahant: deinde vero & in quærendis, & in ſervandis divitiis, [8] ſollicitudo ſervitutem quamdam, & cruciatum ſecum ferat, quæ ipſam voluptatem, quæ ex divitiis ſperatur, corrumpant: [9] ea vero quibus natura contenta eſt, & pauca ſint, & facile ſine magno labore aut impendio parentur. Quod ſi quid tamen Deus ultra indulſerit, non hoc in mare projicere jubemur, [10] ut Philoſophi quidam imprudenter fecerunt; neque

3 *Quibus ad caſas redeundum eſſe dicebat Romanus orator, ſi ſuum cuique reddere deberent*] Verba hunc in ſenſum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius in Epitome cap. 1.

4 *Fœnus tamen in extraneos permiſſum*] Deut. XXIII. 19.

5 *Quæ propterea legem ſervantibus inter cætera divitias pollicebatur*] Levit. XXVI. 5. Deuter. XXVIII. 4, 5, 6, 7, 8. 11. 12.

6 *Chriſtiana Lex non modo omne injuſtitiæ genus & in quoſvis prohibet*] Matth. VII. 12. Epheſ. V. 3.

7 *Sed & vetat nos ſtudium noſtrum rebus illis caducis impendere*] Matth. VI. 24. & ſequentib. XIII. 22. Luc. VIII. 14. 1 Tim. VI. 9.

8 *Sollicitudo ſervitutem quamdam & cruciatum ſecum ferat*] Matth. VI. 34. Philipp. IV. 6.

9 *Ea vero quibus natura contenta eſt, & pauca ſint, & facile ſine magno labore aut impendio parentur*] 1 Tim. VI. 7, 8.

10 *Ut Philoſophi quidam imprudenter fecerunt*] Habent hoc de Ariſtippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philoſtratus.

eas detinere inutile, neque prodigere; sed supplere inde hominum aliorum inopiam, [11] sive donando, [12] sive dando mutuum id rogantibus; [13] ut decet eos, qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant: bene enim locatum beneficium [14] thesaurum esse bonæ spei plenum; in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ, liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi, [15] cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent: non aliter, quam si orbis totus una esset familia. Atque hic illa quoque cautio in Christi lege additur, [16] ne qua repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret: [17] cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit. Ac ne quis, ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ velum, quasi metuat, ne ipse olim senex, aut à calamitate aliqua deprehensus, suis

11 *Sive donando*] Matth. v. 42.

12 *Sive dando mutuum id rogantibus*] Matth. ibidem. Luc. vi. 35.

13 *Ut decet eos qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores & dispensatores credant*] 1 Tim. vi. 17, 18.

14 *Thesaurum esse bonæ spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat*] Matth. vi. 20.

15 *Cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent*] Rom. xv. 25, 26, & sequentibus. 11 Cor. ix. 1, 2, 3, 4. Philipp. iv. 18.

16 *Ne qua repensationis aut honoris*

suis rebus opus habeat, [18] promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint; & quo magis confidant, in mentem illis revocat [19] conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribusque: rem vero fore indignam, si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

§ XV. *Circa jusjurandum.*

Perjurium vetant leges aliæ; [1] hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri, & ita coli veracitatem in quovis sermone, [2] ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.

§ XVI. *Circa facta alia.*

Ac plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum philosophicis scriptis, aut in sententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem

neris spes beneficentiam defloret] Matth VI. 1, 2. Luc. XIV. 12.

17 *Cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit*] Matthæus dicto jam loco.

18 *Promittit lex curam specialem pro his qui illa præcepta servaverint*] Matth. VI. 32. Luc. XII. 7. XXI. 18.

19 *Conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis floribusque.* Matth VI. 26. 28.

1 *Hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri*] Matth. V. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. V. 12.

2 *Ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem*] Matth. dicto jam loco.

1 *De*

moriæ proditum eſt, [6] latrocinia extra fines pleriſque gentibus nullam habebant infamiam. [7] Ultionis exactionem Ariſtoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. [8] Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: [9] exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos ſane

lib. II. Civilium, Dion lib. XXXVIII. Vide eundem Florum de Bello Numantino & de Cretico.

6 *Latrocinia extra fines pleriſque gentibus nullam habebant infamiam*] Thucydides lib. I. Οἱ γὰρ Ἕλληνες τοπάλαι, καὶ τῶν βαρβάρων οἵτε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσσιοι, καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὰν ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ᾽ ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς. καὶ προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις, ἥρπαζον καὶ τὸ πλεῖστον ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο, οὐκ ἔχοντές πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον. δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τίνες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν πλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες, εἰ λῃσταί εἰσιν, ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ᾽ ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι οὐκ ὀνειδιζόντων. ἐλῄζοντο δὲ καὶ κατ᾽ ἤπειρον ἀλλήλους, καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται, περί τε Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνᾶνας, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον. *Olim quippe Graci non minus quam barbari, tum qui in continente, tum qui per inſulas vivebant, poſtquam ſapius alii ad alios navibus tranſire cœperunt, ad latrocinandum ſe contulerunt, ad quam rem viri illuſtres duces ipſis erant, partim quaſtus ſui cauſa, partim ut victum ſuppeditarent egentibus: adortique civitates mœnibus carentes, aut per vicos ſparſas, diripiebant eas, maximamque partem hinc ſe alebant, nondum infami eo vita genere, quin & nonnihil habente gloria. Manifeſtum id faciunt etiam nunc quidam continentis terra habitatores, qui pro decore habent ſtrenue id facere, & vetuſti Poëtarum, apud quos frequentes ſunt interrogationes ad navigantium obvios, an pradones eſſent; nimirum, quod nec deſugituri id nomen illi eſſent qui interrogabantur, nec exprobraturi hi qui interrogabant. In ipſa quin etiam terra continente, ſpoliabant alii alios, & nunc quoque magna portio Gracorum ſic vivit, apud Locros Ozolas, apud Ætolos, apud Acarnanas, & vicina terrarum,*

ſane lex melior, ſanctior diſciplina; ſed tamen in populo impotentis iræ diſſimulata quædam, aut etiam ipſis conceſſa: [10] ut vis in populos ſeptem id meritos; qua non contenti, [11] omnes à ſe diſſidentes crudeli odio ſunt perſecuti; [12] cujus ſigna nunc etiam in ipſorum precibus adverſus Chriſtianos

rum. Interrogatio illa, cujus Thucydides meminit, eſt apud Homerum Odyſſeâ Τ ubi Scholiaſtes: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Apud veteres latrocinari adeo infame non erat, ut & gloria duceretur.* Juſtinus lib XLIII. c. 3. de Phocenſibus: *Studioſius mare quam terras exercuere, piſcando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris (quod illis temporibus gloria habebatur.) vitam tolerabant.* De Hiſpanis vide Plutarchum Mario: & Diodorum lib. v. de Tyrrhenis: Servium ad VIII. & X. Æneidos: de Germanis Cæſarem, Tacitum, Saxonem Grammaticum.

7 *Ultionis exactionem Ariſtoteles & Cicero in virtutis parte ponunt.*] Ariſtoteles De moribus ad Nicomachum IV. II. δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενός τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός· τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, ἀνδραποδῶδες. *Videtur talis & ſenſu & dolore carere, & cum non iraſcatur, vindictæ eſſe negligens. Servile, ſi contumelioſe tracteris, id tolerare.* Cicero autem de Inventione II. inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem, *per quam vim, aut contumeliam defendendo aut ulciſcendo propulſamus.* Ad Atticum: *Odi hominem & odero: utinam ulciſci poſſem.* In Antonium: *Sic ulciſcar facinora ſingula, quemadmodum à quibuſque ſum provocatus.*

8 *Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica. Paganorum*] Vide Lactantium libro II. Tertullianum de Spectaculis cap. 19.

9 *Exponere liberos quotidianum*] Juſtinus Apologetico ſecundo. Tertullianus Apologetico cap. 9. Vide & Lactantium lib. VI. Inſtitutionum, cap. 20. & Terentii Hecyram.

10 *Ut vis in populos ſeptem id meritos*] Exodi XXXIV. II, 12, Deut. VII. 1, 2.

11 *Omnes à ſe diſſidentes crudeli odio ſunt perſecuti*] Dandam operam ut eis damnum quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerſon: non reddenda illis quæ furtis ſubducta ſunt, Bechai.

12 *Cujus ſigna etiam nunc in precibus adverſus Chriſtianos conceptus apparent*] Vide Libellum precum editum Venetiis forma

tianos conceptis apparent. At [13] dolorem suum talionis judicio exsequi, homicidam propinqui sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur. Christi vero lex omnino [14] prohibet injuriam sive verbis, sive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rursum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed & malis, [14] ad Dei exemplum, à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona.

§ XIII.

ma minima, fol. 8, & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimonidem ad XIII. Articulos, ubi perdendos ait, qui eis non credunt. Et dictum est in ore Judæorum: *Omnes sectarii subito pereant.* Similia sunt dicta R. Isaaci in Bereschith rabba & Thalmud in Baba Kama, & Baba Bathra.

13 *Dolorem suum talionis judicio exsequi*] Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 21.

14 *Prohibet injuriam sive verbis sive rebus factam reponere*] Matth. V. 38. 44.

15 *Ad Dei exemplum, à quo solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona*] Matth. V. 45.

1 *Deorum stupra & adulteria*] Euripides Ione:

——— νυθετητέ@ δέ μοι
Φοῖϐ@. τί πάσχει, παρθένους βίᾳ γαμῶν,
Προδίδωσι παῖδας ἐκ τεκνέμενος λάθρᾳ;
Θνήσκοντας ἀμελεῖ. μὴ σύ γ', ἀλλ' ἐπεὶ κρατεῖς.
Ἀρετὰς δίωκε. καὶ γὰρ ὅστις ἂν βροτῶν
Κακὸς πεφύκῃ, ζημιοῦσιν οἱ θεοί.
Πῶς οὖν δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν ὀφλισκάνειν;
Εἰ δ' οὐ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι,
Δίκας βιαίων δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ καὶ Ποσειδῶν, Ζεύς θ' ὃς οὐρανοῦ κρατεῖ,

Ναοὺς

§ XIII. *Circa conjunctionem maris & fœminæ.*

Conjunctio maris cum fœmina, per quam propagatur genus humanum, digniſſima res eſt legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganis haud mirum eſt, cum eorum, quos colerent, [1] Deorum ſtupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & [2] concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, [3] poſtea Antinous; quod flagitium apud Mahumetiſtas quoque frequens eſt, apud Sinen-

Ναὺς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

—— monendus, ſi tamen eſt, mihi,
Apollo, per vim virginum minuit decus,
Quoſque ipſe ſevit liberos, interfici
Clam patitur. ah ne tu iſta: ſed quando imperas,
Honeſta ſequere. Si quis eſt mortalium
Qui ſcelera patrat, exigunt pœnam Dii:
At nonne iniquum eſt, vos, ſuas leges quibus
Gens debet hominum, jure nullo vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,
Hominibus æquo ſtupra lueretis modo,
Neptunus & tu, rexque ſupremi poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum domos.

Vide hæc fuſe tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatiànum, Arnobium libro IV. Nazianzenum I. contra Julianum, Theodoretum Sermone III.

2 *Concubitus marium cum maribus*] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dictis locis.

3 *Poſtea Antinous*] Meminit Juſtinus Apologetico II. Clemens Protreptico: Origenes libro contra Celſum tertio & octavo: Euſebius Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ IV. 8. Theodoretus octavo: & Hiſtorici illorum temporum.

4 Ut

Sinenses, & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem Philosophis in id laboratum videtur, [4] ut rei turpi honestum nomen imponeretur. Inter eosdem Græciæ Philosophos præstantissimi, [5] communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar, [6] cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale? quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, exstinctis etiam parentum & liberorum inter se affectibus? Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet, sed & [7] plures uni concedit uxores, [8] & marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod & hodie

4 *Ut rei turpi honestum nomen imponeretur*] Ita sane censent non Lucianus tantum, libello De amoribus, sed & Gregorius Nazianzenus Oratione III. contra Julianum, & ad eum Elias Cretensis & Nonnus, Cyrillus contra Julianum libro VI. & late Theodoretus libro XIII. ad Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro De vita contemplatrice: Τὸ δὲ Πλατωνικὸν ὅλον χεδὸν ἐστι περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναιξὶν ἐπιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον· ἐπιπληροῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως· ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρσεσιν ἡλικίᾳ μόνον διαφέρουσι· καὶ γὰρ εἴ τι περὶ ἔρωτος καὶ οὐρανίου Ἀφροδίτης κεκομψεῦσθαι δοκεῖ, χάριν ἀστεϊσμοῦ παρείληπται. *Platonicum autem convivium totum ferè in amoribus consumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros insanientium: tales enim cupiditates lege naturæ explentur: sed virorum in sexus ejusdem sola ætate dispares: nam si quid ibi de Venere & Amore cœlesti speciose dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur.* Tertullianus de Anima, Christianam sapientiam præferens Socraticæ: *Nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.*

5 *Communione mulierum laudata*] Platonem vide tum alibi,

die usurpant Mahumetistæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxores ad tempus utendas aliis darent [9] Lacones, & Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam, vel oculis libavit, [10] reum habet, inspectore cordis Deo judice concupiti nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit & insolubilis, [11] merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectum liberorum educationem haud dubio est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Ger-

bi, tum maxime de Republica IV.

6 *Cum etiam inter muta animantia quadam sit fœdus aliquod conjugale*] Plinius lib. X. cap. 33. *Ab his columbarum gesta spectantur maxime, simili ratione. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium De non esu animantium tertio.

7 *Plures uni concedit uxores*] Apparet id Deut. XVII. 16, 17. XXI. 15. II Sam. XII. 8. Sic legem intelligunt Hebræi, & Chrysostomus I ad Cor. XI. Augustinus de doctrina Christiana libro III. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus, Antiquitatum XVI. *πάτριον ἐν ταὐτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.*

8 *Et marito dimittenda ob quasvis causas uxoris jus facit*] Deut. XXIV. 1, 2, 3, 4. Levit. XXI. 14.

9 *Lacones & Cato*] Vide Herodotum libro VI. Plutarchum Lycurgo & Catone Uticensi.

10 *Reum habet, inspectore cordis Deo judice concupiti nec peracti criminis*] Matth. V. 28.

11 *Merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem*] Matth. V. 32. XIX. 9.

12 Ger-

[12] Germani, & Romani. [13] Sequuntur & hoc Christiani; ut, scilicet, animus ab uxore in solidum marito datus, [14] æquali retributione pensetur, [15] rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.

§ XIV. *Circa usum bonorum temporalium.*

Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibusdam, [1] ut Ægyptiis & [2] Spartiatis, permissa: & qui privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: [3] quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, sed [4] fœnus tamen in extraneos permissum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret; [5] quæ

12 *Germani & Romani*] Græcos etiam addere potuit, quibus plerisque, certè privatis, singulæ fuerunt uxores. *Clericus.*

13 *Sequuntur & hoc Christiani*] Paulus Apostolus 1 Cor. VII. 4. Lactantius Institutionum VI. 23. Hieronymus adversus Oceanum.

14 *Æquali retributione pensetur*] Bene enim Sallustius Jugurthino: *Apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo, quod animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus de Persis l. XXIII. *Per libidines varias caritas dispersa torpescit.* Claudianus bello Gildonico:

——— Connubia mille:
Non illis generis nexus, non pignora cura,
Sed numero languet pietas.

15 *Rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant*] Utrumque recte concepit & expressit Euripides Andromacha.

1 *Ut Ægyptiis*] Diodorus Siculus Historiarum libro 1.

2 *Et Spartiatis*] Plutarchus Lycurgo.

3 Qui-

[5] quæ propterea legem servantibus, inter cætera, divitias pollicebatur. At [6] Christiana lex non modo omne injustitiæ genus, & in quosvis prohibet; [7] sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere: quia, scilicet, non sufficiat animus noster ad duo sedulo curanda, quæ singula hominem totum requirant, & sæpe in contraria consilia nos trahant: deinde vero & in quærendis, & in servandis divitiis, [8] sollicitudo servitutem quamdam, & cruciatum secum ferat, quæ ipsam voluptatem, quæ ex divitiis speratur, corrumpant: [9] ea vero quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur. Quod si quid tamen Deus ultra indulserit, non hoc in mare projicere jubemur, [10] ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt; neque

3 *Quibus ad casas redeundum esse dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent*] Verba hunc in sensum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius in Epitome cap. I.

4 *Fœnus tamen in extraneos permissum*] Deut. XXIII. 19.

5 *Quæ propterea legem servantibus inter cætera divitias pollicebatur*] Levit. XXVI. 5. Deuter. XXVIII. 4, 5, 6, 7, 8. 11. 12.

6 *Christiana Lex non modo omne injustitiæ genus & in quosvis prohibet*] Matth. VII. 12. Ephes. V. 3.

7 *Sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere*] Matth. VI. 24. & sequentib. XIII. 22. Luc. VIII. 14. I Tim. VI. 9.

8 *Sollicitudo servitutem quamdam & cruciatum secum ferat*] Matth. VI. 34. Philipp. IV. 6.

9 *Ea vero quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur*] I Tim. VI. 7, 8.

10 *Ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt*] Habent hoc de Aristippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philostratus.

que detinere inutile, neque prodigere; ſed ſupplere inde hominum aliorum inopiam, [11] ſive donando, [12] ſive dando mutuum id rogantibus; [13] ut decet eos, qui ſe non dominos harum rerum, ſed Dei ſummi parentis procuratores ac diſpenſatores credant: bene enim locatum beneficium [14] theſaurum eſſe bonæ ſpei plenum; in quem nec furum improbitati, nec caſuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ, liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Chriſtianorum primi, [15] cum uſque ex Macedonia & Achaïa ea mitterentur, quæ Palæſtinorum egeſtatem ſublevarent: non aliter, quam ſi orbis totus una eſſet familia. Atque hic illa quoque cautio in Chriſti lege additur, [16] ne qua repenſationis aut honoris ſpes beneficentiam defloret: [17] cujus apud Deum perit gratia, ſi aliud præter Deum reſpicit. Ac ne quis, ut fieri ſolet, obtendat tenacitati ſuæ velum, quaſi metuat, ne ipſe olim ſenex, aut à calamitate aliqua deprehenſus, ſuis

11 *Sive donando*] Matth. v.42.

12 *Sive dando mutuum id rogantibus*] Matth. ibidem. Luc. VI. 35.

13 *Ut decet eos qui ſe non dominos harum rerum, ſed Dei ſummi parentis procuratores & diſpenſatores credant*] 1 Tim. VI. 17, 18.

14 *Theſaurum eſſe bona ſpei plenum, in quem nec furum improbitati, nec caſuum varietati quicquam liceat*] Matth. VI. 20.

15 *Cum uſque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quâ Palæſtinorum egeſtatem ſublevarent*] Rom. XV. 25, 26, & ſequentibus. II Cor. IX. 1, 2, 3, 4. Philipp. IV. 18.

16 *Ne qua repenſationis aut honoris*

suis rebus opus habeat, [18] promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint; & quo magis confidant, in mentem illis revocat [19] conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribusque: rem vero fore indignam, si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

§ XV. *Circa jusjurandum.*

Perjurium vetant leges aliæ; [1] hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri, & ita coli veracitatem in quovis sermone, [2] ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.

§ XVI. *Circa facta alia.*

Ac plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum philosophicis scriptis, aut in sententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem

neris spes beneficentiam deflorèt] Math VI. 1, 2. Luc. XIV. 12.

17 *Cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit*] Matthæus dicto jam loco.

18 *Promittit lex curam specialem pro his qui illa præcepta servaverint*] Math. VI. 32. Luc. XII. 7. XXI. 18.

19 *Conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis floribusque.* Matth VI. 26. 28.

1 *Hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri*] Matth. V. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. V. 12.

2 *Ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem*] Math. dicto jam loco.

moriæ proditum est, [6] latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam. [7] Ultionis exactionem Aristoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. [8] Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: [9] exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos sane

lib. II. Civilium, Dion lib. XXXVIII. Vide eundem Florum de Bello Numantino & de Cretico.

6 *Latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam*] Thucydides lib. I. Οἱ γὰρ Ἕλληνες τοπάλαι, καὶ τῶν βαρβάρων οἵ τε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσιοι, καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὰν ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀσθένεσι τροφῆς. καὶ προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις, ἥρπαζον καὶ τὸ πλεῖστον ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο, οὐκ ἔχοντές πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον. δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾷν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν πλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες, εἰ λῃσταί εἰσιν, ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι οὐκ ὀνειδιζόντων· ἐλῄζοντο δὲ καὶ κατ' ἤπειρον ἀλλήλους, καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται, περί τε Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνᾶνας, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον. *Olim quippe Graci non minus quam barbari, tum qui in continente, tum qui per insulas vivebant, postquam sapius alii ad alios navibus transire cœperunt, ad latrocinandum se contulerunt, ad quam rem viri illustres duces ipsis erant, partim quastus sui causa, partim ut victum suppeditarent egentibus: adortique civitates mœnibus carentes, aut per vicos sparsas, diripiebant eas, maximamque partem hinc se alebant, nondum infami eo vita genere, quin & nonnihil habente gloria. Manifestum id faciunt etiam nunc quidam continentis terra habitatores, qui pro decore habent strenue id facere, & vetusti Poëtarum, apud quos frequentes sunt interrogationes ad navigantium obvios, an pradones essent; nimirum, quod nec defugituri id nomen illi essent qui interrogabantur, nec exprobraturi hi qui interrogabant. In ipsa quin etiam terra continente, spoliabant alii alios, & nunc quoque magna portio Gracorum sic vivit, apud Locros Ozolas, apud Ætolos, apud Acarnanas, & vicina terrarum.*

sane lex melior, sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: [10] ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti, [11] omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti; [12] cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos

rum. Interrogatio illa, cujus Thucydides meminit, est apud Homerum Odysseâ Γ ubi Scholiastes: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Apud veteres latrocinari adeo infame non erat, ut & gloria duceretur.* Justinus lib XLIII. c. 3. de Phocensibus: *Studiosius mare quam terras exercuere, piscando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris (quod illis temporibus gloria habebatur) vitam tolerabant.* De Hispanis vide Plutarchum Mario: & Diodorum lib. v. de Tyrrhenis: Servium ad VIII. & X. Æneïdos: de Germanis Cæsarem, Tacitum, Saxonem Grammaticum.

7 *Ultionis exactionem Aristoteles & Cicero in virtutis parte ponunt*] Aristoteles De moribus ad Nicomachum IV. 11. Δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι, οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενός τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός· τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, ἀνδραποδῶδες. *Videtur talis & sensu & dolore carere, & cum non irascatur, vindictæ esse negligens. Servile, si contumeliose tracteris, id tolerare.* Cicero autem de Inventione II, inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem, *per quam vim, aut contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus.* Ad Atticum: *Odi hominem & odero: utinam ulcisci possem.* In Antonium: *Sic ulciscar facinora singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus.*

8 *Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum*] Vide Lactantium libro II. Tertullianum de Spectaculis cap. 19.

9 *Exponere liberos quotidianum*] Justinus Apologetico secundo. Tertullianus Apologetico cap. 9. Vide & Lactantium lib. VI. Institutionum, cap. 20. & Terentii Hecyram.

10 *Ut vis in populos septem id meritos*] Exodi XXXIV. 11, 12, Deut. VII. 1, 2.

11 *Omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti*]. Dandam operam ut eis damnum quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerson: non reddenda illis quæ furtis subducta sunt, Bechai.

12 *Cujus signa etiam nunc in precibus adversus Christianos conceptus apparent*] Vide Libellum precum editum Venetiis forma

tianos conceptis apparent. At [13] dolorem suum talionis judicio exsequi, homicidam propinqui sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur. Christi vero lex omnino [14] prohibet injuriam sive verbis, sive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rursum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed & malis, [14] ad Dei exemplum, à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona.

§ XIII.

ma minima, fol. 8, & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimonidem ad XIII. Articulos, ubi perdendos ait, qui eis non credunt. Et dictum est in ore Judæorum: *Omnes sectarii subito pereant*. Similia sunt dicta R. Isaaci in Bereschith rabba: & Thalmud in Baba Kama, & Baba Bathra.

13 *Dolorem suum talionis judicio exsequi*] Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 21.

14 *Prohibet injuriam sive verbis sive rebus factam reponere*] Matth. v. 38. 44.

15 *Ad Dei exemplum, à quo solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona*] Matth. v. 45.

1 *Deorum stupra & adulteria*] Euripides Ione:

——— νουθετητέος δέ μοι
Φοῖβος. τί πάσχει, παρθένους βίᾳ γαμῶν,
Προδίδωσι παῖδας ἐκτεκνούμενος λάθρα;
Θνήσκοντας ἀμελεῖ. μὴ σύ γ', ἀλλ' ἐπεὶ κρατεῖς.
Ἀρετὰς δίωκε. καὶ γὰρ ὅστις ἂν βροτῶν
Κακὸς πεφύκῃ, ζημιοῦσιν οἱ θεοί.
Πῶς οὖν δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν ὀφλισκάνειν;
Εἰ δ' οὐ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι,
Δίκας βιαίων δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ καὶ Ποσειδῶν, Ζεύς θ' ὃς οὐρανοῦ κρατεῖ,

Ναοὺς

§ XIII. *Circa conjunctionem maris & fœminæ.*

Conjunctio maris cum fœmina, per quam propagatur genus humanum, dignissima res est legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganis haud mirum est, cum eorum, quos colerent, [1] Deorum stupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & [2] concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, [3] postea Antinous; quod flagitium apud Mahumetistas quoque frequens est, apud Sinen-

Ναοὺς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

—— monendus, si tamen est, mihi,
Apollo, per vim virginum minuit decus,
Quosque ipse sevit liberos, interfici
Clam patitur. ah ne tu ista: sed quando imperas,
Honesta sequere. Si quis est mortalium
Qui scelera patrat, exigunt pœnam Dii:
At nonne iniquum est, vos, suas leges quibus
Gens debet hominum, jure nullo vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,
Hominibus aquo stupra lueretis modo,
Neptunus & tu, rexque supremi poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum domos.

Vide hæc fuse tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatiànum, Arnobium libro IV. Nazianzenum I. contra Julianum, Theodoretum Sermone III.

2 *Concubitus marium cum maribus*] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dictis locis.

3 *Postea Antinous*] Meminit Justinus Apologetico II. Clemens Protreptico: Origenes libro contra Celsum tertio & octavo: Eusebius Historiæ Ecclesiasticæ IV. 8. Theodoretus octavo: & Historici illorum temporum.

4 *Ut*

Sinenses, & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem Philosophis in id laboratum videtur, [4] ut rei turpi honestum nomen imponeretur. Inter eosdem Græciæ Philosophos præstantissimi, [5] communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar, [6] cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale? quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, exstinctis etiam parentum & liberorum inter se affectibus? Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet, sed & [7] plures uni concedit uxores, [8] & marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod & hodie

4 *Ut rei turpi honestum nomen imponeretur*] Ita sane censent non Lucianus tantum, libello De amoribus, sed & Gregorius Nazianzenus Oratione III. contra Julianum, & ad eum Elias Cretensis & Nonnus, Cyrillus contra Julianum libro VI. & late Theodoretus libro XIII. ad Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro De vita contemplatrice: Τὸ δὲ Πλατωνικὸν ὅλον σχεδόν ἐστι περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναιξὶν ἐπιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον· ἐπιπληροῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως· ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρσεσιν ἡλικίᾳ μόνον διαφέρουσι· καὶ γὰρ εἴ τι περὶ ἔρωτος καὶ οὐρανίου Ἀφροδίτης κεκομψεῦσθαι δοκεῖ, χάριν ἀστεϊσμοῦ παρείληπται. *Platonicum autem convivium totum fere in amoribus consumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros insanientium: tales enim cupiditates lege naturæ explentur: sed virorum in sexus ejusdem sola ætate dispares: nam si quid ibi de Venere & Amore cœlesti speciose dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur.* Tertullianus de Anima, Christianam sapientiam præferens Socraticæ: *Nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.*

5 *Communione mulierum laudata*] Platonem vide tum alibi,

die usurpant Mahumetistæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxores ad tempus utendas aliis darent [9] Lacones, & Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam, vel oculis libavit, [10] reum habet, inspectore cordis Deo judice concupiti nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit & insolubilis, [11] merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectum liberorum educationem haud dubio est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Ger-

bi, tum maxime de Republica IV.

6 *Cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale*] Plinius lib. X. cap. 33. *Ab his columbarum gesta spectantur maxime, simili ratione. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium De non esu animantium tertio.

7 *Plures uni concedit uxores*] Apparet id Deut. XVII. 16, 17. XXI. 15. II Sam. XII. 8. Sic legem intelligunt Hebræi, & Chrysostomus I ad Cor. XI. Augustinus de doctrina Christiana libro III. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus, Antiquitatum XVI. *πάτριον ἐν ταὐτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.*

8 *Et marito dimittenda ob quasvis causas uxoris jus facit*] Deut. XXIV. 1, 2, 3, 4. Levit. XXI. 14.

9 *Lacones & Cato*] Vide Herodotum libro VI. Plutarchum Lycurgo & Catone Uticensi.

10 *Reum habet, inspectore cordis Deo judice concupiti nec peracti criminis*] Matth. V. 28.

11 *Merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem*] Matth. V. 32. XIX. 9.

12 *Ger-*

[12] Germani, & Romani. [13] Sequuntur & hoc Christiani; ut, scilicet, animus ab uxore in solidum marito datus, [14] æquali retributione pensetur, [15] rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.

§ XIV. *Circa usum bonorum temporalium.*

Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibusdam, [1] ut Ægyptiis & [2] Spartiatis, permissa: & qui privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: [3] quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, sed [4] fœnus tamen in extraneos permissum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret; [5] quæ

12 *Germani & Romani*] Græcos etiam addere potuit, quibus plerisque, certè privatis, singulæ fuerunt uxores. *Clericus.*

13 *Sequuntur & hoc Christiani*] Paulus Apostolus 1 Cor. VII. 4. Lactantius Institutionum VI. 23. Hieronymus adversus Oceanum.

14 *Æquali retributione pensetur*] Bene enim Sallustius Jugurthino: *Apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo, quod animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus de Persis l. XXIII. *Per libidines varias caritas dispersa torpescit.* Claudianus bello Gildonico:

——— Connubia mille:
Non illis generis nexus, non pignora curæ,
Sed numero languet pietas.

15 *Rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant*] Utrumque recte concepit & expressit Euripides Andromacha.

1 *Ut Ægyptiis*] Diodorus Siculus Historiarum libro 1.

2 *Et Spartiatis*] Plutarchus Lycurgo.

[5] quæ propterea legem ſervantibus, inter cætera, divitias pollicebatur. At [6] Chriſtiana lex non modo omne injuſtitiæ genus, & in quoſvis prohibet; [7] ſed & vetat nos ſtudium noſtrum rebus illis caducis impendere: quia, ſcilicet, non ſufficiat animus noſter ad duo ſedulo curanda, quæ ſingula hominem totum requirant, & ſæpe in contraria conſilia nos trahant: deinde vero & in quærendis, & in ſervandis divitiis, [8] ſollicitudo ſervitutem quamdam, & cruciatum ſecum ferat, quæ ipſam voluptatem, quæ ex divitiis ſperatur, corrumpant: [9] ea vero quibus natura contenta eſt, & pauca ſint, & facile ſine magno labore aut impendio parentur. Quod ſi quid tamen Deus ultra indulſerit, non hoc in mare projicere jubemur, [10] ut Philoſophi quidam imprudenter fecerunt; neque

3 *Quibus ad caſas redeundum eſſe dicebat Romanus orator, ſi ſuum cuique reddere deberent*] Verba hunc in ſenſum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius in Epitome cap. 1.

4 *Fœnus tamen in extraneos permiſſum*] Deut. XXIII. 19.

5 *Quæ propterea legem ſervantibus inter cætera divitias pollicebatur*] Levit. XXVI. 5. Deuter. XXVIII. 4, 5, 6, 7, 8. 11. 12.

6 *Chriſtiana Lex non modo omne injuſtitiæ genus & in quoſvis prohibet*] Matth. VII. 12. Epheſ. V. 3.

7 *Sed & vetat nos ſtudium noſtrum rebus illis caducis impendere*] Matth. VI. 24. & ſequentib. XIII. 22. Luc. VIII. 14. 1 Tim. VI. 9.

8 *Sollicitudo ſervitutem quamdam & cruciatum ſecum ferat*] Matth. VI. 34. Philipp. IV. 6.

9 *Ea vero quibus natura contenta eſt, & pauca ſint, & facile ſine magno labore aut impendio parentur*] 1 Tim. VI. 7, 8.

10 *Ut Philoſophi quidam imprudenter fecerunt*] Habent hoc de Ariſtippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philoſtratus.

que detinere inutile, neque prodigere; sed supplere inde hominum aliorum inopiam, [11] sive donando, [12] sive dando mutuum id rogantibus; [13] ut decet eos, qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant: bene enim locatum beneficium [14] thesaurum esse bonæ spei plenum; in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ, liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi, [15] cum usque ex Macedonia & Achaïa ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent: non aliter, quam si orbis totus una esset familia. Atque hic illa quoque cautio in Christi lege additur, [16] ne qua repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret: [17] cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit. Ac ne quis, ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ velum, quasi metuat, ne ipse olim senex, aut à calamitate aliqua deprehensus, suis

11 *Sive donando*] Matth. v. 42.

12 *Sive dando mutuum id rogantibus*] Matth. ibidem. Luc. VI. 35.

13 *Ut decet eos qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores & dispensatores credant*] 1 Tim. VI. 17, 18.

14 *Thesaurum esse bonæ spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat*] Matth. VI. 20.

15 *Cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent*] Rom. XV. 25, 26, & sequentibus. II Cor. IX. 1, 2, 3, 4. Philipp. IV. 18.

16 *Ne qua repensationis aut honoris*

suis rebus opus habeat, [18] promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint; & quo magis confidant, in mentem illis revocat [19] conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribusque: rem vero fore indignam, si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

§ XV. *Circa jusjurandum.*

Perjurium vetant leges aliæ; [1] hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri, & ita coli veracitatem in quovis sermone, [2] ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.

§ XVI. *Circa facta alia.*

Ac plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum philosophicis scriptis, aut in sententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem

neris spes beneficentiam deflorët] Matth VI. 1, 2. Luc. XIV. 12.

17 *Cujus apud Deum perit gratia, si aliud prater Deum respicit*] Matthæus dicto jam loco.

18 *Promittit lex curam specialem pro his qui illa pracepta servaverint*] Matth. VI. 32. Luc. XII. 7. XXI. 18.

19 *Conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis floribusque.* Matth VI. 26. 28.

1 *Hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri*] Matth. V. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. V. 12.

2 *Ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem*] Math. dicto jam loco.

1 *De*

dem ut sancitum divina auctoritate: puta [1] de modestia, [2] temperantia, de [3] bonitate, [4] de morum honestate, de [5] prudentia, [6] de officio magistratuum & subditorum, [7] parentum & liberorum, [8] dominorum & servorum, [9] item conjugum inter se, maxime vero de vitandis vitiis, quæ specie quadam honesti plurimis Græcis Romanisque imposuerunt; [10] cupiditatibus, scilicet, honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum solida brevitate admirabilis, [11] ut Deum amemus supra omnia, proximum vero juxta nos ipsos; [12] id est, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri. Opponat forte aliquis, contra dogmatum Christi excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Christianos discrepantiam, unde orta sit & sectarum multitudo.

§ XVII.

1 *De modestia*] 1 Petr. III. 3.

2 *Temperantia*] Tit. II. 12. 1 Tim. II. 9.

3 *Bonitate*] II Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloss. III. 12. 1 Cor. XIII. 4.

4 *De morum honestate*] Phil. IV. 8. 1 Tim. II. 2. III. 4. Tit. II. 7.

5 *De prudentia*] Matth. X. 16. Eph. I. 8.

6 *De officio magistratuum & subditorum*] 1 Tim. II. 2. Rom. XIII. 1 Petr. II. 13, 17.

7 *Parentum & liberorum*] Coloss. III. 20, 21. Ephes. VI. 1, 2, 3, 4.

8 *Dominorum & servorum*] Ephes. VI. 5, 6, 7, 8, 9, 10. Coloss. III. 22, 23, 24, 25.

9 *Item conjugum inter se*] Ephes. V. 22, 23, 24, 25. 28. 33. Coloss. III. 18, 19. 1 Tim. II. 12.

10 *Cupiditatibus, scilicet, honorum & gloriæ*] Matth. XVIII. 4. XXIII. 12. Luc. XIV. 11. XVIII. 14. Joh. V. 44. Ephes. IV. 2.

Coloss.

§ XVII. *Solvitur objectio ſumta ex controverſiis, quæ ſunt inter Chriſtianos.*

Sed parata reſponſio, idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod ſtudiis judicium impeditur: ſed ſolent iſtæ opinionum varietates conſiſtere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur: ſicut in Mathematicis, an quadrari circulus poſſit diſputatur, non item an, ſi æqualibus æqualia demantur, quæ remanent ſint æqualia; idemque in Phyſicis, Medicina, & aliis Artibus, videre eſt. Sic & diſcrepantia illa opinionum inter Chriſtianos impedire nequit, quominus de præcipuis, id eſt, [1] de præceptis illis, ex quibus Chriſtianam religionem maxime commendavimus, ſatis conſtet: eorumque certitudo hoc ipſo emicat, quod

Coloſſ. II. 18. III. 23. 1 Joh. II. 16. Philipp. II. 3. 1 Theſſ. II. 6. 1 Petr. I. 25. v. 5.

11 *Ut Deum amemus ſupra omnia, proximum vero juxta nos ipſos*] Matth. IX. 18. XXII. 37. 79. Luc. X. 27. Rom. XIII. 9, 10, 11. Galat. V. 14. Jac. II. 8.

12 *Id eſt, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri*] Matth. VII. 12. Luc. VI. 31. Laudabat Imperator Alexander. Vide Dionem & qui Latine Vitam ejus Imperatoris ſcripſit.

1 *De præceptis*] Adde etiam de dogmatibus neceſſariis, quibus præceptorum obſervatio nititur; qualia ſunt quæ memorantur in antiquiſſimis Symbolis, qualia exſtant apud *Irenæum* & *Tertullianum*, & quale eſt *Apoſtolicum*, ut nunc vocatur. Quod paullò pleniùs oſtendimus in Libello hiſce ſubjecto, *de eligenda inter diſſidentes Chriſtianos ſententia*, §. IV. Clericus.

quod qui odiis inter se inflammati quærunt diffidendi materiam, eo progredi non ausint, ut hæc negent à Christo imperata; ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quid si quis etiam his velit contradicere, par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum, & librorum, quos scripserunt Christianæ religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti doctores, etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum judice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus, de dogmatibus Socratis; Stoïcorum scholæ, de his quæ Zeno tradidit.

§ XVIII.

1 *Veritatem velut in puteo demersam*] Democriti est ἐν βυθῷ ἀλήθεια, memoratum & aliis & Ciceroni in Academicis.

2 *Mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis*] Aristoteles Metaphysicorum II. c. I. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. *Sicut enim vespertilionum oculi ad lumen diei se habent, ita & animi nostri mens ad ea quæ omnium sunt clarissima.*

3 *Nemo non aliquo vitio obsitus*] Maximo consensu omnium laudatur Socrates. At eius summam iracundiam, quæ in dictis & factis se ostenderit, ante oculos nobis Porphyrii verbis ponit Cyrillus, sexto adversus Julianum.

4 *Alii Regum adulatores*] Plato, Aristippus.

5 *Alii scortorum amoribus addicti*] Marium Zeno, Stoïcæ sectæ princeps: Feminarum prope omnes, Plato, Aristoteles, Epicurus, Aristippus. Athe-

§ XVIII. *Probatur amplius præstantia Christianæ religionis, ex præstantia ipsius Magistri.*

Tertium, quo Christianam religionem omnibus aliis, quæ sunt, aut fingi possunt, præstare diximus, est ipse modus, quo tradita fuit ac propagata: qua in parte, prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcæ sapientiæ auctores nihil ferme certi se adferre ipsi fatebantur; quippe [1] veritatem velut in puteo demersam, & [2] mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis. Ipsorum præterea [3] nemo non aliquo vitio obsitus, [4] alii Regum adulatores, [5] alii scortorum amoribus addicti, [6] alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter se magnum argumentum, [7] rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris

Athenæus libro III. & XIII. Laërtius, Lactantius, testes. Theognis ipse de se multis in locis.

6 *Alii caninæ impudentiæ*] Dicti inde Cynici.

7 *Rixæ de verbis aut nullius momenti rebus*] Bene id notatum Timoni Phliasio:

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
Ποίων ἐκ τ' ἐρίδων ἐκ λεσχομάχων πεπλάνησθε;
Ἄνθρωποι, κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσκοί.

Mortales miseri, probra pessima, nil nisi ventres,
Quæ vos vaniloquæ fallunt certamine lites?
O homines, tumidis inflati fastibus utres.

Item:

Φοιτᾷ δὲ βροτολοιγὸς Ἔρις κενεὸν λελακυῖα,
Νείκεος ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη καὶ ἔριθος,
Ἥτ' ἀλαὴ περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ ἔπειτα
Ἔς τε βροτοὺς στήριξε κάρη, καὶ ἐς ἐλπίδα βάλλει.

frigoris verò in Dei cultu, quod & qui Deum unum crediderunt, tamen illo sepofito, aliis, & quidem quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, [8] religionis normam statuentes id quod receptum esset publice. De præmio quoque pietatis nihil adseverabant certi, [9] quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet. Mahumetes, latè sparsæ religionis auctor, [10] projectus ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qui constare possit, quod ipse promisit præmium, in epulis & Venere positum, id vere exstiturum; cum ipsius in corpus vitam rediisse ne dicatur qui-

Aspera lis quadam provenit inania clamans,
Incensi in cædes odii soror atque ministra,
Quæ cæca huc illuc circumque voluta, supremum
Mortales capite incurrit, spemque injicit illis.

Item:

Τίς δ' ἄρ τοὺς δ' ὀλοῇ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ἦχος σύνδρομος ὄχλος, ὁ γὰρ σιγῶσι χολωθείς
Νοῦσον ἐπ' αἰέρας ὦρσε λαλήν. ὀλέκοντο δὲ πολλοί.

Ecquis eos tantò pugna inflammavit amore?
Ad strepitum accurrens plebs atque exosa silentes:
Unde loquax morbus multa cum peste cucurrit.

Invenies hæc apud Clementem Strom. v. apud Eusebium in fine Præparationis, & apud Theodoretum Sermone 11.

8 *Religionis mormam statuentes id quod receptum esset publice*] Xenophon Memorabilium v. oraculum recitat, quo jubentur Dii coli ex lege cujusque civitatis Repete hic Senecæ verba, quæ ex Augustino supra citavimus: post quæ sic Augustinus: *Colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.* Nimirum, ut Plato dixit in Timæo, & alibi, & Porphyrius loco qui est apud Eusebium Præparat. lib. IV. cap. 8. periculo non caret vera de rebus divinis apud vulgus disserere. Ejus autem periculi metum

quidem, imo in hunc diem Medinæ situm sit. At Hebrææ legis conditor Moses, vir eximius, non tamen ab omni culpa liberatur, [11] cum & legationem ad Regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit, [12] & ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil ostenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem suis promittit, præmiorum vix quicquam ipse consecutus est, desertis in locis [13] jactatus perpetuis seditionibus, [14] neque ingressus in terram illam felicem. At Christus [15] peccati omnis expers à suis describitur, [16] nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur. Tum

metum Græca & Latina & barbara philosophia pluris fecit, quam veri sinceram professionem: quod vel unum sufficit, ne quis tales sibi per omnia sequendos putet. Notat hoc in Platone Justinus martyr, Parænesi ad Græcos.

9 *Quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet*] Vide quæ attulimus supra.

10 *Projectus ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur*] Vide quæ dicentur libro VI.

11 *Cum & legationem ad Regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit*] Exodi IV. 2. 10. 13, 14.

12 *Et ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentia nonnihil ostenderit*] Numer. XX. 12.

13 *Jactatus perpetuis seditionibus*] Exodi XXII. Num. XI. XII. XIV. XVI. XX. XXV.

14 *Neque ingressus in terram illam felicem*] Num. XX. 12. Deut. XXXIV. 4.

15 *Peccati omnis expers à suis describitur*] Joh. XIII. 46. X. 32. II Cor. V. 21. I Petri II. 22. Hebr. IV. 15. Pietatem ejus etiam oraculo, apud Gentes auctoritatem habente, laudatam ostendemus ad lib. IV.

16 *Nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur*] Notatum id Origeni libro III. contra Celsum.

Tum vero [17] quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse. Quæ enim sibi à Deo mandata erant implevit fideliter, [18] in vita omni simplicissimus, [19] injuriarum ac cruciatuum patientissimus, quod in ipso crucis supplicio ostendit, amantissimus hominum etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortem actus fuerat, [20] ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem suis promisit præmium, ejus ipse compos factus, excellentissimo modo, & perhibetur, & certa fide comprobatur. In vitam enim redditum [21] viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: [22] in cœlum evectus est, spectantibus duodecim: ibi potestatem, quæ suprema est, consecutus ostenditur eo, quod suos sectatores, & [23] linguarum, quas non didicerant, loquela, [24] & aliis mirificis virtutibus donavit, [25] ita ut facturum se discedens promiserat: quæ omnia faciunt, ut nec

17 *Quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse*] Bene Lactantius fine Institutionum: *Nec monstravit tantum, sed etiam præcessit, ne quis difficultatis gratia iter virtutis horreret.*

18 *In vita omni simplicissimus*] 1 Petri II. 22.

19 *Injuriarum ac cruciatuum patientissimus*] Matth. XXV. 50, 52 Joh. VIII. 23. Act. VIII. 32.

20 *Ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur*] Luc. XXIII. 34.

21 *Viderunt multi, audierunt, palparunt etiam*] Joh. XX. 27, 28, 29. Joh. 1 Epist. I. 1. Matth. XXVIII. Marci XVI. Luc. XXIV. 1 Cor. XV. 3, 4, 5, 6, 7, 8.

22 *In cœlum evectus est spectantibus duodecim*] Marc. XVI. 19. Luc. XXIV. 51, 52 Actor. I. 9, 10, 11. Adde Actor. VII. 55. IX. 3, 4, 5, XXII. 6. 1 Cor. XV. 8.

23 *Linguarum quas non didicerant*

nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id; quod pollicitus est, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc religionem in hoc quoque eminere supra cæteras, quod ejus Magister, quæ jussit ipse, præstitit; quod promisit, ipse est consecutus.

Ex admirabili propagatione istius religionis.

Videamus jam etiam effectus allati ab ipso dogmatis; qui profecto, si recte animadvertantur, tales sunt, ut si Deo ulla est cura rerum humanarum, non possit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum esset, pateret quam latissime. Id autem contigit religioni Christianæ, quam ipsi videmus per Europam omnem, [26] ne Septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri: [27] nec minus per Asiam omnem, etiam

cerant loquela] Actor. II. 3, 4. X. 46. XIX. 6. I Cor. XII. 10. 28. 30. XIII. 1. 8. XIV. 2. 4. 5, 6. 9. 13, 14. 18, 19. 22, 23. 26, 27. 39.

24 *Et aliis mirificis virtutibus donavit*] Actor. III. V. VIII. IX. X. XI. XIII. XIV. XVI. XIX. XX. XXI. XXVIII. Rom. XV. 19. II Cor. XII. 12. Hebr. II. 4. Ostendunt hujus rei veritatem & Justinus cum Tryphone disputans, & Irenæus libro II. Tertullianus Apologetico, Origenes adversus Celsum VII. Lactantius, & alii.

25 *Ita ut discedens facturum se promiserat*] Joh. XIV. 12. XVII. 28. Marci XVI. 17.

26 *Ne Septentrionis quidem recessibus exclusis*] Vide Adamum Bremensem, & Helmoldum, & qui de Islandia scripsere.

27 *Nec minus per Asiam omnem*] Vide Acta Conciliorum Universalium.

28 *Etiam*

[28] etiam ejus insulas in Oceano, [29] per Ægyptum quoque, [30] per Æthiopiam, [31] & alias aliquot Africæ partes, [32] postremo & per Americam. Neque id nunc tantum fieri, sed & olim factum, ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus traditio nunc quoque

28 *Etiam ejus insulas in Oceano*] Vide Osorium in Lusitanicis.

29 *Per Ægyptum quoque*] Apparet ex Actis Conciliorum Universalium, ex historia Ecclesiastica vetere, ac nominatim Eusebio VI. 34. ex liturgia Coptitarum.

30 *Per Æthiopiam*] Vide Franciscum Alvaresium.

31 *Et alias aliquot Africæ partes*] Vide Tertullianum, Cyprianum, Augustinum, & Conciliorum per Africam acta, præcipue ejus Concilii quod Cypriani operibus subjexitur.

32 *Postremo & per Americam*] Vide Acostam & alios de rebus Americanis.

33 *De itineribus ac miraculis Thomæ*] Vide Abdiam libro IX. Eusebium Historiæ Ecclesiasticæ lib I. in fine, & libro II. capite primo: & initio libri III. Ruffinum libro X. cap. 9. Adde Osorium & Linschotium de rebus Indiæ Orientalis, & Freitam De imperio Lusitanorum Asiatico. Sepulcrum ejus Apostoli in terra Coromandel etiam nunc monstratur.

34 *Andreæ*] Eusebius dicto libro III, initio, & Origenes ad Genesim

35 *Notant Clemens*] Christum is dicit omnibus notum gentibus, Strom. V.

36 *Tertullianus*] Adversus Judæos I. *In quem enim alium universæ gentes crediderunt, nisi in Christum, qui jam venit? cui enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam & Pamphyliam: immorantes Ægyptum, & regionem Africæ quæ est trans Cyrenen inhabitantes, Romani & incolæ: tunc & in Hierusalem Judæi & cæteræ gentes: ut jam Gatulorum varietates & Maurorum multi fines, Hispanorum omnes termini, & Galliarum diversæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita: & Sarmatarum & Dacorum: & Germanorum & Scytharum, & abditarum multarum gentium, & provinciarum & insularum multarum nobis ignotarum; & quæ enumerare minus possumus, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat.* Mox osten-

que apud Barbaros conservata [33] de itineribus ac miraculis Thomæ, [34] Andreæ, aliorumque Apostolorum. Jam suis temporibus quam latè Christi nomen celebraretur, apud Britannos, Germanos, aliasque ultimas gentes, [35] notant Clemens, [36] Tertullianus, [37] & alii. Quæ est religio, quæ cum

ostendit quanto latius Christi regnum suis temporibus, id est, fine sæculi secundi, patuerit quam olim Nabuchodonosoris, & Alexandri aut Romanorum: *Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur ab omnibus gentibus supra enumeratis* (numeraverat autem Babylonios, Parthos, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Gætulos, Romanos;) *colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter.*

37 *Et alii*] Irenæus Tertulliano vetustior, lib. 1. cap. 3. *Nam etsi in Mundo loquelæ dissimiles sunt, virtus traditionis una & eadem est. Et neque hæ quæ in Germania sunt fundatæ Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt: neque hæ quæ in Iberis sunt, neque hæ quæ in Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Libya, neque hæ quæ in medio mundi sunt constitutæ: sed sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus & idem est, sic & lumen, prædicatio Veritatis ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem Veritatis venire.* Origenes Homilia ad Ezechielem IV. *Confitentur & miserabiles Judæi hæc de Christi præsentia prædicari: sed stulte ignorant personam, cum videant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britanniæ, ante adventum Christi, in unius Dei consensit religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis?* Arnobius libro II. *Virtutes sub oculis positæ, & inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipso fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto, eas subdidit appetitionum flammas, & ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes & populos fecit, & moribus dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt atque in usum computationis venire ea quæ in India gesta sunt apud Seras, Persas, & Medos: in Arabia, Ægypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygia: in Achaia, Macedonia, Epiro: in insulis & provinciis omnibus quas Sol oriens atque occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Romam.* Athanasius in Epistola Synodica quæ apud Theodoretum est libro IV. cap. 3. Ecclesias Christianas

cum tam lata possessione possit contendere? nam si Paganismum dixeris, nomen unum dixeris, non religionem unam. Nam nec idem adorabant: alii enim astra, alii elementa, alii pecudes, alii res non subsistentes, nec eadem ex lege, nec ullo communi magistro. Judæi sparsi quidem, sed gens una, nec post Christum eorum religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipsorum magis per Christianos, quam per ipsos innotuit. Mahumetismus satis multas terras

stianas commemorat Hispaniæ, Britanniæ, Galliæ, Italiæ, Dalmatiæ, Mysiæ, Macedoniæ, Græciæ, Africæ, Sardiniæ, Cypri, Cretæ, Pamphiliæ, Lyciæ, Isauriæ, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cappadociæ. Theodoretus adversus Græcos Sermone VIII. de Apostolis sic loquitur: Ἡνίκα μὲν γὰρ μετὰ τῶν σωμάτων ἐπολιτεύοντο, νῦν μὲν παρὰ τούτους, νῦν δὲ παρ' ἐκείνους ἐφοίτων, καὶ ἄλλοτε μὲν Ῥωμαίοις, ἄλλοτε δὲ Ἰσπανοῖς, ἢ Κελτοῖς διελέγοντο· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἐξεδήμησαν ὑφ' οὗ μετεπέμφθησαν, ἅπαντες αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἀπολαύουσιν, οὐ μόνον Ῥωμαῖοι, καὶ ὅσοιγε τὸν τούτων ἀγαπῶσι ζυγὸν, καὶ ὑπὸ τούτων ἰθύνονται, ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, καὶ Σκύθαι, καὶ Μασσαγέται, καὶ Σαυρομάται, καὶ Ἰνδοὶ, καὶ Αἰθίοπες, καὶ ξυλλήβδην εἰπεῖν, ἅπαντα τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα. *Olim enim mortale corpus induti, nunc hos, nunc illos accedebant, modo Romanis loquentes, modo Hispanis, aut Gallis: at postquam ad eum iverunt à quo missi fuerant, omnes populi illorum fruuntur laboribus, non Romani tantum, & qui Romana amant imperia, & ab ipsis reguntur; sed & Persæ, & Scythæ, & Massagetæ, & Sauromatæ, & Indi, & Æthiopes, &, ut summatim rem eloquar, omnes qui sunt intra oras habitabiles.* Idem libro IX. conversis gentibus adnumerat Persas, Massagetas, Tibarenos, Hyrcanos, Caspios, Scythas. Hieronymus epitaphio Nepotiani Christianis annumerat Indos, Persas, Gothos, Ægyptios, Bessos, & pellitos populos: in epistola ad Lætam Indos, Persas, Æthiopas, Armenios, Hunnos, Scythas, Getas: in Orthodoxi & Luciferiani Dialogo Britannos, Gallos, Orientem, Indorum populos, Iberos, Celtiberos, Æthio-

terras insidet, sed non solus. Nam per easdem terras colitur & Christiana religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetistæ non reperiantur in partibus plerisque, ubi sunt Christiani.

Considerata infirmitate ac simplicitate eorum, qui eam primis temporibus docuerunt.

Sequitur & hoc videamus, quibus instrumentis progressus fecerit Christiana religio, ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Vi-

Æthiopas. Chrysostomus Homilia VI. ad priorem ad Corinthios: Πῶς δ' ἂν τὰ γραφέντα καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν Ἰνδῶν καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ Ὠκεανοῦ τὰ πέρατα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων; *Quomodo vero quæ ab iis scripta sunt, ad terras barbarorum, etiam Indorum, ipsos denique fines Oceani pervenissent, nisi auctores illi fide digni fuissent?* Idem posteriore Homilia in Pentecosten: Ἔρχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει γλωσσῶν, ἑκάστῳ μερίζον τῆς κατὰ οἰκουμένην διδασκαλίας τὰ κλίματα· καὶ διὰ τῆς δοθείσης γλώττης, καθάπερ δέλτῳ τινὶ, γνωρίζον ἑκάστῳ τῆς ἐμπιστευθείσης ἀρχῆς τε καὶ διδασκαλίας τὸν ὅρον. *Venit Spiritus sanctus in linguarum specie, dividens unicuique orbis regiones, quas instituerent, & per concessum linguæ donum velut codicillis quibusdam definiens terminos mandati ipsis magistralis imperii.* Idem oratione egregia, Christum esse Deum: Ἐροῦμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου ψιλοῦ τοσαύτην ἐν βραχεῖ καιρῷ περιελθεῖν οἰκουμένην καὶ γῆν καὶ θάλατταν, καὶ ἐπὶ τοιούτοις καλεῖν πράγμασιν οὕτω, καὶ ταῦτα ὑπὸ ἀτόπου συνηθείας προκατειλημμένους ἀνθρώπους, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοσαύτης κακίας κατεχομένους. Καὶ ὅμως ἴσχυσε τούτων πάντων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐλευθερῶσαι, οὐχὶ Ῥωμαίους μόνον ἀλλὰ καὶ Πέρσας, καὶ ἁπλῶς τὰ τῶν βαρβάρων γένη. *Non est meri hominis, tantum orbis brevi spatio peragrare, terra marique, ad res tales tali modo vocare homines, mala consuetudine occupatos, imo à tanta malitia possessos; Et tamen ab his malis liberare humanum valuit genus; non Romanos tantum, sed & Persas, & omnes barbarorum gentes.* Vide & quæ sequuntur lectu dignissima.

Non

Videmus ita plerosque homines comparatos esse ut regum & potentum exempla facile sequantur: eoque magis si lex etiam & coactio adsit. Hinc Paganicarum religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Christianam religionem primi docuerunt, non modo sine imperio omni fuerunt, sed & fortunæ humilis, piscatores, textores, & si quid his simile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, [38] non tantum per omnes Romani imperii partes, sed ad Parthos quoque & Indos pervenit. Nec tantum ipso initio, sed per tria ferme sæcula, privatorum opera, sine minis ullis, sine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promota est hæc religio; [39] ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset. Apud Græcos, qui morum præcepta tradiderunt, aliis simul artibus reddebant se commendabiles, ut Geometriæ studio Platonici, Peripatetici animantium ac plantarum historia, Stoïci dialectica subtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici; multis adfuit

38 *Non tantum per omnes imperii Romani fines*] Rom. xv. 19.

39 *Ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset*] Jam suo ævo Tertullianus dixerat 11. Apologetico: *Hesterni sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas,*

adfuit & admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophrasto. At primis Christianismi doctoribus ars talis nulla, [40] sermo simplicissimus & sine illecebris, sola præcepta, promissa, minas nuda oratione proferens: quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula adfuisse, aut arcanam Dei actionem adspirantem negotio, aut utrumque.

§ XIX. *Et maximis impedimentis quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent.*

Cui considerationi & hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma Religionis vacuum, ac proinde ductilem, ut qui Paganica sacra, & Mahumetis legem primi susceperunt; multoque minus antecedente quadam institutione præparatum, sicut Hebræi circumcisione & unius Dei cognitione ad legem Mosis acceptandam idonei erant redditi; sed contra impletum opinionibus & consuetudine, quæ velut altera natura est, repugnante cum istis

folas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis relinquimus templa.

40 *Sermo simplicissimus*] Prudenter id notatum Chrysostomo 1 ad Cor. 1. 17. & Theodoreto, post recitata jam verba.

 1 *Vivi-*

iſtis novis inſtitutis; educati, ſcilicet, legumque & parentum auctoritate confirmati in ſacris Paganicis, aut Judaïcis ritibus. Huic obſtaculo accedebat non minus alterum; graviſſima, ſcilicet, mala, quæ Chriſtianiſmum ſuſcipientibus, eam ob cauſam, ferenda aut metuenda conſtabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; ſequitur, ut, quæ eorum malorum cauſæ ſunt, non niſi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu Chriſtiani, acceſſerunt mulctæ, & bonorum publicationes, & exſilia: ſed levia hæc; damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: ſupplicia vero ad mortem tam frequentia, ut teſtentur illorum temporum ſeriptores, nulla fame, nulla peſtilentia, nullo bello plus hominum uno tempore abſumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, ſed [1] vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ, quæ ſine maximo horrore legi aut cogitari non poſſunt: atque hæc ſævitia, quæ non longis interpoſitis ſpiramentis, & his ipſis non ubique, ad Conſtantini ferme tempora in orbe Romano,

1 *Vivicomburia, cruces, atque id genus pœna*] Domitius Ulpianus nobilis Juriſconſultus libros ſeptem ſcripſit, Quibus pœnis affici deberent Chriſtiani. Lactantius meminit libro V. capite 11.

2 *Pro numero eorum qui eam ob cauſam ſupplicium tolerarum, & tantum in cumulum recenſentur*] Ut Maſſa candida trecentorum Carthagine, quorum memoria in Martyrologio Romano

mano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra ſanguis eorum ſemen eſſe diceretur: ita reciſis plus ſuccreſcebant. Comparemus hic quoque cum Chriſtianiſmo religiones alias. Græci, Paganique cæteri ſoliti ſua in majus attollere, paucos numerant, qui dogmatis cauſa mortem toleraverint, Gymnoſophiſtas aliquos, Socratem, haud multo plures: ſed his viris notiſſimis quin aliqua ineſſe potuerit famæ ad poſteritatem tranſmittendæ cupiditas, vix eſt ut negetur. At inter Chriſtianos, mortem ob ſuum dogma perpeſſos, fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis ſuis cogniti; mulieres, virgines, adoleſcentes, quibus nec appetitus inerat, nec ſpes probabilis duraturi nominis; ſicut & pauci ſunt, quorum nomina in Martyrologiis exſtant, [2] præ numero eorum, qui eam ob cauſam ſupplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recenſentur. Accedit, quod levi aliqua ſimulatione, puta thuris jactu in aram, plerique ſe liberare à tali pœna potuerunt; quod de illis dici non poteſt, qui qualemcumque ſenſum in corde premerent, certe in

mano XXIV. Auguſti: Plurimi in Africa ſub Severo: ſub Valeriano, Antiochiæ & in Arabia, Cappadocia, & Meſopotamia: in Phrygia, in Ponto ſub Maximino: Nicomediæ, in Numidia, Romæ, in Thebaïde, Tyro, Treveris ſub Diocletiano: in Perſide ſub Cabada, Sapore: quorum ſine nominibus mentio in Martyrologio.

 3 Pro

in factis conspicuis ad vulgi mores se aptaverant: ita ut prope ob Dei honorem mortem subiisse non aliis tribui possit, quam Judæis, & Christianis: ac ne Judæis quidem, post Christi tempora: ante ea vero paucis, si cum Christianis comparentur, quorum plures in una aliqua provincia pro Christi lege supplicium tolerarunt, quam unquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manassis & Antiochi tempora redigitur. Quare cum Christiana religio, hac quoque in parte, tam in immensum cæteras excellat, merito aliis anteponenda est. Ex illa tanta multitudine omnis generis sexusque hominum tot locis ac sæculis distinctorum, qui pro hac religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ constantiæ fuisse causam, quæ alia cogitari non

3 *Pro rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera*] Aristoteles Ethicorum ad Nicomachum lib. 1. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη. τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Satis de re dictum erit ubi ea explicabitur, quantum fert materia: exacta enim tractatio non pari modo in omni genere quærenda est.* Metaphysicorum 1 parte posteriore, capite ultimo: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda est.* Chalcidius ad Timæum ex Platonis sententia: *Credulitatem omnes doctrinas præcedere, maxime cum non quorumlibet, sed magnorum & prope divinorum virorum sit assertio.*

4 *Ut quos aliter haud noscamus*] Homerus:

Οὐ γάρ πώ τις ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.

Generis nemo sibi conscius ipse est:

Exactissimo, scilicet, sciendi genere.

5 *Vo-*

non poteſt, quam lux veritatis, & Dei Spiritus.

Reſpondetur his qui plura & validiora argumenta requirunt.

Si quis allatis hactenus argumentis, pro Chriſtiana religione, ſatis ſibi factum non putet, ſed magis urgentia deſideret; ſcire debet, [3] pro rerum diverſitate, diverſa quoque eſſe probandi genera, alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti eſt quæſtio; in quo genere ſane ſtandum eſt nulla ſuſpicione laborantibus teſtimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis hiſtoriæ uſus periit, medicinæ quoque pars magna; ſed & omnis, quæ inter parentes liberoſque eſt, pietas, [4] ut quos haud aliter noſcamus. [5] Voluit autem Deus id, quod credi à nobis

5 *Voluit autem Deus*, &c.] Duo ſunt genera dogmatum, in Religione Chriſtiana, quorum altera poſſunt philoſophicè demonſtrari, altera non poſſunt. Priora ſunt exſiſtentia Dei, creatio Mundi, Dei providentia, & ſanctitas atque utilitas ejus præceptorum; quæ omnia poſſunt demonſtrari, ſúntque à *Grotio* & aliis ita demonſtrata, ut neceſſe ſit ea admitti, niſi Rationi nuncius remittatur. Attamen adfectus, qui iis contrarii ſunt, obſtant ne ab Incredulis admittantur; quia ſi vera agnoſcerentur, ii adfectus eſſent exuendi, quod nolunt iis dudum adſueti. Poſteriora ſunt facta hiſtorica, quibus veritas Evangelii nititur, & quæ ſunt à *Grotio* expoſita & hiſtoricis argumentis probata. Ea etiam firma argumenta haberentur ab Incredulis, quemadmodum probationes omnium Hiſtoriarum, quas non negant, quamvis non viderint; niſi eadem adverſaretur ratio, ab adfectibus petita, qui obſtant ne ea admittantur, quibus admiſſis, inolitis con

bis vellet, sic ut illud ipsum credere tamquam obedientiam à nobis acceptaret, non ita evidenter patere, ut quæ sensu aut demonstratione percipiuntur; sed quantum satis esset ad fidem faciendam, remque persuadendam homini non pertinaci: ut ita sermo Euangelii tamquam lapis esset Lydius, ad quem ingenia sanabilia explorarentur. Nam cum ea, quæ diximus, argumenta tam multos probos, eosdemque sapientes in assensum traxerint; hoc ipso liquet, apud cæteros, incredulitatis causam non in probationis penuria esse positam, sed in eo, [6] quod nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur; quod, scilicet, durum illis sit honores & alia commoda parvi ducere, quod faciendum sit, si ea recipiant, quæ de Christo narrantur, ac propterea etiam Christi præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipso detegitur, quod multas alias narrationes historicorum pro veris habeant; quas

suetudinibus esset valedicendum. Vide libellum nostrum Gallicum, *de Incredulitate. Clerius.*

6 *Quod nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur*] Tractat hoc pulchre Chrysostomus 1 Cor. cap. III. in principio. Idem ad Demetrium: Τὸ ἀπιστεῖν ταῖς ἐντολαῖς ἐκ τοῦ πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐκλελύσθαι τῶν ἐντολῶν γίνεται. *Quod præceptis non creditur, ex inertia, ad implenda quæ præcepta sunt, venit.*

7 *Hoc ipsum quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo*] Tractat hoc argumentum Chrysostomus 1 ad Corinth. cap. I. in fine, & Augustinus de Civitate Dei libro XXII. cap. 5.

quas tamen veras esse sola auctoritate constet, non etiam manentibus in hunc diem vestigiis; qualia habet Christi historia, partim confessione Judæorum, qui nunc supersunt, partim iis, qui ubique reperiuntur Christianorum cœtibus; quorum omnino causam aliquam exstitisse oportuit. Cumque illa religionis Christianæ tam diuturna continuatio, & tam late diffusa propagatio ad nullam humanam efficaciam referri possit: sequitur, ut tribuenda sit miraculis, aut si quis miraculis neget id factum, [7] hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.



HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER TERTIUS.

§ I. *Pro auctoritate librorum Novi Fœderis.*

QUi jam his, quæ allata ſunt, argumentis, aut ſiqua præter hæc ſunt alia, perſuaſus, eam quam Chriſtiani profitentur, religionem veram optimamque crediderit; ut partes ejus omnes ediſcat, mittendus eſt ad libros antiquiſſimos eam religionem continentes, quos Novi Teſtamenti, aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim faciat, ſi quis neget illis libris eam religionem contineri, ſicut Chriſtiani omnes affirmant, cum omni ſectæ, ſive bonæ, ſive malæ, æquum ſit

1 *Ei incumbat onus adferendi argumenta ſcripto fidem derogantia*] Baldus in rubrica de Fide inſtrumentorum. Vide & Gailium lib. II. Obſ. CXLIX. num. 6. & 7. & quos ibi profert.

1 *Clemens*] Exſtat tantùm *Clementis* Ep. ad Corinthios ubi loca

ſit credi in eo, quod aſſerunt, hoc aut illo libro ſua dogmata contineri; ſicut Mahumetiſtis credimus Mahumetis religionem contineri Alcorano. Quare cum ſupra jam probata ſit veritas religionis Chriſtianæ, ſimulque conſtet eam ipſam his libris contineri; ſatis, vel hoc ſolo, adſtruitur illis libris ſua auctoritas. Si quis tamen eam magis ſpeciatim ſibi monſtrari poſtulet, primum illam ponemus uſitatam apud æquos omnes judices regulam, ut qui impugnare velit Scriptum aliquod multa per ſæcula receptum, [1] ei incumbat onus adferendi argumenta fidem Scripto derogantia: quod ſi id facere nequeat, defendendum librum, velut in poſſeſſione ſuæ auctoritatis.

§ II. *Libros qui nomina præſcripta habent eorum eſſe quorum nomen præferunt.*

Dicimus ergo, Scripta, de quibus dubitatum inter Chriſtianos non eſt, quæque certum nomen præferunt, ejus eſſe ſcriptoris cujus titulo inſigniuntur: quia, ſcilicet, primi illi, puta Juſtinus, Irenæus, [1] Clemens, ac deinceps alii ſub his ipſis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod

loca quidem Novi Teſtamenti proferuntur, ſed ſine nomine Scriptorum. Itaque potuiſſet *Clementis* nomen omitti, imò etiam *Juſtini*, qui, nomina addere non ſolet. *Clericus.*

quod [1] Tertullianus aliquot librorum ipsa archetypa suo adhuc tempore ait exstitisse: quodque omnes Ecclesiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti essent, receperunt: neque aut Pagani, aut Judæi umquam controversiam moverunt, quasi non eorum essent opera, quorum dicebantur: [2] Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ, esse ea, quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta. Homeri aut Virgilii esse, quæ eorum dicuntur, nemo sanus dubitat, ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum testimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus standum est testimonio prope omnium, quotquot per orbem sunt, gentium?

§ III. *De libris olim dubitatis sublatam dubitationem.*

Sunt sane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti; [1] ut Petri altera, ea quæ Jacobi est,

1 *Tertullianus*] De præscriptione adversus hæreticos: *Age jam qui voles curiositatem melius exercere, in negotio salutis tuæ, percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsident, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur.* Quidni ipsa manus Apostolorum tum exstiterit, cum Quintilianus dicat suo tempore exstitisse manum Ciceronis, Gellius Virgilii suo tempore?

2 *Julianus vero aperte etiam fatetur Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ esse ea quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta*]

eſt, & Judæ, duæ ſub nomine Joannis presbyteri, Apocalypſis, & ad Hebræos epiſtola: ſed ita tamen, ut à multis Eccleſiis ſint agniti, quod oſtendunt Chriſtiani antiqui, cum illorum teſtimoniis tanquam ſacris utuntur: unde credibile eſt, Eccleſias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignoraſſe, aut de iis dubitaſſe: poſtea autem de rei veritate edoctas, ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpiſſe, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero cauſa idonea fingi poteſt, cur illos libros quiſquam ſuppoſuerit; cum nihil inde colligi poſſit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur.

§ IV. *Libris ſine nomine conſtare auctoritatem, ex qualitate ſcriptorum.*

Non eſt etiam, quod fidem quis detrahat epiſtolæ ad Hebræos, eo ſolo nomine, quod neſciatur ejus ſcriptor; ac ſimiliter duabus epiſtolis Johannis, & Apocalypſi, quod dubi-

ſcripta] Exſtat locus libro Cyrilli decimo. [Vide & adnotata à nobis, in Diſſertatione de IV Euangeliis *Harmoniæ Euangelicæ* ſubjecta. *Clericus.*]

1 *Petri altera*] De hac tamen ipſe *Grotius* dubitabat, cujus dubitationis rationes ipſe reddidit, initio adnotationum ad eam Epiſtolam. Sed quamvis una aut altera Epiſtola in dubium revocaretur, nec propterea ceteræ dubiæ fierent, nec ulla fidei Chriſtianæ pars, quæ abunde alibi tradita eſt, periret. *Clericus.*

dubitent nonnulli, an earum ſcriptor Johannes ſit Apoſtolus, an alius quis ejus nominis. [1] In ſcriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros hiſtoricos recipimus, quorum ſcriptores neſcimus; ut de bello Alexandrino Cæſaris; nempe, quia videmus eum, quiſquis fuit, & illis vixiſſe temporibus, & rebus interfuiſſe. Sic etiam cum qui libros ſcripſerunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate ſe vixiſſe teſtentur, & donis Apoſtolicis fuiſſe præditos, ſufficere id nobis debet. Nam ſi quis dicat potuiſſe fingi has qualitates, item in aliis Scriptis etiam nomina; rem dicat minime credibilem; eos, ſcilicet, qui ubique veritatis ac pietatis ſtudium inculcant, nulla de cauſa voluiſſe ſe crimine falſi obſtringere; quod non tantum apud bonos omnes deteſtabile eſt, ſed [2] Romanis etiam legibus capite puniebatur.

§ V. *Hos ſcriptores vera ſcripſiſſe, quia notitiam habebant eorum, quæ ſcribebant.*

Conſtare ergo debet, libros Novi Fœderis

ris

1 *In Scriptoribus*] Aptiùs dixeris, *in Scriptis*, ſeu libris, & hæc fuit mens *Grotii*, ut ſequentia oſtendunt. *Clericus.*

2 *Romanis etiam legibus capite puniebatur*] L. Falſi nominis, D. de lege Cornelia. Paulus libro v. Sent. xxv. §. 10. & 11. Pœnæ exempla vide apud Valerium Maximum librorum ejus fine, & apud Capitolinum in Pertinace.

1 *Ita ut notitia illis eorum quæ narrant deeſſe non potuerit*] Joh.

ris ſcriptos ab illis, quorum nomina præferunt, aut à talibus, quales ipſi ſe teſtantur: quibus ſi accedat, ut itidem conſtet illis & nota fuiſſe quæ ſcriberent, neque ſtudium fuiſſe mentiendi, ſequitur, ut quæ ſcripſerunt, vera ſint; cum omne falſum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficiſci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex ſodalitio illorum duodecim fuere, quos Jeſus vitæ ſuæ ac dogmatum teſtes elegerat, [1] ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deeſſe non potuerit. Idem de Jacobo dici poteſt, qui aut Apoſtolus fuit, aut, ut alii volunt, [2] proximus conſanguineus Jeſu, & ab Apoſtolis conſtitutus Hieroſolymorum Epiſcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ ſibi ab ipſo Jeſu in cœlo regnante revelata profitetur; neque magis circa res à ſe geſtas falli ipſe potuit, aut etiam Lucas, [3] individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Jeſu ſcripſit, facile ſcire potuit, natus in locis proximis, per ipſam Palæſtinam peregrinatus, [4] ubi & locutum ſe ait cum iis, qui oculati rerum teſtes fuerant.

Haud

Joh xv. 27. Idem 1. epiſt. 1. 1. Actor. 1. 21, 22.

2 *Proximus conſanguineus Jeſu*] Ita & alii ſentiunt non pauci, & ubique Chryſoſtomus. Vide & Joſephum. [Adde & *Euſebium* H.E. Lib. II. c. 1. & 23.]

3 *Individuus ei itinerum comes*] Vide Actor. xx. & ſequentia. Coloſſ. IV. 14. II Tim. IV. 11. Philem. 24.

4 *Ubi & locutum ſe ait cum iis qui oculati rerum teſtes fuerant*] In procemio Euangelicæ hiſtoriæ.

5 Mar-

Haud dubie præter Apostolos, quibuscum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jesu sanati, & qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante eos natos contigerunt, quod eorum diligenti inquisitioni confidamus: quanto huic scriptori æquius est credi, qui se omnia ab ipsis, qui inspexerant, hausisse dicat? [5] Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem, ita ut, quæ scripsit ille, habenda sint quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter quod, quæ ille scribit, etiam in Apostolorum Scriptis reperiuntur pæne omnia. Neque falli potuit Apocalypseos scriptor in iis visis,[6] quæ sibi divinitus immissa dicit; [7] aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.

§ VI. *Et quia mentiri nolebant.*

Alterum, quod diximus, non fuisse ipsis mentiendi voluntatem, connexum est cum eo,

5 *Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem*] Irenæus lib. III. c. I. Clemens in Hypotyposeon libris citatus in Ecclesiastica Eusebii historia.

6 *Quæ sibi divinitus immissa dicit*] Apoc. I. I, 2. IV. I. & sequentibus. XXII. 18, II, 20, 2I.

7 *Aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse*] Hebr. II. 4. V. 14. XIII. 7, 8. 23.

8 *Dogmata pietatis ubique plenissima*]

eo, quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ religionis, & historiæ resurrectionis Christi, fidem adstrueremus. Qui testes ex parte voluntatis refellunt, necesse est aliquid adferant, quo voluntatem credibile sit à vero dicendo diverti. Id autem hic dici non potest. Nam si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit, cur ipsorum sit hæc causa: non sane commodi consequendi, aut vitandi periculi alicujus gratia; cum hujus professionis causa, & commoda omnia amitterent, & nulla non adirent pericula. Causa ergo hæc ipsorum non fuit, nisi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, unde humani generis æterna salus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant, & [8] dogmata pietatis ubique plenissima, & vita ipsorum numquam ullius mali facinoris accusata, ne ab inimicissimis quidem, qui solam illis imperitiam objiciunt, quæ non est nata falsimoniam parere. Quod si vel minimum quid in ipsis fuisset malæ fidei,

non

nissima] Et mendacio infesta: Johan. XIV. 17. XV. 26. XVI. 13. XVII. 17. 19. XVIII. 37. Actor. XXVI. 25. Rom. I. 25. II Thess. II. 20. I Joh. I. 6. 8. II. 4. 21. II Cor. VI. 8. Eph. IV. 15. 25. Coloss. III. 9. Apoc. XXII. 15. II Cor. II. 31. Gal. I. 20. Vide quam sollicite Paulus distinguat quæ à se sunt, & quæ à Domino, I Cor. VII. 10. 12. quam formidet dicere, quæ vidit, in corpore an extra corpus viderit, II Cor. XII. 2.

9 Ut

non ipsi suas culpas æternæ memoriæ prodidissent, [9] ut de omnium fuga in Christi periculo, [10] de Petro ter negatore.

§ VII. *Adstruitur scriptoribus fides inde, quod miraculis illustres fuerint.*

Contra vero bonæ ipsorum fidei Deus ipse testimonia illustria reddidit, editis prodigiis, [1] quæ cum magna fiducia ipsi, ipsorumve discipuli, publice adseverarunt, additis personarum, locorumque nominibus & circumstantiis cæteris; ita ut facillime posset à Magistratibus, inquisitione facta, veritas aut falsitas adseverationis detegi: inter quæ dignum observatione est, quod & [2] de linguarum, quas non didicerant, usu apud multa hominum millia, & de sanatis subito corporum vitiis in populi conspectu con-

9 *Ut de omnium fuga in Christi periculo*] Matth. XXVI. 31. 56.

10 *De Petro ter negatore*] Matth. XXVI. 69. & sequentibus. Marc. XIV. 66. & sequentibus. Luc. XXII. 54. & sequentibus.

1 *Quæ cum magna fiducia ipsi ipsorumve discipuli publice adseverarunt*] Vide tota Acta Apostolica: 1 Cor. XII. 12.

2 *De linguarum, quas non didicerant, usu*] Loca supra producta sunt.

3 *Imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus suis commemoravit*] Libro XIII. Testis Origenes contra Celsum II. Est autem hic ipse Phlegon, cujus reliquias de Mirabilibus rebus & de hominibus longævis habemus.

4 *Facta hæc tamquam notissima, & de quibus dubitari non posset, affirmant*] Loca sunt plurima, maxime apud Origenem. Vide totum cap. VIII. Augustini, libro XXII de Civitate Dei.

5 *Apud sepulcra*] Miracula apud sanctorum virorum sepulcra tum cœperunt jactari, cum, rerum potientibus Christianis, lucro

constantissime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod scirent, iis temporibus Judæos magistratus sibi esse infestissimos, & Romanos iniquos admodum: qui nullam omissuri essent, ipsos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi, aut Pagani, umquam negare proximis illis temporibus ausi sunt, prodigia ab his viris edita; [3] imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus, in Annalibus suis, commemoravit: & ipsi Christiani in his libris, quibus fidei suæ rationem Imperatoribus, Senatui, Præsidibus reddunt, [4] facta hæc tamquam notissima, & de quibus dubitari non posset, affirmant: imo & [5] apud sepulcra eorum vim mirificam durasse per aliquot sæcula, aperte prædicant, cum non nes-

lucro cœperunt esse iis, in quorum Ecclesiis sepulta erant Martyrum, aliorúmve cadavera. Quare nollem hoc argumento uti, ne certis miraculis, unà cum dubiis, aut commentitiis fides detrahatur. Notum est quot fabulæ à IV. sæculo narratæ sint, hac de re. Sed *Origenes* ejusmodi miraculorum non meminit. Quin & Lib. VII. contra Celsum, ait *signa Spiritus Sancti ab initio prædicationis Jesu, & post ejus adscensionem plura ostensa, postea vero pauciora. Verumtamen*, inquit, *nunc quoque sunt ejus vestigia apud paucos, qui purgatos habent animos verbo & huic convenientibus actionibus.* Σημεῖα δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατ' ἀρχὰς μὲν τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας, μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ, πλείονα ἐδείκνυτο, ὕστερον δὲ ἐλάττονα· πλὴν καὶ νῦν ἔτι ἴχνη ἐστὶν αὐτοῦ παρ' ὀλίγοις ταῖς ψυχαῖς τῷ λόγῳ καὶ ταῖς κατ' αὐτὸν πράξεσι κεκαθαρμένοις. Quis credat uno atque altero sæculo, post *Origenem*, cùm minùs opus erat, tot facta esse miracula? Certè IV & V sæculi miraculis tam fides, sine flagitio, detrahi potest; quàm, sine im-

nescirent, si id falsum esset, facillime à magistratibus cum ipsorum pudore ac supplicio revinci posse. Fuit vero prodigiorum apud sepulcra, quæ dixi, editorum tanta frequentia, tot eorum testes, [6] ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, sed & alia suppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant.

§ VIII. *Et scriptis inde, quod ibi multa sint quæ eventus comprobavit divinitus revelata.*

Multa enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines suapte vi nosse non quirent, quæ ipso eventu mire sunt confirmata: [1] ut de subita atque ingenti hujus religionis propagatione, [2] de duratione ejus perpetua, [3] de ea rejicienda à Judæis plerisque, [4] amplectenda vero ab extraneis, [5] de odio Judæorum in profitentes hanc religionem, [6] de suppliciis gravissimis ob eam subeun-

pudentia, Christi & Apostolorum miraculis negari nequit. Miracula hæc, non sine periculo, prædicari potuerunt: illa non sine periculo rejici, nec sine utilitate eorum, qui fortè fingebant, credi. Quod magnum est discrimen. *Clericus.*

6 *Ut etiam Prophyrio ejus rei confessionem expresserint*] Vide Cyrillum lib. x. contra Julianum, & Hieronymum adversus librum Vigilantii.

1 *Ut de subita atque ingenti hujus religionis propagatione.*] Luc. x. 18. Joh. XII. 32.

2 *De duratione ejus perpetua*] Luc. I. 33. Matth. XXVIII. 20. Joh. XIV. 16.

3 *De ea rejicienda à Judais ple-*

ſubeundis, [7] de obſidione & exſcidio Hieroſolymorum ac Templi, [8] ſummiſque Judæorum calamitatibus.

§ IX. *Tum etiam ex cura quam decebat à Deo ſuſcipi, ne falſa ſcripta ſubjicerentur.*

Ad hæc addo, quod ſi recipimus, curare Deum res humanas, & maxime eas, quæ ad honorem ſuum cultumque pertineant: non poteſt fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propoſitum erat, quam Deum pie colere, paſſus ſit falli mendacibus libris. Jam vero quod, poſt ſubortas tot in Chriſtianiſmo ſectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut pleroſque, exceptis paucis, qui nihil ſingulare continent, amplecteretur; magnum eſt argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuiſſe opponi; cum illæ ſectæ tantis in ſe odiis exarſerint, ut quicquid his placuiſſet, aliis ob id ipſum diſpliceret.

§ X.

pleriſque] Matth. XXI. 33. & ſequentibus. XXII. in principio. Luc. XV. 11. & ſequentibus.

4 *Amplectenda vero ab extraneis*] Iiſdem in locis, ac præterea Matth. VIII. 11. XII. 21. XXI. 43.

5 *De odio Judaeorum in profitentes hanc religionem*] Matth. X. 17.

6 *De ſuppliciis graviſſimis ob eam ſubeundis*] Matth. X. 21, 39. XXIII. 34.

7 *De obſidione & exſcidio Hieroſolymorum ac Templi*] Matth. XXIII. 38. XXIV. 16. Luc. XIII. 34. XXI. 24.

8 *Summiſque Judaeorum calamitatibus*] Matth. XXI. 33. & ſequentibus. XXIII. 34. XXIV. 20.

§ X. *Solutio objectionis, quod multi libri à quibusdam rejecti fuerint.*

Fuerunt sane inter eos, qui Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta qui aut Judæorum odio, [1] Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis insectabantur; aut contra formidine malorum, quæ Christianis erant subeunda, [2] latere volebant sub nomine Judæorum, [3] quibus impune licebat suam religionem profiteri. Sed hi ipsi [4] ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt [5] illis temporibus, cum adhuc omnes, salva pietate, dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatum arbitror supra, cum ostendimus, unum esse verum Deum, cujus opificium sit mundus: & sane ex ipsis etiam libris, quos

1 *Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis insectabantur*] Vide Irenæum lib. I. cap. 29. Tertullianum contra Marcionem: Epiphanium de eodem.

2 *Latere volebant sub nomine Judæorum*] Vide Gal. II. 11. VI. 13, 14. Philip. III. 18. Irenæum lib. I, cap. 28. Epiphanium de Ebionæis.

3 *Quibus impune licebat suam religionem profiteri*] Actor. IX. 20. XIII. & eo libro sæpe. Philo contra Flaccum, & De legatione. Josephus passim. Adde L. Generaliter. D. de Decurionibus. L. I. C. de Judæis. Tertullianus Apologetico: *Sed & Judæi palam lectitant; vectigalis libertas vulgo aditur sabbatis omnibus.*

4 Ab

quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur, recipiunt, [6] quale est imprimis Lucæ Euangelium, satis patet, eumdem Deum, quem Moses & Hebræi coluerunt, à Christo prædicatum. Genus alterum tum opportune refellemus, cum eos, qui Judæi & sunt & dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inverecundiam, qui Pauli auctoritatem elevant, cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; & cujus tot miracula narrata, sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula, quid causæ est, cur non & de visis cœlestibus acceptaque à Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam carus fuit; ut quidquam doceret Christo ingratum, id est, falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma nempe de libertate Hebræis parta à ritibus, per Mosem olim imperatis; ejus docendi præter veritatem nulla

4 *Ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt*] Tertullianus adversus Marcionem I. *Nullam Apostolici census Ecclesiam invenias, qua non in creatore christianizet.*

5 *Illis temporibus cum adhuc omnes, salva pietate, dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur*] Vide quæ hac de re dicentur ad finem libri VI. Adde Irenæi epistolam ad Victorem, & quod de ea in Catalogo scribit Hieronymus. Cyprianus Concilio Africano: *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.*

6 *Quale est imprimis Lucæ Euangelium*] Ostendit id manifestissime Tertullianus adversus Marcionem libro IV.

nulla ei causa fuit, [7] cum & circumcisus esset ipse, [8] & pleraque legis ultro observaret; [9] religionis autem Christianæ causa, multa & faceret difficiliora, & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat exspectandum; [10] atque eadem & faciendi & ferendi auctor esset discipulis suis: quo apparet, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum; qui, pro sabbato, [11] singulos dies divino cultui impendere docebantur: pro exiguis secundum legem impendiis, [12] bonorum omnium ferre jacturam, [13] &, pro pecudum sanguine, suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse Paulus, [14] sibi à Petro, Johanne, & Jacobo in signum consensus datas dexteras: quod ni verum fuisset, numquam ausus esset dicere, cum ab ipsis adhuc viventibus mendacii potuisset argui. His ergo, quos dixi, exclusis, qui vix Christianorum nomine censeri possunt, tot reliquorum cœtuum manifestissimus in recipiendis his libris consensus,

7 *Cum & circumcisus esset ipse*] Philipp. III. 5.

8 *Et pleraque legis ultro observaret*] Actor. XVI. 3. XX. 6. XXI. & sequentibus.

9 *Religionis autem Christianæ causa multa & faceret difficiliora & duriora ferret, quam lex imperabat: aut legis occasione habebat exspectandum*] II Cor. XI. 23. & sequentibus, & passim in Actis. Vide & I Cor. II. 3. II Cor. XI. 30. XII. 10.

10 *Atque eadem & faciendi & ferendi auctor esset discipulis suis*] Actor. XX. 29. Rom. V. 3. VIII. XII. 12. II Cor. I. 4. 8. II. 4. VI. 4. I Thess. I. 6. II Thess. I. 6.

11 *Sin-*

ſus, ſupra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ ſcriptores ediderunt, & de ſingulari Dei curatione circa res hujus generis, æquis omnibus ſufficere debet, ut fides narratis habeatur: quippe cum aliis quibuſvis hiſtoricorum libris, quibus nulla ejus generis adſunt teſtimonia, credi ſoleat, niſi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certe nulla eſt.

§ XI. *Solutio objectionis, quaſi his libris contineantur impoſſibilia.*

Nam ſi quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non poſſint, [1] cum jam ſupra oſtenderimus, eſſe quædam, quæ ab hominibus præſtari non poſſint, à Deo autem poſſint; quæ, ſcilicet, nullam in ſe repugnantiam includunt; atque earum rerum in numero eſſe etiam illas, quas maxime miramur, prodigioſas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem; evaneſcit iſta objectio.

§ XII.

11 *Singulos dies divino cultui impendere docebantur.*] Act. II. 46. V. 42. I Tim. V. 5. II Tim. I. 3.

12 *Bonorum omnium ferre jacturam*] II Cor. VI. 4. XII. 10.

13 *Et, pro pecudum ſanguine, ſuum ipſorum Deo conſecrare*] Rom. VIII. 36. II Cor. IV. 11. Philip. 5. 20.

14 *Sibi à Petro, Johanne & Jacobo in ſignum conſenſus datas dexteras*] Gal. II. 9. Adde I Cor. XV. 11. II Cor. XI. 5. XII. 11.

1 *Cum jam ſupra oſtenderemus*] Libro II.

§ XII. *Aut à ratione dissona.*

Neque magis audiendi sunt, si qui dicant dogmata quædam in his libris reperiri, quæ à recta ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum ingenio, eruditione, sapientia valentium; qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcumque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi, puta Deum esse, & quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis, vitæ, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcumque subsistunt; curam ejus ad opera omnia, præsertim ad homines pertingere; posse eum, etiam post hanc vitam, præmia reddere sibi obtemperantibus; frænum injiciendum sensuum cupiditatibus; cognationem esse inter homines, ac proinde æquum ut alii alios diligant: omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate, [1] solo ductu humanæ rationis, quam sit intutum ac fallax, docent tot dissonantia non scholarum

1 *Solo ductu humanæ rationis quam sit intutum ac fallax*] Matth. XI. 27. Rom. XI. 33, 34, 35. 1 Cor. II. 11, 16.

2 *De mentis suæ natura dissentientes in longissime distantes opiniones dilabuntur*] Vide in operibus Plutarchi librum IV. de Placitis Philosophorum: Stobæum in Physicis, capite XI.

3 Si

rum modo inter ſe, ſed & ſingulorum philoſophorum placita. Neque vero id mirum. Nam ſi [2] de mentis ſuæ natura diſſerentes in longiſſime diſtantes opiniones dilabuntur: quanto magis neceſſe fuit id accidere de ſuprema illa, tantoque ſupra nos poſita mente, definire aliquid cupientibus? [3] Si Regum conſilia indagare rerum prudentes periculoſum aiunt, nec ideo nos aſſequi; quis eſt, qui ita ſit ſagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle poteſt, id ſuapte conjectura ſperet ſe poſſe deprehendere? Quare optime Plato [4] horum nihil ſciri poſſe dicebat, ſine oraculo. Jam vero nullum proferri poteſt oraculum, quod tale revera eſſe majoribus teſtimoniis conſtet, quam ea ſunt, quæ in libris Novi Fœderis continentur. Tantum abeſt, ut probetur, ne adſeritur quidem, Deum quidquam de natura ſua hominibus prodidiſſe, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipſius ulla poteſt proferri, quæ credibilis ſit, poſterior ſignificatio. Nam ſi quid in eo genere rerum, quæ aut plane ſunt mediæ, aut certe non omnino per ſe debitæ, nec plane tur-

3 *Si Regum conſilia indagare rerum prudentes periculoſum aiunt, nec ideo nos aſſequi*] Habet id Tacitus Annalium VI.

4 *Horum nihil ſciri poſſe dicebat ſine oraculo*] Locus eſt Phædone. Paria in Timæo. Bene Ambroſius: *Cui magis de Deo, quam Deo credam?*

turpes, ante Christi tempora, aliter imperatum aut permissum fuit; id his libris non obstat, [5] cum in talibus leges posteriores prioribus derogent.

§ XIII. *Solutio objectionis, quod his libris quædam inter se repugnantia contineantur.*

Solet à nonnullis objici esse quamdam in his libris interdum sensuum discrepantiam. Sed contra quisquis hanc rem æquis animis volet dijudicare, reperiet hoc quoque argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici; quod in rebus, quæ aliquod dogmatis aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio; qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ scriptores reperiatur, [1] sive Judæos sumas, [2] sive Græcos Philosophos, [3] aut Medicos, [4] sive Ro-

5 *Cum in talibus leges posteriores prioribus derogent*] Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν. *Constitutiones tempore posteriores plus valent prioribus:* Dictum est Modestini L. ultima. D. de Constitutionibus principum. Tertullianus: *Puto autem etiam humanas constitutiones atque decreta posteriora pristinis prævalere.* Idem Apologetico: *Veterem & squallentem silvam legum novis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & caditis.* Et de Baptismo: *In omnibus posteriora concludunt, & sequentia antecedentibus prævalent.* Plutarchus Symp. IX. Ἔν τε δόγμασι καὶ νόμοις, ἔν τε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις, κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται καὶ βεβαιότερα τῶν προτέρων. *Et in decretis & in legibus & in contractibus ac pactis, posteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.*

1 *Sive Judæos sumas*] Quorum diversissimas sententias cum alibi videas, tum apud illarum litterarum doctissimum Manassem Israëlis filium, libris

Romanos Jurisconsultos: in quibus omnibus sæpissime reperias non modo pugnare inter se, qui sectæ sunt ejusdem, [5] ut Platonem & Xenophontem; sed & [6] eumdem sæpe scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum, adseverare. At hi, de quibus agimus, scriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam: summa ubique est eadem. Quod vero ad exiguas aliquas circumstantias, & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non desit commoda conciliatio, sed nos lateat, ob res similes diversis temporibus gestas, nominum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & si quid his simile est. Imo hoc ipsum scriptores illos ab omni doli suspicione

bris de Creatione & Resurrectione.

2 *Sive Græcos Philosophos*] Vide dictum modo librum de Placitis Philosophorum.

3 *Aut Medicos*] Vide Galenum de Sectis, & de Secta optima; & Celsum initio De re medica: Tum vero Spagiricos adde

4 *Sive Romanos Jurisconsultos*] Nota olim discordia Sabinianorum & Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum & sequentes eum, quique Cujacium & alios literatiores sequuntur. Vide & Gabrielii sententias communes, communiores, communissimas.

5 *Ut Platonem & Xenophontem*] Vide epistolam Xenophontis ad Æschinem Socraticum: Athenæum XI. Laërtium Platonis vita: Gellium libro XIV.

6 *Eumdem sæpe scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum adseverare*] Ostendêre id multi in Aristotele: in Romanis Jurisconsultis alii.

Cum

picione liberare debet; [7] cum ſoleant, qui falſa teſtantur, de compacto, omnia ita narrare, ut ne in ſpeciem quidem quidquam diverſum appareat. Quod ſi ex levi aliqua diſcrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præſertim hiſtoriarum, credendum eſſet: cum tamen & Polybio, & Halicarnaſſenſi, & Livio, & Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, ſua apud nos de rerum ſumma conſtet auctoritas: quo magis æquum eſt, ut nihil tale eorum fidem deſtruat, quos videmus ex ipſorum ſcriptis pietatis & veri ſemper fuiſſe ſtudioſiſſimos? Alius reſtat modus teſtimonia refellendi, ex contrariis extrinſecus teſtimoniis.

§ XIV. *Solutio objectionis ex teſtimoniis extrinſecis: & oſtenſum ea magis eſſe pro his libris.*

At ego cum fiducia affirmo, talia repertum

7 *Cum ſoleant qui falſa teſtantur, de compacto, omnia ita narrare, ut ne in ſpeciem quidem quidquam diverſum appareat*] Hoc eſt quod docet Imperator Adrianus, videndum in teſtibus utrum unum eundemque meditatum ſermonem attulerint, L. teſtium. D. de Teſtibus. Speculator lib. I. parte IV. de Teſte. in pr. n. 81. Exactiſſima circumſtantiarum omnium notitia in teſte non eſt neceſſaria. Vide Luc. I. 56. III. 23. Joh. II, 6. VI. 10. 19. XIX. 14.

1 *Ut Phlegontis*] Libro XIII. Chronicorum ſive Olympiadum, his verbis: Τῷ δ' ἔτει τῆς CB Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον. καὶ νὺξ ὥρᾳ

ς'

tum non iri, nisi forte eo referre quis velit dicta multo post natorum, & quidem talium, qui inimicitias adversus Christianum nomen professi, sub testium nomine non veniunt. Imo contra, quamquam eo opus non est, multa habemus testimonia, quæ historiæ istis libris traditæ partes aliquot confirmat. Sic Jesum cruci affixum, ab ipso & discipulis ejus miracula patrata, & Hebræi, & Pagani, memorant. De Herode, Pilato, Festo, Felice, de Johanne Baptista, de Gamaliele, de Hierosolymorum exscidio exstant scripta luculentissima Josephi, edita paulo post annum à Christi abitu quadragesimum: cum quibus consentiunt ea quæ, apud Thalmudicos, de iisdem temporibus leguntur. Neronis sævitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Exstabant olim & libri, tum privatorum, [1] ut Phlegontis, [2] tum & Acta publica, ad quæ Christiani provocabant, quibus

ϛ' τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι, σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατέστρεψε. *Quarto autem anno* CCII *Olympiadis, maxima & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta: dies hora sexta in tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cælo visæ sint, terraque motus in Bithynia Nicææ urbis multas ædes subverterit.* Habes hæc in Chronico Eusebii & Hieronymi. Sed & Origenes meminit tract. XXXV. ad Matthæum, & adversus Celsum II.

2 *Tum & Acta publica*] Tertullianus Apologetico CXXI. *Eum mundi casum relatum in arcanis vestris habetis.*

3 De

quibus constabat [3] de eo sidere, quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, & solis deliquio contra naturam, plenissimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est.

§ XV. *Solutio objectionis de mutata scriptura.*

Quid amplius opponi his libris possit, sane non video: nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut exscriptorum incuria, aut perversa cura, litteræ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed [1] iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere, exemplorum diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam; cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima, & antiquissima exempla ostendunt, id cæteris præferatur. At

3 *De eo sidere quod post Christum natum apparuit*] Chalcidius Platonicus in commentatio ad Timæum: *Est quoque alia sanctior & venerabilior historia, quæ perhibet ortu stellæ cujusdam non morbos mortesque denunciatas, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conservationis, rerumque mortalium gratiam: quam stellam cum nocturno itinere inspexissent Chaldæorum profecto sapientes viri, & consideratione rerum cælestium satis exercitati, quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, repertaque illa majestate puerili veneratos esse, & vota Deo tanto convenientia nuncupasse.*

1 *Iniquum est ob talem*, &c.] Liquet hoc hodie quàm maximè ex adcuratissimis collectionibus

At vero dolo, aut alio quovis modo, omnia exempla vitiata, & quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, numquam probabitur: neque enim aut instrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant; id pro convicio, non pro testimonio, habendum est. Et sufficere, quidem hæc, quæ diximus, possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt; [2] cum qui id affirmet, præsertim adversus Scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat: at nos, quo magis patescat illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros eorum esse Scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur, non esse alios libros pro aliis suppositos.

tionibus variarum lectionum Novi Testamenti, & præsertim ex editione *Joannis Millii*. Quantacumque sit varietas, nullum propterea dogma inde novum nascitur, aut antea receptum evertitur. Nulla etiam historia, quæ quidem alicujus sit momenti, ad veritatem Religionis quod attinet, antea credita ex libris Novi Testamenti eliminatur, aut ex variis lectionibus antea ignota colligitur. Quod dicimus de Novi Testamenti Libris, idem de Vetere Testamento dictum censeri potest. *Clericus.*

2 *Cum qui id affirment, præsertim adversus scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat*] L. ult C. de Edicto Divi Adriani tollendo.

3 *Fal-*

tos. Pars quoque aliqua inſignis mutata non eſt. Nam cum ea mutatio aliquid ſibi deberet habere propoſitum, ea pars à cæteris partibus libriſque non itidem mutatis notabiliter diſcreparet, quod nunc nuſquam conſpicitur; imo ut diximus, admirabilis eſt ubique ſenſuum conſonantia. Tum vero ut primum Apoſtolorum aliquis, aut virorum Apoſtolicorum aliquid ediderit; dubium non eſt, quin Chriſtiani magna diligentia, ut ipſorum pietatem & ſtudium conſervandæ propagandæque ad poſteros veritatis decebat, exempla ſibi inde plurima ſumſerint; quæ proinde ſparſa ſint, quam late patebat Chriſtianorum nomen per Europam, Aſiam, & Ægyptum, quibus in locis Græcus ſermo vigebat: imo & archetypa nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum uſque ducenteſimum ſervata ſunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffuſus, cuſtoditus non privata tantum ſingulorum, ſed & communi Eccleſiarum diligentia, [3] falſariam manum recipere. Adde jam, quod proximis ſtatim ſæculis verſi ſunt hi libri in ſermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum, quæ verſiones etiamnum exſtant, & à Græcis libris in

3 *Falſariam manum*] Quæ omnia, nimirum, exemplaria pervaderet, & verſiones omnes corrumperet: nam alioqui potuerunt, hic, illic, homines pravi, aut dogmatibus ſuis per-

in nulla alicujus momenti re diſcrepant. Jam vero habemus & Scripta eorum, qui ab Apoſtolis ipſis, aut ab eorum diſcipulis inſtituti fuerunt; qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, ſenſu. Neque vero quiſquam fuit in Eccleſia tantæ auctoritatis, per illa tempora, cui mutare quidquam volenti paritum fuiſſet: quod ſatis oſtendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ diſſenſiones ab iis, qui in Eccleſia maxime eminebant. Poſt hæc, quæ dixi, tempora, ſecuti ſunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui poſt diligentem inquiſitionem hos libros, ut in originaria ſua puritate perſtantes, receperunt. Jam & illud, quod de diverſis Chriſtianorum ſectis modo dicebamus, huc quoque aptari poteſt, illas omnes ſaltem quæ Deum mundi opificem, & Chriſtum legis novæ auctorem agnoſcunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod ſi qui inſtituiſſent partem aliquam interpolare, eos tamquam falſarios cæteri detuliſſent. Neque vero ullam ſectam id umquam habuiſſe licentiæ, ut hos libros mutando ad ſua placita aptaret, vel inde ſatis colligas, quod omnes ſectæ & adverſus

perversè addicti exemplaria ſua corrumpere, quod non *Marcion* modò fecit, ſed & librarii nonnulli rectiùs ſentientes; quod oſtendimus in *Arte* noſtra *Critica* Part. 3. Sect. 1. c. XIV. *Clericus.*

ſus omnes hinc ſibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet; ei non convenire, ut ſiverit Deus tot millia hominum pietatis ſtudioſa, & æternam ſalutem ſincero propoſito quærentia, induci in eum errorem, quem vitare omnino non poſſent. Et hæc quidem pro Novi Fœderis libris dicta ſunto, qui ſi ſoli exſtarent, ſatis eſſet, unde veram religionem diſceremus.

§ XVI. *Pro auctoritate librorum Veteris Fœderis.*

Nune cum Deo viſum fuerit etiam Judaïcæ religionis, quæ vera olim fuit, & Chriſ-

1 *Davidis & Salomonis nomina & fœdera cum Tyriis præferebant Phœnicum annales*] Vide quæ ex iis recitat Joſephus Antiquæ hiſtoriæ lib. VIII. c. 2. ubi addit volentem exempla habere epiſtolarum, quas inter ſe ſcripſere Salomo & Iromus, petere ea poſſe à publicis Tyri archivorum cuſtodibus [Noli tamen hoc credere, ſed vide quæ diximus ad I Reg. V. 3.] De Davide locus eſt inſignis ex IV hiſtoriarum Damaſceni, Joſepho citatus Antiquæ hiſtoriæ lib. VII. cap. 6. *Multo poſt hæc tempore indigenarum quidam, Adadus nomine, præpollens factus, & Damaſcum & Syria, præter Phœnicen, cætera regno tenuit. Sed ſuſcepto in Davidem Judææ regem bello, cum multis præliis concurriſſet, poſtremo ad Euphratem commiſſo victus eſt, præſtantiſſimus regum habitus animi virtute & roboris excellentia. Eo mortuo poſteri ejus in decem ſtirpes regnarunt, ſimulque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt; quomodo Ægypti reges Ptolemæi dicuntur. Tertius horum cum multum invaluiſſet, reparare volens novo decore avi cladem, in Judæos profectus Samaritidem populatus eſt.* Priorem hiſtoriæ hujus partem habes II Sam. VIII. 5. I Chron. XVIII. poſteriorem I Reg. XX. ubi Joſeph. vide. Adadus ille Joſepho *Adar* dicitur, *Adores* Juſtino ex Trogo.

Christianæ non exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem suam adstruere. Esse autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo constat, quo id de nostris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide dignissimi, qualis & Esdras; qui eos in unum volumen collegisse creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hæc, quæ in Mosis commendationem dicta sunt supra. Neque vero pars tantum illa prima a Mose tradita, ut primo libro ostendimus, sed & recentior historia multos Paganorum habet adstipulatores. Sic [1] Davidis & Salomonis nomina,

go. Plura de Davide ex Eupolemo nobis dat Euseb. Præparat. Euang. lib. IV. c. 30. Idem Joseph. eodem cap. & priore contra Appionem hunc locum profert ex Dii hist. Phoenicia. *Abibalo mortuo regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regionem urbi addidit, ipsamque urbem veterem fecit majorem, etiam Jovis Olympii templum, quod seorsim in insula erat, aggerato quod intercedebat spatio; urbi annexit, ornavitque donariis aureis. Ajunt & qui Hierosolymis tunc regnabat Salomonem ad Iromum ænigmata misisse quædam, & cupiisse ab ipso alia accipere. Sed Iromum cum ænigmata illa solvere nequiret, magnam pecuniam pro mulcta pependisse: postea vero Abdemonum hominem Tyrium solvisse ea, quæ proposita fuerant, ac proposuisse vicissim alia, quæ cum solvere Salomon nequiisset, Iromo ab eo magnas pecunias persolutas.* Addit deinde Menandri Ephesii, qui Regum tam barbarorum quam Græcorum res perscripsit, locum illustrem: *Mortuo Abibalo successit in regnum filius ejus Iromus, qui vixit annos* XXXIV. *Hic aggeravit latam quæ dicitur regionem: idem auream columnam posuit quæ in Jovis est templo. Deinde materiam excidit è monte Libano, cedrinas arbores ad templi tecta, templisque veteribus dejectis fecit nova. Etiam Her-*

 culis

mina, & fœdera cum Tyriis, præferebant Phœ-

culis & Astartes delubra sacravit. Sed Herculis prius mense Peritio, deinde Astartes, quo tempore Eyceis arma intulit, tributa non solventibus, eosque sibi cum subjecisset reversus est. Hac ætate Abdemonus vivit juvenis, qui victor fuit explicando problemata missa à Salomone Hierosolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Carthaginem sic computatur. Mortuo Hiromo regnum ejus accepit filius ejus Baleazarus, qui vixit annos XLIII. regnavit VII. Post hunc Abdastartus ejus filius annos vixit XXIX. regnavit IX. Hunc nutricis ipsius filii quatuor de insidiis interfecere: quorum qui maximus natu erat, regnavit annos XII, post quos Astartus Delaastarti filius, qui vixit annos LIV. regnavit XII. Post hunc frater ejus Aserymus vixit annos LIV. regnavit IX. Hic à fratre Phelete occisus fuit: qui accepto regno imperavit menses VIII. vixit annos L. Hunc interemit Ithobalus Sacerdos Astartes, regnavitque annos XXXII. vixit LXVIII. Successit ei filius Badezorus, qui vixit annos XLV. regnavit VI. Hujus successor fuit filius Matgenus: vixit is annos XXXII. regnavit IX. Excepit hunc Pygmalion, vixit annos LVI. regnavit XLVII. Septimo hujus anno, soror ipsius profuga urbem in Africa struxit Carthaginem. Locum hunc Menandri, sed contractiorem, posuit Theophilus Antiochenus libro ad Autolycum tertio. Tertullianus Apologetico capite 19. *Reseranda antiquissimarum etiam gentium archiva, Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum, per quos notitia subministrata est, aliqui Manethon Ægyptius & Berosus Chaldæus, sed & Iromus Phœnix Tyri rex: sectatores quoque eorum Mendesius Ptolemæus, & Menander Ephesius, & Demetrius Phalereus, & Rex Juba, & Appion, & Thallus.* Iromi illius & Salomonis ei coævi mentionem etiam apud Alexandrum Polyhistorem, Menandrum Pergamenum, & Lætum in Phœnicicis exstitisse ait Clemens Strom. I. unde corrigendus Tatianus, apud quem Χαῖτος pro Λαῖτος scribitur, diciturque is in Græcum transtulisse quæ Phœnices Theodotus, Hypsicrates & Mochus scripserant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur I Reg. XIX. 15. II Reg. VIII. II. XII. 17. XIII. 3. 24. memoria Damasci divinis honoribus conservata, tradente Josepho Antiquæ historiæ libro IX. c. 2. Est idem nomen apud Justinum ex Trogo. De Salmanasare, qui Decem tribus in servitutem avexit, ut narratur II Reg. XVII. 3. & sequentibus; & Samariam cepit, II Regum XVIII. 9. locus est Menandri, quem diximus, Ephesii apud Josephum libro eodem nono, capite XIV. *Elulaus nomine apud Tyrios regnavit annos XXXVI. Hic Cittaos qui ab imperio suo defecerant classe eo vectus ad obsequium reduxit. Sed in hos misit Rex Assyriorum, Phœnicenque omnem bello incursavit:*

Phœnicum Annales. [2] Nabuchodonofori, &

vit: mox tamen pace cum omnibus facta, rediit retro. Verum defcivere à Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multaque urbes aliæ, quæ fe Affyriæ Regi dediderunt. Cum tamen non ob id fe dederent Tyrii, Affyriorum rex bellum eis rurfus intulit, cum accepiffet à Phœnicibus naves fexaginta, remiges octingentos. In quas invecti Tyrii navibus duodecim, disjectis hoftium navibus, homines fecere captivos quingentos. Aucta hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cum abiret Rex Affyriorum, conftituit cuftodes ad flumina & aquæ ductus, qui Tyrios ab aqua hauftu arcerent. Toleratumque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant. Addit Jofephus eodem loco ipfum hujus Regis nomen Salmanafarum exftitiffe ad fua tempora in Tyriorum archivis. Senacheribi, qui Judæam prope omnem, exceptis Hierofolymis, fubegit, ut narratur II Reg. XVIII. 13. II Paral. XXXII. 1. Efai. XXXVI. 1. & nomen & expeditiones in Afiam & Ægyptum in Berofi Chaldaïcis repertas teftatur idem ille Jofephus lib. x. cap. I. Ejufdem Σαναχαρίβου Senacheribi meminit & Herodotus libro II. vocatque Arabum & Affyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum Regis mentio eft II Reg. XX. 12. & Efaiæ XXXIX. Ejufdem nomen in Berofi Babylonicis exftitiffe teftatur Jofephus Antiquæ Hiftoriæ lib. x. cap. 3. Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nachao Rex Ægypti Judæos vicit, quæ hiftoria eft II Paral. XXXV. 22. Zach. XII. I. meminit dicto libro II. his verbis: Καὶ Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκῶς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. *Et cum Syris* (ita femper Judæos vocat Herodotus, ut & alii,) *Necos congreffus in Magdolo eos vicit.*

2 *Nabuchodonofori*] De hoc Berofi locum nobis fervavit Jofephus Antiquæ hiftoriæ x. adverfus Appionem libro I. conferendus cum Eufebio, qui & in Chronico circa hæc tempora, & Præparationis libro IX. cap. 40. & 41. hunc, & qui fequetur Abydeni locum, producit, *Cum audiffet pater ejus Nabopollafarus eum, qui in Ægypto Syriaque Cale & Phœnice præpofitus fuerat, Satrapen defeciffe, ipfe ferendis laboribus per ætatem impar, filio Nabuchodonofore adhuc juveni tradidit partem exercitus, ut defertorem bello peteret. Hic autem cum eum aggreffus effet prælio, ipfum cepit, regionemque omnem iterum fub imperium redegit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopollafarus, cum morbum contraxiffet, in urbe Babylone de vita decederet, poftquam regnarat annos* XXIX. *Nabuchodonofor poft id, fimul patris morbum intellexit, rebus Ægypti vicinarumque gentium bene ordinatis, amico cuidam commiffis captivis ex Judæis, Phœnicibus, ac Syris, & ex Ægypti populis, una cum exercitu rebufque aliis fervari dignis, reportandos Baby-*

lonem. Ipse cum comitibus paucis, breviore per desertum via, Babylonem se contulit. Ibi cum reperisset res à Chaldais administrari, & ipsum regnum asservari ab eorum potissimo, totum patris quod fuerat imperium adeptus est, captivisque conspectis jussit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias assignari. Ipse vero de belli manubiis Beli aliaque templa ornavit, urbemque Babylonis quæ jam erat, nova altera addita, instauravit eum in modum, ne possent posthac qui ad obsidendam venirent urbem aFacto flumine eam aggredi, ternaque mœnia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex cocto latere & bitumine, partim ex latere solo. Bene munita urbe, portisque magnifice ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, supereminentem & altitudine & omni splendore, quem longum sit exsequi. Suffecerit dicere, hoc opus & magnitudine & omni rerum paratu eximium intra dies perfectum esse quindecim. In hac regia ex lapide sublimia extulit ambulacra, speciemque dedit montibus persimilem, omnis etiam generis arboribus ibi consitis, addito & paradiso pensili, quod uxor ejus in Media locis educata montium aspectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mox de vita excessit, cum regnasset annos XLIII. Uxor illa Nabuchodonosori est Nitocris Herodoto, libro ejus primo, ut docuit magnus Scaliger in præclara temporum Emendatorum appendice. Interpretatur hæc Curtius libro V. quem vide, partim & Strabo lib. XV. & Diodorus libro II. Berosus, ex quo hæc & alia supra protulimus, Beli Sacerdos fuit post Alexandri Magni tempora, cui ob divinas prædictiones Athenienses publico in gymnasio statuam inaurata lingua statuere, memorante Plinio Historiæ Naturalis libro VII. cap. 37. Librum ejus *Babylonica* vocat Athenæus XV. Tatianus, qui & ipse Nabuchodonosori Berosum meminisse affirmat, & Clemens, *Chaldaïca*. Ex iis Rex Juba profitebatur accepisse se quæ de rebus Assyriis scripsit, ut notat Tatianus. Meminere ejus & Vitruvius & Tertullianus Apologetico, & scriptor Chronici Alexandrini. Nabuchodonosori mentionem alteram ex Abydeno Assyriorum scriptore nobis tradidit Eusebius cum in Chronico, tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc sunt. *Megasthenes auctor est Nabucodrosorum Hercule ipso fortiorem fuisse, belloque usque in Africam & Hispaniam illato quos inde deportaverat collocasse ad dextram Ponti oram. Præterea vero narrant de eo Chaldai, quondam cum regiam conscendisset, numine aliquo afflatum eum hæc prædixisse: Ego Nabucodrosorus, ô Babylonii, imminentem vobis prænuncio calamitatem, quam ut arceant Parcæ nunquam eas aut Belus generis nostri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Persicus veniet mulus, qui vestris Diis auxiliantibus servitium imponet. Hujus mali adjutor erit Medus, Assyriorum gloriatio. Utinam eum, antequam cives prodat, Charybdis aut mare absorptum funditus interimat, aut ipse alio raptus erret*

per

per solitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla sint vestigia, ubi feræ pascantur, circumvolentque libere aves, ut ibi inter rupes faucesque solus vagetur: utinamque & ego felicem exitum sortitus fuissem, priusquam hæc animo meo obversarentur. Hæc ubi effatus erat, statim disparuit. Confer hæc postrema cum iis, quæ in Danielis libro de hoc Nabuchodonosoro habemus. Prima illa ex Megasthene etiam Josephus habet libro x. Antiquæ historiæ, cap. 11. & ait exstare Indicorum IV. Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonosoro Eusebius: *Fama est ubi nunc est Babylon omnia aquam fuisse, dictam Mare. Id sustulisse Belum, agro'que distribuisse viritim, & mœnia circumjecisse Babyloni, quæ tempus aboleverit. Nova autem mœnia structa à Nabuchodonosoro, eaque mansisse ad imperii Macedonum tempora, portis æneis.* Postea: *Nabuchodonosorus, ubi in imperium successerat, Babylona munivit trinis mœnibus, intra dies quindecim, & Narmalcam amnem, qui diverticulum est Euphratis, simulque Acracanum amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparenorum, fossam effecit, quæ in ambitu haberet parasangas XX, in altum vicies quantum patent sparsa manus, apposuitque septa quibus apertis irrigaretur ager. Ea septa appellant aquaductuum normas. Maris quoque Rubri eluvionem operibus circumdatis repressit, Teredonem condidit, ad reprimendos Arabum impetus, regiam præterea instruxit arboribus, quas paradisos pensiles vocant.* Confer Danielem IV.

27. Strabo libro xv. ex eodem Megasthene hoc adfert: *Ναβυχοδρονόσορον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα Ἡρακλέους μᾶλλον, καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι. Nabuchodronosorum, cujus apud Chaldæos fama Herculem vincit, ad Columnas venisse cum exercitu.* Fuere & alii qui ejus Regis historiam attigere, sed quorum nunc nomina tantum supersunt, Diocles Persicorum secundo, Philostratus cum in Indicis, tum in Phœnicicis, qui Tyrum ab eo obsessam ait per annos XIII. ut Josephus nos docet, cum Antiquæ historiæ dicto jam loco, tum adversus Appionem priore, ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: *Ithobalo apud Tyrios regnante, Nabuchodonosorus Tyrum obsedit per annos XIII. Post hunc regnavit Baal annos X. Post hunc judices constituti sunt, qui Tyrum rexere. Ecnibalus Baslachi menses duos, Chelbes Abdæi menses decem, Abbarus Sacerdos summus menses tres, Mygonus & Gerastartus Abdelimi judices fuere per annos sex, sed medio inter hos tempore annum unum cum potestate regia Tyro præfuit Balatorus. Quo mortuo, miseru Tyrii qui ex Babylone Merbalum advocarent, regnavit is annos IV. Hoc quoque mortuo, advocarunt fratrem ejus Iromum, qui regnavit annos XX. Hujus temporibus Cyrus apud Persas potens fuit.* Hæc supputatio quam pulchre cum sacris libris congruat, vide Josephum dicto contra Appionem libro. Sequitur ibidem apud Josephum de Hecatæo: *Πολλὰς μὲν γὰρ ἡμῶν, φησὶν,*

3 & aliorum Chaldæorum Regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat. 4 Qui Vaphres Ægypti rex Jeremiæ, 5 Apries

ἀνασπάστους εἰς Βαβυλῶνα Πέρσαις πρότερον αὐτῶν ἐποίησαν μυριάδας. *Nostrorum ille multa millia ait à Persis Babylonem translata.* Et de bello Senacheribi, & de deportatione per Nabuchodonosorum facta, vide Demetrii locum apud Clementem, Strom. 1.

3 *Et aliorum Chaldæorum Regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerit.*] Apud Berosum, post modo prolata, hæc sequebantur, Josepho duobus quos indicavimus locis id referente. *Regnum accepit filius ejus Evilmeradochus. Hic cum inique per malam libidinem res administraret, petitus insidiis Neriglissoreori, qui sororem ejus in matrimonio habebat, interiit, postquam per annos regnaverat decem. Et sublato regni compos factus interfector ejus Neriglissoreorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laberosoarchodus puer adhuc regnum tenuit menses novem: sed quia prava in illo indolis multa signa apparerent, insidiis amicorum trucidatus est. Hoc mortuo cum inter se coiissent ejus facinoris participes, communi consensu regnum detulere ad Nabonnidum ex Babyloniis unum, qui & ipse in eadem conjuratione fuerat. Hoc regnante meliora facta sunt ea quæ ad amnem erant ex latere & bitumine Babylonis mœnia. Cum vero regni ejus annus ageretur decimus & septimus, venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus, reliquaque Asia subacta, ad Babylonem perrexit. Adventu ejus cognito, Nabonnidus occurrit magno & ipse exercitu, prælioque facto victus, cum paucis fugit, conclusitque se in urbem Borsippenorum. Cyrus autem Babylone capta constituit exteriora ejus munimenta diruere, quod civitatem videret ad res novas mobilem, urbem vero capi difficilem: inde in Borsippum proficiscitur ad obsidendum Nabonnidum. Verum is obsidionis non tolerans se dedidit. Cyrus benigne exceptum è Babylonia exire eum ad Carmaniam habitandam jussit. Atque ibi Nabonnidus, transacto vitæ cætero, diem suum obiit.* Abydeni, post ea quæ modo attulimus de Nabuchodonosoro verba, hæc nobis servavit Eusebius dicto loco: Ὁ δὲ οἱ παῖς Εὐιλμαλούρουχος ἐβασίλευσε· τὸν δὲ ὁ κηδεστὴς ἀποκτείνας Νηριγλισάρης, λεῖπε παῖδα Λαβοσσοάρασκον· τούτου δὲ ἀποθανόντος βιαίῳ μόρῳ Ναβαννίδοχον ἀποδείκνυσι βασιλέα, προσήκοντά οἱ οὐδέν. τῷ δὲ Κῦρος ἑλὼν Βαβυλῶνα, Καρμανίης ἡγεμονίην δωρέεται. *Post hunc filius regnavit Evilmaluruchus. Hujus interfector, qui affinis ipsi fuerat, Neriglissares, filium reliquit Labossoarascum. Hoc violenta morte exstincto, Babylonii Nabannidachum regem faciunt cum rege mortuo nullo junctum san-*

5 Apries est Herodoto. Jam 6 Cyri, & successorum ejus 7 ad Darium usque, pleni Græcorum libri. Multaque alia ad Judæorum gen-

sanguine. Cyrus hunc, cum Babylona cepisset, Carmania præfecit. Evilmeraduchus iste nominatur II Reg. XXV. 27. De cæteris vide Scaligerum. Ista de Babylone à Cyro capta congruunt, cum istis Herodoti: Οὕτω Κῦρος ἤλαυνε ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα· οἱ δὲ Βαβυλώνιοι ἐκστρατευσάμενοι ἔμενον αὐτόν, ἐπεὶ δὲ ἐγένετο ἐλαύνων ἄγχου τῆς πόλιος, συνέβαλόν τε οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ ἑσσωθέντες τῇ μάχῃ κατειλήθησαν εἰς τὸ ἄστυ. *Sic Cyrus in Babylonem movit. Babylonii autem educto contra exercitu eum exspectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit, pugnarunt cum eo Babylonii, sed prælio victi in intima urbis se receperunt.* Cum quibus confer Jeremiam LI. 20. 30. 31. de fuga ad Borsippa eundem Jeremiam LI. 30. de exsiccato annis alveo, Herodotus consentit Jeremiæ LI. 32. Verba Herodoti: Τὸν γὰρ ποταμὸν διώρυχι εἰσαγαγὼν εἰς τὴν λίμνην ἐοῦσαν ἕλος, τὸ ἀρχαῖον ῥέεθρον διαβατὸν εἶναι ἐποίησε, ὑπονοστήσαντος τοῦ ποταμοῦ. *Amnem diffidit, parte ejus in lacum palustrem deducta, ac sic veterem alveum fecit pervium, aqua derivata.* An ea quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus lib. II. ad Danielem possint referri, cui nomen Chaldæum fuit בלטשאצר Dan. I. 7. cogitemus.

4 *Qui Vaphres Ægypti Rex Jeremiæ*] Ita Septuaginta & Eusebius vertunt quod in Hebræo Jeremiæ XLIV. 30. est חפרע. Fuit is Nabuchodonosoro coævus.

5 *Apries est Herodoto*] Lib. II.

6 *Cyri*] Vide loca jam allata: Diodorum Siculum libro II. Ctesiam Persicis, Justinum libro IV. cap. 5. & sequentibus. Sub Cyro jacta Templi Hierosolymitani fundamenta, sub Dario consummatum opus. Beroso teste, probat Theophilus Antiochenus.

7 *Ad Darium usque*] Codomannum. Vide eosdem & Æschylum Persis, & scriptores rerum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Jaddus, Nehem. XII. 22. is qui Alexandro victori ivit obviam, narrante Josepho Antiquæ historiæ libro XI. 8. His ipsis temporibus vixit Hecatæus Abderita celebratus Plutarcho, libro de Iside, & Laërtio in Pyrrhone. Is de Judæis librum scripsit singularem, unde egregiam & urbis Hierosolymorum & Templi descriptionem deprompsit Josephus, adversus Appionem libro priore; quem locum habet & Eusebius Præparationis Euangelicæ lib. IX. cap. 9. Uterque horum etiam Clearchi habent locum qui Aristotelis verbis Judaïcam sapientiam commendat. Laudatores etiam Judæorum re-

gentem pertinentia adfert Josephus, in libris contra Appionem; quibus jungi possunt, [8] quæ ex Strabone, & Trogo supra attulimus. Nos vero, qui Christiani sumus, omnino non est, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis pæne singulis testimonia exstent in libris nostris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Christus, cum plurima in legis doctoribus, & temporis sui Pharisæis reprehenderet, umquam eos accusavit falsimoniæ in libros Mosis aut Prophetarum commissæ, aut quod suppositis mutatisve libris uterentur. Post Christi tempora Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitiatam, neque probari potest, neque vero credibile fiet, si quis recte

rumque Judaïcarum testes Josephus dicto libro nominat Theophilum, Theodoretum, Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem, Euemerum, Cononem, Zopyrionem & alios.

8 *Quæ ex Strabone & Trogo supra attulimus*] Libro I.

9 *Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt*] Hecatæus Josepho descriptus, in libro priore contra Appionem, de Judæis loquens: Οὐκ ὀλίγαι δὲ (nempe *μυριάδες*, ex præcedentibus) καὶ μετὰ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον εἰς Αἴγυπτον καὶ Φοινίκην μετέστησαν, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ στάσιν. *Non pauca etiam millia post Alexandri mortem in Ægyptum & Phœnicen migrarunt, ob exortas in Syria seditiones.* Adde Philonem in Flaccum, Ὅτι οὐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰουδαῖοι κατοικοῦντες ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας. *Non minus decies centenis millibus Judæos in Alexandria & regione circumsita habitare ab Africa descensu ad fines Æthiopiæ.* Adde Josephum libro XII. cap. 2, 3. & sequentibus. Libro XIII. cap. 4, 5, 6, 7, 8. XVIII. 10. Et habebant Judæi Alexandriæ jus civitatis: Josephus XIV. 17.

10 *Cyrenaïca*] Josephus Antiquæ historiæ libro XVI. 10. & alibi. Actor. VI. 9. XI. 20.

11 *Urbes Asiæ*] Josephus XII.

recte cogitaverit, quam longe lateque sparsa esset per orbem terrarum gens Judæorum illos ubique libros custodientium. Nam primum ab Assyriis abductæ in Mediam decem tribus, duæ postea: & ex his quoque, post concessum à Cyro reditum, multi in terris exteris subsederunt. [9] Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt. Antiochi sævitia, Asmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Sossii, multos disjecerunt: plena Judæis erat [10] Cyrenaïca: plenæ [11] urbes Asiæ, [12] Macedoniæ, [13] Lycaoniæ, etiam insulæ [14] Cyprus, [15] Creta, atque aliæ. Jam [16] Romæ numerus eorum ingens vel [17] ex Horatio, [18] Juvenali & [19] Martiali discatur. Tam diffitis inter se cœti-

XII. 3. XIV. 17. XVI. 4. Actor. XIX.

12 *Macedonia*] Act. XVII.

13 *Lycaonia*] Act. XIV. 18.

14 *Cyprus*] Act. XIII. 5.

15 *Creta*] Act. II. II.

16 *Roma*] Josephus XVIII. Historiæ Antiquæ, cap. 5. Act. XVIII. 2. XXVIII. 17.

17 *Ex Horatio*] Lib. I. Sat. IV.

——— *nam multò plures sumus: ac veluti te*
Judæi cogemus in hunc concedere turbam.

Sat. V.

——— *credat Judæus Apella.*

Sat. IX.

——— *hodie tricesima sabbata*, &c.

18 *Juvenali*]

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,

Et quæ sequuntur. Sat. XIV.

19 *Martiali*] III. 4.

Quod jejunia sabbatariorum.

Et alibi: ut VII. 29. & 34. XI. 97. XII. 57. Adde Rutilium Itinerarii libro I.

Atque utinam numquam Judæa subacta fuisset
Pompeii bellis, imperioque Titi!
Latius excisæ pestis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

Quod ex Seneca desumptum, qui dixerat de iisdem Judæis: *Cum interim usque eo sceleratissima gentis consuetudo convaluit, ut per omnes terras recepta sit. Victi victori-*

cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipsi in falsum convenire. Adde quod [20] trecentis ferme ante Christum annis, cura Ægypti regum, Hebræorum libri in Græcum sermonem ab his, qui LXX dicuntur, versi sunt; ita ut jam & à Græcis, sermone quidem alio, at sensu in summum eodem possiderentur, eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaïcum, & in Hierosolymitanum, id est, semi-Syriacum, translati sunt iidem libri, [21] partim paulo ante, [22] partim non multo post Christi tempora. Secutæ deinde versiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX Origenes contulit, & post eum alii, nulla historiæ, aut rerum pondus habentium diversitate. Philo Caligulæ ævo floruit, Josephus ad Vespa-

victoribus leges dederunt. Locus est apud Augustinum de Civitate Dei libro VI. cap. II. Sceleratissimam gentem vocat tantum ob legum quæ Dei unius cultum damnabant neglectum, ut supra notavimus, quo nomine & Socratem culpabat Major Cato. Adde latissime sparsi Judæi nominis testem Philonem in Legatione: Ὅσον ἐστὶν ἐν πολυανθρωπίᾳ, ὅπερ οὐκ ἐξεδέξατο καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον μιᾶς χώρας τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτῷ μόνῳ περίβολος, ἀλλ' ὀλίγου δέω φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη· κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἠπείρους καὶ νήσους ἁπάσας, ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινι δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. *Quanta illa gens est hominum numero, quam non ut cæteras una continet attributa regio, sed paullo minus terra tota. Diffusa enim est per terras continentes perque insulas omnes, ita ut videri possit ipsis indigenis non multo minor.* Dion Cassius libro XXXVI. de Judæorum genere: Κολουσθὲν μὲν πολλάκις, αὐξηθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖστον, ὥστε καὶ παῤῥησίαν τῆς νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Cohibita sæpe, nihilominus aucta plurimum: ita ut & libertatem Institutorum suorum evicerit.*

20 *Tre-*

Veſpaſianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipſis temporibus, magis magiſque ſpargi cœpit Chriſtiana Religio, quam profitentium [23] multi Hebræi erant, [24] multi Hebræas litteras addidicerant, quibus proinde promptum fuit, ſi quid à Judæis falſi fuiſſet admiſſum, in parte, inquam, inſigni, id ipſum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere. At non modo id non faciunt, ſed etiam plurima adducunt ex veteri Fœdere teſtimonia plane in eum ſenſum, quo apud Hebræos exſtant: quos ſane Hebræos cujuſvis potius criminis, quam, non dicam falſi, ſed vel negligentiæ circa hos libros convincas; [25] cum eos ſumma religione deſcribere ac conferre ſoleant, etiam ut litteras

20 *Trecentis ferme ante Chriſtum annis*] Vide Ariſtæum, & Joſephum libro XII. 2.

21 *Partim paulo ante*] Ut ab Onkelo, forte & ab Jonathane.

22 *Partim non multo poſt*] Ut à ſcriptore Thargumi Hieroſolymitani, & Joſepho cæco, aut quiſquis ille eſt qui Jobum, Pſalmos, Proverbia, & quæ Hagiographa dicuntur, vertit, unus, ſive plures.

23 *Multi Hebræi erant*] Aut vicini Hebræis, ut Juſtinus qui fuit Samarita.

24 *Multi Hebræas literas addicerant*] Ut Origenes, Epiphanius, maxime vero Hieronymus.

25 *Cum eos ſumma religione deſcribere ac conferre ſoleant*] Joſephus priore contra Appionem: Δῆλον δ' ἐστὶν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιστεύκαμεν· τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προσθεῖναί τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῶν, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν. *Quantam vero fidem nos ſcriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipſis apparet. Cum enim tot ſæcula tranſierint, nemo aut addere quidquam, aut demere, aut mutare*

ras quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco & hoc minime ſpernendum non mutatæ per Judæos de induſtria Scripturæ argumentum, quod Chriſtiani ex iis ipſis, quos Judæi legunt, libris vincunt, & quidem, ut confidunt, valide, ſuum Magiſtrum Jeſum eſſe illum ipſum Meſſiam, qui Judæorum majoribus jam olim ſit promiſſus. Quod vel maxime, ne fieri poſſet, caviſſent Judæi, poſt ortum inter ipſos & Chriſtianos certamen, ſi umquam in eorum poteſtate fuiſſet mutare quæ vellent.

tare aliquid eſt auſus. Vide legem Deut. IV. 1. Thalmudem titulo Schebuoth. [Intelligenda hæc ſunt de temporibus quæ Maſſoretharum ætatem ſequuta ſunt. Alioquin antea & ſtante Republicâ, & poſt eam everſam à Chaldæis, non tam diligentes fuiſſe, quàm vulgò creduntur, liquet cùm ex *Lud. Cappelli* Critica Sacra, tum ex virorum doctorum commentariis in V. T. adeoque ex ipſis *Grotii* ádnotationibus. Nos quoque ad libros Hiſtoricos V. T. rem demonſtravimus. *Clericus.*]



HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUARTUS.

§ I. *Refutatio ſpecialior Religionum à Chriſtiana diſcrepantium.*

QUartus liber, initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex ſpectaculo alieni periculi, cum ipſi extra periculum poſiti ſunt, oſtendit ſummam Chriſtiani hominis in hac vita eam eſſe debere, ut non modo de reperta veritate ſibi gratuletur, ſed & aliis, qui in variis errorum amfractibus palabundi verſantur, opem ferat, & eos tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conati ſumus facere libris prioribus, quia veri demonſtratio in ſe continet erroris refutationem: ſed tamen, cum ſingula religionum genera, quæ ſe Chriſ-

Christianis opponunt, Paganismus puta, Judaismus & Mahumetismus, præter id quod inter se habent commune, proprios quosdam errores habeant, & peculiaria quædam argumenta, quæ nobis solent opponere; non abs re fore credimus, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut & à studiis, & à longa consuetudine, tamquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant.

§ II. *Ac primum Paganismi. Unum tantum esse Deum. Mentes creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.*

Ac primum adversus Paganos dicimus, si plures

1 *Ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes*] II Cor. XII. 14. Porphyrius secundo De abstinendo ab animatis: Διὰ μέν τοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ ἅπασα γοητεία ἐκτελεῖται. τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν πάσης φαντασίας ἐπιδεικνύοντες. ἱκανοὶ γὰρ ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατουργίας ἀπατῆσαι. δι᾽ αὐτῶν φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες. ἀκολασία γὰρ πᾶσα καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης διὰ τούτων, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη. τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον. βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ, καὶ ἡ προεστῶσα δύναμις αὐτῶν δοκεῖν θεὸς εἶναι. *Per illos oppositos Diis omnis ars malefica perficitur. Nam qui per malas artes animis illudere ac res pravas efficere student, illos spiritus & eorum præsidem maxime colunt: possunt enim hi prodigiorum specie imponere. Per hos philtra & alia ad amores pertinentia miseri homines sibi quærunt. Omnis enim mala libido & opum spes & gloria ab his maxime spiritibus, præcipue vero fraudes: Mendacium enim his proprium. Dii siquidem esse volunt, & qui eorum princeps est, Deus ipse haberi.* Deinde de Ægyptiis Sacerdotibus: Οἱ δὲ εἶναι μὲν ἔξωθεν τίθενται τὸ ὑπήκοον γένος ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον, ὑποκρ-

plures Deos statuant æternos & æquales, id jam primo libro satis refutatum; cum docuimus, unum dumtaxat esse Deum rerum omnium causam. Quod si Deorum nomine vocent mentes creatas homine superiores, eas aut bonas esse, aut malas. Si bonas dicant, primum constare ipsis deberet hoc, an bonæ sint; [1] ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipso cultu discrimen sit inter Deum summum, & has mentes: deinde sciendum esset, quis inter eas mentes sit ordo, quid à quaque boni exspectari possit, quo quamque honore affici velit rex summus: quæ omnia cum desint in

κρινόμενον, καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων, καὶ διὰ τοῦτο πάντα δύνασθαι τῶν δοκούντων ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἶναι, ἐπεὶ εἴς τά γε ὄντως ἀγαθὰ, ἅπερ εἰσὶ κατὰ ψυχὴν, μηδὲν καθάπαξ συμβαλέσθαι δύνανται, μηδὲ εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ κακοχολεύεσθαι καὶ τωθάζειν, καὶ ἐμποδίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀφικνουμένοις, πλήρεις τε εἶναι τύφου καὶ χαίρειν ἀτμοῖς καὶ θυσίαις. *Illi vero illud quidem extra controversiam ponunt, esse genus quoddam spirituum omni fraudulentia inserviens, multiforme, versutum, quod modo Deos simulat, mode Dæmonas, modo mortuorum animas, eoque mode omnia eos posse immittere quæ bona, quæque mala habentur. Ad vera autem bona, quæ in animo consistunt, nihil eos posse, neque eorum eos habere notitiam; sed male uti otio, ludificari & impedire eos qui in via sunt ad virtutem, plenos esse fastus, gaudentes nidoribus ac victimis.* Arnobius libro IV. adversus Nationes: *Sic Magi haruspicum fratres suis in actionibus memorant antitheos sæpe obrepere pro veris: esse autem hos quosdam materiis ex crassioribus spiritus, qui Deos se fingunt.* Idem sensus est, ne nimium multa transscribam, apud Jamblichum de mysteriis Ægyptiorum lib. III. cap. 32. & libro IV. cap. 17.

in ipſorum religione, ſatis hinc apparet, quam ea nihil in ſe certi habeat: quantoque facerent tutius, ſi ad unius Dei ſummi cultum ſe transferrent; quod ſapientis hominis eſſe officium, [2] etiam Plato dixit; eoque magis, quia cum bonæ mentes Dei ſummi miniſtræ ſint, [3] non poſſit eas non ſibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.

§ III. *Malos ſpiritus adoratos à Paganis probatur, & oſtenditur quam id ſit indignum.*

At vero non bonas, ſed malas fuiſſe mentes, quibus Paganorum cultus impendebatur, non levibus conſtat argumentis. Primum, [1] quod cultores ſuos non rejecerunt ad cultum ſummi Dei, imo eum cultum, quantum poterant, ſuſtulerunt; aut ſaltem omnibus modis ſummo Deo, in cultu, æquari voluerunt. Secundo, quod unius ſummi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipſorum pœnas magiſtratibus

2 *Etiam Plato dixit*] *Μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς· ἄλλοι δὲ μετ' ἄλλων δαιμόνων. Cum Jove nos: cum aliis Diis alii.* Citat Origenes contra Celſum VIII.

3 *Non poſſit eas non ſibi addictas habere, qui Deo utatur propitio*] Pulchre hoc exſequitur Arnobius libro III.

1 *Quod cultores ſuos non rejecerunt ad cultum ſummi Dei*] Bene hoc exſequitur Auguſtinus de Civitate Dei libro X. cap. 14. 16, 19.

2 *Deridiculo erant*] Ut curti, recutiti, ſabbatarii, nubium & cœli adoratores, clementes in porcos.

3 *Interdum & relegabantur*] Joſeph. XVIII. 5. Tacitus Annalium II. Seneca epiſtola CIX. Actor. XVIII. 2. Suetonius Tiberio

ſtratibus & populis. Nam cum poëtis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis Divinam providentiam è rebus tollere, neque ulla eſſet religio alia tam ritibus diſſona, quæ non in ſocietatem admitteretur, ut Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thuſca ſacra Romæ: ſoli Judæi paſſim [2] deridiculo erant, ut ex Satiris & epigrammatis apparet, [3] interdum & relegabantur: [4] Chriſtiani vero præterea etiam atrociſſimis afficiebantur ſuppliciis: cujus rei non alia poteſt reddi cauſa, quam quod hæ duæ ſectæ unum Deum venerarentur, cujus honori recepti Dii adverſabantur, non tam inter ſe, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultus, qui bonam honeſtamque mentem non deceat, [5] per ſanguinem humanum, [6] per nudorum hominum in templis curſationem, per ludos [7] & ſaltationes plenas ſpurcitiæ: qualia nunc etiam conſpiciuntur apud Americæ & Africæ populos Paganiſmi tenebris obſitos. Imo

berio cap. XXXVI.

4 *Chriſtiani vero præterea etiam atrociſſimis afficiebantur ſuppliciis*] Tacitus Annalium XV. quo & illa pertinent Juvenalis:

——— tæda lucebis in illa
Qua ſtantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latus mediam ſulcus diducit arenam.

5 *Per ſanguinem humanum*] Vide quæ hac de re dicta lib. II.

6 *Per nudorum hominum in templis curſationem*] Ut in Lupercalibus. Livius libro I. Plutarchus Antonio, & alii.

7 *Et ſaltationes plenas ſpurcitiæ*] Ut in Floralibus. Ovidius quarto Faſtorum. Adde Tatianum, Origenem octavo contra Celſum.

Imo, quod eſt amplius, & olim fuerunt, & nunc ſunt populi, qui malas mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur; [8] ut Arimanium Perſæ, Græci Cacodæmonas, [9] Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil poteſt magis impium excogitari. Nam cultus religioſus quid eſt aliud, quam teſtimonium ſummæ bonitatis, quam agnoſcas in eo, quem colas? qui ſi malo ſpiritui impenditur, falſus eſt ac mendax, & in ſe continet rebellionis crimen; cum debitus regi honos non modo ei ſubtrahitur, ſed & in deſertorem ejus atque hoſtem transfertur. Stulta autem eſt perſuaſio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum, quia id à bonitate alienum eſſet. Nam [10] clementia, ut juſta ſit, ſuos habet limites, & ubi ſcelera modum excedunt, pœnam juſtitia ex ſe quaſi neceſſatio producit. Neque minus culpandum, quod metu adductos ſe dicant malis mentibus præſtare obſequium: cum is qui ſumme bonus eſt, ſit etiam ſumme communicativus, ac proinde etiam naturarum cæterarum productor. Quod ſi eſt, ſequi-

8 *Ut Arimanium Perſæ*] Plutarchus de Iſide & Oſiride: Diogenes Laërtius in præfatione. [Vide *Thomam Stanleium* de Philoſopbia Perſarum, & quæ nos in Indice ad vocem *Arimanes* notavimus. *Clericus.*]

9 *Vejoves Latini*] Cicero III. De natura Deorum.

10 *Clementia ut juſta ſit, ſuos habet limites*] *Quomodo diliges, niſi times non diligere?* Tertullianus

sequitur, ut in naturas omnes, tamquam opificia sua, jus supremum habeat; ita ut ab eárum nulla aliquid possit fieri, quod ipse plane impedire cupiat. Quibus positis, facile colligitur, ei, qui Deum summum ac summe bonum faventem habeat; malos spiritus non amplius nocere posse, quam Deus ille, boni alicujus causa, velit pati ut fiat. Neque vero à mālis spiritibus quidquam impetrari potest, quod non rejiciendum sit, quia [11] malus bonum cum simulat, tunc est pessimus, [12] & hostium munera insidiæ sunt.

§ IV. *Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in Paganismo.*

Fuerunt & Pagani, & sunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere se aiunt. Sed primum hic quoque cultus distinguendus, notis conspicuis, fuerat à summi Dei cultu: tum vero inanes sunt ad illos preces, nisi ab illis animis aliquid nobis tribui possit; de quo nihil cultoribus constat, nec quidquam est, cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero

lianus adversus Marcionem 1.

11 *Malus bonum cum simulat, tunc est pessimus*] Syri mimi versus.

12 *Hostium munera insidiæ sunt*] Sophocles:

Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κ᾽ οὐκ ὀνήσιμα.

Damnosa ab hoste dona, quin nec dona sunt.

vero pessimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuisse insignes. Ebriosus Bacchus, mulierosus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Jupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri & probitatis ipsi placentis ignominiam redundet, [1] dum vitiis satis per se adblandientibus addit ex religione commendationem.

§ V. *Contra cultum exhibitum astris & elementis.*

[1] Vetustior isto fuit cultus astrorum, &, quæ elementa dicimus, ignis, aquæ, aëris, terræ: nec ipse quidem magno vacans errore. Nam cultus religiosi pars maxima sunt preces, quæ adhiberi, nisi stulte, non possunt nisi apud naturas intelligentes. Tales autem non esse eas, quæ elementa dicimus, sensu quodammodo apparet. De astris siquis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet; cum ex astrorum operationibus, quæ

1 *Dum vitiis satis per se adblandientibus addit ex religione commendationem*] Exemplum vide in Eunucho Terentiana Actu III. Scena V. Cyprianus epistola II. *Deos suos quos venerantur, imitantur. Fiunt miseris & religiosa delicta.* August. epist. CLII. *Nihil homines tam insociabiles reddit vita perversitate, quam illorum Deorum imitatio, quales commendantur & describuntur literis eorum.* Chalcidius in Timæo: *Itaque factum ut pro gratia qua ab hominibus debetur divinæ providentia, origo & ortus sacrilegio panderetur.* Vide locum totum.

1 *Vetustior*] Sunt rationes, quæ suadeant Idololatriam cœpisse à cultu Angelorum & Animorum humanorum, quas vide

quæ naturarum sunt indices, nihil tale possit colligi; imo contrarium satis aperte colligitur ex motu non vario, qualis est eorum, quæ voluntatem habent liberam, [2] sed rato atque præscripto. Jam vero alibi ostendimus, astrorum cursus ad hominum usus esse temperatos: unde homo agnoscere debuit, se Deo & similiorem parte sui potiore, & cariorem esse, ac proinde nobilitati suæ injuriam se facere, si se iis rebus subjiciat, quas Deus ipsi donaverit: cum contra pro illis Deo gratias agere debeat, quod ipsæ pro se non possunt, aut posse non docentur.

§ VI. *Contra cultum animantibus mutis exhibitum.*

Illud vero indignissimum, quod & [1] ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii præsertim. Quamquam enim in quibusdam aliqua se ostendit quasi umbra intelligentiæ; ea tamen ipsa nihil est, si ad

vide in Indice Philosophiæ Orientalis, ad vocem *Idololatria.* Clericus.

2 *Sed rato atque præscripto*] Quo argumento motus quidam rex Peruanus negabat Solem esse posse Deum. Vide historiam Incarum.

1 *Ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii maxime*] De quibus Philo in Legatione: οἱ κύνας καὶ λύκους καὶ λέοντας καὶ κροκοδείλους, καὶ ἄλλα πλείονα θηρία καὶ ἔνυδρα καὶ χερσαῖα καὶ πτηνὰ θεοπλαστοῦντες. *Qui canes, leones, lupos, crocodilos, aliaque aquatica, terrestria, volucria animantium pro Diis habent.* Adde longam ea de re Dissertationem lib. 1. Diodori Siculi.

ad hominem spectetur, cum nec internos conceptus distinctis vocibus scripturaque explicent: neque opera diversorum generum faciant, neque ejusdem generis opera diverso modo; multo minus numerorum, dimensionum, cœlestiumque cursuum cognitionem assequantur. [2] Contra vero homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui, partim etiam sub leges suas subigit: ut elephantas, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime sunt noxia, utilitates sibi deducit, ut medicamenta ex serpentibus: hunc certe usum ex omnibus habet, quem ipsæ ignorant, quod corporum compagem situmque

2 *Contra vero homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui*] Euripides Æolo:

Βραχύ τοι σθένος ἀνέρος,
Ἀλλὰ ποικιλίαις πραπίδων
Δαμᾷ φῦλα πόντου,
Χθονίων τ' ἀερίων τε παιδεύματα.

Vis exigua est, quamcumque homini
Natura dedit: sed consiliis
Variis artes, quæ nata mari
Et quæ terra cœloque domant.

Antiphon:

Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσει κρατούμεθα.

Natura quorum superat, arte hæc vincimus.

Non male hinc explices quod est Gen. I. 26. & Psal. VIII. 8. Latiorem hac de re dissertationem qui desiderat, videat Oppianum initio quinti de piscatu, & Basilium in Hexaëmeron Homilia X. Origenes contra Celsum libro IV: Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὁρᾷς τίνα τρόπον ἡ σύνεσις μέγα βοήθημα ἡμῖν δέδοται, καὶ παντὸς ὅπλου κρεῖττον οὗ δοκεῖ ἔχειν τὰ θηρία. ἡμεῖς γοῦν οἱ πολλῷ τῷ σώματι τῶν ζώων ἀσθενέστεροι, τινῶν δὲ καὶ εἰς ὑπερβολὴν βραχύτεροι, κρατοῦμεν διὰ τὴν σύνεσιν τῶν θηρίων, καὶ τοὺς τηλικούτους ἐλέφαντας θηρεύομεν, τὰ μὲν πεφυκότα τιθασσεύεσθαι, ὑποτάσσοντες τῇ ἡμετέρᾳ ἡμερότητι. κατὰ δὲ τῶν μὴ πεφυκότων, ἢ μὴ δοκούντων ἡμῖν χρείαν παρέχειν ἐκ τῆς τιθασσείας, οὕτω μετὰ τῆς ἡμετέρας ἰσά-

tumque partium ſpeculatur, & tum ſpecies, tum genera inter ſe comparans, hic quoque ſuam dignitatem diſcit, quanto humani corporis perfectior cæteris, nobiliorque ſtructura eſt: quæ ſi quis conſideret, tantum abeſt, ut pro Diis animantia colat cætera, potius ſeſe illorum quaſi Deum quemdam, ſub ſummo Deo, conſtitutum arbitrabitur.

§ VII. *Contra cultum exhibitum iis rebus quæ ſubſtantiæ non ſunt.*

Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non ſubſiſtunt, ſed aliarum rerum ſunt accidentia. Nam ut

ſæ-

ἱστάμεθα ἀσφαλείας, ὥστε ὅτε μὲν βουλόμεθα ἔχομεν τὰ τοιαῦτα θηρία κατακεκλεισμένα. ὅτε δὲ χρήζομεν τροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, οὕτως αὐτὰ ἀναιροῦμεν ὡς καὶ τὰ μὴ ἄγρια τῶν ζώων. δοῦλα οὖν πάντα τοῦ λογικοῦ ζώου καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ συνέσεως κατεσκεύασεν ὁ δημιουργός. *Vel hinc videas quam validum nobis auxilium datum ſit intellectus, quantoque præſtet omnibus armis, quibus inſtructas feras videmus. Nos enim corpora habentes multo imbecilliora, & immenſum minora aliorum animantium corporibus, horum tamen potimur, vi mentis, & elephantes illos tantos venamur, quaque ſunt ita nata ut manſueſcere poſſint, ea noſtra natura manſueta ſubdimus: quæ vero aut talia non ſunt, aut nullam ex manſuetudine utilitatem nobis promittunt, ea cum noſtra ſecuritate ita tractamus, ut cum lubet ea teneamus concluſa: ubi eorum carne ad victum indigemus, ea non minus facile quam manſueta animalium interficimus. Apparet igitur à ſummo opifice facta cuncta ſerva animanti ratione utenti & agnato ei intellectui.* Claudius Neopolitanus, apud Porphyrium, De non eſu animantium primo: ſic de homine loquitur: Ὃς τῶν ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ Θεὸς ἀνθρώπων. *Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quam hominibus Deus.*

ſæva illa [1] Febrim, Impudentiam, & ſimilia omittam: Sanitas nihil eſt aliud, quam partium corporis recta temperies: Fortuna bona ſimilitudo eventus, cum hominis deſiderio: Affectus vero, quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia ex conſideratione rei vel bonæ, vel malæ, facilis, vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per ſanguinem maxime connectitur, qui ſui juris non ſunt; ſed Voluntatis tamquam Dominæ imperio ſubſunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero, quarum diverſa ſunt nomina, circa utilis electionem Prudentia, in periculis ſubeundis Fortitudo, in abſtinentia alieni Juſtitia, in voluptatum moderatione Temperantia, & porro alia, pronitates quædam ſunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ, quæ ipſæ ut augeri, ita & neglectu minui, imo

1 *Febrim, Impudentiam*] Cicero de Legibus II.

2 *Honor vero, cui & ipſi templa dicata legimus*] Cicero dicto loco, Livius libro XXVII.

3 *Hæc ergo cùm non ſubſiſtant, &c.*] Poſſet fortè aliquis cultum hunc Ethnicorum ſic interpretari, ut diceret ab iis non tam res, quæ vocibus vulgò ſignificantur; quàm vim divinam unde manant, aut Ideas quaſdam, quæ ſunt in Dei intellectu, cultas fuiſſe. Sic *Febrim* coluiſſe dici poſſent, non eam quæ morbus eſt & in corpore humano ſedem habet, ſed vim immittendæ & ſedandæ Febris, quæ Deo ineſt; *Impudentiam*, non vitium hominum animis inhærentem, ſed Dei mentem, quæ patitur Impudentiæ hominum aliquando quidpiam non malè cedere, eamque coërcere, & pœnis adficere poteſt. Similia

imo & interire in homine possunt. [2] Honor vero, cui & ipsi templa dicata legimus, aliorum est de aliquo tamquam virtute prædito judicium; quod sæpe & malis contingit, & bonis non contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. [3] Hæc ergo cum non subsistant, ac proinde rebus subsistentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut venerationis intellectum habeant ullum; pro Diis colere à recta ratione alienissimum est, cum ob hæc ipsa is colendus sit, à quo hæc dari conservarique possunt.

§ VIII. *Solutio objectionis Paganorum sumptæ à miraculis apud ipsos.*

Solent à Paganis ad religionis suæ commendationem miracula adferri: sed adversus quæ multa excipi possint. Nam qui sapientissimi inter ipsos Paganos fuere, multa

Similia de ceteris dici queant, ut de Amore, Metu, Ira, Spe quæ *Adfectus* sunt; quos Deus incitare, aut cohibere potest: vel de *Virtutibus*, quæ sunt in Divino Nomine perfectæ, & quarum tenues tantùm adumbrationes in hominibus videmus, ex Ideis earum Virtutum, quæ consummatissimæ Deo sunt, prognatas; déque *Honore*, qui non tam est existimatio hominum, quàm Dei ipsius suffragatio, quâ Virtutem in honore esse, apud homines, vult. Sed Ethnici ipsi numquam sunt rem ita interpretati, & absurdum est sub nominibus obscuris & quæ plebem fallere possunt, Dei adtributa & Ideas, quasi personas quasdam, colere. Simplicius & rectius multò fuit ipsum Numen, sine ambagibus, venerari. *Clericus.*

multa horum, [1] ut nulla idonea testium fide suffulta, [2] planeque conficta, rejiciunt. Quædam quæ facta dicuntur, contigerunt in recessu, nocte, coram uno aut altero; quorum oculis falsa rerum specie, per astus sacerdotum, imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum sui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, si quis apud populos ejus rei ignaros magnete ferrum duceret: [3] quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse, à multis proditum est. Non negem, conspecta & quædam his majora, quæ ex causis naturalibus sola humana vi non potuerint elici; sed talia tamen

quæ

1 *Ut nulla idonea testium fide suffulta, planeque conficta rejiciunt*] Livius initio: *Quæ ante conditam condendamve urbem poëticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec affirmare nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, ut miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat.*

2 *Planéque conficta*, &c.] Multò satius esset in hac responsione adquiescere, quàm concedere miracula; aut ea, quæ à miraculis secernere vulgò homines non poterant, facta esse. Talia sunt oracula, prodigia & curationes morborum; quæ, si facta essent, à veris miraculis vix distingui, quivissent, certè à vulgo hominum. Vide hac de re dicta à nobis in Prolegomenis *Hist. Ecclesiastica* Sect. II. c. 1. *Clericus.*

3 *Quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse à multis proditum est*] Tatianus: Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ νόσοι καὶ στάσεις τῆς ἐν ἡμῖν ὕλης. δαίμονες δὲ αὐτοὶ τούτων τὰς αἰτίας, ἐπειδὰν συμβαίνωσιν, ἑαυτοῖς προσγράφουσιν. *Sunt enim morbi & dissidia quædam in materia hac nostra: Ea cum eveniunt, dæmones eorum causas sibi adscribunt.*

4 *Quod certis carminibus invitos cogi se dicerent*] Oraculum Hecates apud Porphyrium:

Ἠλει-

quæ vim vere Divinam, id est, omnipotentem, non desiderarent, cum ad eas sufficerent Spiritus inter Deum hominemque interpositi, qui pro sua celeritate, efficacia, atque solertia, facile possent dissita transferre, & quamvis diversa componere ad effectus tales, qui homines in stuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum est, bonos non fuisse, ac proinde nec bonam religionem; jam ex iis, quæ supra diximus, apparet; tum inde etiam, [4] quod certis carminibus invitos se cogi dicerent, cum tamen inter sapientissimos etiam Paganorum constet, in verbis nullam talem vim esse posse sitam, sed suadendi tantum, idque pro modo significationis. Est & illorum

Ἤλυθον εἰσαΐουσα τεῆς πολυφραδμονος εὐχῆς,
Ἣν θνητῶν φύσις εὗρε, θεῶν ὑποθημοσύνῃσι.

Advenio precibus sapientibus indigetata,
Quas genus humanum monitu reperere Deorum.

Item:

Τίπτε μ' ἀεὶ θείοντος ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
Θειοδάμοις Ἑκάτην με θεὴν ἐπέδησας ἀνάγκῃ;

Cujus egens Hecaten me summo ex æthere tractam
Carmine vinxisti, superos cui cogere fas est?

Et Apollinis apud eumdem:

Κλῦθί μευ οὐκ ἐθέλοντος, ἐπεὶ μ' ἐπέδησας ἀνάγκῃ.

Invitum me audi, quando me lege ligasti.

Hi sunt secretarum artium ritus, quibus assantur nescio quas potestates, ut Arnobius loquitur, κατηναγκασμένας δούλας ταῖς ἐπῳδαῖς πεποιηκότες, quasi eas sibi famulas carminibus fecissent, ut Clemens explicat. Minarum formula est, apud Jamblichum in Mysteriis Ægyptiorum libro IV. cap. 5, 6, 7. Habet eadem Lucanus libro IX. in verbis Minoris Pompeii, & ex Porphyrio Eusebius lib. V. cap. 10. Præpar. Alias formulas comminationum habes, apud Lucanum, ubi de Erichthone agit; & Papinium, ubi de Tiresia.

5 In

lorum nequitiæ indicium, quod [5] in amorem sæpe hujus aut illius, hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant, aut vana pollicitatione, aut effectu injuriosi; [6] cum hoc etiam humanæ leges, tamquam veneficium, interdicant. Neque est, quod miretur quisquam, passum esse summum Deum, ut mira quædam à pravis Spiritibus ederentur; [7] cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentiæ eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum adferebant. Nam & si qui visi sunt in vitam revocati, non permanserunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod si quid aliquando à divina pollentia procedens in Paganorum conspectu apparuit, non tamen prædictum est id eventurum, ad probandam ipsorum reli-

5 *In amorem sæpe hujus aut illius, hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant*] Vide Pharmaceutriam Theocriti & Virgilii. Vide Porphyrii confessionem apud Eusebium lib v. Præparat. cap. 17. & apud Augustinum libro x. de Civitate Dei, cap. xi. Vide eumdem Porphyrium libro ii. De non esu animantium, & Origenem contra Celsum libro vii.

6 *Cum hoc etiam humanæ leges tamquam veneficium interdicant*] L. ejusdem. §. adjectio. D. ad legem Corneliam de Sicariis & Veneficis. L. si quis. §. qui abortionis. D. de Pœnis. Paulus sententiarum lib. v. Tit. xxiii.

7 *Cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant*] Deut xiii. 3. ii Thess. ii. 9, 10. Ephes. ii. 2, 3.

8 *Ut hic hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipisceretur*] Tacitus Historiarum iv. *Multa miracula evenere, quis cœlestis favor & quadam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur.* Dixerat ante Historia-

religionem; unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causa, si verum est per Vespasianum cæco visum esse redditum, factum id est [8] ut is hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipisceretur: lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judæos minister: similesque aliorum prodigiorum causæ exsistere potuerunt, [9] quæ cum religione nihil haberent commune.

§ IX. *Et ab oraculis.*

Eadem ferme omnia aptari possunt & ad id solvendum, quod de oraculis opponunt, præcipue quod diximus, meritos eos homines, ut sibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetustissima traditio suggerit. Tum vero [1] verba oraculorum ferme

toriarum I. *Occulta lege fati & ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium post fortunam credidimus.* Suetonius eadem miracula narraturus sic præfatur cap. 7. *Auctoritas & quasi majestas quædam, ut, scilicet, inopinato & quasi novo principi deerat: hæc quoque accessit.* Eumdem Suetonium vide paulo ante cap. 5. Josephus de eodem Vespasiano libro belli Judaïci III. cap. 27. *Τοῦ θεοῦ ἐπεγείροντος αὐτὸν εἰς ἡγεμονίαν ἤδη, καὶ τὰ σκῆπτρα δι' ἑτέρων σημείων προδεικνύντος. Deo jam illum excitante ad principatum, aliisque etiam signis ei sceptra præsignificante.*

9 *Quæ cum Religione*, &c.] Sed vide examen miraculorum, quæ in gratiam Vespasiani & Hadriani facta finguntur, *Histor. Ecclesiastica* nostræ Secul. II. ann. 138. *Clericus.*

1 *Verba oraculorum ferme ambigua*] Vide OEnomaï hac de re loca, apud Eusebium lib. IV. cap. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26. Hinc Phœbus dictus Græcis Λοξίας. Flexiloqua & obscura oracula Apollinis dicit Cicero de

ferme ambigua, & quæ facile interpretationem ex qualicumque eventu acciperent. Quod si quid definitius prædictum ab illis, non tamen necesse est ab omniscia mente profectum; cum aut talia sint, quæ ex causis naturalibus jam exsistentibus præsentiri poterant, [2] sicut Medici quidam venturos morbos prædixerunt; aut probabiliter ex eo, quod plerumque evenit, conjectari, [3] quod & à rerum civilium peritis factum sæpe legimus. Quod si quando etiam, apud Paganos, aliquorum vatum ope-ra

de Divinatione II. *Utrum eorum accidisset*, inquit, *verum oraculum fuisset.* [Multa oracula post eventum fortè ficta sunt, nec paucæ sunt rationes suspicandi multas fraudes adhibitas à vatibus. Qua de re elegantissimum libellum Gallicè scripsit *D. de Fontenelle*, quem vide, ut quæ ad eum defendendum dicta sunt *Bibliotheca Selecta* Vol. XIII. & quæ Latinè, ante omnes, ea de re scripsit, *Anton. van Dale* in Libro de Oraculis.]

2 *Sicut Medici quidam futuros morbos prædixerunt*] Chalcidius ad Timæum: *Aut enim alitum volatu, aut extis, aut oraculis homines præmonentur, prædicente aliquo propitio dæmone, qui sit eorum omnium quæ deinceps sequuntur scius, perinde ut si Medicus juxta disciplinam medendi prædicat vel exitium, vel sanitatem.* Et terræ motus Anaximander & Pherecydes. Plin. lib. II. cap. 79.

3 *Quod & à rerum civilium peritis factum sæpe legimus*] Scriptor vitæ Attici: *Ei rei sunt indicio præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem* (Cicero) *qui in vulgus jam sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat: & facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit, sed etiam quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates.* Cicero vere de seipso libri sexti epistola sexta: *Quo in bello nihil adversi accidit, non*

ra usus est Deus ad ea prædicenda, quæ causas certas nullas, extra Dei voluntatem, habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam religionem Paganicam, sed magis ad eam evertendam: qualia sunt, [4] quæ apud Maronem exstant Ecloga quarta, ex Sibyllinis carminibus deprompta; [5] quibus ille, id nesciens, Christi adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iisdem Sibyllinis erat, [6] pro rege agnoscendum, qui vere rex noster esset, & [7] ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. [8] Apol-

non prædicente me. Quare, quum ut augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii & divinationis meæ, debebit habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solistimis aut somniis tibi auguror: sed habeo alia signa quæ observem. Sic Solon prædixit à Munychia maxima mala Athenis fore: Thales in vico, tunc despecto, forum aliquando Milesiorum futurum. Plutarchus Solone.

4 *Quæ apud Maronem exstant Ecloga quarta*] Vide Augustinum de Civitate Dei lib. x. cap. 27.

5 *Quibus ille nesciens*, &c.] *Sibyllarum* vaticinia omnia aut dubia, aut conficta esse jam satis constat. Ideóque nollem *Virgilium*, Sibyllæ interpretem, quasi vaticinia, per imprudentiam, fundentem haberi; ut *Caipham*, qui nescius est vaticinatus. *Sibylla* nescio quæ, aut potiùs qui sub ejus larva latebat, ætatem auream prædixerat redituram; ex eorum sententia, qui omnia renovatum iri putabant, & similia iterum eventura; qua de re, vide quæ dixit *Grotius* Lib. II, 10. & notas ad eum locum. Itaque nec Sibylla, hac in re, vates fuit, nec *Virgilius* vaticinia de Christo exscripsit. Vide *Servium* ad locum, & *Is. Vossii* illius Eclogæ Interpretationem. *Clericus.*

3 *Pro rege agnoscendum qui vere rex noster esset*] Cicero meminit II De divinatione.

7 *Ab Oriente venturum qui rerum omnium potiretur*] Suetonius de Vespasiano cap. 4. Tacitus Historiarum IV.

[8] Apollinis oraculum [9] apud Porphyrium legitur, quo ait, cæteros Deos aërios esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse desinunt: si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam, quod, si Spiritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi, ante omnia generalem proposuissent vivendi normam, & certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra [10] laudati sæpe eorum carminibus reges quamvis improbi, [11] pugilibus decreti honores

8 *Apollinis Oraculum apud Porphyrium legitur*] Vide Augustinum de Civitate Dei libro XX. cap. 23. & Eusebium Præparationis IV. cap. 4. Idem Porphyrius in libro de Oraculis. τὴν δὲ εὕρεσιν ὁ θεὸς Αἰγυπτίοις ἐμαρτύρησε, Φοίνιξί τε καὶ Χαλδαίοις, Λυδοῖς τε καὶ Ἑβραίοις. *Vera via repertores Deus* (Apollo, scilicet) *esse testatur Ægyptios, Phœnicas, Chaldæos, Lydos & Hebræos.* Paræneticus ad Græcos inter Justini opera hoc citat oraculum:

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι,
Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.
Soli Chaldæi sapiunt, & Hebræa virûm gens,
Qui puro haud genitum venerantur pectore numen.

Et illud:

Ὁ πρῶτον πλάσας μερόπων,
Ἀδάμ τε καλέσας.
Qui primum finxit mortalem,
Adamque vocavit.

De ipso Jesu Hecates oracula sunt duo, quæ ex Porphyrio transscripsit Eusebius in Euangelica Demonstratione:

Ὅττι μὲν ἀθανάτη ψυχὴ μετὰ σῶμα προβαίνει,
Γιγνώσκει σοφίῃ τετιμημένος· ἀλλά γε ψυχὴ
Ἀνέρος εὐσεβίῃ προφερεστάτη ἐστὶν ἐκείνου.
Morte carere animas exutas corpore novit
Quemcumque exornat sapientia: sed pietate
Est anima illius qua longe excelluit omnes.
Σῶμα μὲν ἀδρανέσιν βασάνοις αἰεὶ προβέβληται.

Ψυχὴ

nores divini, [12] pellecti homines in amores etiam non legitimos, [13] ad mala lucra captanda, [14] ad cædes faciendas; quæ multis exemplis demonstrari possent.

§ X. *Rejicitur Paganica religio ex eo, quod sponte defecerit, simul ac humana auxilia defuerunt.*

Tum vero ingens nobis præter ea, quæ supra sunt allata, argumentum suppeditat contra se Pagana religio; eo quod, ubicumque humana vi destituta est, plane concidit, tamquam sublato, quo uno stabat. Nam si oculos circumferas per quotquot sunt Imperia

Ψυχὴ δ' εὐσεβίων εἰς οὐράνιον πόλον ἵζει.

Illius invalidos corpus tulit usque dolores:

Ast anima adscendit cælestia templa piorum.

Eorumdem meminit ex eodem Porphyrio Augustinus lib. xxix. cap. 23. de Civitate Dei, ubi & aliud adfert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum esse patrem, quem valde sancti honorant Hebræi

9 *Apud Porphyrium*] Possunt hæc recte dici in *Porphyrium*, eósque qui paria de iis Oraculis sentiebant, & quasi argumentum *ad hominem*, ut loquuntur Dialectici, proferri. Sed cùm ficta non esse hæc oracula non constet, imò verò graves sint rationes credendi commenticia esse, apud Christianos, vim nullam habere possunt. *Clericus.*

10 *Laudati sæpe eorum carminibus reges, quamvis improbi*] Vide ea quæ adfert OEnomaüs apud Eusebium Præparationis Euangelicæ lib. v. 23. & cap. 35.

11 *Pugilibus decreti honores divini*] Ibidem cap. 32. de Cleomede. Habet hoc & Origenes contra Celsum III.

12 *Pellecti homines in amores etiam non legitimos*] Ostendimus jam supra.

13 *Ad mala lucra captanda*] Vide Eusebium Præparationis v. cap. 22.

14 *Ad cædes faciendas*] OEnomaüs oracula hujus generis recitat, quæ reperies dicto jam Eusebii libro c. 19. & 27.

 1 *Ex-*

peria, Christianorum aut Mahumetistarum; videbis Paganismi nullam, nisi in libris, memoriam. Imo docent historiæ, etiam illis temporibus, cum Imperatores aut vim & supplicia, ut priores; aut eruditionem & solertiam, ut Julianus, adhiberent, ad sustentandam religionem Paganicam, in dies ei aliquid decessisse; non opposita vi ulla, non generis fulgore (fabri enim filius à vulgo Jesus habebatur,) non litterarum flore, cujus expers fuit oratio Christi legem docentium, non donis (pauperes quippe illi erant,) non ulla assentatione, cum contra omnia commoda spernenda, nihil non adversi ejus legis causa subeundum dicerent. Vide quanta fuerit Paganismi imbecillitas, cum talibus auxiliis destructus sit. Neque tantum credulitas Paganorum evanuit, ad illam doctrinam; sed & ipsi Spiritus, ad Christi nomen, [1] excesserunt è corporibus, compresserunt vocem, & interrogati de silentii causa, [2] dicere sunt coacti,

1 *Excesserunt è corporibus, compresserunt vocem*] Actor. v. 16. VIII. 7. XVI. 18.

2 *Dicere sunt coacti nihil se posse, ubi Christus invocaretur*] Tertullianus Apologetico Vide & Lucianum Pseudomanti. Apollo in Daphne: Νεκρῶν τὸ χωρίον ἡ Δάφνη μεστόν. καὶ τοῦτο κωλύει τὸν χρησμόν. *Locus hic Daphne, plenus mortuis: id oracula impedit.* Mortui illi erant Babylas & alii Christiani martyres. Vide Chrysostomum contra Gentiles.

1 *Ut nihil in ea certi reperiatur præter hoc ipsum, certi esse nihil*] Vide egregiam hac de re Bardesanis Syri Dissertationem, quam reperies in Philocalia de Origene collecta, & apud Eusebium Præparationis lib. VI. cap. 10.

2 *Qui*

coacti, nihil se posse, ubi Christus invocaretur.

§ XI. *Responsio ad id, quod religionis ortus & interitus astrorum efficaciæ adscribitur.*

Fuere Philosophi, qui ut ortum ita interitum religionis cujusque astris adscriberent. Sed ipsa, quam isti scire se profitentur, sideralis scientia tam diversis sub normis traditur; [1] ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipsum, certi esse nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex natura necessitate causarum sequuntur; sed de his, [2] qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit. Quod si ex impressione tali necessario sequeretur actio voluntatis, jam vis in anima deliberandi atque eligendi, [3] quam sentimus ipsi, frustra esset data, [4] omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata; cum

2 *Qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit*] Vide Alexandri Aphrodisæi hac de re librum.

3 *Quam sentimus ipsi*] Eusebium, vide Præparat. Euangel. libro VI. cap. 6.

4 *Omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata*] Justinus Apologetico II. Εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ὁπωσδήποτε πραττομένων. *Nisi enim electione libera facultatem habet humanum genus ut turpia fugiat, honesta sumat, in neutram partem ipsi adscribenda actionis causa.* Vide & quæ ibidem

cum neque culpa, neque meritum esse possit in eo, quod plane sit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis malæ quædam sint, si certa necessitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœlestibusque corporibus vim talem Deus attribuerit; jam sequetur Deum, qui perfectissime bonus est, [5] malitiæ moralis veram esse causam; & cum, lege posita, profiteatur se detestari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inseruerit ipsis rebus, velle eum duo quæ inter se sunt contraria, ut idem fiat & non fiat: & peccari in eo, quod quis agat divino impulsu. [6] Probabilius ab aliis dicitur, astrorum influxibus aërem primum, deinde & corpora nostra contingi, & qualitates quasdam imbibere, quæ plerumque in animo excitent respondentes sibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, & iis obsequi sæpe. Verum hoc ita concessum nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus, quæstionem.

dem sequuntur. Tatianus: Ἐλευθερία τῆς προαιρέσεως, ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολάζηται, δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρός. ὁ δὲ δίκαιος ἐπαινῆται κατὰ τὸ αὐτεξούσιον, τοῦ θεοῦ μὴ παραβὰς τὸ βούλημα. *In hoc data voluntati libertas, ut qui malus est puniatur juste, quippe sua culpa factus improbus: qui vero justus est, laudetur, ut qui eadem libertate caverit divina violare præcepta.* Adde Chalcidii hac de re disputationem in Timæo.

4 *Malitia moralis veram esse causam*] Contra quam dixit Plato de Republica II. Αἰτία ἑλομένου· θεὸς δ' ἀναίτιος. *Causa penes optantem: Deus extra culpam.* Ut vertit in Timæo Chal-

tionem. Nam Christi religio cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è vi siderum, quæ, ut diximus, in animum non agunt, nisi per eos affectus. Prudentissimi Astrologorum [7] eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Christianam religionem susceperunt, quod vita ipsorum probat. Quod si eruditioni quoque ex litteris aliquam vim damus, adversus corporis contagium; fuerunt semper inter Christianos etiam, qui hac laude florerent. Tum vero siderum effectus, ut doctissimi fatentur, certas mundi plagas respiciunt, & temporarii sunt. Hæc autem religio jam per mille sexcentos annos durat, nec in una, sed in dissitissimis mundi partibus, & quæ longe sub alio sunt siderum positu.

§ XII.

Chalcidius, quod cum Mose congruere ait Justinus dicto loco.

6 *Probabilius*] Sed omnium verissimè qui influxus illos pernegant, nec quidquam in Astris agnoscunt; præter calorem, ac lucem, quibus addere licet totius molis pondus. Atqui hæc ad animum propriè nihil faciunt. *Clericus.*

7 *Eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos*] Zoroaster: Μὴ σύγε αὔξανε τὴν εἱμαρμένην. *Fatum augere noli.* Ptolemæus: Δύναται ὁ ἐπιστήμων πολλὰς ἀποστρέψαι ἐνεργείας τῶν ἀστέρων. *Potest vir sapiens multas astrorum efficientias avertere.*

1 *Re-*

§ XII. *Ostenditur præcipua Christianæ religionis probari à sapientibus Paganorum: si quid in ea est difficile creditu, paria apud Paganos reperiri.*

Eo vero minus Pagani habent, quo Christianam religionem oppugnent, quod ejus par-

1 *Religionem non in ritibus, sed in animo esse positam*] Menander:

Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὤν,
Μὴ λαμπρὸς ὢν ταῖς χλαμύσιν ὡς τῇ καρδίᾳ.
Deo sacrifica semper ingenio probo,
Neu tu albam vestem magis quam mores induas.

Cicero de Natura Deorum II. *Cultus autem Deorum est optimus, idemque castissimus atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur.* Idem de Legibus II: *Caste jubet lex adire ad Deos: animo videlicet, in quo sunt omnia.* Persius Satyra II.

Quin damus, id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messallæ lippa propago.
Compositum jus, fasque animi, sanctosque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto;
Hoc cedo, ut admoveam templis, & farre litabo.

Qui versus respicere videntur Pythiæ oraculum, quod est apud Porphyrium De non esu animantium secundo, ubi aliquid à viro pio oblatum Hecatombis alterius præfertur. Eodem libro hæc habet paris argumenti Porphyrius: *Νῦν δὲ ἐσθῆτα μὲν λαμπρὰν περὶ σῶμα μὴ καθαρὸν ἀμφιασαμένοις, οὐκ ἀρκεῖν νομίζουσι πρὸς τὸ τῶν θυσιῶν ἁγνόν. ὅταν δὲ τὸ σῶμα μετὰ τῆς ἐσθῆτός τινες λαμπρυνάμενοι, μὴ καθαρὰν κακῶν τὴν ψυχὴν ἔχοντες, ἴωσιν πρὸς τὰς θυσίας, οὐδὲν διαφέρειν νομίζουσιν, ὥσπερ οὐ τῷ θειοτάτῳ τῶν ἐν ἡμῖν χαίροντα μάλιστα τὸν Θεὸν διακειμένῳ καθαρῶς, ἅτε συγγενεῖ πεφυκότι. ἐν γοῦν Ἐπιδαύρῳ προγέγραπτο,*

Ἁγνὸν χρὴ νηοῖο θυώδεος ἔνδον ἰόντα
Ἔμμεναι. ——
ἁγνεία δ' ἐστὶ φρονεῖν ὅσια.

Nunc vero eum qui candida quidem amictus sit veste, sed corpore impuro, idoneum negant qui pure sacrificet. Ubi vero & corpore & vestitu nitentes quidam, animum interim à malis purum non habent, & sic ad sacra accedunt, id nihil referre existimant; quasi non Deus maxime delectetur, eo quod in nobis divinissimum est bene se habente, ut cui cum ipso sit cognatio. At vero in Epidauri Templo præscriptum erat,

partes ſingulæ tantæ ſunt honeſtatis, ut ſuapte luce animos quaſi convincant; ita ut inter Paganos quoque non defuerint, qui dixerint ſingula, quæ noſtra religio habet univerſa: utpote [1] religionem non in ritibus, ſed in animo eſſe poſitam; adul-

Caſtus odorati venias ad limina templi,
Fas jubet. ——

Caſtimonia autem in eo ſita eſt, ut ſancta cogites. Et aliquanto poſt: Θεῷ μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὥς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε θυμιῶντες, μήτε ἐπονομάζοντες. οὐδὲν γάρ ἐστιν ἔνυλον ὃ μὴ τῷ ἀύλῳ εὐθύς ἐστιν ἀκάθαρτον. διὸ οὐδὲ λόγος τούτῳ ὁ κατὰ φωνὴν οἰκεῖος, οὐδ' ὁ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ᾖ μεμολυσμένος. *Deo ei qui ſuper omnia eſt, ut vir quidam ſapiens dixit, nihil eorum quæ materiam habent aut adoleri, aut indigetari debet. Nihil enim eſt materia particeps, quod non impurum ſit materia carenti. quare nec ſermo illi convenit qui voce exprimitur: ac ne ille quidem internus, ſi ex animi perturbationibus vitium contraxerit.* Iterum ibidem: Οὐ γὰρ δὴ ἐν μὲν ἱεροῖς ὑπ' ἀνθρώπων θεοῖς ἀφωρισμένοις, καὶ τὰ ἐν ποσὶ καθαρὰ δεῖ εἶναι καὶ ἀκηλίδωτα πέδιλα, ἐν δὲ τῷ ναῷ τοῦ πατρὸς, τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὸν ἔσχατον καὶ ἐκτὸς ἡμῶν χιτῶνα τὸν δερματινὸν οὐχ ἁγνὸν προσήκει διατηρεῖν, καὶ μ ε ἁγνοῦ διατρίβειν ἐν τῷ ναῷ τοῦ πατρός. *Neque enim convenit, ut in iis templis, quæ homines Diis dicarunt, etiam pedum vincula pura requirantur, & ſine macula calcei, in templo vero ſummo Patris, Mundo hoc ſcilicet, non oporteat puram ſervare illam externam noſtri corporis ultimam è pellibus veſtem, eamque quam caſtiſſime verſari in illo Patris templo.* Ne hoc quidem ex eodem libro omittam: Πεισθεὶς δὲ ὅτι τούτων χρείαν οὐκ ἔχουσιν οἱ θεοὶ, εἰς δὲ τὸ ἦθος ἀποβλέπουσι τῶν προσιόντων, μεγίστην θυσίαν λαμβάνοντες τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων διάληψιν, πῶς οὐ σώφρων καὶ ὅσιος καὶ δίκαιος ἔσται; *Qui vero perſuaſus eſt victimis illis non egere Deos, ſed ad animum ſpectare offerentis, optimumque eis cenſeri ſacrificium, rectam tum de iis, tum de rebus ſententiam, quomodo non is temperans, pius juſtuſque evadat?* Ubi tria iſta nota quæ apud Paulum Tit. 11. 2. σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς, *temperanter, juſte, & pie.* Charondas in legum anteloquio: Ἔχειν τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας, ὡς τῶν θεῶν οὐ χαιρόντων τῶν πονηρῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις, ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσι.

 Omnis

[2] adulterum esse etiam, qui adulterium committere voluit; [3] non reponendam injuriam; [4] uni marito unam uxorem jungendam, [5] fœdus matrimonii debere esse perpetuum; [6] hominis officium esse homini cuivis

Omnis malitia pura mens esto: neque enim gaudent Dii pravorum hominum sacrificiis & impendiis, sed iustis & honestis bonorum actionibus. Seneca Lactantio prolatus, lib. VI Institutionum, cap. 24. *Vultisne Deum cogitare magnum & placidum & majestate leni verendum, amicum & semper in proximo? Non immolationibus & sanguine multo colendum, sed mente pura, honestoque proposito. Non templa illi, congestis in altitudinem saxis, exstruenda sunt. in suo cuique consecrandus est pectore.* Sensum eumdem habes apud Dionem Prusæensem orat.
3. Thucydides lib. I. Ἑορτὴ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ τὰ δέοντα πρᾶττειν. *Festus dies nihil est aliud quam officium facere.* Diogenes: Ἀνὴρ ἀγαθὸς οὐ πᾶσαν ἡμέραν ἑορτὴν ἡγεῖται; *Vir bonus nonne omnem diem festum habet?*

2 *Adulterium esse etiam eum qui adulterium committere voluit*] Ovidius:

Quæ quia non licuit, non facit, illa facit.
Ut jam servaris bene corpus, adultera mens est,
Omnibus exclusis intus adulter erit.

Seneca pater: *Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.* Alibi: *Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, & non sibi.*

3 *Non reponendam injuriam*] Plato Critone. Maximus Tyrius, Dissertatione secunda. Menander:

Οὗτος κράτιστός ἐστ' ἀνὴρ, ὦ Γοργία,
Ὅς τις ἀδικεῖσθαι πλεῖστ' ἐπίσταται βροτῶν.
O Gorgia, ille vir virorum est optimus,
Qui melius aliis callet ferre injurias.

Ariston Spartianus: *Dicenti cuipiam, regium esse amicis bene, inimicis male facere: imo, inquit, amicis bene facere: inimicos, amicos reddere.* Et apud Plutarchum Dion ille, Siciliæ liberator, philosophici studii veram demonstrationem in eo ait positam, non ut quis in amicos benignus sit; sed si quis, injuria affectus, sit exorabilis & clemens in eos qui peccarunt.

4 *Uni marito unam uxorem jungendam*] Vide quæ supra ex Sallustio & aliis ad hanc rem attulimus. Euripides Andromache:

——— οὐδὲν γὰρ καλὸν
Δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἕν' ἡνίας ἔχειν·

'Αλλ'

cuivis benefacere, [4] præsertim egenti; [7] juramento quantum fieri potest abstinendum; [9] contentos nos, in victu & vestitu, esse debere ad naturam necessariis. Quod si quid est in Christiana religione creditu difficile, apud

'Αλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν κύπριν
Στέργουσιν, ὅς τις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλῃ.
——— *non etenim decet*
Unum imperare feminis binis virum:
Contentus uno conjugis vivat toro,
Quicumque cupiet rite curatam domum.

In ejusdem tragœdiæ choro plura sunt in hunc sensum.

5 *Fœdus matrimonii debere esse perpetuum*] Quale fuit apud Romanos, ad annum urbis vicesimum & quingentesimum, Valerio Maximo teste lib. II. cap. I. Anaxandrides in hunc sensum:

Ὁ γὰρ διαυλός ἐστιν αἰσχύνην ἔχων.
Reciprocum iter hoc numquam vacat infamia.

6 *Hominis officium esse homini cuivis benefacere*] Terentius Heautontimorumeno:

Homo sum: humani nihil à me alienum arbitror.

Inter nos cognationem quamdam natura constituit, ait Florentinus Jurisconsultus, L. Ut vim. D. de Justitia. Eodem spectat proverbium, *Homo homini Deus*. Cicero De officiis primo, hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes, societatem esse ait.

7 *Præsertim egenti*] Horatius lib. II. Sat. II.

Cur eget indignus quisquam te divite?

In Mimo:

Bona comparat præsidia misericordia.

5 *Juramento quantum fieri potest abstinendum*] Pythagoras: *μὴ ὀμνύναι θεούς. ἀσκεῖν γὰρ αὑτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν. non jurandum per deos: quemque enim id curare debere ut nec jurato sibi credatur.* Quod ipsum late ad aureum carmen explicat Hierocles. M. Antoninus lib. III, in viri boni descriptione, *μήτε ὅρκου δεόμενος· Cui juramento uti non sit opus.* Sophocle Oedipode Coloneo:

Οὔ τοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι.
Nolo te adigere jurejurando, ut malum.

Clinias Pythagoricus trium talentorum litem perdere maluit, quam jurejurando rem veram affirmare. Narrat Basilius, de legendis Græcorum libris.

9 *Contentos nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis*] Euripides:

'Επεὶ τί δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πώματός θ' ὑδρηχόου,

'Απερ

apud sapientissimos Paganorum paria inveniuntur: quod de animorum immortalitate, & reditu corporum in vitam, supra ostendimus. Sic Plato à Chaldæis edoctus [10] Divinam naturam distinguit in patrem; mentem paternam, quam & Dei germen vocat, Mundi opificem; & Animam qua cuncta contineantur. Cum humana natura divinam jungi posse, [11] Julianus tantus Christianorum hostis credidit, & exemplum

Ἅπερ πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν;
Homini quid est necesse, præterquam duo,
Cereale germen atque limpharum latex,
Quæ sunt parata semper & vita satis?

Lucanus:
Satis est populis fluviusque Ceresque.

Aristides: Ἐσθῆτος γὰρ οἶμαι καὶ σκέπης καὶ τροφῆς δεόμεθα. *Opus, nimirum, habemus veste, tecto & alimentis.*

10 *Divinam naturam distinguit*] Plato epistola ad Dionysium. Vide & Proclum in Tymæum. Primum principium Plato vocat Patrem: Secundum principium, omnium Causam & præsidem, in epistola ad Hermiam, Erastum & Coriscum. Idipsum Mentem vocat Plotinus libro περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων. Numenius δημιουργὸν opificem, item filium. Amelius λόγον, ut videre est apud Eusebium libro XI. cap. 17, 18, 19. Vide & Cyrillum libro contra Julianum III, IV, & VIII. Chalcidius ad Timæum primum nominat summum Deum; secundum Mentem, vel Providentiam; tertium Animam Mundi, vel mentem secundam. Alibi tria hæc sic discriminat, Ordinans, jubens, insinuans. De secundo sic idem: *Ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus summo à Deo negligant. Pythagorici ternarium numerum perfectum summo Deo assignant*, ait Servius ad Eclogam septimam. Unde non abit quod habet de iisdem Pythagoricis Aristoteles primo de Cœlo in ipso initio. [Copiosiùs de hisce egit vir longè doctissimus *Rod. Cudworthus*, Anglici Operis de Systemate intellectuali mundi, Lib. I. cap. IV. quod consuluisse non pœnitebit. *Clericus.*]

11 *Julianus tantus Christianorum hostis credidit*]. Libro VI.

O

plum dedit in Æsculapio; quem volebat, ad tradendam hominibus medendi artem, de cœlo venisse. Crux Christi multos offendit: at quæ de Diis non narrant Paganorum auctores? alios famulos regum fuisse; fulminatos alios, dissectos, vulneratos. Et vero lætius esse honestum, quoties magno sibi constat, sapientissimi ipsorum dixere. [12] Plato de Republica II. quasi præscius, ait, ut vere justus exhibeatur, opus

Ὁ γὰρ Ζεὺς ἐν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐγέννησεν· εἰς δὲ τὴν γῆν διὰ τῆς ἡλίου γονίμου ζωῆς ἐνέφηνεν· οὗτος ἐπὶ γῆς ἐξ οὐρανοῦ ποιησάμενος πρόοδον, ἑνοειδῶς μὲν περὶ τὴν Ἐπίδαυρον ἐφάνη, &c. *Jupiter inter ea quæ intellectu percipiuntur, de se Æsculapium genuit. Eundem terris cerni dedit, per Solis vitam genitabilem. Hic vere ex cœlo in terram progressu facto unica specie apud Epidaurum apparuit.* Porphyrius, verba ejus referente Cyrillo libro quem diximus VIII. Γένος εἶναί τι θεῶν ὡς δὴ καὶ τρέπεσθαι κατὰ καιροὺς εἰς ἀνθρώπους. *Genus quoddam Deorum esse quod suo tempore in homines mutetur.* Quæ hac de re fuerit Ægyptiorum sententia, vide Plutarchum VIII Symp. quæstione I. Adde his locum Actorum XIV. 10.

12 *Plato de Republica* II. *quasi præscius ait*] Græca sic habent: Μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τὼ ὀφθαλμώ. τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασχινδυλευθήσεται. Unde Cicero illud sumpsit, & in tertium de Republica librum retulit: *Bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique afferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, uratur.* Lactantius, libro VI. Institutionum, cap. 17, hunc nobis locum Senecæ servavit: *Hic est ille homo honestus, qui sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quam bene.* Talem nobis & Euripides ob oculos ponit istis versibus:

Πίμπρα, κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου
Πίνων κελαινὸν αἷμα. πρόσθε γὰρ κάτω
Γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἄνεισ' εἰς αἰθέρα,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.

Ure hæc, cremaque membra & impleter mei

Potans

opus esse, ut virtus ejus omnibus ornamentis spolietur, ita ut ille habeatur ab aliis pro scelesto, illudatur, suspendatur denique. Et certe summæ patientiæ exemplum ut exstaret, aliter obtineri non poterat.

Potans rubentem sanguinem: in terram prius
Descendet æther, terra se in cœlum feret,
Quam noster umquam sermo aduletur tibi.

Tali vere convenit illud Æschyli, Platoni memoratum, dicto loco:

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
Ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.

Namque allaborat esse, non credi, optimus.
Sulcos profundos corde demersos gerens,
Unde illa sese pulchra consilia exserunt.



HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUINTUS.

§ I. *Refutatio Judaïsmi incipiens ab allocutione ad Judæos.*

Quale est, quod ex obscuro specu enitentibus paulatim se ostendit inter lucem tenebrasque medium, talem se nobis ex densa Paganismi caligine gradum moventibus Judaïsmus offert, pars & primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos aversi audiant. Cognitum nobis, [1] esse ipsos progeniem sanctorum virorum, quos Deus & per Prophetas, & per Angelos suos, invisere solebat; ex eadem gente natum Messiam, & primos Christianismi doctores; ipsorum esse

1 *Esse ipsos progeniem sanctorum virorum*] Sumpta hæc, & quæ sequuntur, ex Rom. IX, X, XI. Adde Matth. XV. 24.

2 Ve-

esse arborem, cui nos sumus inoculati; custodes esse ipsos oraculorum Dei, quæ nos non minus ipsis veneramur, ac cum Paulo suspiria pro ipsis ad Deum emittimus; orantes ut quamprimum veniat illa dies, cum ablato [2] velamento, quod vultui eorum impendet, clare nobiscum visuri sunt [3] complementum legis, cumque, ut habent veterum vaticinia, nostrum, qui alienigenæ sumus, quilibet [4] Hebræi viri pænulam apprehendet, rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Isaaci, & Jacobi.

§. II. *Ostenditur Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis.*

Primum ergo rogantur, ne iniquum existiment in causa aliena, quod in sua æquum judicent. Si quis Paganus ab ipsis quærat, cur credant miracula à Mose facta, nihil dicant aliud, quam inter suos adeo perpetuam constantemque ejus rei fuisse famam, ut non potuerit, nisi ex testimonio eorum,

2 *Velamento*] II Cor. III. 14, 15, 16.

3 *Complementum legis*] Rom. III. 21. VIII. 14. X. 4. XIII. 8. Gal. III. 24.

4 *Hebræi viri pænulam*] Zachariæ VIII. 20. & sequentibus. Esaiæ II. 2. XIX. 18. & 24. Michææ IV. 2. Oseæ III. 4. Rom. XI. 25.

1 *Ab Elisæo auctum apud viduam oleum*] II Reg. cap. IV.

2 *Purgatum subito à mala scabie Syrum*] Ibidem cap. V.

3 *Hospita*

rum, qui vidissent, proficisci. Sic [1] ab Elisæo auctum apud viduam oleum, [2] purgatum subito à mala scabie Syrum, [3] hospitæ filium ad vitam revocatum, & similia alia, credunt Judæi; non aliam sane ob causam, quam quod testes bonæ fidei id proditum ad posteros transmiserunt. [4] De Eliæ vero in cœlum raptu, unius Elisæi, tamquam viri omni exceptione majoris, testimonio fidem habent. At nos, de Christi adscensu in cœlum, [5] duodecim proferimus testes vitæ inculpatæ: [6] de Christo post mortem in terris viso, multo plures: quæ si vera sunt, verum sit necesse est & Christi dogma: planeque nihil à Judæis pro se adferri potest, quod non & nobis pari, aut potiori jure possit aptari. Sed ut testimonia omittamus, res prodigiosas à Christo factas, [7] ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est: quod ipsum sufficere debet. Neque enim potest Deus dogmati, per hominem promulgato, auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis.

§. III.

3 *Hospitæ filium ad vitam revocatum*] Dicto cap. IV.

4 *De Eliæ vero in cœlum raptu*] Dicto libro cap. II.

5 *Duodecim proferimus testes*] Marci XVI. 19. Luc. XXIV. 52. Actor.

6 *De Christo post mortem in terris viso multo plures*] Matth. XXVIII. Marc. XVI. Luc. XXIV. Joh. XX. XXI. 1 Cor. XV.

7 *Ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est*] Vide quæ allata ad librum II.

§ III. *Solvitur, quod objiciunt, facta hæc miracula ope dæmonum.*

At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia supra jam refutata est, eo quod ubi Christi dogma innotuit, omnis potestas Dæmonum confracta est. Quod addunt aliqui, didicisse Jesum in Ægypto magicas artes, speciem veri multo minorem habet, quam similis Paganorum adversus Mosem accusatio, [1] quam apud Plinium [2] & Apuleium videmus. Nam fuisse Jesum umquam in Ægypto, non constat, nisi ex discipulorum libris; qui addunt, infantem adhuc inde rediisse. At Mosem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exegisse, [3] & ipsius, [4] & aliorum narratione certum est. Sed & Mosem, & Jesum, valide purgat hoc crimine lex utriusque, [5] tales artes diserte vetans, ut Deo invisas. Tum vero si Christi, & ejus discipulorum tempore, usquam aut in Ægypto, aut alibi, exstitisset ars ulla

1 *Quam apud Plinium*] Libro xxx. cap. I.

2 *Et Apuleium*] Apologetico II.

3 *Et ipsius*] Exodi II. IV. & sequentibus.

4 *Et aliorum narratione certum est*] Manethonis, Chæremonis, Lysimachi apud Josephum contra Appionem primo, Justini, Taciti.

5 *Tales artes diserte vetans*] Exod. XXII. 18. Levit. XX. 6. 27. Num. XXIII. 23. Deut. XVIII. 10. I Sam. XXVIII. 9. II Reg. XVII. 17. XXI. 6. Actor. XIII. 8, 9, 10. XVI. 18. XIX. 19.

6 *Ti-*

ulla magica, qua possent ea fieri, quæ de Christo prædicantur, muti omnes subito sanari; claudis gressio, cæcis visus dari; Imperatores, [6] Tiberius, [7] Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercerunt, haud dubie eam deprehendissent. Et si verum est, [8] quod tradunt Judæi, senatores magni Synedrii gnaros fuisse magicarum artium, ut reos possent convincere; sane cum iidem Jesu inimicissimi fuerint, & honori ejus maxime per miracula crescenti invidentes, aut opera similia ex eadem arte edidissent ipsi, aut certis argumentis apertum fecissent ipsius opera non aliunde proficisci.

§ IV. *Aut vi vocum.*

Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jesu adscribunt nomini cuidam arcano, quod à Solomone in Templo positum duo leones per mille & amplius annos custodierint, quodque ab Jesu sublectum sit, non mendaciter modo, sed & impudenter confictum

6 *Tiberius*] Tacitus Annalium VI. Suetonius ejus vita c. LXIII. & LXIX.

7 *Nero*] De quo Plinius libro XXX. cap. II. in Magiæ historia: *Non cithara tragicique cantus libido illi major fuit.* Postea: *Nemo umquam ulli arti impensius favit. Ad hæc non opes illi defuere, non vires, non discendi ingenium.* Mox narrat magicis cœnis initiatum à Tiridate rege.

8 *Quod tradunt Judæi*] Thalmud titulo de Synedrio: & titulo de Sabbato.

tum est: cum de illis leonibus, re maxime insigni, atque admiranda, nec libri Regum, nec Paralipomena, nec Josephus quidquam prodant; sed nec Romani, qui cum Pompeio Templum intrarunt, ante Jesu tempora, tale aliquid compererint.

§ V. *Ostenditur divina fuisse Jesu miracula, quia is docuit cultum unius Dei, qui Mundi est opifex.*

Verum posito à Christo edita esse prodigia, quod Judæi fatentur, dicimus, ex ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus Deut. XVIII. futurum, ut post Mosem, alii quoque Prophetæ à Deo excitarentur, iisque obediendum à populo; nisi id fieret, graves pœnas denuncians. [1] Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia. Neque enim illustriora alia animo concipi possunt. Ad Deut. XIII. dicitur, si quis Prophetam se ferens prodigia ediderit, ei non credendum, si populum ad novorum Deorum

1 *Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia*] Et futurorum prædictiones, quæ & ipsæ prodigiis recte accensentur. Deut. XVIII 22.

2 *Hebræi interpretes*] Vide Mosem Maimonidem, & alios productos in Conciliatore Manassis, quæstione IV ad Deuteronomium.

3 *Qui miracula faciat*] Cujusque prædicta impleantur. Hoc

rum cultum pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum à Deo permitti, ut experiatur an satis constans sit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis, collatis inter se, [2] Hebræi interpretes recte colligunt, omni ei, [3] qui miracula faciat, credendum, extra quam si à veri Dei cultu abducat; quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis, quamvis speciosis, fides habeatur. Jesus autem non modo falsos Deos colere non docuit; [4] sed contrà hoc, tamquam crimen gravissimum, diserte vetuit, docuitque nos, & Mosis, & qui eum secuti sunt, Prophetarum scripta venerari: quare nihil est, quod miraculis ejus objici possit. Nam quod quidam objiciunt, legem Jesu aliqua in parte à Mosis lege discrepare, id non sufficit.

§ VI. *Solutio objectionis sumptæ ex discrepantia inter legem Mosis & legem Jesu: ubi ostenditur lege Mosis perfectiorem aliam dari potuisse.*

Nam ipsi Hebræorum Doctores normam hanc

Hoc argumento valide pugnat Chrysostomus v adversus Judæos, & sermone Christum esse Deum in Tomo vi Saviliano.

4 *Sed contra hoc tamquam crimen gravissimum diserte vetuit*] Marci xii. 29, 32. Joh. xvii. 3. Act. xv. 20. 1 Cor. v. 10, 11, 18. vi. 9. x. 7. xii. 2. 11 Cor. vi. 16. 1 Thess. i. 9. 1 Joh. v. 21.

hanc ponunt: [1] ad imperium Prophetæ, id est, miracula facientis, qualecumque præceptum intrepide posse violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et sane potestas leges condendi, quæ penes Deum fuit, cum per Mosem daret præcepta, postea ab eo non abiit: nec quisquam, qui suo jure leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum esse immutabilem objiciunt, id nihil est: non enim de intrinseca Dei natura, sed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus senectute, æstas hieme, quæ omnia Dei sunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permisit, [2] unius arboris fructu interdixit; nempe, quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: [3] Abrahamo imperavit ut filium mactaret. Victimas seorsim a Tabernaculo [4] alias vetuit, alias accepit. Nec sequitur, si bona fuit lex per Mosem data,

1 *Ad imperium Prophetæ, id est, miracula facientis, qualecumque præceptum intrepide posse violari*] Ponitur hæc regula in Thalmude titulo de Synedrio. Sic ad præceptum Josuæ violata lex Sabbati Jos. VI. Et extra locum lege præscriptum sacrificarunt prophetæ, ut Samuel, I Sam. VII. 17. XIII. 8. & Elias I Reg. XVIII. 38.

2 *Unius arboris fructu interdixit*] Gen II. 17.

3 *Abrahamo imperavit ut filium mactaret*] Gen. XXII. 2.

4 *Alias vetuit, alias accepit*] Diximus modo de hac re.

5 *Non fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta*] Hebr. VIII. 7.

6 *Peccatorem se pro inimicis constituit*] Exod. XXXII. 11, 12, 13, 31. Num. XI. 2. XII. 13. XIV. 13. & sequentibus: XXI. 7, 8. Deut. IX. 18. 26. XXXIII.

7 *David rebelli filio parci vult*] II Sam. XVIII. 5.

8 *Maledicta in se jacta fert patienter*] II Sam. XVI. 10.

9 *Ad majorem populi partem aptan-*

data, nullam dari potuiſſe meliorem. Solent parentes cum infantibus balbutire, ad ætatis vitia connivere, cruſtulo eos ad diſcendum allicere. At ubi proceſſit ætas, corrigitur ſermo, inſtillantur virtutis præcepta, oſtenditur quæ ſit honeſti pulchritudo, quæ ejus præmia. [5] Non fuiſſe autem ejus legis præcepta ſumme perfecta, vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri ſancti vitam ſecuti ſunt illis præceptis excellentiorem. Moſes qui ultionem doloris partim manu, partim judicio exigi permittit, ipſe atrociſſimis injuriis vexatus, [6] precatorem ſe pro inimicis conſtituit. Sic [7] David rebelli filio parci vult, [8] maledicta in ſe jacta fert patienter. Dimiſiſſe uxores viri boni nuſquam leguntur, cum tamen id lex permitteret. Nimirum [9] ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo ſtatu par fuit

aptantur leges] Origenes adverſus Celſum III. Ὥσπερ ἔλεγέ τις τῶν νομοθετῶν, πρὸς τὸν ἐρωτῶντα εἰ τοὺς καλλίστους ἔθετο τοῖς πολίταις νόμους, ὅτι οὐ τοὺς καθάπαξ καλλίστους, ἀλλ' ὧν ἐδύνατο τοὺς καλλίστους. *Quod quidam ait legum conditorem dixiſſe interrogatum, an optimas dediſſet leges civibus, non omnium dediſſe ſe optimas, ſed quantum fieri poterat.* Porphyrius lib. I. De non eſu animantium, de legum conditoribus: Εἰ δὲ ἔτοι πρὸς τὸν κατὰ φύσιν λεγόμενον μέσον βίον ἀφορῶντες καὶ ἃ προσίοιντ' ἂν καὶ οἱ πολλοὶ, οἷς τὰ ἐκτὸς ὡς τὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, καὶ τὰ τοῦ σώματος ὡσαύτως ὑπείληπται, νομοθετοῦσιν, τί τις τὸν τούτων παραφέρων νόμον ἀνατρέπει βίον; *Quod ſi illi reſpicientes ad vitam illam quæ ſecundum naturam eſt, & media vocatur, & ad ea quæ capiant homines, qui externa, quæque in corpore ſita ſunt, bona malaque exiſtimant, leges condidere; in quo lædit vitam qui talibus legibus melius aliquid adjicit?*

 10 *Le-*

fuit quædam dissimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritus populum novum ex cunctis populis Deus sibi erat collecturus. Etiam præmia lege Mosis, aperte proposita, ad hanc vitam mortalem spectant omnia: unde fatendum est, [10] legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia, non sub umbris, sed aperte proponeret, quod lege Christi factum videmus.

§ VII. *Ab Jesu in terris observatam legem Mosis, nec post abolita, nisi ea præcepta, quæ intrinsecam bonitatem non habebant.*

Notandum hic obiter ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Jesu coævi fuerunt, Jesum pessime ab ipsis tractatum, & supplicio deditum, cum nullum ejus admissum adversus legem posset adferri. [1] Circumcisus erat, [2] cibis utebatur Judaïcis, [3] vestitu simili, [4] purgatos scabie mittebat ad sacerdotes, [5] paschata, & alios dies festos religiose obser-

10 *Legem aliquam illa meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia non sub umbris, sed aperte proponeret, quod Christi lege factum videmus*] Hebr. VII. 19. 22. VIII. 6. II Tim. I, 10.

1 *Circumcisus erat*] Luc. II. 21.

2 *Cibis utebatur Judaïcis*] Gal. IV. 5.

3 *Vestitu simili*] Matth. IX. 20.

4 *Purgatos scabie mittebat ad sacerdotes*] Matth. VIII. 4. Marc. I. 44. Luc. V. 14.

5 *Paschata & alios dies festos religiose observabat*] Luc. II. 41. Joh. II. 13. 23. VI. 56. XII. 1. Joh. VII. 2.

6 *Osten-*

observabat. Si quos sanavit sabbato, [6] ostendit non tantum ex lege, [7] sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare [8] legum quarumdam abrogationem, cum morte devicta in cœlum evectus, etiam Spiritus Sancti conspicuis donis ornasset suos, iisque rebus ostendisset adeptum se [9] potestatem regiam, [10] in qua continetur legis condendæ auctoritas: idque secundum Danielis vaticinium, capite III. & VIII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulo post destructa regna Syriæ & Ægypti (quorum posterius sub Augusto contigit) Deus regnum daturus esset [11] homini, qui plebeius videretur, in omnis tractus sermonisque populos, & quidem numquam desiturum. Pars vero illa legis, cujus necessitas à Christo sublata est, nihil continebat sua natura honestum: sed constabat ex rebus per se mediis, ac proinde non immutabilibus: Nam si eæ res per se aliquid haberent, cur faciendæ essent,

6 *Ostendit non tantum ex lege*] Matth. XII. 5.

7 *Sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta*] Matth. XII. 11.

8 *Legum quarumdam abrogationem*] Actor. x. Coloss. II 14.

9 *Potestatem regiam*] Actor. II. 36. Apoc. I. 5.

10 *In qua continetur legis condenda auctoritas*] Jacob. I. 25.

11 *Homini, qui plebeius videretur*] Dan. II. 45. VII. 13. Nam filius hominis Hebræis vilitatem quamdam significat. Et sic vocantur Prophetæ, comparati cum Angelis: ut & Iachiadæ notatum ad Dan. x. 16.

ſent, [12] omnibus populis, non uni eas præſcripſiſſet Deus, & ab initio ſtatim, non poſtquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchiſedec, Job, Abraham, Iſaac, Jacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam, aut ferme totam, neque eo minus acceperunt teſtimonium & ſuæ in Deum fiduciæ, & amoris divini in ſe. Neque Moſes ſocerum Jethronem ad hos ritus ſuſcipiendos adhortatus eſt, neque Jonas Ninevitas, nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitas, ad quos ſcribunt, ob eos non ſuſceptos reprehendunt, cum peccata ipſorum ſatis exacte enumerent. Peculiaria ergo erant hæc præcepta, [13] ſive ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi, ſive ad experimentum obedientiæ, ſive ad rerum futurarum ſignificationem introducta. Quare non magis mirandum

12 *Omnibus populis, non uni eas præſcripſiſſet Deus*] Id autem tantum abeſt, ut leges aliquot, puta de primitiis, de decimis, de congregatione ad feſtos dies, expreſſe ſe referant ad unum Judææ locum, quo certe omnes gentes coire non poterant. Vide Exodi XXIII. 19. & XXXIV. 26. Deut. XXVI. 2. & ſequentibus. Item Deut. XII. 5. & ſeqq. XIV. 23. & ſeqq. Item Exodi XXIII. 17. XXXIV. 2. 23, 24. Deut. XVI. 16. De ſacrificiis legem eodem modo interpretata eſt vetuſtiſſima conſuetudo. Solis Hebræis, non & alienigenis, datam Moſis legem docet Thalmud in titulo de Synedrio, & titulo Chagiga: Maimonides ad Deut. XXXIII. & Bechai.

13 *Sive ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi*] Rituales ſupra modum, eoque ad idololatriam

randum est, ea aboleri potuisse, quam si quis Rex municipalia quædam statuta tollat, ut toti imperio jus idem statuat. Neque vero quidquam adferri potest, quo probetur, Deum se adstrinxisse, ne quid ejus mutaret. Nam si dicas, præcepta hæc vocari perpetua, [14] eadem voce utuntur sæpe & homines, cum significare volunt, quæ sic jubent, non esse annalia, [15] aut certis temporibus, puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata: quo tamen non impediuntur, quo minus novas de iisdem rebus constitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria, [16] quamdiu in locis desertis ageret populus, [+] alia adstricta habitationi terræ Chananææ: ab his ergo ut illa distinguat, perpetua vocat, quo intelligi possit, non debere ea usquam intermitti, nisi Deus contrariæ voluntatis daret significationem. Quod loquendi genus, cum

triam proni. Ostendunt id passim Prophetæ: maxime Ezechiel XVI.

14 *Eadem voce utuntur in homines*] L. Hac edictali. Cod. de Secundis nuptiis. L. Hac in perpetuum. Cod de Diversis prædiis, libro XI. & alibi sæpe.

15 *Aut certis temporibus, puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata*] L. Valerius apud Livium lib. XXXIV. *Quæ tempora aliqua desiderant leges, mortales, & temporibus ipsis mutatas video: quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax.*

16 *Quamdiu in locis desertis ageret populus*] Ut Exodi XXVII. Deut. XXIII. 12.

17 *Alia adstricta habitationi terræ Chananææ*] Ut Deut. XII. 1, 20. XXVI. 1. Num. XXXIII. 52.

18 *Jus*

cum omnibus populis ſit commune, eo minus mirari debent Hebræi, qui ſciant in lege ſua [18] jus perpetuum & ſervitutem perpetuam vocari, quæ duret à Jubilæo ad Jubilæum. [18] Meſſiæ vero adventus ab ipſis vocatur complementum Jubilæi, ſive magnus Jubilæus. Quid quod novi fœderis olim ineundi promiſſio, apud Prophetas Hebræos, exſtat, [20] ut Jeremiæ XXXI. ubi pollicetur Deus novum ſe pactum initurum, quod ipſis mentibus ſit inſcripturus: neque opus habituros homines, ut religionem alii ex aliis diſcant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam ſe daturum ante delictorum. Quæ res ferme ita ſe habet, ac ſi rex aliquis, poſt graves civium inter ſe inimicitias, ad pacem ſtabiliendam, ſublata legum varietate, communem

18 *Jus perpetuum & ſervitutem perpetuam*] Exodi XXI. 6. 1 Sam. I. 22. Et ſic vocem לעולם in lege rituali accipi poſſe ſenſit Joſephus Albo lib. III. Fundamentorum, capite 16. etiam ſacerdotium Phineæ dicitur עד עולם, Pſal. CVI. 30, 31. *εἰς τὸν αἰῶνα*, Sirachidæ XLV. 28, 29, 30. *ἱερωσύνη αἰωνία*, 1 Mach. II. 55.

19 *Meſſiæ vero adventus ab ipſis vocatur, complementum Jubilæi*] In Pereck Cheleck & alibi, idque ex Eſaia LXI. 2. [*Perek Cheleck* eſt Cap. XI. Libri Thalmudici de Synedriis. Verùm illic non occurrit quod habet *Grotius*, certè in textu Miſchnæ. Accuratiores haſce citationes eſſe oportuit.]

20 *Jeremiæ* XXXI.] V. 31. & ſequentibus.

1 *Ab hominum ingenio ea excogitata*] Chryſoſtomus XII. de Statuis de Abele locutus: Οὐ γὰρ παρά τινος μαθὼν, οὐδὲ νόμου περὶ ἀπαρχῶν διαλεγομένου ταῦτα ἀκούσας, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ παρὰ τοῦ συνειδότος διδαχθεὶς, τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνεγκε. *Non enim ab ullo edoctus, non lege accepta quæ de primitiis aliquid conſtitueret, ſed apud ſe ſuapte motus conſcientia ſacrificium illud obtulit.* In Reſponſis ad

munem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in posterum se emendantibus polliceatur omnium commissorum impunitatem. Hæc quamquam sufficiunt, euntes per partes singulas sublatæ legis, ostendemus, eas tales non esse, ut aut Deo per se placere possent, aut semper durare deberent.

§ VIII. *Ut sacrificia, quæ numquam per se Deo placuerunt.*

Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, sunt sacrificia, de quibus multi Hebræi sentiunt, prius [1] ab hominum ingenio ea excogitata, quam à Deo jussa. Certe id apparet Hebræos multorum rituum fuisse appetentes, [2] ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc, ne ad

ad Orthodoxos, in operibus Justini, ad Interrogatum LXXXIII. Οὐδεὶς τῶν θυσάντων τὰ ἄλογα θυσίαν τῷ Θεῷ πρὸ τοῦ νόμου κατὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθυσε, κἂν φαίνεται ὁ Θεὸς ταύτην προσδεξάμενος, τῇ ταύτης ἀποδοχῇ δεικνύων τὸν θύσαντα εὐάρεστον αὐτῷ. *Nemo eorum qui ante legem pecudes Deo obtulit, divino id jussu fecit, quamquam patet talia acceptasse Deum, & eum qui offerebat.* [Copiosius hac de re egit *Joan. Spencerus* de Leg. Ritualibus Jud. Lib. III. Diss. 2. quam vide.]

2 *Ita ut satis causa fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc ne ad falsorum Deorum cultus memoria Ægyptiacè incolatus redirent*] Hanc ipsam causam legis de sacrificiis affert Maimonides, in Ductore dubitantium lib. III. cap. 32. Tertullianus adversus Marcionem II. *Sacrificiorum quoque onera & operationem, & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendet, quasi Deus talia proprie sibi desideraverit, qui tam manifeste exclamat; Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? &, quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam Dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam*

&

ad falsorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum posteri plus æquo hæc æstimarent, tamquam per se Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehensi sunt per Prophetas; [3] *Sacrificiorum causa*, inquit Deus apud Davidem Psalmo, qui est apud Hebræos quinquagesimus, *ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe, ut holocausta alia super alia mihi mactes, ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis septis. Nam certe quidquid animantium per saltus pascitur, aut per montes errat, meum est. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut, si esurirem, nihil opus esset mihi te convenire; mihi, inquam, cujus est hoc Universum, & quidquid in eo conspicitur. Putasne vesci me carne pingui, aut bibere hircorum sanguinem? imo laudem Deo sacrifica, & vota redde.* Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici aiunt, quod qui sacrificia illa offerebant, animo vitaque impuri essent. At aliud docent, quæ attulimus verba, rem, scilicet, per se nihil habere Deo gratum. Et, si seriem totam Psalmi consideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios:* deinde, *Audi popule mi:* hæc docentis sunt. Postea finitis, quæ attulimus, ut

& transgressionem, ejusmodi officiis religioni sua voluit adstringere, quibus superstitio saculi agebatur, ut ab ea evocaret illos, sibi jubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.

3 Sa-

ut fieri solet, ad impios sermo convertitur: *Impio autem dicit Deus.* Eumdem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. LI. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non est, neque holocaustis delectaris. Sed quod vere tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus: mentem enim quasi fractam atque contritam, ô Deus, non despicis.* Simile est illud Psal. XL. *Victima & oblato libo non delectaris. Sed me tamquam perfossa aure tibi mancipas: non exigens aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, en adsum: ac tamquam ex pacto conscripto faciam, quod velis; quæ voluptas mea est: Lex enim tua cordi meo inhæret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudo: sed veracitatem tuam ac benignitatem prædico ubique: præsertim vero misericordiam tuam atque fidem celebro in numeroso cœtu.* Apud Esaiam cap. I, sic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot victimæ? Satias me tenet holocaustorum ex arietibus: & adipis quarumvis pinguissimi. Nec amo sanguinem, sive ille juvencorum est, sive agnorum, sive hadorum, ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo subdialia impuraretis?* Apud Jeremiam vero VII, locus est huic geminus, & ejus interpres: *Sic ait Do-*

3 *Sacrificiorum*, &c.] Paraphrasis hæc est Grotiana Ps. L. non translatio ad verbum. Talia sunt & sequentia. *Clericus.*

4 *Ac-*

Dominus Angelorum, Deus Israëlis. Holocausta vestra congerite cum victimis, & ipsi earum carne vescimini. Nam quo primum tempore majores vestros eduxi ex Ægypto, nihil exegi aut præcepi de holocaustis & victimis. Sed hoc est quod illis serio edixi, ut mihi obedientes forent: sic me fore Deum ipsorum; ipsos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipsis eram imperaturus. Sic omnia ipsis prospere eventura. Apud Oseam hæc sunt Dei verba cap. VI. *Beneficentiam in homines multo* [4] *acceptiorem habeo, quam sacrificium: de Deo recte sentire supra omnia est holocausta.* Apud Michæam vero cap. VI, cum quæstio esset instituta, quomodo quispiam Deum sibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis anniculis: respondet Deus, *Dicam tibi quod sit vere bonum, mihique gratum. Nimirum* [5] *ut suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te præbeas.* Quibus ex locis cum appareat, sacrificia non esse earum rerum in numero, quas Deus per se aut primario velit; populus vero irrepente paulatim, ut fit, prava superstitione, in illis posuerit potissimam pietatis partem,

&

4 *Acceptiorem habeo quam sacrificium*] Ita & Chaldæus interpres hunc locum exponit.

5 *Ut suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te præbeas*] Itaque aiunt Judæi legis præcepta numero IↃ CII. ab Esaia contracta

& victimis suis crediderit peccata satis compensari; quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem suapte natura mediam, sed cujus usus jam in vitium flexerat; [6] cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit, ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset? Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, desitura prædixerint; quod facile quivis intelliget, qui modo considerarit, secundum Mosis legem sacrificare soli Aaronis posteritati concessum, idque dumtaxat in solo patrio. Jam vero Psalmo CX, secundum numerum Hebræum, promittitur rex latissime dominaturus, initio regnandi facto ex Sione; qui rex idem & sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci. Esaias vero cap. XIX, dicit, altare visum iri in Ægypto, ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, & Israëlitæ Deum sint culturi: & capite LXVI ait, futurum ut longissime dissiti & omnium sermonum populi, non minus quam Israëlitæ, munera Deo offerant, & ex ipsis quoque constituantur, qui sint sacerdotes, &

tracta in sex, XXXIII. 15. à Michæa hoc loco in tria: ab Esaia in duo, LVI. 1. ab Abacuco in unum, II. 4. Item ab Amoso V. 6.

6 *Cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit*] II Reg. cap. XVIII. vers. 4.

7 Qua

& Levitæ: [6] quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant. His adde, quod apud [7] Malachiam cap. I. Deus futura prædicens, fastidio sibi esse ait Hebræorum munera: ab ortu ad occasum, apud gentes omnes nomen suum celebrari, suffitumque sibi fieri, & purissima sibi offerri. Daniel vero cap. IX, Gabrielis Angeli de Christo oraculum referens: *abolebit*, inquit, *sacrificium & munus*. Neque verbis tantum, sed & rebus ipsis satis significat Deus, non amplius probari sibi præscripta per Mosem sacrificia; cum jam, per annos amplius mille sexcentos, patiatur Judæos esse sine Templo, sine altari, sine certo generum censu, unde constare possit, qui sint, quibus sacra facere fas sit.

§ IX.

6 *Quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant*] Adde locum Jeremiæ III. 16. *In diebus illis, dixit Dominus, non dicent ultra, Arca fœderis Domini; neque ejus rei veniet in cogitationem aut memoriam, neque visitabunt Arcam; neque ultra, ut nunc, fiet.*

Ibid.] Ne ipsi quidem Judæi legem suam observare ampliùs potuerunt, ex quo latè sparsi sunt. Fieri enim non poterat ut mares omnes se ter Jerosolimam conferrent, ex Lege Exod. XXIII. 17. ab omnibus terris quas colebant. Ea Lex scribi non potuit, nisi populo non magno, eique à Tentorio non admodum remoto. *Clericus.*

7 *Malachiam capite* I.] Vide hujus loci luculentam paraphrasim, apud Chrysostomum II adversus Gentes.

1 *Noa ejusque posteris à Deo jus datum quolibet victu utendi*] Obstare videtur mentio animalium mundorum & immundorum, in diluvii historia. Sed aut id κατὰ πρόληψιν dictum est ad eos quibus nota lex, aut immunda intelligi debent ea quæ hominum victus naturaliter defugit: quæ profana dixit Tacitus Historiarum VI. nisi malis munda accipere quæ herbis aluntur, immunda quæ aliis

§ IX. *Item ciborum discrimen.*

Quod de sacrificiorum lege ostendimus, idem ostendamus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Constat ergo, post magnum diluvium, [1] Noæ, ejusque posteris, à Deo jus datum quolibet victu utendi; quod jus proìnde non ad Japhethum tantum, & Chamum, sed & ad Semum, ejusque posteros Abrahamum, Isaacum, Jacobum transiit. Sed cum postea populus, in Ægypto, pravis superstitionibus ejus gentis imbutus esset; tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit, [2] seu quod illa potissimum Ægyptii Diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent; [3] seu

aliis pascuntur animantibus.

2 *Seu quod illa potissimum Ægyptii Diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent*] Origenes libro IV. contra Celsum: Δαίμονές τινες φαῦλοι καὶ (ἵν' οὕτως ὀνομάσω) Τιτανικοὶ ἢ γιγάντειοι, ἀσεβεῖς περὶ τὸ ἀληθῶς θεῖον καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους γεγενημένοι, καὶ πεσόντες ἐξ οὐρανοῦ, καὶ περὶ τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων καὶ ἀκάθαρτα ἐπὶ γῆς κυλινδούμενοι, ἔχοντές τι περὶ τῶν μελλόντων διορατικὸν, ἅτε γυμνοὶ τῶν γηΐνων σωμάτων τυγχάνοντες, καὶ περὶ τοιοῦτον ἔργον καταγινόμενοι, βουλόμενοι ἀπάγειν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὑποδύονται τῶν ζώων τὰ ἁρπακτικώτερα, καὶ ἀγριώτερα, καὶ ἄλλα πανουργότερα, καὶ κινοῦσιν αὐτὰ πρὸς ὃ βούλονται, ὅτε βούλονται τὰς φαντασίας τῶν τοιῶνδε ζώων τρέπουσιν ἐπὶ τὰς πτήσεις καὶ κινήσεις τοιάσδε, ἵν' ἄνθρωποι διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἁλισκόμενοι μαντικῆς, Θεὸν μὲν τὸν περιέχοντα τὰ ὅλα μὴ ζητῶσι, μηδὲ τὴν καθαρὰν θεοσέβειαν ἐξετάζωσι, πέσωσι δὲ τῷ λογισμῷ ἐπὶ τὴν γῆν, πρὸς τοὺς ὄρνεις, τοὺς δράκοντας, ἔτι δὲ ἀλώπεκας καὶ λύκους· καὶ γὰρ παρατετήρηται τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς, ὅτι αἱ ἐναργέστεραι προγνώσεις διὰ τῶν τοιούτων ζώων γίγνονται, ἅτε μὴ δυναμένων τῶν δαι-

3 seu quod in lege illa umbratica certis animantium

δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμερωτέροις τῶν ζώων τοσοῦτον, ὅσον δύνανται διὰ τὸ παραπλήσιον τ̃ κακίας, καὶ οὐ κακίαν μὲν, οἱονεὶ δὲ κακίαν οὖσαν ἐν τοῖς τοιοισδὶ τῶν ζώων, ἐνεργῆσαι τάδε τὰ ζῶα. ὅθεν εἴπερ ἄλλο τι Μωϋσέως τεθαύμακα, καὶ τὸ τοιοῦτον θαύματος ἀποφαίνω ἄξιον εἶναι, ὅτι φύσεις κατανοήσας ζώων διαφόρους, καὶ εἴτ' ἀπὸ τῦ θείου μαθών. τὰ περὶ αὐτῶν, καὶ τῶν ἑκάστῳ ζώῳ συγγενῶν δαιμόνων, εἴτε καὶ αὐτὸς ἀναβαίνων τῇ σοφίᾳ ἐν τῇ περὶ ζώων διατάξει, πάντα μὲν ἀκάθαρτα ἔφησεν εἶναι τὰ νομιζόμενα παρ' Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μαντικά, ὡς ἐπίπαν δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. *Mali quidam dæmones, & (ut sic loquar) Titanici aut gigantei, qui impii in verum numen & cælestes Angelos se gessere, ideoque è cælo ejecti sunt, circa corporum crassiora & impuriora in terris se agitant; cumque habeant aliquam circa futura perspicaciam, ut qui à terrenis corporibus sint liberi, & in talibus negotiis multum versati, hoc unice studentes humanum genus ut abducant à vero Deo, insinuant se in animantium fera ac rapacia maxime, deinde & in callidiora, & ea, quoties volunt, quo volunt movent, aut etiam talium animantium vim imaginosam incitant ad hos aut illos volatus motionesve, ut homines capti divinationibus quæ per muta fiunt animalia, Deum cuncta continentem non quærant, neque veram exerceant pietatem, sed cogitationibus suis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes & lupos. Observatum enim est harum rerum peritis, prædictiones maxime notabiles per id genus animantia fieri, non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in mansuetis animantium, quantum prava ista animantia possunt in aliis quæ diximus animantibus, ob id quod ista habent vitio simile, non vitium proprie, sed quasi vitium. Quamobrem si quid aliud in Mose & miratus sum ipse, & dignum miratu existimo, hoc est, quod cum percepisset naturas animantium diversas, sive à Deo edoctus ea, quæ ad animantia & ad dæmones animantium cuique affines pertinebant, sive propria ipse scientia perductus ad noscendos animantium gradus, omnia ea impura pronunciavit, quæ ab Ægyptiis aliisque gentibus vim divinandi habere censebantur; contra vero omnia ea pura, quæ extra illum essent censum.* Similia habet Theodoretus, libro VII adversus Græcos. Non plane alienum hinc quod Manetho dixit, Νομοθετήσας καὶ πλεῖστα ἄλλα, μάλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις εἰθισμένοις ἐναντιούμενα. *Cum plurima constituisset alia, Ægyptiorum institutis pugnantia.* Et quod Tacitus de Judæis: *Profana illis omnia, quæ apud nos sacra.* Deinde: *Cæso ariete velut in contumeliam Ammonis, bos quoque immolatur, quem Ægypti Apim colunt.*

3 Seu

mantium generibus certa hominum vitia notarentur.

3 *Seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur*] Barnabas in Epistola: Ὅτι δὲ Μωσῆς εἴρηκεν, οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδ᾽ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθῦν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ, τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. πέρας δέ τοι λέγει λόγοις αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· καὶ διαθήσονται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου. ἆρα οὐκ ἔστιν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν· Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησε. τὸ οὖν χοίριον, πρὸς τοῦτο, εἴρηκεν· οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις· ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ κυρίου ἑαυτῶν. ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν ἐπιγινώσκουσι τὸν κύριον. καὶ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον. ὅταν δὲ πεινάζῃ, κραυγάζει, καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὸν ἴκτινα, οὐδὲ τὸν κόρακα. οὐ μὴ, φησι, κολληθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφὴν, ἀλλ᾽ ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες· καὶ καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. καὶ οὐ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. οὐ μὴ, φησιν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκριμένοι τῷ θανάτῳ. ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλ᾽ ἐν τῇ γῇ κατὰ τοῦ βύθου κατοικεῖ. ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησίν. πρὸς τί; οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος. οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις· ὅτι ὁ λαγωὸς κατ᾽ ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. ἀλλ᾽ οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ οὐ μὴ, φησι, γένῃ μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. πρὸς τί; τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ᾽ ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄρρεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησε καλῶς. οὐ μὴ γὰρ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι δι᾽ ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις, τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ᾽ ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, ὡς περὶ βρωμάτων ἐδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως: Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος. καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε, καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν. ἔχετε τελείας καὶ πε-

3 ſeu quod in lege illa umbratica certis animantium

δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμερωτέροις τῶν ζώων τοσοῦτον, ὅσον δύνανται διὰ τὸ παραπλήσιον τῆς κακίας, καὶ οὐ κακίαν μὲν, οἱονεὶ δὲ κακίαν οὖσαν ἐν τοῖς τοιοισδὶ τῶν ζώων, ἐνεργῆσαι τάδε τὰ ζῶα. ὅθεν εἴπερ ἄλλο τι Μωϋσέως τεθαύμακα, καὶ τὸ τοιοῦτον θαύματος ἀποφανῶ ἄξιον εἶναι, ὅτι φύσεις κατανοήσας ζώων διαφόρους, καὶ εἴτ' ἀπὸ τοῦ θείου μαθὼν τὰ περὶ αὐτῶν, καὶ τῶν ἑκάστῳ ζώῳ συγγενῶν δαιμόνων, εἴτε καὶ αὐτὸς ἀναβαίνων τῇ σοφίᾳ ἐν τῇ περὶ ζώων διατάξει, πάντα μὲν ἀκάθαρτα ἔφησεν εἶναι τὰ νομιζόμενα παρ' Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μαντικὰ, ὡς ἐπίπαν δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. *Mali quidam dæmones, & (ut ſic loquar) Titanici aut gigantei, qui impie in verum numen & cæleſtes Angelos ſe geſſere, ideoque è cælo ejecti ſunt, circa corporum craſſiora & impuriora in terris ſe agitant; cumque habeant aliquam circa futura perſpicaciam, ut qui à terrenis corporibus ſint liberi, & in talibus negotiis multum verſati, hoc unice ſtudentes humanum genus ut abducant à vero Deo, inſinuant ſe in animantium fera ac rapacia maxime, deinde & in callidiora, & ea, quoties volunt, quo volunt movent, aut etiam talium animantium vim imaginoſam incitant ad hos aut illos volatus motionesve, ut homines capti divinationibus quæ per muta fiunt animalia, Deum cuncta continentem non quærant, neque veram exerceant pietatem, ſed cogitationibus ſuis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes & lupos. Obſervatum enim eſt harum rerum peritis, prædictiones maxime notabiles per id genus animantia fieri, non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in manſuetis animantium, quantum prava iſta animantia poſſunt in aliis quæ diximus animantibus, ob id quod iſta habent vitio ſimile, non vitium proprie, ſed quaſi vitium. Quamobrem ſi quid aliud in Moſe & miratus ſum ipſe, & dignum miratu exiſtimo, hoc eſt, quod cum percepiſſet naturas animantium diverſas, ſive à Deo edoctus ea, quæ ad animantia & ad dæmones animantium cuique affines pertinebant, ſive propria ipſe ſcientia perductus ad noſcendos animantium gradus, omnia ea impura pronunciavit, quæ ab Ægyptiis aliiſque gentibus vim divinandi habere cenſebantur; contra vero omnia ea pura, quæ extra illum eſſent cenſum.* Similia habet Theodoretus, libro VIII adverſus Græcos. Non plane alienum hinc quod Manetho dixit, Νομοθετήσας καὶ πλεῖστα ἄλλα, μάλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις εἰθισμένοις ἐναντιούμενα. *Cum plurima conſtituiſſet alia, Ægyptiorum inſtitutis pugnantia.* Et quod Tacitus de Judæis: *Profana illis omnia, quæ apud nos ſacra.* Deinde: *Caſo ariete velut in contumeliam Ammonis, bos quoque immolatur, quem Ægypti Apim colunt.*

3 Seu

mantium generibus certa hominum vitia notarentur.

3 *Seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur*] Barnabas in Epistola: Ὅτι δὲ Μωσῆς εἴρηκεν, οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδὲ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθὺν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ, τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. πέρας δέ τοι λέγει λόγοις αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· καὶ διαθήσονται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου. ἄρα οὐκ ἔστιν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν· Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησε. τὸ οὖν χοίριον, πρὸς τοῦτο εἴρηκεν· οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις· ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ κυρίου ἑαυτῶν. ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν ἐπιγινώσκουσι τὸν κύριον. καὶ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον. ὅταν δὲ πεινάζῃ, κραυγάζει, καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὸν κόρακα. οὐ μή, φησι, κολληθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵ τινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφὴν, ἀλλ' ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες· καὶ καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. καὶ οὐ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. οὐ μή, φησιν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκριμένοι τῷ θανάτῳ. ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ κατὰ τοῦ βύθου κατοικεῖ. ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησίν. πρὸς τί; οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις· ὅτι ὁ λαγωὸς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ· οὐ μή, φησι, γένῃ μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. πρὸς τί; τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄρρεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησε καλῶς. οὐ μὴ γὰρ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι δι' ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις, τί γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, ὡς περὶ βρωμάτων ἐδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως: Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος. καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε, καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν. ἔχετε τελείως καὶ πε-

tarentur. Non esse præcepta hæc universalia, apparet exemplo ejus, quod constitutum est de carne bestiæ fato suo mortuæ, Deut. xiv. ut Israëlitis quidem ea vesci non liceret, [4] incolis autem liceret; quos quidem incolas

ρὶ τῆς γνώσεως. ἀλλ' εἶπε Μωσῆς, φάγεσθε πᾶν διχηλοῦν καὶ μαρυκώμενον· τί λέγει; ὁ τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀναπαυόμενος, εὐφραίνεσθαι δοκεῖ. καλῶς εἶπε, βλέπων τὴν ἐντολήν. τί οὖν λέγει; κολλᾶσθαι μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον· μετὰ τῶν μελετώντων ὃ ἔλαβον διάσταλμα ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ· μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶν εὐφροσύνης, καὶ μαρυκωμένων τὸν λόγον τοῦ κυρίου. τί δὲ τὸ διχηλοῦν; ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. βλέπετε πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς. *Quod dixit Moses, ne vescimini porco, neque aquila, neque oxyptero, neque corvo, neque pisce qui squammis careat, in secreto intellectu tria comprehendit dogmata. Quo tendat, discite ipse in Deuteronomio ostendit: Et testabuntur populo meo justa mea. Non igitur præceptum Dei proprie est, hoc vel illo non vesci: sed in spiritu dixit ista Moses. De porco hoc est quod voluit: nolite conglutinari cum hominibus illis, qui porcis sunt similes. Nam dum luxu diffluunt, obliviscuntur domini sui: Ubi autem res contra eunt, agnoscunt, dominum. Nam & porcus ubi comedit, non curat dominum: ubi esurit, clamat: & rursum ubi quod edat accepit, tacet. Neque comedas, inquit, aquilam, neque oxypterum. neque milvium, neque corvum: Hoc dicit, ne conglutineris hominibus ejusmodi, qui labore ac sudore victum sibi nesciunt quærere, sed aliena rapiunt injuste factis suis, insidiasque ponunt specie sumpta bona fide ambulantium. Sic & animantia illa otiosa dum desident speculantur quomodo alienis se pascant carnibus, noxia malo suo ingenio. Ne comedas etiam muranam, inquit, nec polypum, nec sepiam. Hoc dicit, ne agglutinando similem te reddas hominibus talibus, qui perpetuo sunt impii & morti servantur: sicut piscium illi soli qui damnantur, in fundo natant, nec in summo, ut ceteri, fluitant, sed in imo solo degunt. Sed nec dasypodem comedas, inquit: Cur vero? id est, ne sis puerorum corruptor, aut similis talibus. Lepus enim anno quoque ad ejectamenta alvi fit opulentior. Quot enim habet annos, totidem & cavernas. Sed nec hyæna, ait, vescere: id est, nec adulter esto, aut similis adulteris. Unde hoc? Hoc enim animal quotannis mutat naturam, & nunc mas fit, nunc fœmina. Sed & mustelam merito odio habuit.*

incolas Judæi omnibus officiis, tamquam Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt, [5] Messiæ temporibus, cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus

buit. Nimirum, hoc monet, noli similis esse illis quos audimus ore infamia patrare, neque aggregate fœminis in eum modum morigerantibus: nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moses tria dogmata in spiritu elocutus est. At illi pro cupidine carnis sua simpliciter de cibis ea accepere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David consecutus est. Dicit enim: Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum, nimirum, quomodo pisces versantur in tenebris in profundo abditi. Et in via pecatorum non stetit; nimirum, ut illi, qui cum videantur Deum timere, peccant porcorum instar. Et in cathedra pestilentium non sedit; nimirum, ut volucres qua raptui imminent. Habete & ea qua ad scientiam pertinent. Dixit Moses: Edite omne bifidum ungulis & ruminans. Quid ait? qui cibum sumit, agnoscitque altorem suum, & in eo acquiescens letatur. Bene dixit ad praceptum respiciens. Quid igitur dicit? Adharendum iis qui Dominum timent, iis qui in corde meditantur, quod accepere in verbis praceptum: iis qui loquuntur justa Dei, eaque servant, iis qui norunt meditationem opus esse latitia, iis qui sermones divinos ruminant. Quid vero bifidum ungulis? quia vir justus in hoc avo ambulat, & alterum avum exspectat. Vide quam pulchre leges dederit Moses. Laudat hæc Barnabæ Clemens Strom. v. Habes autem multa partim his eadem, partim similia, in Philone libro de Agricultura, & libro, Pejorem insidiari meliori, quæ longum esset transcribere. Similia ex Aristæo habet Eusebius lib. VIII. cap. 9.

4 *Incolis autem vesci liceret*] Piis scilicet, sed non circumcisis, de quibus agitur & Levitici XXII. 25. XXV. 4, 7. & in Thalmudicis titulis de Rege & Synedrio, & apud Maimonidem libro de Idololatria.

5 *Messia temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus puram fore, quam bubulam*] Ita R. Samuel in Mecor Chaim. Thalmud in titulo Nida, legem ait non mansuram nisi ad tempora Messiæ. Notandum etiam quosdam Judæorum Magistros, inter quos est Bechai, sentire leges de cibis vetitis proprias esse terræ Palæstinæ, nec extra eos fines quemquam illis obligari. Multa etiam animantium nomina quid significent, aut ignotum esse Judæis, aut inter ipsos controversum; quod credi non debet permissurum

 fuisse

minus puram fore, quam bubulam. Et certe, cum ex omnibus populis unum ſibi colligere Deus voluit, æquius fuit ut libertatem, quam ut ſervitutem, in rebus talibus, communem faceret. Sequitur inſpectio feſtorum dierum.

§ X. *Et dierum.*

Hi univerſim omnes inſtituti ſunt in memoriam beneficii à Deo accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promiſſam. Jam vero Propheta Jeremias XVI & XXIII, capite ait, tempus venturum, quo nova, multoque majora beneficia iſtius beneficii memoriam ita obſcurent, ut ejus vix ulla mentio ſit futura. Tum vero, quod modo de ſacrificiis dicebamus, etiam de feſtis diebus verum eſt, iis quoque confidere populum cœpiſſe; tamquam his bene obſervatis, non magni ducenda eſſent, quæ de cætero peccarentur. Unde Eſaiæ cap. I, Deus ait ſe calendas ipſorum & dies feſtos faſtidire, & oneri tanto ſibi eſſe, ut vix queat ſuſtinere. De Sabbato ſpecialiter opponi

fuiſſe Deum, ſi ad hunc diem maneret obligandi vis.

1 *Præceptum recordandi*] זכור.

2 *Et præceptum obſervandi*] שמור. Diſtinctio eſt Moſis Gerundenſis, Iſaaci Aramæ. [*Obſervare* & *recordari* idem ſunt apud Moſem, in hoc negotio, ut oſtendimus ad Deut. v. I. Vera tamen eſt res ipſa, quæ hic agitur. *Clericus.*]

3 *Paruerunt viri pii ante legem*]

poni solet, esse præceptum universale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, sed in ipsa mundi origine, Adamo omnium parenti. Respondeo, assentientibus Hebræorum doctissimis, duplex esse præceptum de Sabbato, [1] præceptum recordandi, Exodi xx. 8. [2] & præceptum observandi, Exod. xxxi. 31. Præceptum recordandi impletur religiosa memoria mundi conditi. Præceptum observandi situm est in exacta abstinentia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit, atque ei haud dubie [3] paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Isaac, Jacob; quorum quidem postremorum cum multæ peregrinationes legantur, [4] nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi, quod post exitum ex Ægypto perpetuo reperias. Nam postquam eductus ex Ægypto populus, & feliciter transgressus rubrum mare, primum diem securum egit Sabbatum, eoque cecinit Deo epinicium. Ex eo tempore imperata est exacta illa Sabbati quies, cujus prima mentio est in collectione mannæ, Exod. xxxv. 2. Levit. XXIII.

gem] A quibus etiam ad Græcos septimæ diei veneratio aliqua pervenit, ut notatum Clementi. Vide quæ huc pertinentia diximus libro 1.

4 *Nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi*] Hoc sensu illorum temporum pios σαββατίσαι, id est, sabbata observasse negat Justinus cum Tryphone disputans, & Tertullianus adversus Judæos duobus locis.

XXIII. 3. Et hoc sensu causa legis de Sabbato redditur liberatio ex Ægypto, Deut. V.21. Et simul hac lege consultum est servis adversus dominorum duritiem, nullam ipsis à laboribus respirationem indulgentium, ut dictis locis videre est. Verum est, [5] hac lege obstrictos fuisse etiam incolas; quia, scilicet, una debebat esse totius populi quiescentis facies. Cæterum aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet, quod multis in locis vocatur signum, atque etiam fœdus speciale inter Deum & Israëlitas, ut Exodi XXXI. 13, 16. Jam vero, quæ in memoriam exitus ab Ægypto instituta sunt, non esse talia, ut numquam cessare debeant, supra jam ostendimus, ex promisso majorum multo beneficiorum. Adde quod, si lex de quiete Sabbati fuisset ab initio lata, & eo sensu, ut tolli numquam posset, sane prævaluisset illa lex in conflictu aliarum legum, quod nunc contra se habet; nam [6] circumcidi infantes recte, in Sabbato, constat: [7] sicut & stante templo victimæ Sabbatis non minus, quam diebus aliis, jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipsi Hebræorum ma-

5 *Hac lege obstrictos fuisse etiam incolas.*] Non etiam alios qui extra Judæam præcepta posterorum Noæ data observabant. Ita sentiunt Hebræi.

6 *Circumcidi infantes recte in Sabbato constat*] Proverbium Hebraïcum,

magistri ostendunt, cum ajunt, ad imperium Prophetæ recte opus fieri Sabbato; quod probant exemplo captæ Hierichuntis, die Sabbati, imperante Josua. Messiæ autem temporibus, discrimen dierum sublatum iri non male eorumdem nonnulli ostendunt ex Esaiæ loco, LXVI. 23. ubi prædicitur, fore ut perpetuus sit Dei cultus à Sabbato ad Sabbatum, à novilunio ad novilunium.

§ XI. *Circumcisionem quoque externam.*

Veniamus ad circumcisionem, quæ sane Mose est antiquior, quippe Abrahamo imperata, ejusque posteris. Sed hoc ipsum præceptum inchoatio fuit fœderis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur Genes. cap. XVII. *Dabo tibi, & posteritati tuæ terram, in qua peregrinus egisti, terram, inquam, Chananæam in possessionem duraturam. Tu ergo fœdus meum serva, tu, inquam, & posteritas tua per sæcula. Hoc est fœdus inter me, & vos, vestramque posteritatem, ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam supra intelleximus in hujus fœderis locum successurum fœdus novum, & quidem commune

braïcum, מילה דוחה את השבת, *Circumcisio pellit Sabbatum*, Vide Joh. VII. 22.

2 *Sicut & stante Templo victima non minus Sabbatis, quam diebus aliis jugulabantur*] Num. XXVIII. 9.

1 *Cum*

mune populis omnibus, quam ob causam cessare etiam debuit necessitas illa notæ discriminatricis. Est & hoc manifestum, in præcepto circumcisionis contineri mysticam quandam & excellentiorem significationem; quod ostendunt Prophetæ, [1] cum jubent cor circumcidi, quo spectant Jesu præcepta omnia. Quare & promissa circumcisioni addita simili modo necesse est ad majus aliquid referantur: nempe, illud de possessione terrestri [2] ad revelationem possessionis vere æternæ, quæ numquam apertius, quam per Jesum facta est: & [3] de Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi, imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam: quod profecto non nisi per Euangelium contigit. Mirum autem non est, umbras destinati operis auferri, opere impleto. [4] Dei vero gratiam huic signo ad-

1 *Cum julent cor circumcidi*] Deuter. x. 16. xxx. 6. Jer. iv. 4.

2 *Ad revelationem possessionis vere aternæ*] Hebr. iv.

3 *De Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam*] Genes. xvii. 5. Rom. iv. 11. 13. 16. 17. Luc xix 9. Gal. iii. 7.

4 *Dei vero gratiam huic signo non adstrictam fuisse*] Ἐπειδὴ εἰς σημεῖον ἦν δεδομένη, ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοπραξίας ἔργον, ait Justinus Colloquio cum Tryphone, *Siquidem ista vestra circumcisio in signum data erat, non in opus justitiæ.* Irenæus lib. iv. cap. 30. *Quoniam autem & circumcisionem, non quasi consum-*

adſtrictam non eſſe, ſatis hinc diſcas, quod non vetuſtiores tantum, ſed & ipſe Abrahamus adhuc incircumciſus Deo placuit; [5] &, toto tempore itineris per Arabum deſerta, omiſſa ab Hebræis circumciſio fuit, Deo ob id nihil expoſtulante.

§ XII. *Et tamen, in his quoque tolerandis, faciles fuiſſe Apoſtolos Jeſu.*

Certe erat, cur magnas gratias agerent Jeſu & ejus legatis Hebræi; quod gravi illo rituum onere per ipſum liberarentur, certique ſuæ libertatis fierent, [1] per dona ac miracula Moſi nihil cedentia. Sed tamen primi noſtri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut ſuam hanc felicitatem agnoſcerent: ſed ſi præcepta Jeſu omnis honeſtatis pleniſſima ſuſciperent, facile paſſi ſunt eos in rebus mediis [2] ſequi quem vellent vivendi modum; [3] ita

ſummatricem juſtitiæ, ſed in ſigno eam dedit Deus, ut cognoſcibile perſeveret genus Abrahæ, ex ipſa Scriptura diſcimus. Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne maſculinum veſtrum, & circumcidetis carnem præputii veſtri, & erit in ſignum teſtamenti inter me & vos.

5 *Et toto tempore itineris per Arabum deſerta omiſſa ab Hebræis circumciſio fuit*] Joſuæ v. 5, 6.

1 *Per dona ac miracula Moſi nihil cedentia*] Miracula Meſſiæ majora eſſe debere quam Moſis, dixit R. Levi ben Gerſom, quod vel maxime patuit in mortuis reſuſcitatis.

2 *Sequi quem vellent vivendi modum*] Actor. XVI. 3. XXI. 24. Rom. XIV. 1. 1 Cor. IX. 15. Gal. V. 6. Coloſſ. III. 11.

3 *Ita*

3 ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum numquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est, ut evidenter ostendatur, inique à Judæis rejecta Jesu dogmata, prætextu illo legis ritualis. Soluta hac objectione, quæ prope unica miraculis Jesu opponi solet, veniamus ad alia argumenta, quæ ad Judæos convincendos sunt idonea.

§ XIII. *Probatio adversus Judæos, ex eo, quod in confesso est promissum eximium Messiam.*

Constat inter nos, & ipsos, in Prophetarum vaticiniis supra multos, qui Hebræis divinitus contigerunt, magnorum bonorum auctores, unum multo cæteris excellentiorem promitti; quem nomine communi quidem, sed huic uni eximie competente, Messiam vocant. Eum nos pridem venisse ad-

3 *Ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum numquam data fuerat, ejus observanda necessitatem non imponerent.*] Actor. XV. Galat. I. 3. 6. 15. IV. 10. VI. 12.

1 *Cui summa pietatis testimonium Ezechiel prabuit*] XIV. 14. XXXVIII. 3. Josephus de Daniele fine libri X: Ὅτι τὸ Θεῖον αὐτῷ Πνεῦμα συμπάρεστι. *Spiritus Dei ei aderat.* Deinde: Ἅπαντα γὰρ αὐτῷ παραδόξως ὡς ἑνί τινι τῶν μεγίστων εὐτυχήθη Προφητῶν, καὶ παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τιμή τε καὶ δόξα παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πλήθους, καὶ τελευτήσας δὲ μνήμην αἰώνιον ἔχει. τὰ γὰρ βιβλία ὅσα δὴ συγγραψάμενος καταλέλοιπεν; ἀναγινώσκεται παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν, καὶ πεπιστεύκαμεν ἐξ αὐτῶν ὅτι ὡμίλει τῷ Θεῷ. *Omnia illi, supra fidem, & quantum maximorum Prophetarum ulli succedebant: dumque*

adſerimus : illi venturum exſpectant. Supereſt, ut de ea lite judicium quæramus in iis libris, quorum auctoritatem pariter agnoſcimus.

§ XIV. *Oſtenditur eum jam veniſſe ex præſignificatione temporis.*

Daniel, [1] cui ſummæ pietatis teſtimonium Ezechiel perhibuit, neque nos decipere voluit, neque deceptus eſt ab Angelo Gabriele. Is autem Angelo dictante, cap. IX. conſcriptum reliquit, poſt promulgatum edictum de inſtauranda urbe Hieroſolymorum, non elapſuros annos quingentos, [2] quin adeſſet Meſſias. Atqui in hunc diem elapſi ſunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adeſt is, quem Judæi exſpectant : nec quemquam alium nominare poſſunt, in quem id tempus quadret : In Jeſum autem tam bene convenit, ut [3] magiſter Hebræus Nehumias, qui annis

dumque vixit, in ſumma gratia ac honore fuit apud reges & populum : & poſtquam mortuus eſt, æterna ejus viget memoria. Leguntur enim apud nos in hunc diem libri, quos à ſe conſcriptos reliquit; quorum teſtimonio credimus fuiſſe Danieli cum Deo commercium.

2 *Quin adeſſet Meſſias*] Filium hominis, apud Danielem, eſſe Meſſiam conſentiunt magni Judæorum magiſtri Salomon Jarchi, Rabbi Joſue citatus ab Abeneſdra, & Saadias. Sic & Rabbi Joſue qui exſcidium Templi vidit, Meſſiæ tempus adveniſſe dicebat, ut teſtatur R. Jacob in Caphthor.

3 *Magiſter Hebræus Nehumias*] Par fuiſſet *Grotium* unde hæc haberet ſignificaſſe. A Judæo quodam accepiſſe ſe ait, niſi me fallit memoria, in Epiſt. quadam ad fratrem *Guliem. Grotium.* Clericus.

4 *De*

annis quinquaginta eum præcessit, aperte jam tum dixerit, non posse ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Messiæ à Daniele significatum. Cum hac temporis nota congruit altera, quam supra attigimus, [4] de imperio in omnes nationes dando divinitus, [5] postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset; quarum posterior in Cleopatra desiit, non multo antequam Jesus nasceretur. Tertia nota est dicto cap. IX. apud Danielem, quod post Messiæ adventum exscindenda esset urbs Hierosolyma, quod de exscidio urbis vaticinium [6] ipse Josephus ad suam refert ætatem: unde sequitur, tempus Messiæ adventui præstitutum jam tum præteriisse. Eodem pertinet quod apud Aggæum cap. II. Deus Zorobabelem Ethnarchum, & Jesum Josedeciden Pontificem Maximum mœstos, quod

4 *De imperio in omnes nationes dando divinitus*] Lapidem illum, cujus percussu imago illa imperiorum figuram habens comminuenda esset, Messiam esse tradidit R. Levi ben Gersom: & regnum illud cætera regna absumpturum esse regnum Messiæ docent Rabbi Salomo, R. Abenesdra, & R. Saadia: Filium hominis apud Danielem esse Messiam R. Levi ben Gersom, & Saadia.

5 *Postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset*] Vide quæ hac de re annotata ad librum primum.

6 *Ipse Josephus ad suam refert ætatem*] Libro X, cap. 12. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον Δανιῆλος καὶ περὶ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνέγραψε, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐρημωθήσεται. ταῦτα πάντα ἐκεῖνος Θεοῦ δείξαντος αὐτῷ συγγράψας κατέλειψεν, ὥστε τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ τὰ συμβάντα σκοποῦντας θαυμάζειν ἐπὶ τῇ παρὰ Θεοῦ τιμῇ τὸν Δανιῆλον. *Eodem tempore Daniel etiam de Romanorum scripsit imperio,*

quod viderent excitatum à se templum non respondere magnitudini prioris templi, solatur hoc promisso, futurum ut major honos isti Templo, quam priori, contingeret; quod profecto neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici posse historia horum temporum in sacris litteris, & apud Josephum, collata cum ea, quæ est de Templo Salomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum magistri adnotant, duas maximas dotes defuisse Templo posteriori, quæ priori adfuerant; [7] conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem, & divinum afflatum. Sed quo Templum hoc posterius priori præstiturum sit, ibi quidem breviter ostendit Deus, [8] cum pacem suam, id est, gratiam & benevolentiam, in eo templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit, Latius autem exse-

perio, & fore ut ab eo gens nostra vastetur. Hac omnia ille Deo indicante præscripta reliquit, ita ut non possint qui ista legunt, & eventus considerant, non admirari Danielem, ob honorem à Deo acceptum. Septuaginta annorum hebdomadas finire in exscidio Templi secundi etiam Iacchiades docet ad Dan. IX. 24.

7 *Conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem & divinum afflatum*] In titulo de Documentis. Gemara Hierosolymitana cap. 3.

8 *Cum pacem suam, id est, gratiam & benevolentiam, in Templo se quasi fœdere certo stabiliturum*] Notandum est quod præcedit. *Veniet desiderium omnium Gentium, & implebo domum hanc gloria.* Quod mirifice convenit cum iis, quæ jam addimus ex Malachia, ita ut hi duo Prophetæ mutuo interpretum fungantur vice. Venire debuisse Messiam in Templum secundum sensit Rabbi Akiba, multique alii, teste, Rabbino Salomone.

 9 *De-*

exsequitur Malachias cap. III. *Ecce missurus sum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in templum suum* (vixit autem Malachias tempore ædificati templi posterioris) [9] *Dominus ille, quem vos desideratis, internuncius ille fœderis, deliciæ vestræ.* Venire ergo debuit Messias, stante Templo secundo, [10] quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani; quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruïnis resuscitatum fuit, [11] sed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et sane tam constans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus exspectandum Messiam, ut [12] multi

9 *Dominus ille quem vos desideratis.*] Hunc Malachiæ locum communiter Judæi de Messia exponunt.

10 *Quo nomine apud Hebraos venit totum illud avum à Zorobabele ad tempus Vespasiani.*] Ut in Thalmude capite ultimo de Synedrio, & titulo Joma, & titulo Rosch Hasschana.

11 *Sed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari.*] Philo de Mundo: Οὐ γὰρ διήποθεν οὗ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταὐτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium est, sed cujus omnes partes simul & eodem tempore pereunt.* Adde L. proponebatur, D. de Judiciis. & L. Quid tamen. §. in navis. D. Quibus modis ususfructus amittatur.

12 *Multi Herodem*] Hi Herodiani, Matt. XXII. 16 Marc. III. 6. VIII. 15. XII. 13. Tertullianus in hæreticorum enumeratione: *Cum his etiam Herodianos qui Christum Herodem esse dixerunt.* Paria habet de his Epiphanius: quibuscum convenit vetus ad Persium Scholiastes: *Herodes apud Judæos regnavit tempore Augusti, in partibus Syriæ. Herodiani ergo diem natalem Herodis observabant, ut etiam Sabbata, quo die lucer-

ti Herodem, [13] alii Judam Gauloniten, [14] alii alios, qui circa Jesu tempora vixerunt, pro Messia haberent.

§ XV. (*Cum solutione ad id quod dicitur, dilatum adventum ob peccata populi.*)

Sentiunt se premi his argumentis, de Messiæ adventu, Judæi: quæ ut eludant, nonnulli aiunt sua peccata in causa fuisse, quo minus promisso tempore adveniret. [1] Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit, cum hoc quoque prædictum esset, [2] ob plurima & maxima populi peccata urbem exscindendam, paulo post Messiæ tempo-

lucernas accensas & violis coronatas in fenestris ponunt.

13 *Alii Judam Gauloniten.*] Vide Josephum XVIII. I. Act. V. 36.

14 *Alii alias.*] Actor. XXI. 38. Josephus plura exempla habet temporibus Felicis: & post exscidium quædam.

1 *Ut omittam in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari.*] Id diserte affirmat R. Jochanan in Schemoth Rabba, & R. David Kimchi in Psal. CVIII. 5. Bene de Daniele Josephus libro X. circa finem: Οὐ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον προφητεύων διετέλει, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι Προφῆται, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ὥριζεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεται. *Non enim solum futura prædixit toto vitæ suæ tempore, ut & alii Prophetæ, sed & tempus definivit, quo quæque eventura erant.* Nulla conditione suspensum fuisse decretum de Messia illo tempore mittendo, apparet & ex Malachiæ III. I. Præterea cum novi fœderis auctor deberet esse Messias, ut & ibi Malachias & alii Prophetæ ostendunt, non potuit ejus adventus suspendi à conditione observati fœderis, quod antiquatum venerat.

2 *Ob plurima & maxima peccata urbem exscindendam paulo post Messiæ tempora.*] Dan. IX. 24.

pora? Adde quod Meſſias venturus, erat hac quoque de cauſa, [3] ut corruptiſſimo ſeculo medicinam faceret, ſimulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret; unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur cap. XIII. fore tunc fontem apertum domui Davidis, & Hieroſolymitis omnibus, ad peccata abluenda: & apud ipſos Hebræos receptum eſt Meſſiam appellare [4] ISCH CHOPHER, hoc eſt, placatorem. Plane autem à ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id, quod præciſe ei morbo erat deſtinatum.

§ XVI. *Item ex ſtatu præſenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit.*

De eo, quod dicimus, adveniſſe pridem in terras Meſſiam, ipſe etiam ſenſus Judæos poteſt convincere. [1] Promiſit Deus, fœdere per Moſem inito, ipſis felicem poſſeſſionem terræ Palæſtinæ, quamdiu vitam ad legis præ-

3 *Ut corruptiſſimo ſæculo medicinam faceret, ſimulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret.*] Eſaias LIII. 4. & ſequentibus. Jeremias XXXI. 31. & ſequentibus. Ezechiel. XI. 19, 21.

4 *Iſch Chopher.*] איש כופר· Vide Chaldæum paraphraſten Cant. I. 14. Meſſiam peccata noſtra portaturum dicit R. Judas in Chaſidim, R. Simeon in Bereſchith Rabba.

1 *Promiſit Deus, fœdere per Moſem inito, ipſis felicem poſſeſſionem terræ Palæſtinæ, quamdiu vitam ſuam ad legis præſcriptum componerent*] Exod. XV. Levit. XVIII. Deut. VI, VII, XI, XXVIII.

2 *Contra ſi adverſus eam graviter delinquerent, exſilium aliaque id genus mala ipſis mina-*

tus

præscriptum componerent: [2] contra si adversus eam graviter delinquerent, exsilium aliaque id genus mala ipsis minatus est. Quod si tamen, aliquo tempore pressi malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediissent; se misericordia populi tactum iri, effecturumque, ut, quamvis in ultimas mundi plagas dispersi, redirent in patriam: ut videre est, tum alibi, tum Deuteronomii XXX, & Nehemiæ I. Atqui jam anni sunt mille & ultra quingentos, quod Judæi patria carent, Templo carent, [3] & si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti: etiam flammarum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie, [4] quod ab Ammiano Marcellino, scriptore non Christiano, proditum est. Cum olim populus gravissimis sceleribus se contaminasset, liberos passim sacrificasset Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupillos expilaret, insontem sanguinem magna copia funderet, [5] quæ

est] Levit. XXVI. Deut. IV, XI, XXVIII.

3 *Et si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti.*] Sub Adriano, sub Constantino, sub Juliano: Chrysostomus II adversus Judæos.

4 *Quod ab Ammiano Marcelline scriptore non Christiano est proditum.*] Libro XXIII. Chrysostomus II adversus Judæos: Πῦρ ἐκπηδῆσαν ἐκ τῶν θεμελίων εὐθέως κατέφλεξέ τε πολλοὺς ἀνθρώπους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς λίθους τοῦ τόπου ἐκείνου. *Ignis è fundamentis exsiliens multos homines combussit, ipsos quin etiam loci illius lapides.* Totus locus dignus qui legatur. Paria habet scriptor idem in Matthæum Homilia IV, & Sermone Christum esse Deum.

[5] quæ omnia illis Prophetæ exprobrant; passus est exsilium, sed [7] non diutius annis septuaginta; atque interea non omisit Deus [7] per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus, [8] indicato etiam tempore. At nunc, [9] ex quo semel ejecti patria sunt, manent extorres, contemti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus significatio: magistri ipsorum, quasi Spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas & ridicula dogmata delapsi sunt; quibus scatent libri Thalmudici, quos legem ore datam audent dicere, & cum iis, quæ Moses scripsit, conferre, aut iis præferre etiam. Nam quæ ibi leguntur [10] de Dei fletu, quod urbem passus sit exscindi, [11] de ejus quotidiana diligentia in legenda lege, [12] de Behemotho & Leviathane, [13] multisque rebus aliis, tam sunt absurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi, nec ad falsorum Deorum cultus deflexerunt, ut olim, nec cædibus

5 *Quæ omnia illis Prophetæ exprobrant.*] Esai. I. 17. III. 14, 15. V. 23. XI. 2, 3. LIX. LXV. Amos II. 6. Jer. II, III. V. VII. 21. VIII, IX. XI. XVI. XXII, Ezech. II. VI. VII. VIII. XVI. XXII. XXIV. Dan. IX. Michæas II. 1, 2, 3.

6 *Non diutius annis LXX.*] Objicit hoc R. Samuel, in epistola ad R. Isaacum.

7 *Per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus.*] Jer. XXX. XXXI. XXXIII. Ezech. XXXVI. XXXVII.

8 *Indicato etiam ejus tempore.*] Jerem. XXV. 15. XXIX. 10.

9 *Ex quo semel ejecti patria sunt, manent extorres, contemti, nullus ad eos venit Propheta.*] Thalmud in Baba Bathra.

10 *De Dei fletu, quod urbem passus sit exscindi.*] Præfatio Echa Rabbathi. Similia in Thalmude,

dibus se contaminant, nec de adulteriis accusantur: [14] Deum vero & precibus, & jejuniis, certant placare: nec exaudiuntur. Quæ cum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est, aut fœdus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universitatem gravis alicujus peccati, tot jam per secula durantis: quod quale sit, ipsi dicant; aut si dicere non possunt, nobis credant, peccatum illud esse contemti Messiæ, qui ante advenerit, quam hæc mala ipsis contingere cœperunt.

§ XVII. *Probatur Jesus esse Messias, ex his quæ de Messia prædicta fuerunt.*

Et hæc quidem, ut diximus, ostendunt, venisse jam ante tot sæcula Messiam: addimus nos, non alium eum esse, quam Jesum. Nam quicumque alii pro Messia haberi se voluerunt, aut habiti sunt, nullam reliquerunt

de, titulo Chagiga, in Debarim Rabba & in Berachoth.

11 *De ejus quotidiana diligentia in legenda lege.*] Thaanith, Aboda Zara.

12 *De Behemotho & Leviathane.*] Thalmud Baba Bathra. Paraphrastes Chaldæus ad Cant. Canticorum VIII. 2.

13 *Multisque rebus aliis.*] Quorum multa transscripsit Christianus Gerson in suo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Messia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de regno Decem tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbinorum facinoribus.

14 *Deum vero & precibus & jejuniis certant placare.*] Quod si ipsis credendum est, optime de Deo merentur, Messiam falsum, quem tanta pars humani generis recepit, repudiando.

 1 *Et*

querunt sectam, in qua ea opinio perseveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Messiam se dixit, [1] & doctissimis quibusdam imposuit, [2] Barchochebæ sectatores se profitentur. At Jesu qui nomen dent, ex quo ipse in terris fuit, in hunc diem fuerunt, [3] suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet. Possem hic multa alia adferre olim de Messia prædicta, aut credita, quæ in Jesu evenisse credimus, cum de aliis ne adseverentur quidem: quale est, [4] quod ex Davidis fuit posteritate, [5] quod ex virgine natus est, [6] edocto ea de re cœlitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus, [7] quod natus est Bethlehemi, [8] quod

1 *Et doctissimis quibusdam imposuit*] Ut Rabbi Akibæ. Thalmud in titulo de Synedrio. & liber Zemach David.

2 *Barchocheba*] Qui ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστασίας ἀρχηγέτης Justino. Mentio ejus apud Eusebium, Hieronymum, Orosium, Thalmudico titulo de Synedrio: in Bereschith Rabba, apud Rabbinos Johannem & Abrahamum Salmanticensem, & alios multis in locis.

3 *Suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet.*] Vide quæ hac de re allata ad librum secundum.

4 *Quod ex Davidis fuit posteritate.*] Psal. LXXXIX. 4. Esa. IV. 2. XI. 10. Jerem. XXIII. 5. Ezech XXXIV. 24. Mich. V. 2. Matth. I. 1, 20. IX. 27. XII. 23. XV. 22. XX. 30, 31. XXI. 9. 15. XXII. 42. & sequent. Marc. X. 47. XII. 35, 36, 37. Luc. I. 27. 32. 69. II. 4. II. XVIII. 38, 39. XX. 42. 44. Joh. VII. 42. Actor. XIII. 34. XV. 16. Rom. I. 3. II Tim. II. 8. Apoc. V. 5. XXII. 16.

5 *Quod ex virgine natus est.*] Esa. VII. 14. Matth. I. 18. 22, 23. Luc. I. 35.

6 *Edocto eo de re cœlitus eo qui*

[8] quod dogma suum serere cœpit in Galilæa, [9] quod omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit: sed uno contentus sum, cujus effectus in hunc diem durat, & [10] Davidis, [11] Esaiæ, [12] Zachariæ, [13] Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Judæorum, sed & aliarum gentium magistrum fore: [14] per ipsum collapsuros cultus falsorum Deorum, & ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Jesu adventum, sub falsis cultibus totus fere orbis jacebat: deinde paulatim evanescere illi cœperunt, nec singuli tantum homines, sed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbinis debentur, sed Jesu discipulis, eorumque successoribus: ita

qui virginem eam duxerat.] Matth. I. 20.

7 *Quod natus est Bethlehemi.*] Mich. V. 2. Matth. II. 1, 2, 3, 4, 5, 6. Lucæ II. 4.

8 *Quod dogma suum serere cœpit in Galilaa.*] Esaiæ IV. 1. Matth. IV. 12, 13. Marc. I, 4. Luc. IV. 14, 15, 16. & alibi sæpe.

9 *Quod omne genus morbos sanavit, cacis visum, claudis gressum dedit.*] Esaias XXXV. 5. LXI, 1. Matth. XI. 5. Luc. IV. 18. & alibi passim. Adde quod mortuos resuscitavit, quod inter præcipuas Messiæ notas ponit R. Levi ben Gerson.

10 *Davidis.*] Psal. II. 8. XXII. 28. LXVIII. 32. LXXII. 8. 17.

11 *Esaia.*] II. 2. XI. 10. XIV. 1. XIX. 18. XXVII. 13. XXXV. X. 11. & XLIII. præcipue XLIX. 6. LI 6. LII. 15. LIV. LV. 4, 5. LX. 3. & sequentibus. LXV. 1, 2. LXVI. 19. & seqq.

12 *Zacharia.*] II. 11. VIII. 20. & sequentibus. IX. 9, 10, 11. XIV. 16.

13 *Osea.*] II. 24.

14 *Per ipsum collapsuros cultus falsorum Deorum.*] Esa. II. 18. 20. XXXI. 7. XLVI. 1. Sophoniæ I. 4, 5, 6. Zach. XIII. 2.

ita [15] populus Dei factus est, qui ante non erat, & impletum est, quod per Jacobum prædictum fuerat, Genes. XLIX. antequam plane tolleretur civilis potestas à posteris Judæ, venturum Silo; quem [16] Chaldæus, & alii interpretes, Messiam exponunt, [17] cui parituræ essent etiam exteræ gentes.

§ XVIII. *Solutio ejus quod dicuntur quædam non impleta.*

Opponi hic à Judæis solet, quædam de temporibus Messiæ prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta. Sed quæ adducunt, obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem; propter quæ non debent deseri ea, quæ sunt manifesta, qualia sunt sanctitas præceptorum Jesu, præmii excellentia, & in eo proponendo sermo perspicuus; quibus cum accedant miracula, sufficere

15 *Populus Dei factus est qui ante non erat.*] Oseæ II. 24.

16 *Chaldæus.*] Tam Jonathan, quam Hierosolymitanæ paraphraseos scriptor. Item Thalmudici titulo de Synedrio, Beresith Rabba, Jakumus ad Pentateuchum, Rabbi Salomo & alii. שבט quod nunc Judæi volunt esse virgam castigationum, Thargum Chaldæo exponitur שלטן, & Græcis eodem sensu ἄρχων. Aquilæ σκῆπτρον. Symmacho ἐξουσία. שילה autem per בנו filius ejus, exponunt Chaldæus, R. Siloh, R. Bechai, R. Salomo, Abenesdra & Kimchi. Vide pulchre dicta de hoc loco apud Chrysostomum, Sermone Christum esse Deum.

17 *Cui pituræ essent etiam exteræ gentes.*] Vide dictum locum Esaiæ XI. 10. qui huic lucem adfert.

1 *Quæ libri clausi nomine nuncupari solent.*] Esaias XXIX. 11. Daniel. XII. 4, 9. & ibi Iacchiades. Vide quæ hanc ad rem disserit Chrysostomus Sermone II.

ficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, [1] quæ libri clausi nomine nuncupari solent, recte intelligenda, opus sæpe est Dei quibusdam auxiliis; quæ merito illis subtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipsi quidem ignorant: & si cui conferre libeat interpretes veteres, * qui in Babylonico exsilio, aut alioqui circa Jesu tempora exstiterunt, cum his, qui scripserunt postquam Christianorum nomen in odio apud Judæos esse cœpit; inveniet explicationes novas repertas partium studio, cum olim receptæ essent aliæ, quæ cum Christianorum sensu satis conveniebant. Multa in sacris litteris non ex proprietate verborum, [2] sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant: [3] ut cum Deus descendisse dicitur, cum ei [4] os, [5] aures,

11. Cur obscurum sit Vetus Testamentum.

* *Qui in Babylonico* &c.] Videtur *Grotius* respicere ad Chaldæos Interpretes Veteris Testamenti, atque ex sententia Judæorum loqui, à quibus antiquiores habentur, quàm sunt. Vide *Brian. Waltoni* Proleg. in Bibl. Cap. XII. *Clericus.*

2 *Sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant.*] Quomodo Maimonides in libro 1 locum Esaiæ XI. 6. de Messiæ temporibus ἀλληγορικῶς vult intelligi. Idem dicit ad ipsum Esaiæ locum David Kimchi: qui & similia habet ad Jerem. II. 15. V. 6.

3 *Ut cum Deus descendisse dicitur.*] Ut Gen. XI. 5. XVIII. 12. Vide de his similibusque locutionibus Maimonidem Doctoris dubitantium Parte I. cap. 10. & 11. 29. & sequentibus & eundem ad Deuter. ubi de Rege. Messiæ res fore cœlestes ait liber Cabalisticus Nezaël Israël.

4 *Os*] Ut Jeremiæ IX. 12.

5 *Aures*

[5] aures, [6] oculi, [7] nares, tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Messiæ temporibus dicta? qualia sunt, [8] lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore stabulaturum, lusurum cum anguibus infantem, [9] montem Dei surrecturum supra montes alios, venturos eo alienigenas, ut sacra faciant. Sunt quædam promissa, quæ ex antecedentibus aut consequentibus verbis, aut etiam ex ipso sensu conditionem in se tacitam continent. Sic multa Hebræis promisit Deus, si Messiam missum reciperent, eique parerent: quæ si non eveniunt, habent ipsi, quod sibi imputent. Quædam vero etiam definite & sine conditione promissa, si impleta nondum sunt, adhuc possunt exspectari. Constat enim etiam apud Judæos, [10] tempus, sive regnum Messiæ, durare ad finem sæculorum.

§ XIX. *Et ad id quod opponitur de humili statu & morte Jesu.*

Offendit multos humilis Jesu fortuna: inique

5 *Aures.*] Ut Psal. XXXI. 3. XXXIV. 16.

6 *Oculi.*] Loco Psalmi proxime citato.

7 *Nares.*] Psalm. XVIII. 9. Jer. XXXII. 37.

8 *Lupum cum agno.*] Dicto loco Esaiæ XI. 6. & sequentibus.

9 *Montem Dei surrecturum supra montes alios.*] Esaiæ II. 2. Michææ IV. 1. & seqq.

10 *Tempus sive regnum Messiæ durare ad finem seculorum.*] Perek Chelek. p. 97.

1 *Erigi à se humiles, & superbos sterni.*] 1 Reg. II. 8. Psal. XXXIV. 19. Prov. XI. 2. Esaias LVII. 15. LXVI. 2.

2 *Jacob extra se nihil prater baculum ferens Jordanem transiit.*] Gen. XXXII. & seqq.

3 *Cum*

que vero : cum in ſacris litteris paſſim dicat Deus, [1] erigi à ſe humiles, & ſuperbos ſterni. [2] Jacob extra ſe nihil præter baculum ferens Jordanem tranſiit : rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moſes exſul, pauper, pecora paſcebat, [3] cum ei in rubo Deus apparuit, populique ſui ductum mandavit. [4] David itidem gregem paſcens ad regnum vocatur, multiſque aliis exemplis talibus plena eſt ſacra hiſtoria. De Meſſia vero legimus, fore eum [5] lætum pauperibus nuntium, [6] non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis uſurum ; ſed acturum leniter, ita ut parcat arundini concuſſæ, & in ellychnio fugimante alat, quod reſtat caloris. Neque magis cætera ejus mala, & mors ipſa, inviſum eum cuiquam facere debent. Nam ſæpe à Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, [7] ut Lotus à Sodomæ civibus, ſed interficiantur quoque, manifeſtum eſt [8] exemplo Abelis parricidio enecti, [9] Eſaiæ diſſecti, [10] Mac-

3 *Cum ei in rubo Deus apparuit.*] Exodi III.

4 *David itidem gregem paſcens ad regnum vocatur.*] 1 Sam. XVI. 7. 11.

5 *Lætum pauperibus nuntium.*] Eſaias LXI. 1. Matth. XI. 5. Adde Zach. IX. 9.

6 *Non clamorem excitaturum in publico aut jurgiis uſurum, ſed acturum leniter.* Eſaias XLII. 2. 3. 4. Matth. XII. 19, 20.

7 *Ut Lotus à Sodomæ civibus.*] Gen. XIX.

8 *Exemplo Abelis parricidio enecti.*] Gen. IV.

9 *Eſaiæ diſſecti.*] Ita habet Judæorum traditio, ad quam reſpicit ſcriptor ad Hebræos XI. 37. & Joſephus X. 4. Chalcidius in Timæum : *Cum Propheta à conſceleratis, unus membratim ſectus, alter obrutus ſaxis.*

10 *Mac-*

[10] Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum. Ipsi Judæi Psalmum canunt LXXIX. in quo hæc verba sunt: *Dederunt servorum tuorum cadavera in cibum volucrium, reliquias eorum, quos tu, ô Deus, amas, bestiis: sanguinem eorum effuderunt in pomœrio Hierosolymorum: nec quisquam fuit, qui eos sepeliret*, & quæ sequuntur. Ipsum vero Messiam debuisse per ærumnas, & mortem pervenire ad regnum suum, & ad potestatem summis bonis ornandi familiam suam, negare nemo poterit; qui ad ista Esaiæ verba, [11] capite LIII, animum volet attendere. *Quotusquisque credidit sermoni nostro, & vim Dei agnovit? Idque ideo, quia surrexit ille, Deo adspectante, tamquam tener surculus, tamquam herba ex solo arenoso: in vultu ejus nihil pulchri, nihil decori, nec si adspiceres, quidquam erat quod oblectaret; contemtui patebat, & inter homines erat velut abjectissimus, multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes se ab eo avertebant: tanto erat despicatui, nulloque in pretio. Sed vere* [12] *nostros ille morbos pertulit, nostra mala toleravit. Nos illum*

10 *Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum.*] II Maccab. VII. Josephus libro περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.

11 *Capite LIII.*] Quem locum de Messia interpretantur Chaldæus Paraphrastes, & Gemara Babylonica, titulo de Synedrio.

12 *Nostros morbos ille pertulit.*] Morborum voce quævis mala intelligi docet ad hunc locum Abarbanel.

13 *Pœna qua nobis salutem pareret, ipsi imposita est.*] De Messia

illum habuimus tamquam de cœlo tactum, à Deo ictum atque depressum: sed ob nostra peccata vulneratus est, attritus ob nostra crimina. [13] *Pœna, quæ nobis salutem pareret, ipsi imposita est: tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim enim nos ut oves aberraveramus omnes huc atque illuc: ipsi Deus inflixit pœnam, quæ nostris criminibus debebatur: Et tamen cùm opprimeretur & gravissime cruciaretur, vocem non emisit; sicut agnus mactandus, aut ovis, quæ tondetur, silent muta. Post vincula, post judicium, è medio sublatus est: sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimirum, ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus est: sed hoc malum ei evenit, ob populi mei scelera. Ad mortem usque & sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum, cum tamen nemini fecisset injuriam, neque in sermone ejus deprehensus fuisset umquam dolus malus. Sed quamquam Deus eo usque eum passus est conteri, doloribusque affici, tamen* [14] *quia se constituit hostiam piacularem,* [15] *videbit posteritatem, vitam aget durabilem, & quæ Deo sunt placita, per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum*

sia hæc explicat Rabboth & Salomon Jarchi ad Gemaram titulo de Synedrio.

14 *Qui se constituit hostiam piacularem.*] De malis volente animo toleratis hic agi ait Alseck.

15 *Videbit posteritatem.*] Voce seminis quæ in Hebræo est, significari discipulos ait hic Alseck. Sic semen serpentis Hebræi interpretantur Chananæos. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum filios, Esaiæ VIII. 18. ut Thalmud Hierosolymitanum notat, titulo de Synedrio.

16 *Vo-*

beratum se à malo conspiciens, ait Deus, [16] *voluptate satiabitur, eo maxime, quod dogmate suo ipse justus servus meus multos absolvet, eorum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam,* [17] *ubi inter præliatores spolia dividentur, quia morti se dedidit, & sceleratis adnumeratus est, cumque pœnas alienorum criminum ferret ipse, pro sontibus se constituit precatorem.* Quis potest nominari, aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo sane. Quod autem recentiores Judæi commenti sunt, agi hic de ipso populo Hebræo disperso in omnes gentes, ut suo exemplo ac sermone multos ubique proselytos faceret; is sensus primum plurimis sacrarum litterarum testimoniis repugnat, quæ clamant, Judæis [18] nihil mali accidisse, quod non ipsum, & insuper majora multo, suis factis essent promeriti. Deinde ipsa Propheticæ orationis series eam non fert interpretationem. Dicit enim sive Propheta, quod isti loco videtur convenientius, sive Deus: *hoc malum illi evenit, ob populi mei scelera.* Populus autem Esaiæ, aut etiam populus Dei

16 *Voluptate satiabitur.*] Hæc ad futurum seculum refert Abarbanel.

17 *Ubi inter præliatores spolia dividuntur.*] Hæc spirituali modo intelligenda docet Gemara Babylonica titulo סוכה. Per spolia intelligi sapientum honores & præmia dicit Alseck ad hunc locum.

18 *Nihil mali accidisse quod non ipsum, & insuper majora multo, suis factis essent promeriti.*] Apparet id locis Prophetarum jam supra

Dei peculiaris, est populus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpessus ab Esaia dicitur, non potest idem populus esse. Melius antiqui Hebræorum magistri fatebantur hæc de Messia dici; quod cum viderent quidam posteriorum, [19] duos Messias commenti sunt, quorum alterum vocant Josephi filium, qui mala multa & mortem cruentam pateretur; alterum Davidis filium; cui cuncta prospere succederent; [20] cum multo facilius esset, & Prophetarum scriptis congruentius, unum agnoscere; qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus, quod nos de Jesu credimus, & verum esse res ipsa docet.

§ XX. *Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.*

Retinet multos à suscipienda Jesu disciplina præconcepta quædam opinio, de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime sacerdotum; qui Jesum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne

supra positis, & Danielis IX. & Nehemiæ IX. Adde quod is, de quo agit Esaias, deprecaturus erat Deum pro Ethnicis, quod Judæi non faciunt.

19 *Duos Messias commenti sunt.*] Thalmud titulo Succha: R. Salomo: R. David Kimchi.

20 *Cum multo facilius esset & Prophetarum scriptis congruentius unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus.*] Quod ipsum non uno in loco ad hoc Esaiæ caput sequitur Abarbanel.

ne me sibi maledicere existiment, audiant ipsis verbis, & legis suæ, & Prophetarum, à quibus sæpe appellantur [1] incircumcisi auribus & corde; [2] populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, [3] qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum & illi, [4] qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium adegerunt, ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër obediebant: [5] qui panem cœlitus missum fastidierunt, [6] qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent. Majores ipsorum fuerunt, [7] qui Davide, tanto ac tam bono rege, deserto, secuti sunt rebellem filium. Majores ipsorum fuerunt, [8] qui Zachariam, Jojadæ filium, trucidarunt in loco sanctissimo, victimam crudelitatis suæ facientes ipsum sacerdotem.

Jam

1 *Incircumcisi auribus & corde*] Jerem. IV. 4. VI. 10.

2 *Populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus*] Deut. XXXII. 5. 6. 15. 28 Esaias XXIX. 13. Amos V. 21. Ezech. XVI. 3.

3 *Qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt*] Gen. XXXVIII.

4 *Qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium adegerunt*] Loca notata supra ad librum II.

5 *Qui panem cœlitus missum fastidierunt*] Num. XI. 6.

6 *Qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent*] Dicto capite XI. in fine.

7 *Qui Davide, tanto ac tam bono rege, deserto secuti sunt defectorem filium*] II Sam. XV.

8 *Qui Zachariam, Jojadæ filium,*

Jam vero [9] Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt, & perfecissent, nisi procerum quorumdam obstitisset auctoritas: [10] extorserunt tamen, ut captivus haberetur, ad ipsum usque momentum captæ urbis. Si quis putet, meliores fuisse eos, qui Jesu temporibus vixerunt, eum ab hoc errore liberare Josephus poterit, qui atrocissima eorum facinora describit, & pœnas graviores omnibus umquam auditis, [11] & tamen, ut ipse censet, infra meritum. Neque de Synedrio melius existimandum; præsertim cum eo tempore senatores non veteri more cooptari, manibus impositis, [12] sed ex potentium nutu legi solerent; ut & Pontifices, non jam perpetua, [13] sed annali & sæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus, si homines arrogantia tumidi, ambitione & avaritia insatiabiles, in furorem acti sunt, conspecto homine, qui sanctissima

filium, trucidarunt] II Paralip. XXIV. 21.

9 *Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt*] Jeremiæ XXVI.

10 *Extorserunt tamen; ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis*] Jerem. XXXVIII.

11 *Et tamen, ut ipse censet, infra meritum*] Dicit is neque urbem aliam talia perpessam mala, neque ab omni ævo ætatem fuisse omnium scelerum feraciorem. Plus Judæis mali à semetipsis illatum, quam à Romanis, qui illorum facinora expiaturi venerant.

12 *Sed ex potentium nutu legi solerent*] Josephus, XIV. 19.

13 *Sed annali & sæpe exempta dignitate*] Josephus, XVIII. 3. & 6.

tissima præcepta adferens vitam ipsis suam, ipsa diversitate, exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. [14] Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est, quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas adseruisset. [15] Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu sacerdotes, ipsum esse, qui pacem Israëlis turbaret. [16] Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum. Addendum hic, quod Magistri Hebræorum veteres [17] scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipse, qui, quales Judæi plerique exstituri essent, Messiæ tempore, multo ante præviderat, futurum dixerat, [18] ut qui populus suus non fuisset, in

14 *Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est*] 1 Reg. XXII.

15 *Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu Sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israëlis turbaret*] 1 Reg. XVIII. 17. Achabus Eliæ dicit, האתה זה עכר ישראל. ubi Græci, ἐ σὺ ὁ διαστρέφων τὸν Ἰσραήλ; *Nonne tu es qui turbas Israëlem?* Sic Sacerdotes de Jesu, apud Lucam XXIII. 2. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος. *Hunc invenimus turbare Israëlem.*

16 *Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum*] Jerem. VII. &. & sequentibus. XXVI. 6, 11.

17 *Scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate*] Thalmud de Synedrio, Ketuboth, & Sota: R. Salomo ad dictum titulum de Synedrio c. Helech. Thalmud titulo de Ponderibus. Traditio Rabbi Judæ in Gemara ad eumdem titulum de Syne-

in populum adſumeretur, [19] ex Judæorum autem urbibus ac vicis ſingulis vix unus, & alter, irent ad ſacrum montem: ſed quod ad illorum numerum deeſſet, id expleturos extraneos: item [20] Meſſiam Hebræis in ruinam fore: ſed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis, potiſſimo loco poſitum iri, ad coagmentationem operis.

§ XXI. *Reſponſum ad objectionem, plures Deos à Chriſtianis coli.*

Reſtat, ut duabus accuſationibus reſpondeamus, quibus Judæi & dogma & cultum Chriſtianorum impetunt. Prius eſt, quod plures à nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil eſt, niſi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim eſt, cur magis id Chriſtianis objiciatur, quam

Synedrio c. Helech: *quo tempore adveniet filius David, domus inſtitutionis divinæ fiet lupanar.* Vide Jerem. x. 21. xix. 14. [Erat hic grave mendum, nam pro *Gemara* legebatur *Maſoreta.* Exſtant autem hæc verba in *Gemara* ad Cap. xi. tituli de Synedrio: *quâ ætate veniet filius Davidis, domus conventûs,* בית המועד, *fiet lupanar.* Edit. *Coccei* §. 27. *Clericus.*]

18 *Ut, qui populus ſuus non fuiſſet, in populum adſumeretur*] Oſeæ ii. 24.

19 *Ex Judæorum autem urbibus ac vicis ſingulis vix unus & alter irent ad ſacrum montem: ſed quod ad illorum numerum deeſſet, id expleturos extraneos*] Jeremiæ iii. 14. 17. Adde Eſaiam liii.

20 *Meſſiam Hebræis in ruinam fore: ſed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potiſſimo loco poſitum iri ad coagmentationem operis*] Eſaiæ viii. 14. Pſal. cxviii. 22.

quam [1] Philoni Judæo, qui sæpe tria in Deo statuit, & *Dei rationem* sive [2] *sermonem* vocat *Dei nomen*, [3] mundi opificem, [4] neque ingenitum, ut est Deus Pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines; [5] quem & Angelum sive legatum universum hoc curan-

1 *Philoni Judæo qui sæpe tria in Deo statuit*] De sacrificiis Abel & Cain: Ἡνίκα ὁ Θεὸς δορυφορούμενος ὑπὸ δυοῖν τῶν ἀνωτάτω δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὖ καὶ ἀγαθότητος, εἷς ὢν ὁ μέσος τριττὰς φαντασίας ἀπειργάσατο τῇ ὁρατικῇ ψυχῇ, ὧν ἑκάστη μεμέτρηται μὲν οὐδαμῶς, ἀπερίγραφοι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, μεμέτρηκε δὲ τὰ ὅλα. *Cum Deus comitatus duabus summis suis efficaciis, imperio, ac bonitate, medius ipse & unus, tres conceptus operatus est animo perspicaci, quorum nullus mensura capitur; immensa enim ejus efficacia: sed singula totum metiuntur.* Mox ἀρχὴν etiam vocat ἐξουσίαν, & ἀγαθότητα vocat εὐεργεσίαν, atque à pio animo non enunciari, sed in silentii arcano adservari. Similia habet in libro de Cherubim; libro secundo de Agricultura Noæ vocat τὸ ὄν, τὸ ἡγεμονικὸν, τὴν ἵλεω δύναμιν, *id quod est, vim dominam, vim beneficam*, Maimonides initio libri de Fundamentis, & post eum Joseph Albo distinguunt in Deo, *Id quod cognoscit, quo cognoscitur, & cognitionem.* Habet quæ huc pertinent & Abenesdra ad Genes. XVIII & Maimonides Ductoris dubitantium parte I. cap. 68.

2 *Sermonem vocat Dei nomen*] In Allegoriis, & de Confusione linguarum.

3 *Mundi opificem*] In Allegoriis: Ὁ λόγος αὐτοῦ ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ προσχρησάμενος ἐκοσμοποίει. *Verbum ejus quo velut instrumento usus mundum fecit:* De Caino: Ὄργανον δὲ λόγον τοῦ Θεοῦ δι' οὗ κατεσκευάσθη. *Instrumentum autem Dei videbis esse ipsum verbum Dei, per quod factus est Mundus.* [Meliùs λόγον hîc *rationem* vertas in *Philone*, quod pluribus ostendi in Dissertatione ad initium Joannis. *Clericus.*]

4 *Neque ingenitum, ut est Deus pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines*] Locus est libro, Quis hæres sit rerum divinarum. Idem verbum Philoni vocatur Dei imago, libro de Monarchia: & de Somniis à Deo immissis: interdum ἀπεικόνισμα, ut libro Pejorem insidiari meliori: & χαρακτὴρ libro II. de Agricultura. Confer Johan. I. & Hebr. I. 3.

5 *Quem & Angelum sive legatum universum hoc curantem, & ipse Philo*] Ἄγγελον vocat in Allegoriis, & libro de Cherubim: Ἀρχάγγελον vero libro de Hærede divinorum bonorum, & libro de Confusione lin-

curantem & ipse Philo, [6] & Moses Nehemanni filius, appellat: [7] aut Cabalistis, qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus, Patris, Filii, sive Verbi, & Spiritus Sancti. Et ut id sumam, quod apud

linguarum. Idem & Angelus & יהוה dicitur R. Samueli in Mecor Chaim.

6 *Et Moses Nehemanni filius*] Ejus verba sic transtulit doctissimus Masius ad Josuæ cap. v. *Iste Angelus, si rem ipsam dicamus, est Angelus redemptor: de quo scriptum est: Quoniam nomen meum in ipso est: Ille, inquam, Angelus qui ad Jacob dicebat: Ego Deus Bethel. Ille, de quo dictum est: Et vocabat Mosem Deus de rubo. Vocatur autem Angelus, quia mundum gubernat. Scriptum est enim: Eduxit nos Jehova (id est, Dominus Deus) ex Ægypto, & alibi: Misit Angelum suum, & eduxit nos ex Ægypto. Præterea scriptum est: Et Angelus faciei ejus salvos fecit ipsos. Nimirum, ille Angelus qui est Dei facies: de quo dictum est: Facies mea praibit, & efficiam ut quiescas. Denique ille Angelus est, de quo vates: & subito veniet ad Templum suum Dominus, quem vos quæritis, & Angelus fœderis quem cupitis.* Rursum alia ejusdem verba sit: *Animadverte attente quid ista sibi velint. Moses enim & Israëlita semper eptaverunt Angelum primum. Caterum quis ille essit, vere intelligere non potuerunt. Neque enim ab aliis percipiebant, neque prophetica notione satis adsequebantur. Atqui facies Dei ipsum significat Deum: quod apud omnes interpretes est in confesso. Verum ne per somnium quidem ista intelligere quisquam possit, nisi sit in mysteriis legis eruditus.* Mox: *Facies mea præcedet, hoc est, Angelus fœderis, quem vos cupitis, in quo videbitur facies mea. De quo dictum est: Tempore accepto exaudiam te. Nomen enim meum in eo est. Faciamque ut quiescas, sive efficiam, ut ipse sit tibi lenis & benignus. Neque te ducat per jus rigidum: sed placide & clementer.* Confer quæ habet Manasses Conciliator ad quæstionem xix. super Genesim. [Nomen patris hujus Rabbini melius efferatur *Nachman*, nam scribitur נחמן *Nahhman.*]

7 *Aut Cabalistis sibi Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus, Patris, Filii, sive Verbi, & Spiritus Sancti*] Vide additamenta ad Lexicon Hebraïcum Schindleri in notis אבן. Et ספירות in Deo non obstare unitati, ait liber dictus Schep-tal.

apud omnes Hebræos maxime confessum est, Spiritus ille, quo agitati sunt Prophetæ, non est aliquid creatum, & tamen distinguitur à mittente: quomodo & illud, [8] quod Schechina vulgo vocant. Jam vero in Messia habitaturam eam vim divinam, quam *sapientiam* vocant, [9] plurimi Hebræorum tradiderunt, [10] unde Chaldæo Paraphrastæ Messias *Dei Verbum* dicitur: sicut & [11] augusto illo Dei [12] itemque Domini nomine Messias appellatur apud Davidem, Esaiam, & alios.

§ XXII. *Et humanam naturam adorari.*

Æque parata responsio est ad alterum, quod objiciunt nobis; nos, scilicet, cultum Deo debitum impartiri naturæ à Deo conditæ. Dicimus enim, à nobis Messiæ non alium honorem, aliumve cultum exhiberi, quam

8 *Quod Schechina vulgo vocant*] Et distinguunt à Spiritu Sancto: Gemara Hierosolymitana titulo de Documentis cap. 3. & Gemara Babylonica titulo Joma cap. 1. Schechina per annos tres & dimidium se tenuisse in Monte Oliveti, exspectantem conversionem Judæorum, ait R. Jonathan, in præfatione Ecka Rabthi: quo recte accepto nihil verius.

9 *Plurimi Hebræorum tradiderunt*] Rabbi Salomo. Idem ad Genes. XIX. 18. agnoscit à Deo adsumi posse humanam naturam: quam & olim ad tempus adsumptam putat. cui consentit Thalmud, titulo Schebuoth & Sabbathoth.

10 *Unde Chaldæo Paraphrastæ Messias Verbum Dei dicitur*] Ut Oseæ VII. [At falli eos qui quidquam, præter Deum ipsum, *Verbo Dei* significari, apud Chaldæum Paraphrasten, putant, ostendit vir doctus in *Bilibra Veritatis* edita anno MDCC. diu post Auctoris mortem. *Clericus.*]

11 *Augusto illo Dei*] Nempe יהוה, Jonathan & David Kimchi

quam exigunt [1] Psalmus II. & Psalmus cx. quorum illum in Davide rudi modo impletum, sed excellentius ad Messiam pertinere, etiam [2] David Kimchi, magnus Christianorum adversator, agnoscit; posterior vero de alio, quam de Messia, exponi non potest. Nam quæ recentiores Judæi alii de Abrahamo comminiscuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola sunt. Psalmus ipse Davidis est, ut docet Hebræa inscriptio. Quod ergo David *Domino suo dictum* dicit, id nec Davidi ipsi, nec Ezechiæ, qui inter posteros Davidis fuit, Davide nulla re excellentior, aptari potest. Abrahamus autem sacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchisedecus [3] ei tamquam se minori bene precatus est. Sed & hoc, & quod additur [4] de sceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane

Kimchi ad Jeremiam XXIII. 6. cum quibus consentit R. Abba in Ecka Rabbathi. יהוה צבאות Zachariæ X. v. 16. Futurum eo tempore ut Deus יהוה digito monstretur, ait Thalmud in Taanith ex Esaia XXV. 9.

12 *Itemque Domini nomine*] אלהים Psal. XLV. 7. quem Psalmum de Messia agere agnoscit Chaldæus ibi Paraphrastes, ut & jam dicto Esaiæ loco. Item אדוני in Psalm. cx. quem de Messia agere jamjam patebit.

1 *Psalmus* II. *&* *Psalmus* cx. Hæc loca & Zachariæ IX. 9. de Messia exponit doctissimus Rabbi Saadia.

2 *David Kimchi*] De Messia eumdem II exponunt Abraham Esdra, & R. Jonathan in Beresith Rabba.

3 *Ei tamquam se minori bene precatus est*] Et ab eo decimas sacerdotali jure accepit, Gen. XIV. 19, 20.

4 *De sceptro ex Sione exituro, & perventuro in oras ultimas*] Psal. cx. 2.

plane in Messiam competit, [5] ut loci similes de Messia haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter acceperunt vetustiores Hebræi & Paraphrastæ. Proprie autem Jesum Nazarenum esse, in quo hæc impleta sint, possem vel solis ipsius discipulis id adfirmantibus credere, ob summam eorum probitatem; sicut & Judæi Mosi credunt de iis, quæ sine teste alio, à Deo sibi tradita dixit. Sed adsunt præter hoc plurima & [6] validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus: conspectus ipse vitæ redditus à multis: conspectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, morbique sanati solo ipsius nomine, & linguarum dona data discipulis, quæ regni sui signa Jesus ipse promiserat. His adde, quod sceptrum ejus, id est, sermo Euangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, sola divina vi ad ultimos terrarum fines pervasit, populosque & reges sibi subegit, plane ut Psalmi prædixerant.

Judæi

5 *Ut loci similes de Messia haud dubie agentes patefaciunt*] Ut Genes. XLIX. 10. & qui ex Prophetis adducti sunt supra.

6 *Validissima argumenta summa illius potestatis quam obtinere Jesum dicimus*] Quæ vide tractata libro supra II. Adde & quæ dicta hujus libri initio.

7 *Enochi quemdam filium*] Nomen quod ei faciunt Hebræi est מטטור *Metator.* Ita Latinis dicitur qui regi viam parat. Lucanus:

Audax Hesperios veniam metator in agros.

Vegetius libro II. *Metatores in castris dicuntur, qui praecedentes locum castris idoneum eligunt.* Suidas: Μετάτωρ ὁ προςτελλόμενος ἄγγελος πρὸς τοῦ ἄρχοντος. *Metator, nuncius qui a principe*

Judæi Cabaliſtæ inter Deum & homines medium ſtatuunt [7] Enochi quemdam filium, nullo tantæ poteſtatis indicio. Quanto nos juſtius illum, qui tanta dedit ſui documenta? Neque ad Dei Patris imminutionem id pertinet, [8] à quo venit hæc poteſtas Jeſu, [9] & ad quem reditura eſt, [10] & cujus honori illa inſervit.

§ XIII. *Abſolutio hujus partis, cum precibus pro Judæis.*

Subtilius iſta rimari non hujus eſt operis, neque de his egiſſemus, niſi ut pateret, nihil eſſe in Chriſtiano dogmate aut impium, aut abſurdum; quod obtendere quis poſſit, quo minus religionem tantis prodigiis ornatam, tam honeſta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti poſſit. Nam eam qui ſit amplexus, is jam de ſpecialibus quæſtionibus conſulere debet libros illos, quibus religionis Chriſtianæ dogma-

principe præmittur. [*Metatron,* מטטרון potiùs vocant Rabbini, de quo vide *Joan. Buxtorfii* Lexicon Chaldaicum & Rabbinicum.]

8 *A quo venit hæc poteſtas Jeſu*] Ipſo fatente: Johan. v. 19. 30. 36. 43. VI. 36. 57. VIII. 28. 43. X. 18. 29. XIV. 28. 31. XVI. 28. XX. 21. & Apoſtolo Hebr. v. 5. Rom. VI. 4. 1 Cor. XI. 4.

9 *Et ad quem reditura eſt*] Fatente Apoſtolo 1 Cor. XV. 24.

10 *Et cujus honori ille inſervit*] Joh. XIII. 31. XIV. 13. Rom XVI. 27. Ideo Thalmud in titulo de Synedrio negat Jeſum idoli eſſe nomen, quando Chriſtiani in ejus honore reſpiciant Deum Mundi opificem.

1 *Quas*

dogmata contineri ſupra oſtendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem ſua luce, colluſtret, & efficaces reddat preces, [1] quas ipſe Chriſtus jam in cruce pendens pro illis fudit.

1 *Quas ipſe Chriſtus jam in cruce pendens pro illis fudit.*] Luc. xxiii. 34.



HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER SEXTUS.

§ I. *Refutatio Mahumetiſmi; origo ejus.*



Extus liber Mahumetiſtis oppoſitus, præfationis vice, Dei judicia adverſus Chriſtianos ad ipſam uſque Mahumetiſmi originem deducit: quomodo, ſcilicet, [1] vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque floruerat, paulatim refri-

1 *Vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque floruerat*] Ammianus Marcellinus fine libri XXI. de Conſtantio: *Eratque ſuper his adimere facilis quæ donabat, Chriſtianam religionem abſolutam & ſimplicem anili ſuperſtitione confundens: in quo ſcrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit diſſidia plurima; quæ progreſſa fuſius aluit concertatione verborum, ut catervis antiſtitum, jumentis publicis ultro citroque diſcurrentibus per Synodos, quas appellant, dum ritum omnem ad ſuum trahere conatur arbitrium, rei vehicularia ſuccideret nervos.*

2 *Mundo*

refrigescere cœperit; & quo per Constantinum & sequentes Imperatores effectum est, ut ea professio non tuta tantum, sed & honorata esset, [2] mundo velut intruso in Ecclesiam: [3] principes primum Christianos nullum fecisse bellandi modum, etiam cum

2 *Mundo velut intruso in Ecclesiam*] Vide de hac re pulchre dicta Chrysostomi Morali secundo ad II Corinth. cap. XII. post v. 10.

3 *Principes primum Christianos nullum fecisse bellandi modum, etiam cum pace frui liceret*] Marciani laudabile dictum apud Zonaram: Μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν. *Non debere principem arma sumere, quam diu pace frui liceret.*

4 *Episcopos acerrime inter se certasse de summis sedibus*] Ammianus libro XXVII. *Et hunc quoque* (Viventium ex quæsitore Palatii) *discordantis populi seditiones terruere cruenta, qua tale negotium excitavere. Damasus & Ursicinus, supra humanum modum ad rapiendam Episcopalem sedem ardentes, scissis studiis asperrime conflictabantur, adusque mortis vulnerumque discrimina adjumentis utriusque progressis: qua nec corrigere sufficiens Viventius, nec mollire, vi magna coactus secessit in suburbanum: & in certatione superaverat Damasus, parte qua ei favebat instante. Constatque in basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventiculum, uno die CXXXVII. reperta cadavera peremptorum: efferatamque diu plebem ægre delinitam. Neque ego abnuo, ostentationem rerum considerans urbanarum, hujus rei cupidos, ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum jurgare debere; cum id adepti futuri sint ita securi, ut ditentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis insidentes, circumspecte vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regales superent mensas. Qui esse poterant beati revera, si magnitudine urbis despecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antistitum quorumdam provincialium viverent, quos tenuitas edendi potandique parcissime, vilitas etiam indumentorum, & supercilia humi spectantia perpetuo numini verisque ejus cultoribus, ut puros commendant & verecundos.* Postea: *Hac inter Prætextatus præfecturam urbis sublimius curans, per integritatis multiplices actus & probitatis, quibus ab adolescentia rudimentis inclaruit, adeptus est id quod raro contigit, ut cum timeretur, amorem non perderet civium, minus firmari solitum erga judices formidatos: cujus auctoritate justisque veritatis suffragiis tumultu lenito, quem Christianorum jurgia*

cum pace frui liceret: 4 Episcopos acerrime inter se certasse, de summis sedibus: ac 5 sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosam eruditionem pietati antehabitam, 6 & ex religione artem factam: cui deinde con-

jurgia concitarunt, pulsoque Ursicino, alta quies pari jam proposito civium Romanorum aptissime adolescebat, gloria clari rectoris plura & utilia disponentis. Hic est Prætextatus, de quo historiam, haud indignam quæ hic ponatur, narrat Hieronymus ad Pammachium contra errores Joannis Hierosolymitani: *Prætextatus, qui designatus Consul est mortuus, solebat ludens beato Papæ Damaso dicere: Facite me Romæ urbis Episcopum, & ero protinus Christianus.* Vide & quæ idem habet Ammianus libro XV. Non frustra Concilium Africanum Cœlestinum Romanæ urbis Episcopum monet: *Ne fumosum typhum sæculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis, & humilitatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere.* Adde nobiles Epistolas Gregorii Romani Episcopi, vere magni, lib. IV. 32. 34. 36. lib. VI. 30. lib. VII. Indict. I. epist. 30.

5 *Sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala*] Gen. II. & III.

6 *Et ex religione artem factam*] Vide quæ jam produximus ex Ammiani libro XXI. Idem libro XXII. in Juliani historia, *Utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in palatium intromisses monebat, ut civilibus discordiis consopitis quisque nullo vetante religioni suæ serviret intrepidus: quod agebat ideo obstinate, ut dissentiones augente licentia, non timeret unanimantem postea plebem, nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum, expertus.* Procopius Gotthicorum I, cum temperamento tamen hic ut & alibi audiendus: Πρέσβεις ἐκ Βυζαντίου παρὰ τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα ἧκον, ὅ, τε τῆς Ἐφέσου ἱερεὺς Ὑπάτιος, καὶ Δημήτριος ἐκ τῶν ἐν Μακεδόσι Φιλίππων, δόξης ἕνεκεν, ἣν Χριστιανοὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς ἀντιλέγουσιν ἀμφαγνοοῦντες. τὰ δὲ ἀντιλεγόμενα ἐγὼ ἐξεπιστάμενος, ἥκιστα ἐπιμνήσομαι. ἀπονοίας γὰρ μανιώδους τινὸς ἡγοῦμαι εἶναι, διερευνᾶσθαι τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν, ὁποία ποτέ ἐστιν· ἀνθρώπῳ γὰρ οὐδὲ τὰ ἀνθρώπεια εἰς τὸ ἀκριβὲς (οἶμαι) καταληπτὰ, μή τί γε τὰ ἐς θεοῦ φύσιν ἥκοντα. ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ἀκινδύνως σεσιωπήσθω, μόνῳ τῷ μὴ ἀπιστῆσαι τὰ τετιμημένα. ἐγὼ γὰρ οὐκ ἂν οὐδὲ ἄλλο περὶ θεοῦ, ὅ, τι

ἂν

consequens fuerit: ut [7] ad exemplum eorum, qui turrim Babylonicam ædificabant, affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones & discordiam pareret: quibus plebs conspectis, sæpe nescia quo se verteret, culpam in sacras litteras rejecit, & eas tamquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed, quasi reducto Judaïsmo, in ritibus collocari cœpit: [8] & in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendatio-

ἂν εἴποιμι, ἢ ὅτι ἀγαθός τε παντάπασιν εἴη, καὶ ξύμπαντα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῇ αὐτοῦ ἔχει. λεγέτω δὲ ὥσπερ γινώσκειν ὑπὲρ αὐτῶν οἴεται καὶ ἱερεὺς καὶ ἰδιώτης. *Hac dum ille agitat, legati à Byzantio ad Romæ antistitem veniunt, Ephesi antistes Hypatius, Philipporum vero Macedoniæ provinciæ Demetrius, ob ea quæ inter se controversa Christiani habent. Ea vero quæ sint, quamquam percognita, memorare me tadeat. Insana enim temeritatis esse existimo, naturam Dei qualis sit scrutari. Homini enim nec humana, quantum ego existimo, plane in aperto sunt: tantum abest ut ei pateant ea quæ ad æternum numen pertinent. Liceat ergo mihi impune de talibus silere, non commovente ea quæ aliis sancta habentur. Ipso hoc tantum de Deo quod dicam habeo, esse eum omnino bonum ejusque potestate omnia contineri. Qui plus sciverit, plus de eo dicat, sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe.*

Laudat Gregoras libro VII. dictum Lysidis Pythagorici, deinde Synesii: τὸ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖν μεγάλης ἐς ἀνθρώπους ἦρξε τῶν θείων καταφρονήσεως. *Apud populum subtiliter philosophari, causa hominibus fuit magni contemptus rerum divinarum.* Idem libro X. multum dissuadet tales disputationes, & de Latinis sui temporis loquens: Τοὺς Ἰταλοὺς διασύρω καὶ μέμφομαι ἰταμῶς οὑτωσὶ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὀφρύος τῇ θεολογίᾳ ἐπιπηδῶντας. *Italos ego rideo atque contemno, quod ita temere magnoque cum supercilio ad Theologiam prosiliant.* Addit mox: Οὕτω γὰρ παρ' αὐτοῖς εἰπεῖν τοῖς βαναύσοις ἐκκέχυται τὰ θεολογίας μυστήρια. καὶ οὕτω κεχήνασιν ἅπαντες ἐπὶ τὸ συλλογιστικῶς ἐμβατεύειν τοῖς λόγοις αὐτῶν, ὥσπερ ἐπὶ τῇ χλόῃ καὶ νομαῖς τὰ βοσκήματα. καὶ οἱ τὸ πιστεύειν ὀρθῶς ἀμφίβολον ἔχοντες, καὶ οἱ μηδ' ὅπως δεῖ πιστεύειν εἰδότες,

dationem in se continent, [9] itemque in studio flagrante semel electarum partium: [3] tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi. Non dissimulavit Deus hæc populi sui vitia: quin [11] ex ultimo Scythiæ [12] ac Germaniæ recessu immensa agmina, quasi diluvio, effudit in orbem Christianum: & cum datæ ab his strages maximæ non satis profecissent, ad corrigendos superstites, justo Dei permissu, [13] in Arabia Mahumetes novam sevit reli-

δῶτις, μηδ' ὅ, τι ἐςὶν ὁ πιστεύειν φασὶν, ἀγορὰς καὶ περιπάτους καὶ θέατρα πάντ' ἐμπεπλήκασι τῆς θεολογίας, καὶ οὐδὲ τοῦτον τὸν ἥλιον αἰσχύνοντες μάρτυρα τῆς ἀναιδείας ποιούμενοι. *Ita apud illos etiam sellularii opificibus effluunt Theologia mysteria: ita hiant omnes ut per syllogismos tractent talia, sicut pecudes ad herbas & pabula: & qui ea, qua omnino recte credenda sunt, in ambiguo habent, & qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit quod se dicant credere, hi fora omnia & ambulacra & theatra implent theologia, neque Solem verentur talem impudentia testem facere.*

7 *Ad exemplum eorum qui turrim Babylonicam adificabant*] Gen. XI. exprobrat has controversias Christianis sæpe Mahumetes, præsertim Azoara XXVI. XXXII.

8 *Et in iis qua corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent*] I Tim. IV. 8. Coloss. II. 23.

9 *Itemque in studio flagrante semel electarum partium*] Rom. X. 2. I Cor. I. 12. & sequentibus.

10 *Tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi*] Salvianus libro III. de Gubernatione Dei: *Prater paucissimos quosdam qui mala fugiunt, quid est aliud omnis cœtus Christianorum, quam sentina vitiorum?*

11 *Ex ultimo Scythia*] Hunnos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalitas, Turcas.

12 *Ac Germania recessu*] Gothos, Erulos, Gepidas, Vandalos, Francos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas, Varnos, Longobardos.

13 *In Arabia Mahumetes, &c.*] Digna est quæ legatur vita Mohammedis, Anglico sermone scripta, ab *Humf. Prideauxio* & Londini edita anno 1697.

religionem, pugnantem eam directa fronte cum Christiana religione, sed quæ verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ partis Christianorum. Accepta hæc religio primum à Saracenis, qui ab Heraclio Imperatore defecerant: quorum armis brevi subacta Arabia, Syria, Palæstina, Ægyptus, Persis, post infessa Africa, & trans mare etiam Hispania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, [14] tum Turcæ maxime exceperunt, gens & ipsa pugnacissima; quæ post longa adversum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile suscepit religionem suis moribus congruentem, imperiique majestatem in se transtulit. Captæ Asiæ Græciæque urbes, & promota armorum felicitate, in Hungariam Germaniæque fines deventum est.

§ II. *Eversio fundamenti Mahumetistarum, de non inquirendo in religionem.*

Hæc religio plane ad fundendum sangui-

nem

14 *Tum Turcæ maxime exceperunt*] Vide Turcica Leunclavii, & Laonicum Chalcocondilam.

1 *Credique sibi vult nulla inquirendi libertate*] Alcoranus Azoara XIII. ut habet prima editio Latina, quam hic in lectoris gratiam sequimur.

2 *Ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi*] Responsio ad quæstionem IV ad Orthodoxos, inter opera Justini: Ὅτι δὲ ἀδύνατόν ἐστι μὴ τυχεῖν τῆς εὑρέσεως τῷ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ τε καὶ δυνάμει ἐπιζητοῦντι τὴν ἀλήθειαν, μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν

εὑ-

nem facta multum ritibus gaudet, [1] credique sibi vult, nulla inquirendi libertate: unde librorum, quos sanctos habet, lectio plebi interdicta est. Quod ipsum statim manifestum est indicium iniquitatis. Merito enim suspecta merx est, quæ hac lege obtruditur, ne inspici possit. Verum quidem est, non æqualem esse omnibus ad omnia cognoscenda perspicaciam, multos arrogantia, alios affectibus, consuetudine nonnullos in falsum abripi: sed [2] ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi. Et sane cum judicandi vim Deus inseruerit humanæ menti, nulla pars veri dignior est, in quam ea impendatur; quam illa, quæ ignorari, sine amittendæ salutis æternæ periculo, non potest.

§ III.

εὑρήσει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. *Fieri autem nequire ut non ad inventionem perveniat, qui toto corde ac viribus quærit veritatem, testatur Dominus dicens: Quisquis petit, accipit: & qui quærit invenit, & pulsanti aperietur.* Origenes VIII contra Celsum: Ἐχρῆν δ' αὐτὸν σκοπῆσαι, ὅτι πάντ' ἐφορῶν καὶ πάντ' ἐπακούων ὁ κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, τὴν ἑκάστου προαίρεσιν ζητοῦσαν αὐτὸν καὶ εὐσεβεῖν βουλομένην, κατ' ἀξίαν κρίνων, καὶ τούτοις τινὰ ἀπονέμει καρπὸν τῆς προστασίας αὐτοῦ. *Cogitare eum oportuit communem omnium opificem ac patrem, qui cuncta spectat, auditque, æqua retribuere voluntati ipsum quærenti, ac pie vivere cupienti, eique fructum largiri aliquem sui patrocinii.*

§ III. *Probatio adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum & Christianorum, eosque non esse corruptos.*

[1] Mosem à Deo missum, [2] item Jesum, [3] & viros sanctos fuisse, qui Jesu disciplinam primi propagarunt, Mahumetes ejusque sectatores fatentur. At in Alcorano, lege Mahumetis, [4] multa narrantur plane contra quam à Mose & ab Jesu discipulis sunt prodita. Ut ex multis unum sumamus exemplum, Jesum in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediisse, conspectumque à multis omnes Apostoli discipulique Jesu maximo consensu testantur. Contra docet Mahumetes; [5] Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum; ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non potest, nisi dicat Mahumetes, quod & dicit, [6] libros cum Mosis, tum discipulorum Jesu, non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse. Sed hoc commentum jam supra à

1 *Mosem à Deo missum*] Azoara v. XXI.

2 *Item Jesum*] Azoara v. XII.

3 *Et viros sanctos fuisse qui Jesu disciplinam primi propagarunt*] Azoara v. LXXI.

4 *Multa narrantur plane contra quam à Mose & ab Jesu discipulis sunt prodita*] Ut templum Mechæ structum ab Abrahamo, Azoara II. Alia de Abrahamo, Azoara XXXI. Confusa Gedeonis & Saulis historia, Azoara III. in historia Exodi multa, Azoara XVII, & XXX, & XXXVIII. In historia Josephi multa,

à nobis libro tertio refutatum est. Certe si quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetistæ, idque sufficere dicerent adversus non probantes: at ipsi ultro adferre pro integritate sui libri ea argumenta non possent, quæ nos afferimus, de sparsis statim exemplis per orbem terrarum, & quidem, non ut Alcorani, uno sermone, custoditisque fide tot sectarum tam discrepantium circa cætera. Persuadent sibi Mahumetistæ, Johannis capite XIV, ubi de Paracleto mittendo agitur, exstitisse aliquid scriptum de Mahumete, quod Christiani deleverint. Sed hic ab ipsis libet quærere, hanc Scripturæ mutationem velintne factam post Mahumetis adventum, an antea. Post Mahumetis adventum fieri plane non potuit, cum jam eo tempore exstarent toto orbe plurima, non Græca tantum, sed Syriaca, Arabica, & in dissitis ab Arabia partibus, Æthiopica, & Latina exemplaria non unius versionis: hæc autem omnia eo in loco consentiunt, nulla scripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla

multa, Azoara XXII. de avibus ab Abrahamo dissectis, & in vitam revocatis, Azoara IV. de Maria apud Zachariam educata, Azoara V. de avibus ex luto factis per Jesum, ibidem, & XIII.

5 *Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum, ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos*] Azoara XI.

6 *Libros cum Mosis tum discipulorum Jesu, non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse*] Azoara IX.

 1 *Jesus*

la fuit mutandi caufa: nemo enim fcire poterat, quid dicturus effet. Mahumetes. Imo fi Mahumetis dogma nihil haberet Jefu dogmati contrarium, non magis difficiles fuiffent Chriftiani, in libris ejus recipiendis, quam in libris Mofis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrimque nihil fcriptum fuiffe, aut de Jefu dogmate, aut de Mahumetis: doceret æquitas, pro Jefu dogmate habendum, in quod Chriftiani omnes; pro Mahumetis, in quod Mahumetiftæ confentirent.

§ IV. *Ex comparatione Mahumetis cum Christo.*

Conferamus jam utriufque dogmatis adjuncta atque affectiones, ut videamus, utrum utri præferendum fit: ac primum de auctoribus videamus. [1] Jefus Mahumetis ipfius confeffione erat Meffias ille in lege & Prophetis

1 *Jefus Mahumetis ipfius confeffione erat Meffias ille in lege & Prophetis promiffus*] Azoara XXIX.

2 *Ab ipfo Mahumete vocatur Dei verbum*] Azoara V. XI. & in libro doctrinæ Mahumetis. Jefum à Mahumete vocari λόγον, καὶ πνεῦμα Θεοῦ, ait Euthymius Zigabenus in difputatione contra Saracenos.

3 *Mens*] Azoara IV, XI, XXIX. & in dicto libro.

4 *Sapientia*] Dictis locis.

5 *Dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuiffe*] Azoara XXXI,

6 *Mahumetes folito naturæ ordine genitus etiam à fuis creditur*] Vide librum Generationis Mahumetis.

7 *Mahumetes diu raptor*] Vide Chronica Mahumetis verfa ex Arabico. Vide Difputationem

phetis promissus: [2] ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum, [3] mens, [4] sapientia: [5] dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse. [6] Mahumetes, solito naturæ ordine, genitus etiam à suis creditur. Jesus vitæ semper immaculatæ, cui nihil objici posset: [7] Mahumetes diu raptor, [8] mulierosus semper. [9] Jesus in cœlum evectus, fatente Mahumete: Mahumetes in sepulcro detinetur. Uter potius sequendus sit, quis non videat?

§ V. *Item facta utriusque.*

Accedant utriusque facta. [1] Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo fatente Mahumete, etiam vitam mortuis. [2] Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis. Secuti tamen sunt, qui ei & miracula attribuerent: at qualia? Nempe, quæ aut arte humana facile possunt effecta reddi, ut de columba

tionem Saraceni & Christiani à Petro Abbate Cluniacensi editam.

8 *Mulierosus semper*] Azoara XLII, XLIII, LXXV, & LXXVI. Vide dictam Disputationem.

9 *Jesus in cælum evectus fatente Mahumete*] Azoara XI.

1 *Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo fatente Mahumete etiam vitam mortuis*] Azoara V. XIII.

2 *Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis*] Azoara III, XIV, XVII, XXX, LXXI. [Vide, hac de re, vitam Mohammedis Anglicâ Linguâ editam ab erudito Viro *Humfredo Prideauxio* p. 30. ubi multis ostendit Pseudoprophetam non ausum miracula ulla jactare. *Clericus.*

columba ad aurem advolante: aut quorum nulli ſunt teſtes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ ſui abſurditate refelluntur, [3] ut de magna Lunæ parte in manicam ipſius delapſa, & ab ipſo remiſſa, ad reddendam ſideri rotunditatem. Quis non dicat in cauſa dubia, ei legi ſtandum, quæ certiora pro ſe habet divinæ approbationis teſtimonia? Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi ſuſceperunt.

§ VI. *Eorum qui primi utramque religionem receperunt.*

Qui Jeſu legem amplexi ſunt, viri erant Dei timentes, vitæ ſimplicis: convenit autem Deo, ut tales neque ſermonum præſtigiis, neque ſpecie prodigiorum, decipi patiatur. At [1] qui Mahumetiſmum primi ſuſceperunt prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni.

§ VII,

3 *Ut de magna Luna parte in manicam ipſius delapſa, & ab ipſo remiſſa*] Azoara LXIV. Vide latius hanc fabulam ex capite Ceramur, apud Cantacuzenum Oratione in Mahumetem §. 23.

1 *Qui Mahumetiſmum primi ſuſceperunt pradones erant*] Oſtendit vox ipſa Saraceni, quod λῃστικὸς ſignificat. Vide Scaligerum de Emendatione Temporum lib. III. cap. de Periodo Arabum. [Fuere quidem vere latrones, qui primi Mohammedem ſunt ſequuti; ſed vox Arabica, ad quam reſpicit *Scaliger*, ſignificat *clam furari*, non *prædari*. Nec credibile eſt ipſos infame nomen ſibi adſumſiſſe; ne jam dicam fuiſſe hoc antiquius Mohammede, cùm apud

§ VII. *Modorum, quibus lex utraque propagata est.*

Sequitur & modum ostendamus, quo religio utraque propagata est. De Christiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus esse ex miraculis, non Christi tantum, sed & discipulorum, & qui eis successerunt, tum vero ex ipsa malorum & suppliciorum patientia. At Mahumetismi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas ac dura mortium genera ob eam professionem pertulerunt. Sed [1] religio illa, quo arma eunt, sequitur, armorum accessio est: [2] nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt, quam bellorum successum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica sacra ipsi improbant. Et tamen scimus, quantæ fuerint Persarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetistis semper prosperi

apud *Ptolemæum* & *Philostorgium* inveniatur. Itaque malim eorum sequi sententiam, qui deducunt *Saracenorum* nomen à voce שרק *Schark*, quæ *orientem* sonat, unde שרקיין *Scharkiin*, Saraceni, seu *Orientales*, quomodo etiam Arabes in Scriptura vocantur. Qua de re adi *Eduard, Pocockium* ad specimen Histor. Arabum, ab initio. *Clericus.*

1 *Religio illa, quo arma eunt, sequitur, & armorum accessio est*] Azoara X. XVIII. XXVI.

2 *Nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt, quam bellorum successum, & imperii magnitudinem*] Azoara XXXIII. XLVII.

peri bellorum eventus. * Notæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt: tota Hispania pulsi sunt. Non potest res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis esse potest, nota esse certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injusta sunt; [3] cum sæpe ea moveant adversus populos sibi non molestos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere possint, nisi solam religionem, quod maxime est irreligiosum. Nam [4] cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat. Voluntas autem docendo & suadendo elicitur, non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit, sed credere se simulat, ut malum vitet. Qui mali sensu aut metu extorquere assensum vult, eo ipso ostendit, se argumentis diffidere. Rursus autem hunc ipsum obtentum religionis ipsi destruunt, cum subactos sub imperium patia-

* *Notæ clades*] Quæ à temporibus *Grotii* majores fuere. Expulsi enim sunt, post multas clades, ditione Austriaca, Hungaria, Transsilvania & Peloponneso, ante aliquot annos; visumque Turcicum Imperium, ab eo tempore, retro sublapsum referri. *Clericus.* Anno quidem 1715. post hasce notulas primùm editas, recuperarant Turcæ Peloponnesum, segniter à Venetorum Præfectis defensam. Sed anno sequente 1716. cùm Hungariam & Corsicam Insulam invadere conarentur, primùm sunt in Hungaria ingenti prælio victi à Cæsarianis copiis, quibus *Eugenius à Sabaudia* præerat, amiseruntque urbem *Themiscyram* ad deditionem, vehementi oppugnatione, adactam; tum à Corcyra, virtute Comitis *Schulemburgii*, non sine clade, repulsi in classem suam aufugerunt. Cùm hæc scriberem mense Aprili 1717. minabantur se novis copiis

tiantur uti, qua velint, religione, imo & [5] palam agnoſcant interdum, Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe.

§ VIII. *Præceptorum inter ſe.*

Contendamus inter ſe & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo & benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: [1] inde diſcedendi licentia. Hic maritus, quod ab uxore exigit, præſtat ipſe, & affigendum uni amorem exemplo ſuo docet: [2] ibi aliæ ſuper alias mulieres, nova ſemper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata religio, ut eo bene culta fructus exſerat humano generi utiles: ibi eadem [3] in circumciſione, [4] aliiſque rebus per ſe mediis, vim ſuam prope totam conſumit. Hic temperatus ciborum vinique uſus

piis conſcriptis eadem tentaturos, quibus tamen Cæſariani non multùm moveri videbantur. *Clericus.*

3 *Cum ſæpe ea moveant adverſus populos ſibi non moleſtos*] Azoara XIX.

4 *Cultus Dei nullus eſt, niſi ab animo volente procedat*] Lactantius libro x. cap. 20. *Nihil eſt enim tam voluntarium quam religio, in qua ſi animus ſacrificantis adverſus eſt, jam ſublata, jam nulla eſt.*

5 *Palam agnoſcant interdum Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe*] Azoara I. & XII. Liber de Doctrina Mahumetis. Vide Euthymium.

1 *Inde diſcedendi licentia*] Vide Euthymium, & eos qui de rebus Turcicis ſcripſere.

2 *Ibi aliæ ſuper alias mulieres*] Azoara III, VIII, IX, XXXIII.

3 *In circumciſione*] Vide & Bartholomæum Georgevitium de Ritibus Turcarum.

4 *Aliiſque rebus per ſe mediis*] Ut lotionibus, Azoara IX. Vide & Euthymium.

5 Veti-

usus permittitur: ibi [5] vetitum sue vesci, [6] bibere vinum, quod tamen magnum Dei munus est ad animi & corporis bona cum modo sumptum. At ante quidem legem perfectissimam, qualis est Christi, rudimenta quasi puerilia præcessisse non mirum est: post eam vero publicatam redire ad figuras præposterum. Neque ulla potest causa adferri, cur post Christianam religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

§ IX. *Solutio ejus quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio.*

Offendi se ajunt Mahumetistæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur; quasi filii vox in Deo non possit diviniorem habere significationem. At ipse Mahumetes multa Deo adscribit non minus indigna, quam si uxorem habere diceretur: puta [1] manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum: [2] gestari in sella, & his similia. Nos vero cum

5 *Vetitum sue vesci*] Azoara II. XXVI.

6 *Bibere vinum*] Vide Euthymium, & alios qui res Saracenicas scripserunt.

1 *Manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum*] Locum vide apud Richardum contra Mahumetistas cap. I. & cap XIV. & apud Cantacuzenum, Oratione in Mahumetem II. §.18. & oratione IV. non longe à principio.

2 *Gestari in sella*] Ibidem.

3 *Cum eum Verbum Dei dicit*] Vide supra.

3 *Verbum enim ex mente sua quodam modo gignitur*] Vide Platonem in Convivio, & Abarbanelem in Dialogo qui vulgo Leonis Hebræi dicitur. Vide hac de re & Euthymium in dicta Disputatione, ubi ait, ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ γίνεται γεννώμενος, & cætera: Cardinalem

cum Jesum Dei filium dicimus, hoc significamus, quod ipse [3] cum eum Verbum Dei dicit: [4] verbum enim ex mente, suo quodam modo, gignitur: adde jam, quod ex virgine, sola Dei opera vim paternam supplente, natus est, quod in cœlum evectus Dei potestate; quæ & ipsa Mahumeti confessa ostendunt [5] Jesum, singulari quodam jure, Dei filium appellari posse, & debere.

§ X. *Absurda plurima in libris Mahumeticis.*

At contra in scriptis Mahumeticis [1] quam multa sint à veritate historiæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret eloqui. Talis est fabula [2] de pulchra muliere; quæ ab Angelis vino captis solenne didicerit carmen, quo in cœlum adscendi & ex eo descendi solet: quæ cum adscendisset in multam cœli altitudinem, deprehensam à Deo, ibique fixam, atque eam esse stellam Veneris.

dinalem Cusanum lib. I. cap. 13. & sequentibus, contra Mahumetistas: Richardum cap. 9. & 15.

5 *Jesum singulari quodam jure Dei filium appellari posse & debere*] Luc. I. 35. Johan. X. 36. Actor. III. 13, 14, 15. XIII. 33. Hebr. I. 5. V. 5. In dicto libro doctrinæ Mahumetis Jesus inducitur Deum suum Patrem appellans.

1 *Quam multa sint à veritate historiæ aliena*] Ut de Alexandro Magno, qui ad fontem pervenerit, in quo Sol quiesceret, Azoara XXVIII. de Solomone, Azoara XXXVII.

2 *De pulchra muliere*] In libro Doctrinæ Mahumetis est hæc fabula, sumpta ex libro Enarrationum. Vide & Cantacuzenum Oratione II. in Mahumetem, c. 15.

3 De

neris. Talis illa [3] de mure in nave Noë nato, ex elephanti ſtercore: [4] contra autem fele ex leonis halitu. Atque illa maxime [5] de morte in arietem commutanda, qui medio inter cœlum & inferos ſpatio ſit ſtabulaturus, [6] & de epulis in vita altera excernendis per ſudorem, [7] deque mulierum gregibus cuique aſſignandis, ad concubitus voluptates: quæ profecto talia ſunt omnia, ut oporteat culpa ſua eſſe in ſtuporem datos, qui iſtis fidem habent, præſertim cum Euangelii lux ipſos circumfulgeat.

§ XI. *Peroratio ad Chriſtianos, qui ex occaſione antedictorum officii ſui admonentur.*

Hac ultima diſputatione abſoluta, ſequitur peroratio, non jam ad extraneos, ſed ad omnis

3 *De mure in nave Noë nato ex ſtercore elephantis*] Sunt hæc dicto libro doctrinæ Mahumetis.

4 *Contra autem fele ex leonis halitu*] Ibidem.

5 *De morte in arietem commutanda*] In fine dicti libri doctrinæ Mahumetis.

6 *Et de epulis in vita altera excernendis per ſudorem*] Dictus liber de doctrina Mahumetis.

7 *De mulierum gregibus cuique aſſignandis ad concubitus voluptatem*] Vide quæ ſupra adducta ad librum ſecundum.

1 *Ut puras manus elevent ad Deum illum*] 1 Tim. II. Jac. IV. 8. Tertullianus Apologetico: *Illuc ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubeſcimus: denique ſine monitore, quia de pectore oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium ſecurum, domum tutam, exercitus fortes, ſenatum fidelem, populum probum, orbem quietum.*

2 *Qui omnia conſpicua atque inconſpicua fecit ex nihilo*] Coloſſ. I. 16. Hebr. XI. 3. Actor. IV.

omnis generis ac nominis Christianos: summatim monstrans eorum usum, quæ dicta sunt hactenus, ut & quæ recta sunt fiant, & quæ prava vitentur. Primum [1] ut puras manus elevent ad Deum illum, [2] qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo, [3] cum certa fiducia eum curam nostri gerere: [4] cum, nisi ejus permissu, ne passer quidem cadat; [5] ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus, & in animum, æquale jus est. [6] Confidant non Deo tantum Patri, sed & Jesu: [7] quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: [8] quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt. Monentur deinde [9] sanctum illud dogma Christi, ut

IV. 24. II Macch. VII. 28.

3 *Cum certa fiducia eum curam nostri gerere*] I Petr. III. II. V. 7.

4 *Cum nisi ejus permissu ne passer quidem cadat*] Matt. X. 29.

5 *Ac ne eos timeant qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus & in animum æquale jus est*] Matth. X. 28. Lucæ XII. 4.

6 *Confidant non Deo tantum Patri, sed & Jesu*] Joh. XIV. 2. Hebr. IV. 15, 16. Eph. III. 12. & 17.

7 *Quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet*] Actor. IV. 12.

8 *Quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt*] Joh. VIII. 43. & sequentibus: Matth. VII. 21. Joh. XV. 14. I Joh. II. 3, 4.

9 *Sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum sollicite custodire*] Matth. XIII. 44, 45. I Cor. IV. 7. I Tim. VI. 20. II Tim. I. 14.

10 *Sape*

ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire: atque eam ob rem etiam [10] sæpe legere sacra scripta, quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. [6] Nam & fideliores fuisse eorum scriptores & afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent, eamve nube aliqua obtegere: [12] sed adferendum animum paratum obsequio: id si fiat, [13] nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent: [3] atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, [15] qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterreantur præterea ab imitatione Paganorum: [16] primum in cultu falsorum Deorum, [17] qui nihil sunt, nisi vana nomina, [18] quibus mali Dæmo-

10 *Sæpe legere sacra scripta*] Coloss. III. 16. I Thess. V. 27. Apoc. I. 3.

6 *Nam & fideliores fuisse eorum scriptores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent*] Tertullianus de hæreticis sic loquitur in Præscriptione: *Solent dicere, non omnia Apostolos fuisse, eadem agitati dementia, qua rursus convertunt: omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse: in utroque Christum reprehensioni subjicientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolis miserit.* Vide & quæ sequuntur ibidem longe utilissima.

12 *Sed adferendum animum paratum obsequio*] Johan. VII. 17. V. 44 Matth. XI. 25. Philipp. III. 15. II Petri III. 16. Oieæ XIV. 10.

13 *Nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent*] II Tim. III. 15, 16. Johan. XX. 31. I Petr. I. 23.

14 *Atque eo modo ali in nobis & excitari illum spiritum*] II Tim. VI I Thess. V 19.

15 *Qui futuræ felicitatis arrhabo est datus*] Ephes. I. 14. II Cor. I. 22. V. 55.

16 *Primum in cultu falsorum Deorum*] I Cor. VIII. 5. 6.

17 *Qui nihil sunt nisi vana nomina*] Ibidem V. 4. X. 19.

18 *Quibus*

Dæmones utuntur, [19] ut nos à veri Dei cultu avertant: [20] quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul & Christi sacrificium nobis prosit: [21] secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam; [22] unde Christianos longissime abesse oporteat, [23] qui non tantum Paganis præstare multum debeant, [24] sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit, ut ad cœleste regnum perveniatur. [25] Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis, [26] observationem mandatorum Dei, [27] novum opificium, [28] fiduciam in diligendo efficacem, [29] unde

18 *Quibus mali Dæmones utuntur*] 1 Cor. x. 20. Apoc. IX 2.

19 *Ut nos à veri Dei cultu avertant*] Eph. II. 2. Apoc. IX. 9. II Thess. II. 12.

20 *Quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul & Christi sacrificium nobis prosit*] 1 Cor. x. 20.

21 *Secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam a cupiditate dictatam*] Eph. II. 3. Tit. II. 14.

22 *Unde Christianos longissime abesse oporteat*] II Corinth. VI. 15.

23 *Qui non tantum Paganis præstare multum debeant*] Matt. V. 47. VI. 7, 32.

24 *Sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit ut ad cœleste regnum perveniatur*] Matth. V. 20. XXIII. 23. Rom. III. 20. Galat. II. 16.

25 *Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis*] 1 Cor. VII. 19. Galat. V. 6. VI. 15. Philipp. III. 3. Ephes. II. 11. Coloss. II. 11. Rom. II. 29.

26 *Observationem mandatorum Dei*] 1 Cor. VII 19

27 *Novum opificium*] Galat. VI 15.

28 *Fiduciam in diligendo efficacem*] Galat. V. 6.

[29] unde agnoscantur veri Israëlitæ, [30] mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores. [31] Ciborum discrimina, [32] sabbata, [33] dies festos, [34] umbras esse rerum, quæ in Christo & Christianis exsistant. Ex occasione Mahumetismi hæc adferuntur monita, [35] prædictum à Domino Jesu, venturos quosdam post sua tempora, qui à Deo se missos mentirentur; [36] sed etiamsi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud, [37] quam illud Christi, tantis testimoniis probatum. Quippe [38] olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellare per Filium suum, [39] rerum omnium Dominum, [40] splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem,

29 *Unde agnoscantur veri Israëlitæ*] Rom. IX. 6. I Cor. X. 18. Gal. VI. 16. Joh. I. 47.

30 *Mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores*] Rom. II. 28. Philo de Allegoriis: Τῦ ἐξομολογεμένυ ὁ Ἰέδας σύμβολον. *Judas symbolum ejus qui Deum profitetur.*

31 *Ciborum discrimina*] Actor. X. 13, 14, 15. XV. 19, 20. I Cor. X. 25. Col. II. 16. 21.

32 *Sabbata*] Coloss. dicto loco.

33 *Dies festos*] Ibidem. Rom. XIV. 5.

34 *Umbras esse rerum quæ in Christo & Christianis exsistant*] Col. II. 17. Hebr. X. I.

35 *Prædictum à Domino Jesu, venturos quosdam post sua tempora, qui se à Deo missos mentirentur*] Joh. V. 34. II Thess. II. 9. Matth. VII. 15. XXIV. II. Marci XIII. 22. I Joh. IV. I.

36 *Sed etiamsi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud*] Gal. I. 8.

37 *Quam illud Christi tantis testimoniis probatum*] I Joh. V. 7, 8. Hebr. II. 4. XII. I. Johan. I. 7. V. 32. 37. 39. 46. Luc. XXIV. 27. Actor. II. 22. 23. X. 43.

38 *Olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse*

ginem, [41] per quem condita sunt, quæ fuerunt, aut erunt, [42] qui suo imperio agit ac fert omnia, [43] & expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus, [44] dignitatem supra Angelos consecutus est: [45] quo proinde legis auctore nihil potest exspectari magnificentius. Revocatur etiam eadem occasione ipsis in memoriam [46] arma Christi militibus assignata, non esse qualibus Mahumetes nititur, sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quæ se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat: pro lorica justitiam sive rectitudinem vitæ; [47] pro galea, quæ quod infirmissimum est tegat, spem æternæ salutis, [48] pro ense vero tradita divinitus verba, penitissimas animi partes

luisse eum nos compellare per Filium suum] Hebr. I. 2.

39 *Rerum omnium Dominum*] I Corinth XV. 27. Hebr. II. 5.

40 *Splendoris paterni effulgentiam, substantia ejus expressam imaginem*] Hebr. I. 3.

41 *Per quem condita sunt quæ fuerunt, aut erunt*] Ibidem. Coloss. I. 16.

42 *Qui suo imperio agit ac fert omnia*] Heb. I. 3. Apoc. I. 5.

43 *Et expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus*] Hebr. I. 3. IX. 12. Matth. XX. 28. I Joh. II. 2. IV. 10. Matt. XXVI. 64. Marci XVI. 19. Act. II. 33, 34. VII. 55, 56. Rom. VIII. 34. Ephes. I. 20. Coloss. III. I. Hebr. VIII. I. X. 12. XII. 5.

44 *Dignitatem supra Angelos consecutus est*] I Petr. III. 22. Hebr. I. 13. Eph. I. 21.

45 *Quo proinde legis auctore nihil potest exspectari magnificentius*] Hebr. II. 3, 4, 5, 6, 7, 8. III. 3, 4, 5, 6.

46 *Arma Christi militibus assignata*] Rom. XIII. 12. II Cor. VI. 7. X. 4. Ephes. VI. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18.

47 *Pro galea*] Vide præter dictum ad Ephesios locum, I Thess. V. 8.

48 *Pro ense vero*] Vide præterdictum locum, Eph. VI. 17. Hebr. IV. 12. Apoc. I. 16.

tes penetrantia. Sequitur poſt hæc exhortatio [49] ad mutuam concordiam, quam Chriſtus ſuis abiens tam ſerio commendavit: [50] non multos inter nos eſſe doctores debere, ſed unum Jeſum Chriſtum: [51] omnes Chriſtianos in idem nomen baptizatos: [52] quare non debere inter ipſos ſectas eſſe & ſciſſuras, quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, ſuggeruntur dicta illa Apoſtolica, [53] ſapiendum temperanter, [54] pro modo cognitionis, quam cuique Deus admenſus eſt: [55] ſi qui minus omnia intelligant, eorum ferendam imbecillitatem, [56] ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant: [57] ſi qui intelligentia præſtent cæteris, par eſſe, ut & ſtudio erga cæte-

49 *Ad mutuam concordiam, quam Chriſtus abiens ſuis tam ſerio commendavit.*] Joh. XIV. 27. XIII. 34, 35. XV. 12. 17. XVII. 20. & ſequentibus: XX. 19. 26. I Johan. III. 23. Adde Epheſ. III. 14. & ſequentibus: VI. 16. Hebr. XIII. 20. Matth. V. 9.

50 *Non multos inter nos eſſe doctores debere, ſed unum Jeſum Chriſtum.*] Matth. XXIII. 8. Jacob. III. 1.

51 *Omnes Chriſtianos in idem nomen baptizatos.*] Rom. VI. 3. 4. I Cor. I. 13. 15. Galat. III. 27. Epheſ. IV. 5. Coloſſ. II. 12.

52 *Quare non debere inter ipſos ſectas eſſe & ſciſſuram.*] I Cor. I. 10. XI. 18. XII. 25.

53 *Sapiendum temperanter.*] Rom. XII. 3. 16. I Cor. IV. 6.

54 *Pro modo cognitionis, quam cuique Deus admenſus eſt.*] Dicto loco ad Romanos, & XII. 6. II Cor. X. 13. Epheſ. IV. 7. 15. 16.

55 *Si qui minus omnia intelligant, eorum ferendam imbecillitatem.*] Rom. XIV. XV. 2. I Cor. VIII. 7.

56 *Ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant.*] Rom. XIV. 1. II Cor. XII. 20. Gal. V. 20. Philipp. I. 16. II. 3. 15. I Cor. XI. 16.

57 *Si qui intelligentia præſtent cæteris, par eſſe ut & ſtudio erga cæteros antecellant.*] Rom. VIII.

cæteros excellant: [58] hos vero, qui aliter aliqua in parte sentiunt, exspectandos donec & ipsis Deus veritatem latentem aperiat: [59] interim, de quibus constat, retinenda, & opere implenda. [60] Nunc ex parte sciri: [61] venturum illud ævum, quo omnia certissime cognoscenda sint. Etiam hoc rogantur singuli, [62] ne inutile detineant talentum sibi concreditum: [63] sed omnem impendant operam, ut alios Christo acquirant: [64] quam ad rem non tantum adhibenbos rectos salutaresque sermones, [65] sed & emendatæ vitæ exemplum; ut ex servis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Postremo loco reversa, unde exierat, ad lectores populares oratio

VIII. I. 2. 3. 9. XII. 8. XIII. 3. 14. 16. I Cor. XIII. 2. II Cor. VI. 6. VIII. 7. II Petr I. 5. 9.

58 *Hos vero qui aliter aliqua in parte sentiunt, exspectandos donec & ipsis Deus latentem veritatem aperiat.*] Philip. III. 15. Eph. IV. 2. I Cor. XIII. 4. 7. I Thess. IV. 14. II Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloss. IV. II. II Timot. IV. 2. Luc. IX. 54. 55.

59 *Interim de quibus constat retinenda & opere implenda.*] Philipp. III. 16. Jacobi I. 22, 23, 24, 25.

60 *Nunc ex parte sciri.*] I Cor. XIII. 9. 12.

61 *Venturum illud ævum quo omnia certissime cognoscenda sint.*] Ibidem. V. 10. 12. I Joh. III. 2. Matth. V. 8.

62 *Ne inutile detineant talentum sibi concreditum.*] Matth. XXV. 15. & sequentibus.

63 *Sed omnem impendant operam ut alios Christo acquirant.*] I Cor. IX. 19, 20, 21, 22.

64 *Quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutaresque sermones.*] Gal. VI. 6. Ephes. IV. 29. II Timot. I, 13. Tit. II. 8.

65 *Sed & emendata vita exemplum, ut ex servis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat.*] I Petr. III. I. 16. Eph. VI. 6. II Tim. II. 24 I Petr. II. 12. Ephes. IV. I. Philipp. I. 27.

tio obsecrat eos, [66] si quid hic boni est, de eo agant Deo gratias: [67] si quid minus placeat, rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, * tum & loci ac temporis, quo opus hoc effusum verius, quam elaboratum est.

66 *Si quid hic boni est, de eo Deo agant gratias.*] Jacob. I. 17. II Thess. I. 3. I Corinth. I. 4.

67 *Si quid minus placeat, rationem habeant, tum communis naturæ ad multos errores pronæ.*] Jac. III. 2. Gal. VI. I. 2.

* *Tum & loci.*] Quòd optimus & doctissimus vir Lupisteniensi carcere, cui in perpetuum damnatus erat, teneretur; quo loco & tempore profectò tot insignia opera summâ eruditione, limatissimo judicio & ingenio singulari numquam elaborare potuisset, sine incredibili constantia, animique tranquillitate & fide in Deum inconcussa; ob quæ bona in eum collata, in usum totius Christianismi, Deo gratias agent quicumque animo veritatis studioso cum cetera ejus opera, tum etiam hoc legent. Quod ex animo quidem nos facimus. *Clericus.*

FINIS.



TYPO-

TYPOGRAPUS LECTORI S.

QUum de nova hac editione sic adornanda cogitarem, ut adnotationes ipsius textus verbis subjunctæ, uno intuitu conspici possent, ea præ primis difficultas sese obtulit, ut notæ longiores continuam textus seriem vel omnino interrumperent, vel saltem difficilem redderent. Cui cum alio modo obviam ire non possem, quædam ex allegatis Græcis longioribus (quæ & longe major Lectorum numerus utplurimum negligere solet) retenta tantùm interpretatione Latina, ad calcem libri rejicere consultum duxi. Itaque ea, ne quid opusculo deficiat, hic exhibeo, simulque paginæ numerum quæ interpretationem Latinam continet adjicio.



LOCA PRÆTERMISSA.

Pag. 33. Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανόν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μετὰ δὲ ταῦτα διαστάντων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὁρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δὲ ἀέρα κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς. Καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν. ἀνωφεροῦς οὔσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κουφότητα· ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἄστρων ἐναπολειφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ. τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ ταὐτὸ καταστῆναι, διὰ τὸ βάρος, εἱλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ, καὶ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν στερεμνιωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν πηλώδη καὶ παντελῶς ἁπαλήν, ταύτην δὲ τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς, καταλάμψαντος πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας· ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἕλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι, καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον· ἐπειδὰν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ὁ ἀὴρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον· ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης, τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι. τὸ δ' ἔσχατον τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τε καὶ περιῤῥαγέντων, ἀναφυῆναι καὶ φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων· τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα πρὸς τοὺς μετεώρους τόπους ἀπελθεῖν, γενόμενα πτηνά· τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι. τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληφότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν ὀνομασθέντα πλωτά· τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον στερεουμένην ὑπό τε τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καὶ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν. ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμψύχων, ἔοικε δὲ περὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως οὐδ' Εὐριπίδης διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου τοῦ φυσικοῦ· ἐν γὰρ τῇ Μελανίππῃ τίθησιν οὕτως.

Ὡς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία·
Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίκτουσι πάντα κἀξέδωκαν εἰς φάος,
Δένδρη, πετεινά, θῆρας, οὕς θ' ἅλμη τρέφει,
Γένος τε θνητῶν.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως τοιαῦτα παρειλήφα-

ραμεν. τοῦ δὲ ἐξ ἀρχῆς ζωογονεῖν τὴν γῆν εἰ καὶ παράδοξον εἶναί τισι φαίνεται τὴν τότε ἐνέργειαν, φασὶ καὶ τὰ μέχρι νῦν γινόμενα μαρτυρεῖν ἑαυτοῖς. κατὰ γὰρ τὴν Θηβαΐδα τῆς Αἰγύπτου, καθ' οὓς ἂν καιροὺς πλεονάσῃ τὴν ἀνάβασιν ὁ Νεῖλος καὶ τῆς μὲν γῆς διὰ τοῦτο καθύγρου γινομένης, τῆς δὲ περὶ τὸν ἥλιον θερμασίας ἄφνω προσαποστεύσης, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ πολλοὺς τόπους τῆς ἐπιφανείας σήψεως γινομένης, πλῆθος μυῶν ἐκ γῆς ἀναρίθμητον γεννᾶσθαι. ὑπὸ τ' οὖν τῆς γῆς σκληρᾶς γεγενημένης καὶ τοῦ περιέχοντος ἀέρος οὐκέτι διατηροῦντος τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐταξίαν καὶ εὐκρασίαν φύεσθαι ζῶα, φανερὸν εἶναι λέγουσι, διότι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων γένεσιν ἐκ τῆς γῆς συνέβαινε ζωογονεῖσθαι παντοίας φύσεις ἐμψύχων.

Pag. 178.] Μετὰ δὲ ταῦτα πολλῷ χρόνῳ ὕστερον τὴν ἐξουσίαν τις Ἄδαδος ὄνομα πλεῖον ἰσχύσας, Δαμασκοῦ τε καὶ τῆς ἄλλης Συρίας ἔξω Φοινίκης ἐβασίλευσε. πόλεμον δ' ἐξενέγκας πρὸς Δαβίδην βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, καὶ πολλαῖς μάχαις κριθείς, ὑστάτῃ τε παρὰ τὸν Εὐφράτην ἐν ᾗ ἡττᾶται, ἄριστος ἔδοξεν εἶναι βασιλέων ῥώμῃ τε καὶ ἀνδρείᾳ. τελευτήσαντος δ' ἐκείνου, ἀπόγονοι ἐπὶ δέκα γενεὰς ἐβασίλευον, ἑκάστου παρὰ τοῦ πατρὸς ἅμα τῇ ἀρχῇ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκδεχομένου, ὥσπερ οἱ Πτολεμαῖοι ἐν Αἰγύπτῳ. μέγιστον δὲ πάντων δυνηθεὶς ὁ τρίτος, ἀναμάχεσθαι βουλόμενος τὴν τοῦ προπάτορος ἧτταν, στρατεύσας ἐπὶ Ἰουδαίους ἐπόρθησε τὴν νῦν Σαμαρεῖτιν καλουμένην.

P. 179.] Ἀβιβάλου τελευτήσαντος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος ἐβασίλευσεν. οὗτος τὰ πρὸς ἀνατολὰς μέρη τῆς πόλεως προσέχωσεν, καὶ μεῖζον τὸ ἄστυ πεποίηκεν, καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τὸ ἱερὸν καθ' ἑαυτὸ ὂν ἐν νήσῳ, χώσας τὸν μεταξὺ τόπον, συνῆψε τῇ πόλει, καὶ χρυσοῖς ἀναθήμασιν ἐκόσμησεν, ἀναβὰς δὲ εἰς τὸν Λίβανον ὑλοτόμησεν πρὸς τὴν τῶν ναῶν κατασκευήν. τὸν δὲ τυραννοῦντα Ἱεροσολύμων Σολομῶνα πέμψαι φασὶ πρὸς τὸν Εἴρωμον αἰνίγματα καὶ παρ' αὐτοῦ λαβεῖν ἀξιοῦν· τὸν δὲ μὴ δυνηθέντα λῦσαι τὰ αἰνίγματα πολλὰ τῶν χρημάτων εἰς τὸ ἐπιζήμιον ἀναλῶσαι, εἶτα δὲ Ἀβδήμονόν τινα Τύριον ἄνδρα τὰ προτεθέντα λῦσαι, καὶ αὐτὸν ἄλλα προβαλεῖν, ἃ μὴ λύσαντα τὸν Σολομῶνα, πολλὰ τῷ Εἰρώμῳ προσαποτῖσαι χρήματα.

Ibid.] Τελευτήσαντος δ' Ἀβιβάλου, διεδέξατο τὴν βασιλείαν υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος, βιώσας ἔτη τριάκοντα τέσσαρα. οὗτος ἔχωσε τὸ εὐρύχωρον, τόν τε χρυσοῦν κίονα τὸν ἐν τοῖς τοῦ Διὸς ἀνέθηκεν. ἔπειτα ὕλην ξύλων ἀπελθὼν ἔκοψεν, ἀπὸ τοῦ λεγομένου ὄρους Λιβάνου, κέδρινα ξύλα εἰς τὰς τῶν ἱερῶν στέγας, καθελών τε τὰ ἀρχαῖα ἱερά, καινοὺς ναοὺς ᾠκοδόμησεν, τότε τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἀστάρτης τέμενος ἀνιέρευσεν· πρῶτός τε τοῦ Ἡρακλέους ἔγερσιν ἐποιήσατο ἐν τῷ Περιτίῳ μηνί, εἶτα τὸ τῆς Ἀστάρτης, ὁπότε Τιτυοῖς ἐπεστράτευσεν, μὴ ἀποδιδοῦσι τοὺς φόρους, οὓς καὶ ὑποτάξας ἑαυτῷ πάλιν ἀνέστρεψεν. ἐπὶ τούτων δέ τις ἦν

Ἀβδήμονος, παῖς νεώτερος, ὃς ἐνίκα τὰ προβλήματα, ἃ ἐπέτασσε Σολομὼν ὁ Ἱεροσολύμων βασιλεύς. ψηφίζεται δὲ ὁ χρόνος ἀπὸ τούτου τοῦ βασιλέως ἄχρι τῆς Καρχηδόνος κτίσεως οὕτως. τελευτήσαντος Εἰρώμου διεδέξατο τὴν βασιλείαν Βαλεάζορος ὁ υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα τρία, ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτά. μετὰ τοῦτον Ἀβδάστρατος ὁ τούτου υἱὸς βιώσας ἔτη εἴκοσι ἐννέα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα· τοῦτον οἱ τῆς τροφοῦ αὐτοῦ υἱοὶ τέσσαρες ἐπιβουλεύσαντες ἀπώλεσαν· ὧν ὁ πρεσβύτερος ἐβασίλευσεν ἔτη δέκα δύο· μεθ' οὓς Ἀστάρτος ὁ Δελαιαστάρτου, ὃς βιώσας ἔτη πεντήκοντα τέσσαρα, ἐβασίλευσεν ἔτη δώδεκα· μετὰ τοῦτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀσέρυμος βιώσας ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. οὗτος ἀπώλετο ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Φέλητος· ὃς λαβὼν τὴν βασιλείαν ἦρξεν μῆνας ὀκτὼ, βιώσας ἔτη πεντήκοντα. τοῦτον ἀνεῖλεν Εἰθώβαλος ὁ τῆς Ἀστάρτης ἱερεὺς, ὃς βασιλεύσας ἔτη τριάκοντα δύο, ἐβίωσεν ἔτη ἑξήκοντα ὀκτώ. τοῦτον διεδέξατο Βαδέζορος υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα πέντε, ἐβασίλευσεν ἔτη ἕξ. τούτου διάδοχος γέγονε Μάτγηνος ὁ υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τριάκοντα δύο, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. τούτου διάδοχος γέγονε Φυγμαλίων. βιώσας δὲ ἔτη πεντήκοντα ἕξ, ἐβασίλευσεν ἔτη τεσσαράκοντα ἑπτά. ἐν δὲ τῷ ἐπ' αὐτοῦ ἑβδόμῳ ἔτει ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ φυγοῦσα ἐν τῇ Λιβύῃ πόλιν ᾠκοδόμησε Καρχηδόνα.

Pag. 180.] Καὶ Ἐλουλαῖος ὄνομα ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα ἕξ. οὗτος ἀποστάντων Κιτταίων ἀναπλεύσας, προσηγάγετο αὐτοὺς πάλιν. ἐπὶ τούτους πέμψας δὲ ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἐπῆλθε Φοινίκην πολεμῶν ἅπασαν, ὅστις σπεισάμενος εἰρήνην μετὰ πάντων ἀνεχώρησεν ὀπίσω. ἀπέστη τε Τυρίων Σιδὼν καὶ Ἄρκη καὶ ἡ Παλαίτυρος καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἳ τῷ τῶν Ἀσσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖ παρέδοσαν. διὸ Τυρίων οὐχ ὑποταγέντων, πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς ὑπέστρεψε, Φοινίκων συμπληρωσάντων αὐτῷ ναῦς ἑξήκοντα καὶ ἐπικώπους ὀκτακοσίους. αἷς ἐπιπλεύσαντες Τύριοι ναυσὶ δεκαδύο, τῶν νεῶν τῶν ἀντιπάλων διασπαρεισῶν, λαμβάνουσιν αἰχμαλώτους ἄνδρας εἰς πεντακοσίους. ἐπετάθη δὴ πάντων ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα. ἀναζεύξας δ' ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, κατέστησε φύλακας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τῶν ὑδραγωγιῶν οἳ διακωλύσουσι Τυρίους ἀρύσασθαι, καὶ τοῦτο ἔτεσι πέντε γενόμενον ἐκαρτέρησαν, πίνοντες ἐκ φρεάτων ὀρυκτῶν.

Pag. 181.] Ἀκούσας δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ναβοπολλάσαρος ὅτι ὁ τεταγμένος Σατράπης ἔν τε Αἰγύπτῳ, καὶ τοῖς περὶ τὴν Συρίαν τὴν κοίλην, καὶ τὴν Φοινίκην τόποις ἀποστάτης γέγονεν, οὐ δυνάμενος αὐτὸς ἔτι κακοπαθεῖν, συστήσας τῷ υἱῷ Ναβουχοδονοσόρῳ ὄντι ἔτι ἐν ἡλικίᾳ μέρη τινὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτόν. συμμίξας δὲ Ναβουχοδονόσορος τῷ ἀποστάτῃ, καὶ παραταξάμενος, αὐτοῦ τε ἐκυρίευσε, καὶ τὴν χώραν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐπο-

ἐποίησε· τῷ τε πατρὶ αὐτοῦ συνέβη Ναβοπολλασάρῳ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀρρωστήσαντι ἐν τῇ Βαβυλωνίων πόλει μεταλλάξαι τὸν βίον ἔτη βεβασιλευκότι εἰκοσιεννέα· αἰσθόμενος δὲ μετ' οὐ πολὺ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν Ναβουχοδονόσορος, καταστήσας τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον πράγματα, καὶ τὴν λοιπὴν χώραν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Ἰουδαίων τε καὶ Φοινίκων καὶ Σύρων καὶ τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐθνῶν συντάξας τισὶ τῶν φίλων μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς λοιπῆς ὠφελείας ἀνακομίζειν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, αὐτὸς ὁρμήσας ὀλιγοστὸς παρεγένετο διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Βαβυλῶνα. καταλαβὼν δὲ τὰ πράγματα διοικούμενα ὑπὸ Χαλδαίων, καὶ διατηρουμένην τὴν βασιλείαν ὑπὸ τοῦ βελτίστου αὐτῶν, κυριεύσας ἐξ ὁλοκλήρου τῆς πατρικῆς ἀρχῆς, τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις παραγενόμενος συνέταξεν αὐτοῖς ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιτηδειοτάτοις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι. αὐτὸς δ' ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου λαφύρων, τό, τε Βήλου ἱερὸν καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήσας φιλοτίμως, τήν τε ὑπάρχουσαν ἐξ ἀρχῆς πόλιν καὶ ἑτέραν ἔξωθεν προσχαρισάμενος καὶ ἀνακαινίσας πρὸς τὸ μηκέτι δύνασθαι τοὺς πολιορκοῦντας, τὸν ποταμὸν ἀναστρέφοντας, ἐπὶ τὴν πόλιν κατασκευάζειν, περιεβάλετο τρεῖς μὲν τῆς ἔνδον πόλεως περιβόλους, τρεῖς δὲ τῆς ἔξω τούτων, τοὺς μὲν ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου, τοὺς δὲ ἐξ αὐτῆς πλίνθου. καὶ τειχίσας ἀξιολόγως τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶνας κοσμήσας ἱεροπρεπῶς, προσκατεσκεύασε τοῖς πατρικοῖς βασιλείοις ἕτερα βασίλεια ἐχόμενα ἐκείνων, ὑπεραίροντα ἀνάστημα καὶ τὴν πολλὴν πολυτέλειαν· μακρὰ δ' ἴσως ἔσται, ἐάν τις ἐξηγῆται· πλὴν ὄντα γ' ὑπερβολὴν ὡς μεγάλα καὶ ὑπερήφανα συνετελέσθη ἡμέραις δεκαπέντε. ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις τούτοις ἀναλήμματα λίθινα ὑψηλὰ ἀνοικοδομήσας, καὶ τὴν ὄψιν ἀποδοὺς ὁμοιοτάτην τοῖς ὄρεσι, καταφυτεύσας δένδρεσι παντοδαποῖς ἐξειργάσατο, καὶ κατασκευάσας τὸν καλούμενον κρεμαστὸν παράδεισον, διὰ τὸ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐπιθυμεῖν τῆς ὀρείας διαθέσεως, ὡς τεθραμμένην ἐν τοῖς κατὰ Μηδίαν τόποις· μετὰ τὸ ἄρξασθαι τοῦ προειρημένου τείχους, ἐμπεσὼν εἰς ἀρρωστίαν, μετηλλάξατο τὸν βίον, βεβασιλευκὼς ἔτη τεσσαράκοντα τρία.

Pag. 182.] Μεγασθένης δέ φησι Ναβουχοδρόσορον Ἡρακλέος ἀλκιμώτερον γεγονότα ἐπί τε Λιβύην καὶ Ἰβηρίην στρατεῦσαι· ταύτας δὲ χειρωσάμενον, ἀποδασμὸν αὐτέων εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πόντου κατοικίσαι. μετὰ δὲ λέγεται πρὸς Χαλδαίων, ὡς ἀναβὰς ἐπὶ τὰ βασιλήια κατασχεθείη θεῷ ὅτεῳ δή. φθεγξάμενος δὲ εἶπεν οὕτως. Ἐγὼ Ναβουχοδρόσορος, ὦ Βαβυλώνιοι, τὴν μέλλουσαν ὑμῖν προαγγέλλω συμφορήν, τὴν οὔτε Βῆλος ἐμὸς πρόγονος, οὔτε βασίλεια Βῆλτις ἀποτρέψαι μοίρας πεῖσαι σθένουσι· ἥξει Πέρσης ἡμίονος τοῖσι ὑμετέροισι δαίμοσι χρεώμενος συμμάχοισι, ἐπάξει δὲ δουλοσύνην· οὗ δὴ συναίτιος ἔσται Μήδης τὸ Ἀσσύριον αὔχημα· ὡς εἴθε μιν, πρίν ἢ δοῦναι τοὺς πολιήτας, χάρυβδίν τινα, ἢ θάλασσαν εἰσδεξαμένην αἰστῶσαι πρόρριζον, ἢ μιν ἄλλας

ὁδοὺς

ὁδοὺς στραφέντα φέρεσθαι διὰ τῆς ἐρήμου, ἵνα οὔτε ἄστεα, οὔτε πάτος ἀνθρώπων, θῆρες δὲ νομὸν ἔχουσι καὶ ὄρνιθες πλάζονται, ἔν τε πέτρῃσι καὶ χαράδρῃσι μοῦνον ἀλώμενον, ἐμέ τε, πρὶν ἐς νόον βαλέσθαι ταῦτα, τέλεος ἀμείνονος κυρῆσαι. ὁ μὲν θεσπίσας παραχρῆμα ἠφάνιστο.

Pag. 183.] Λέγεται δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θάλασσαν καλεομένην· Βῆλον δὲ σφέα παῦσαι, χώρην ἑκάστῳ ἀπονείμαντα καὶ Βαβυλῶνα τείχει περιβαλεῖν· τῷ χρόνῳ δὲ ἱκνευμένῳ ἀφανισθῆναι· τειχίσαι δὲ αὖθις Ναβουχοδονόσορον, τὸ μέχρι τῆς Μακεδονίων ἀρχῆς διαμεῖναι, ἐὸν χαλκόπυλον.

Ibid.] Ναβουχοδονόσορος δὲ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν, Βαβυλῶνα μὲν ἐτείχισε τριπλῷ περιβόλῳ ἐν πεντεκαίδεκα ἡμέρῃσι, τότε Ἀρμακάλην ποταμὸν ἐξήγαγεν, ἐόντα κέρας Εὐφρατίεω, τόν τε Ἀκράκανον. ὑπὲρ δὲ τῆς Σιππαρηνῶν πόλιος λάκκον ὀρυξάμενος, περίμετρον μὲν τεσσαράκοντα παρασαγγέων, βάθος δὲ ὀργυιέων εἴκοσι, πύλας ἐπέστησε, τὰς ἀνοίγοντες ἄρδεσκον τὸ πεδίον· καλέουσι δὲ αὐτὰς ὀχετογνώμονας. ἐπετείχισε δὲ καὶ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὴν ἐπίκλυσιν, καὶ Τερηδόνα πόλιν ἔκτισεν, κατὰ τὰς Ἀράβων εἰσβολάς. τά τε βασιλήϊα δένδροις ἤσκησε, κρεμαστοὺς παραδείσους ὀνομάσας.

Ibid.] Ἐπὶ Εἰθωβάλου τοῦ βασιλέως ἐπολιόρκησε Ναβουχοδονόσορος τὴν Τύρον ἔτη τρία καὶ δέκα. κατὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Βαὰλ ἔτη δέκα. μετὰ τοῦτον δικασταὶ αὐτοὶ, Ἐκνίβαλος Βασλάχου μῆνας δύο, Χέλβης Ἀβδαίου μῆνας τρεῖς, Μύτγονος καὶ Γεράστρατος τοῦ Ἀβδηλίμου δικασταὶ ἔτη ἕξ, ὧν μεταξὺ ἐβασίλευσε Βαλάτορος ἐνιαυτὸν ἕνα. τούτου τελευτήσαντος, ἀποστείλαντες μετεπέμψαντο Κέρβαλον ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τούτου τελευτήσαντος μετεπέμψαντο τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Εἴρωμον, ὃς ἐβασίλευσεν ἔτη εἴκοσιν. ἐπὶ τούτου Κῦρος Περσῶν ἐδυνάστευσεν.

Pag. 184.] Τῆς δὲ βασιλείας κύριος ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐιλμαράδουχος, οὗτος προστὰς τῶν πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς, ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔχοντος αὐτοῦ Νηριγλισσοορόρου ἀνῃρέθη, βασιλεύσας ἔτη δύο. κατὰ δὲ τὸ ἀναιρεθῆναι τοῦτον, διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν ὁ ἐπιβουλεύσας αὐτῷ Νηριγλισσοόρορος ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τούτου υἱὸς Λαβοσοάρχοδος ἐκυρίευσε μὲν τῆς βασιλείας παῖς ὢν μῆνας ἐννέα, ἐπιβουλευθεὶς δὲ διὰ τὰ πολλὰ ἐμφαίνειν κακοήθη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀπετυμπανίσθη· ἀπολομένου δὲ τούτου, συνελθόντες οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννήδῳ τινὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος, ὄντι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυστάσεως· ἐπὶ τούτου, τὰ περὶ τὸν ποταμὸν τείχη τῆς Βαβυλωνίων πόλεως ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου κατεκοσμήθη. οὔσης δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ἔτει, προεξεληλυθὼς Κῦρος ἐκ τῆς Περσίδος μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ καταστρεψάμενος τὴν λοιπὴν

Ἀσίαν

Ἀσίαν ἅπασαν, ὥρμησεν ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας· αἰσθόμενος δὲ Ναβόννηδος τὴν ἔφοδον αὐτοῦ, ἀπαντήσας μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ παραταξάμενος, ἡττηθεὶς τῇ μάχῃ καὶ φυγὼν ὀλιγοστὸς, συνεκλείσθη εἰς τὴν Βορσιππηνῶν πόλιν. Κῦρος δὲ Βαβυλῶνα καταλαβόμενος καὶ συντάξας τὰ ἔξω τῆς πόλεως τείχη κατασκάψαι, διὰ τὸ λίαν αὐτῷ πραγματικὴν καὶ δυσάλωτον φανῆναι τὴν πόλιν, ἀνέζευξεν ἐπὶ Βόρσιππον, ἐκπολιορκήσων τὸν Ναβόννηδον. τοῦ δὲ Ναβοννήδου οὐχ ὑπομείναντος τὴν πολιορκίαν, ἀλλ᾽ ἐγχειρίσαντος αὐτὸν πρότερον, χρησάμενος Κῦρος φιλανθρώπως, καὶ δοὺς οἰκητήριον αὐτῷ Καρμανίαν, ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβόννηδος μὲν οὖν τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγενόμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, διέστρεψε τὸν βίον.

Libri VI. de Veritate Religionis Christianæ

FINIS.



JOAN-

JOANNES CLERICUS
DE
ELIGENDA,
INTER DISSENTIENTES
CHRISTIANOS,
SENTENTIA.
LIBER UNUS.

---

§ I. *Quærendum esse apud quosnam Christianos hodie vera Christi doctrina quàm maximè vigeat.*

QUISQUIS, veri cognoscendi studio, Novi Testamenti Libros legerit, nec judicio destitutus erit; non poterit diffiteri, quin in iis veritatis argumenta, quæ Libris II. & III. exposuit HUGO GROTIUS, ad unum omnia inveniantur. Itaque, si quâ beatæ immortalitatis curâ

1 *Ut coram hominibus* &c.] Sic Christus Matth. x. 32. πᾶς ὅστις ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. ὅστις δ᾽ ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς: *quisquis me professus erit* (magistrum) *coram hominibus, agnoscam & ego eum* (discipulum) *coram Patre meo qui est in cœlis. Quisquis verò nega-*

curâ tangatur, quæ in iis Libris credenda proponuntur amplecti, quæ præcipiuntur facere, quæ denique speranda docentur, iis confidere sui officii esse intelliget. Alioqui si quis de Veritate Religionis Christianæ se dubitare negaret, simúlque dogmata ejus, præcepta aut promissa fide & obsequio digna per omnia minimè censeret; is secum ipse pugnaret, atque ex animo Christianum se non esse manifestò ostenderet.

Inter præcepta autem Christi & Apostolorum, hoc habetur; ut [1] coram hominibus nos profiteamur esse discipulos Christi, si eum nos pro suis agnoscere, cùm extremum feret de vivis & mortuis judicium, velimus; sin minùs, ut eum negaverimus magistrum, coram hominibus, sic illum vicissim in ultimo illo humani generis conventu, coram Deo, discipulos nos esse suos negaturum. [2] Noluit, nimirum, Christus qui sibi crederent, eos esse clam discipulos suos; quasi suæ eos puderet disciplinæ, aut quasi pluris hominum existimationem, beneficia, minas & supplicia, quàm præcepta sua & promissa vi-

negaverit me (magistrum) *coram hominibus, negabo illum & ego* (discipulum meum fuisse) *coram patre meo qui est in cælis.* Vide & 2 Tim. II. 12. Apoc. III. 5.

2 *Noluit, nimirum; Christus* &c] Ideò etiam dixit Matth. V. 14. *Discipulos suos esse lucem mundi, nec posse urbem in monte sitam occultari, nec accendi lucernam, ut modio subiiciatur; sed candelabro imponi, ut illuceat omnibus, qui sunt domi,* &c.

3 *Vi-*

vitæ æternæ facerent; ſed palam & coram omnibus eſſe Christianos, ut alios etiam homines ad veram Religionem amplectendam allicerent, Deóque, ſi ita ei videretur, [3] vitam ab eo acceptam, vel in exquiſitis cruciatibus, redderent; dum ejus præcepta omnibus anteponere ſe palam profitentur. Sic & Paulus, [4] ſi ore confeſſi fuerimus Dominum Jeſum, & animo crediderimus eum à Deo è mortuis excitatum eſſe, docet nos ſalutem conſequuturos; *corde enim*, inquit, *creditur, in juſtitiam: ore verò confeſſio fit, in ſalutem. Ait enim Scriptura: qui ei credit pudore non adficietur.* Quæ cùm ita ſint, oportet eum, qui Religionem Christianam veram eſſe exiſtimat, hanc animi ſui ſententiam, quavis datâ occaſione, intrepidè aperire & profiteri.

Præterea neceſſe eſt eum quærere, ſi qui ſint ejuſdem ſententiæ, & [5] cum iis pacem ac amicitiam ſingularem colere; hoc enim indi-

3 *Vitam ab eo acceptam*] Luc. XII. 4. Christus vetat *timere eos qui occidunt corpus, nec poſtea quidquam facere poſſunt*, jubetque *eum timeri qui, poſtquam occiſi fuerimus, nos poteſt in geennam ignis conjicere.* Quin etiam omnis generis mala Diſcipulis prænunciat Matth x 39 & ſeqq. aitque *eum, qui ipſius cauſâ vitam amiſerit, eum* (denuo) *inventurum* &c. Quibus præceptis paruerunt priſci præſertim Christiani, qui ob teſtimonium Evangelii doctrinæ præbitum *Martyres*, id eſt, teſtes dicti ſunt.

4 *Si ore confeſſi fuerimus*] Rom. X. 9, 10, 11.

5 *Pacem cum iis & amicitiam* &c.] Joan. XIII. 34, 35. *Novum præceptum do vobis, ut ametis invicem; ut quemadmodum vos amavi, ita vos mutuo ametis.*

indicio discipulos suos agnitum iri docet Christus, si se vicissim ament, omniáque proinde amoris & benevolentiæ officia sibi invicem exhibeant. Quin etiam eos hortatus est [6] cœtus ut haberent, ***in nomine suo***, hoc est, qui Christiani vocarentur; séque vel duobus, tribúsve ideò convenientibus, adfuturum promisit. Quo pacto, præter amorem mutuum & arctiorem Christianorum, in unum cœtum coëuntium, amicitiam, [7] dogmatum etiam perpetuitati consulitur; quæ vix possent perpetua esse, si unusquisque seorsim sibi sentiret, nec cuiquam, nisi conduceret, animi sententiam aperiret; nam quæ occultantur, paullatim in oblivionem veniunt & tandem penitus exstinguuntur. Christus autem & doctrinam suam, & Ecclesias, quæ eam profiterentur, ut ne desineret humano generi benefacere, perpetuas esse voluit.

Itaque quisquis cognitionem Religionis Christianæ ex Novo Testamento hausit, verámque

ametis. Hac ex re omnes cognoscent vos esse meos discipulos, si mutuum amorem habeatis. Vide 1 Joan. II. 7. III. 11, 16. 23.

6 *Cœtus habere in nomine suo* &c.] Matth. XVIII. 19, 20.

7 *Dogmatum perpetuitati* &c.] Sic & Philosophi omnes doctrinam suam ad posteros transmiserunt, Scholarum operâ, in quibus docetur; sed Ecclesiæ Christianæ, multò arctiore & firmiore vinculo conjunctæ, certiùs & faciliùs doctrinam à Magistro acceptam ad finem usque sæculorum propagabunt. Quod sine cœtibus fieri vix posset. Voluerat & hoc efficere Pythagoras, sed frustra fuit, quòd nihil cœleste in doctrina ejus esset. Vide *Laërtium*, & *Jamblichum*.

râmque putat, is & hoc profiteri & [8] se adgregare similia profitentibus debet. Verùm quia non est hodie (uti nec olim fuit) unum hominum genus, unúsve cœtus *in Christi nomine* convenientium; non est illico credendum esse verè Christianum, qui sancto illo nomine censeri cupit; nec proinde cœtui cuivis eorum, qui se Christianos dicunt, [9] sine examine, se se adjungere licet. Videndum ante omnia an eorum dogmatibus conveniat cum ea forma sanorum verborum, quam ex Novi Testamenti adtenta lectione animo concepimus. Alioqui posset fieri ut pro Christiano cœtu eum haberemus, qui non esset, nisi, nomine tenus, Christianus. Ergo hominis est prudentis nulli cœtui, certè in perpetuum, nomen dare: nisi apud quem perspexerit eam, quam verè putat doctrinam Christianam, vigere: ita ut nihil quidquam dicere, aut facere necesse habeat, contrarium iis quæ à Christo tradita, ac præcepta esse credit.

§ II. *Iis adhærendum, qui Christianorum nomine dignissimi sunt.*

Dissentientibus Christianis, nec tan-

8 *Se adgregare*, &c.] Vide Epistolas ad Timotheum & Titum, ubi jubentur Ecclesias constituere, & Hebr. x. 25.

9 *Sine examine*, &c.] Vide 1 Thess.

tantùm dissentientibus, sed se invicem (proh pudor!) damnantibus, atque è cœtibus ferali odio proscribentibus; eorum ulli sine examine adsentiri, aut ex ejus formula, nequaquam expensa, alios damnare, non imprudentis tantùm, sed etiam præcipitis & iniqui esset hominis. Cœtus qui veram illam Religionem, cujus delineationem animo concepit, vel partim rejiceret, credentémque damnaret, non posset ab eo per omnia verè Christanus haberi, nec impetrare ut quosvis ipse quoque damnaret, quos damnandos ejiciendósque cœtibus Christianorum Ecclesia illa censeret. Ergo videndum ante omnia est, homini prudenti, & æquo, in his Christianorum dissidiis, quinam sint sancto Discipulorum Christi nomine dignissimi, iisque adhærendum.

Si quis quærat quid esset, ex Religionis Christianæ ingenio, faciendum, si nullus omnino cœtus Christianus esset, apud quem videretur vera Christi doctrina palam doceri, & apud quem non imponeretur necessitas dogmatis cujuspiam damnandi, quod verum judicassemus; tum verò opera esset danda ei, qui errores deprehendisset, ut alios ab iis

1 Thess. v. 21. Sed disertiùs Joannes 1. Ep. IV. 1. *Dilecti*, inquit, *ne cuivis spiritui credite, sed examinate spiritus, an ex Deo sint; nam multi Pseudoprophetæ venerunt in mundum*, &c.

1 Unà

iis revocaret; qua in re, [1] unà cum maximo candore, ſumma prudentia ſimul ac conſtantia eſſent adhibendæ; ne homines ſine fructu offenderentur, aut nimis citò de iis ad veritatem moderationémve adducendis ſpes abjiceretur. Interea prudenter & modeſtè eſſet dicendum quod pro vero haberetur, nec damnandus quiſquam foret, ex alieno arbitrio, quaſi errore infectus, qui rectè ſentire videretur. Numquam ita Deus deſeruit deſerétve Chriſtianum nomen, nulli ut ſuperſint verè Chriſtiani, aut ſaltem non poſſint in rectam viam reduci; cum quibus, ſi alii nolint ad ſaniorem ſententiam redire, poſſimus arctiorem quamdam ſocietatem colere, & palam etiam à pertinacibus, quod tamen, niſi omnibus fruſtra tentatis, faciendum non eſt, ſecedere; [2] ſi illicitum ſit apud eos candidè & modeſtè dicere quod ſentias, atque abſtinere à damnandis iis, quos minimè damnandos eſſe exiſtimes. Religio Chriſtiana vetat,

1 *Unà cum maximo candore*, &c.] Hîc locus eſt præcepto Chriſti Matth. x. 16. quo jubemur *prudentes eſſe inſtar ſerpentium*, *ſimplices inſtar columbarum*; hoc eſt, ita ſimplices eſſe, ne in imprudentiam delabamur: ſic prudentes ne callidi fiamus, & in candorem peccemus. Qua in re pauci ſunt, qui per omnia medium inter oppoſitos imprudentiæ & calliditatis ſcopulos curſum tenere norint.

2 *Si illicitum ſit*, &c.] Dum licet diſſentire, & diſſenſum profiteri, non eſt cur à cœtu publico, niſi perverſa in eo eſſent Chriſtianiſmi fundamenta, abeamus; ſed ubi hoc non licet, nec poſſumus, niſi diſſimulatâ, aut abnegatâ veritate, in eo vivere, tum verò relinquendus cœtus; non licet enim

tat, contra animi ſententiam, loqui, ac mentiri, & damnare innoxios; nec ingratus Deo eſſe poteſt, quiſquis ex divinorum illorum ptæceptorum reverentia, & admiratione, quidvis potiùs patietur, quam ut ea perfringat. Ejuſmodi animi adfectio, quæ ex cognitione officii, amoreque Dei ardentiſſimo nata eſt, non poteſt Deo non ſummopere placere.

Igitur diſſentientibus Chriſtianis, diſpiciendum quinam optimè omnium ſentiant, nec damnandi umquam, niſi qui, re probè perſpectâ, damnatione digni vobis videntur; iiſque adhærendum, qui nec ulla dogmata credi, quæ à nobis falſa habentur, nec ulla, quæ putamus eſſe vera, damnari poſtulant. Quod ſi à nullo cœtu Chriſtiano impetrari poſſet; tum verò cum iis, qui nobiſcum ſentirent, ne veritatem proderemus, mentiremúrque, ſecedendum ab iis omnibus eſſet.

enim mentiri, aut diſſimulare veritatem, dum mendacium ejus locum obtineret, honoréſque, ſoli veritati debitos, ſibi vindicaret. Niſi hoc fieret, *medio lux ſubjiceretur*. Sic Chriſtus à cœtibus Judæorum non ſeceſſit, nec Apoſtoli eos deſeruerunt, dum licuit in iis Magiſtri doctrinam profiteri, & docere. Vide Act. XIII. 46.

§ III. *Ii sunt Christianorum nomine dignissimi, qui purissimè omnium profitentur doctrinam, cujus veritatem probavit* Grotius.

Verum non levis momenti quæstio est, nec solutu facilis, quâ quæritur, quinam omnium Christianorum, quorum nunc sunt cœtus, rectissimè sentiant, sintque nomine, quo adpellantur, dignissimi. Christianæ omnes Ecclesiæ, tam eæ quæ jam dudum à Romana secesserunt, quàm Romana ipsa, hoc sibi singulæ tribuunt: nec est, si rationes omnes seponas, cur huic, potiùs quàm illi, fidem habeas; stultum enim esset ejusmodi electionem [1] casui permittere, & controversias omnes, talorum jactu, ut sic loquar, dirimere.

Cùm verò Grotius sectæ nullius hodiernæ Christianæ peculiarium dogmatum veritatem ostenderit; sed ejus tantùm Religionis, quam Christus & Apostoli homines docuerunt; sequitur ut ea Christianorum familia sit omnibus præferenda, quæ maximè omnium ea tuetur, quæ Christus & Apostoli docuerunt. Ea demum per omnia verè Christiana est Religio, quæ, sine ullius cogitationis humanæ mistura, ad

1 *Casui permittere*] Vide not. 9. ad §. II.

ad Christum auctorem tota referri potest. In eam quadrant argumenta illa veritatis, quæ Libro II. *de Veritate Religionis Christianæ* exposita sunt, nec alii ulli conveniunt, nisi quatenus cum ea consentit.

Quod si quis detrahat, vel addat doctrinæ à Christo traditæ, eò magis à vero recedit, quo plus detrahit, aut addit. Cùm autem *Christi doctrinam* dico, eam intelligo, quam planè constat apud omnes Christianos, esse doctrinam Christi; hoc est, quæ, ex Christianorum omnium sententia, aut disertè habetur in Libris Novi Testamenti, aut necessariâ consequentiâ ex iis solis deducitur. De dogmatibus, quæ, ut nonnulli Christianorum putant, ore à Christo & ab Apostolis tradita, ad posteros aliâ viâ pervenerunt; nimirum, institutione, quæ voce tantùm facta est, aut quæ ritu quopiam conservata, ut volunt, nec nisi serò scriptis mandata sunt; nullum aliud hîc judicium feram, nisi de iis non liquere, apud omnes Christianos, quemadmodum de Libris Novi Testamenti constat. Non dicam falsa ea esse, nisi cum recta Ratione, aut Revelatione pugnent; sed tantùm de eorum origine non constare, ideóque esse de iis inter Christianos controversias; qui ceteroqui de dogmatibus consentiunt, quorum veritatem demonstravit GROTIUS.

Dum autem quidpiam incertum nobis videtur, [2] eo quasi certo niti, in rebus præsertim magni momenti, nemini sapienti probaretur.

§ IV. *De consensu & dissensu Christianorum.*

QUAMVIS acerrimæ sint inter Christianos controversiæ, eæque magno animorum æstu agitentur, adeò ut undequaque audiantur querelæ, de negatis à nonnullis contendentium rebus manifestis; attamèn quædam adeò clara sunt, ut omnes de iis consentiant. Nec exiguum est eorum veritatis argumentum, quòd à certandi cupidissimis & adfectibus pænè occæcatis communi consensu admittantur. Nolim quidem propterea cetera omnia, de quibus certatur, esse dubia aut obscura, quòd de iis non consentiant Christiani. Facilè fieri potest ut nonnullis fiat obscurum, quod clarum esset, nisi adfectu præpedirentur. Verùm vix ac ne vix quidem fieri queat, ut acerrimis adversariis, & disceptandi libidine ardentibus de re obscura conveniat.

Con-

2 *Et quasi certo niti*, &c.] Hoc ipsum est quod vult Paulus Rom. XIV. 23. ubi docet *quod non est ex fide id peccatum esse*; πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως ἁμαρτία ἐστίν. Ad quem locum adtulimus verba Philonis, è libro de Profugis, Ed. Paris. pag. 469. ἄριστον ἱερεῖον ἡσυχία καὶ ἐποχὴ περὶ ὧν οὐκ εἰσὶ πίστεις: *præstantissima est victima quies & cohibitio judicii in*

Consentiunt ergo primùm Christiani, qui quidem hodie vivunt, de numero & veritate Librorum Novi Testamenti; sique nonnulla sit, inter Eruditos, [1] de aliquot Epistolis Apostolicis, controversia, ea non est magni momenti; omnésque agnoscunt nihil nisi veri iis contineri, nec quidquam iis retentis, aut rejectis, in doctrina Christiana mutari. Qui consensus non est exigui momenti, cùm hîc sit sermo, de indubitato fonte Revelationis Divinæ, sub Novo Fœdere. Cetera verò Revelationis antiquæ servata, ut nonnulli putant, monumenta aut vestigia, in dubium ab aliis revocantur.

Præterea consentiunt Christiani, in multis fidei capitibus, quæ credenda, facienda, & speranda complectuntur. Credunt, exempli causâ, omnes, qui quidem non desipiunt, ut potissima hîc capita memorem; I. esse unum Deum æternum, omnipotentem, summopere bonum ac sanctum, omnibus denique adtributis præstantissimis, sine ulla imperfectionis mistura, præditum; à Deo illo, mundum & quidquid in eo est, huma-

in iis rebus, de quibus non sunt qua fidem faciant. Paullo post ὑρεμία δὲ ἀσφαλὴς ἐν σκότῳ, *quies est tuta in tenebris*, sive, ubi non constat quid faciendum.

1 *De aliquot Epistolis*] De Epistola ad Hebræos, de altera Petri, déque duabus posterioribus Joannis, de quarum auctoribus disceptant Eruditi.

humanúmque adeò genus esse creatum; ab eodem omnia regi & summâ sapientiâ gubernari; II. esse ei Deo Filium unicum Jesum Christum, natum è Virgine Maria Bethlehemi, sine viri concubitu, sub finem vitæ Herodis Magni, imperante Augusto Cæsare; deinde cruci adfixum & mortuum, cùm imperitaret Tiberius, & Pontius Pilatus Procurator esset Judææ; ejus vitam verè, in Historia Evangelica, narrari; à Patre ideò missum, ut homines viam salutis doceret, à vitiis morte suâ redimeret & Deo reconciliaret; missionémque illam suam innumeris miraculis confirmasse; mortuum esse, ut dixi, resurrexisse, & cùm à pluribus & sæpiùs esset conspectus, qui cum illo etiam colloquuti fuerant, eúmque tetigerant, in cœlum sublatum, ubi nunc regnet, & unde reversurus aliquando sit, ut de iis qui tunc erunt vivi, & mortuis omnibus, è sepulcris excitatis, ex Evangelica lege, ultimum judicium ferat; credenda esse omnia quæ docuit, parendum omnibus quæ præcepit, seu ad Dei cultum, seu ad temperantiam, in coërcendis adfectibus nostris, seu ad caritatem erga alios exercendam pertineant; iis præceptis nihil potuisse sanctius, melius, utilius, & convenientius humanæ naturæ dari; homines tamen, solo Jesu excepto, ea violare,

nec

nec posse ad salutem, nisi Dei misericordiâ, pervenire; III. esse Spiritum Sanctum, qui Apostolos Jesu Christi adflavit, miracula in eorum gratiam fecit, animósque hominum piorum, ut constanter Deo pareant, flectat & in calamitatibus vitæ confirmet; ei Spiritui, per Apostolos loquenti, non minùs credendum ac Patri & Filio, & per omnia parendum; IV. Patri, Filio, & Spiritui Sancto originem suam, & conservationem debere Ecclesiam Christianam, à Christi usque temporibus ad hæc nostra; omnes qui hisce crediderint, & præcepta Evangelica observarint, misericordiam à Deo consequuturos, quâ resurrectionis, si mortui fuerint cùm Christus veniet, & vitæ æternùm beatæ participes futuri sint: contrà verò omnes qui Evangelio fidem derogaverint, nec ejus præcepta observaverint, resurrecturos, si mortui sint, ut plectantur, & pœnas æternâ morte daturos; V. denique oportere Christianos hæc omnia profiteri, cùm in Baptismo, quo testamur nos vitam vitiorum immunditiis purgatam, ad Evangelii præscriptum, agere velle; tum etiam in Cœna Dominica, quâ mortem Christi ex ejus præcepto celebramus, donec veniat, ostendimúsque nos velle ejus discipulos haberi, & omnium, qui eam similiter celebrabunt, fratres; eos

porrò

porrò ritus, ſi rati habeantur à nobis, ut par eſt, & religioſo animo celebrentur, cœleſtem gratiam ac ſpiritum dîvinum ad nos convehere.

[2] Hæc, aliáque cum his neceſſariò connexa, (omnia enim minutatim memorare hîc nihil adtinebat) credunt omnes Chriſtiani; nec diſcrimen ullum eſt, niſi quòd nonnulli hiſce multa addunt; quibus ſuperiora dogmata explicari, aut ſupplementis augeri oportere putant, & quæ non Scriptis Apoſtolicis, ſed traditione ac uſu Eccleſiæ, Scriptiſve poſteriorum ætatum, ad poſteros propagata exiſtimant. De hiſce additamentis, aliud nihil dicam, niſi quod jam monui; de iis non conſtare, inter Chriſtianos, quemadmodum conſtat de dogmatibus expoſitis; quæ ſunt, ſuâ perſpicuitate, extra omnem dubitandi aleam poſita, ſi modò Scripturæ Sacræ auctoritas admittatur; quam nemo ſanus, inter Chriſtianos, rejicit.

Si

2 *Hæc, aliaque*, &c.] In ſuperiore doctrinæ Chriſtianæ expoſitione, ſequuti ſumus ordinem Symboli quod Apoſtoli cum dicitur, vitavimúſque voces omnes, quæ in controverſiam, apud Chriſtianos, vocatæ ſunt; quia agimus de iis, in quibus conſentiunt. Nec propterea damnamus, quaſi falſa, quæcumque, explicationis aut confirmationis causâ adduntur; è contrario ſtudium explicantium aut confirmantium veritatem cœleſtem vehementer probamus; nec dubitamus quin multa inventa ſint & inveniri porrò queant, ad ejus illuſtrationem. Rectè hanc in rem *Tertullianus* de Virginibus velandis

Si quis horum dogmatum memor expendat argumenta, quibus Religionis Christianæ Veritas probatur, animadvertet (quod probè observari magni interest) vim omnem argumentorum circa hæc versari, non circa controversa illa capita, quæ orbem Christianum dividunt: quemadmodum jam innuimus.

§ V. *Unde unmquemque Religionis Christianæ cognitionem haurire oporteat.*

In hoc Christianorum dissensu, consensúque, nihil tutius prudentes judicabunt, quàm Christianæ Religionis cognitionem ex fonte minimè suspecto, & quem omnes incorruptum ac purum fluere fatentur, haurire. Is autem fons est nullius singularis Ecclesiæ Fidei Symbolum, aut Confessio, sed Libri soli Novi Testamenti, quos genuinos esse omnes agnoscunt. Fateor nonnullos Christianorum interdum dictitare non posse eos Libros intelligi, nisi ex doctrina

landis Cap. I. *Regula quidem fidei una omnino est, sola immobilis & irreformabilis; credendi, scilicet, in unicum Deum omnipotentem, mundi conditorem, & filium ejus Jesum Christum natum ex Virgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertiâ die resuscitatum à mortuis, receptum in cœlis, sedentem nunc ad dexteram Patris, venturum judicare vivos & mortuos, per carnis etiam resurrectionem. Hac lege fidei manente, cetera jam disciplina* (seu doctrinæ) *& conversationis admittunt novitatem correctionis, operante, scilicet, & proficiente usque ad finem gratiâ Dei*, &c.

1 *Hoc*

trina Ecclesiæ suæ; sed & alii continuò reclamant, &, ut hoc unum dicam, suspecta est sententia, quæ nititur tantùm testimonio adfirmantium, eorúmque quorum maximè interest veram videri. Alii ajunt opus esse insolito auxilio Spiritûs Sancti, non tantùm ut fides Scripturæ habeatur, quod non ægrè concedi possit; sed etiam ut sententia verborum ejus intelligatur, quod quî probari queat non video. Verùm esto hoc etiam; si modò agnoscant omnes, qui religioso & Veritatis studioso animo Novi Fœderis Libros legunt, eum spiritum à Dei bonitate impetrare; nihil est, cur ulteriùs quisquam contendere necesse habeat. Itaque prudenter & tutò unusquisque ex iis Libris petere potest Religionis Christianæ cognitionem; adhibitis tamen iis subsidiis, quæ ad ejusmodi Libros intelligendos aut necessaria, aut utilia sunt; in quæ, hoc loco, non inquiremus.

Quisquis ergo crediderit Libris Novi Testamenti fideliter descriptam esse Revelationem Divinæ voluntatis à Christo adlatam; idem omnia quæ illic occurrent, prout ea intelligere poterit, credenda, facienda, speranda

1 *Hoc unum*, &c.] Huc spectat quod habet Christus Matth. XXIII. 8. & seqq. *Vos verò ne vocemini Rabbi, unus enim est vester Magister Christus, omnes autem vos fratres estis. Nec patrem vestrum vocate* quemquam *in terra, unus est enim Pater vester qui est in cœlis; neque vocemini Doctores, unus enim Doctor vester est Christus.* Vide & Jac. III. 1. Eodem pertinet Ap. III. 7. ubi dicitur

randa amplecti necessariò debebit. Quisquis enim Christo credit, omnia quæ ab eo manasse putat, religioso animo excipere debet. Nullâ se exceptione tueri potest, quâ nonnulla eorum, quæ à Christo profecta agnoscit, admittat, alia rejiciat. Talia autem sunt omnia illa dogmata, quæ antea exposui, & de quibus consentiunt, ut dixi, omnes Christiani.

Ad cetera quod adtinet, de quibus contendunt, cùm non sint tantæ perspicuitatis, vir religiosus ac pius deliberare potest & debet, atque interea judicium cohibere, donec clariora sibi facta sint. Imprudentis enim esset admittere, aut rejicere, quæ veráne sint, an falsa, nondum satis constaret; nec æterna salus, in Libris Novi Testamenti, hanc aut illam sententiam controversam amplectenti; sed summam Religionis Christianæ, qualem descripsimus, animo fideliter admittenti, & moribus exprimenti promissa est.

§ VI. *Aliud Christianis imponi non debere, præter id quod ex Novo Testamento haurire possunt.*

Igitur [1] hoc unum jure Christianis omni-

dicitur Christus habere *clavem Davidis*, & ita describitur: *qui aperit* (Cœlum nempe) *nec quisquam claudit; qui claudit, nec quisquam aperit*. Si soli Christo sit credendum, nec ullum certum revelationis per Christum factæ supersit monumentum, præter Novum Testamentum; hinc liquet hisce tantum Libris, in fidei negotio, fas esse credi.

2 *Si*

omnibus imponi poteſt, ut quæcumque Novi Fœderis Libris ineſſe putant amplectantur, pareántque iis quæ juſſa ibidem vident, & abſtineant ab iis quæ illic vetantur. Si quid præterea, quaſi neceſſarium, exigatur, nullo jure exigitur. Quis enim æquus judex poſtulet à Chriſtiano, ut credat à Chriſto manaſſe dogma; quod non videt in ſolis illis fidis atque indubitatis, ex omnium ſententia, monumentis quibus Revelatio Chriſti, ad nos uſque, propagata eſt? Sint & alia dogmata vera, ut hoc aliquamtiſper concedamus; vera tamen haberi non poſſunt, ab eo qui, diſſidentibus Chriſtianis, mediam viam ſequutus, nullum certum monumentum Revelationis Chriſti, præter Novi Teſtamenti Libros, admittit. Dum hoc credit, aliud nihil ab eo exigi jure poteſt; hoc autem credet, donec claris argumentis ei conſtet aliunde tutò Chriſtianiſmi cognitionem peti poſſe; quod numquam, ut puto, fiet.

[2] Si quis ergo aut adimere Chriſtianis adgrediatur Libros Novi Teſtamenti, aut iis addere, quæ vera eſſe minimè conſtat; is nequaquam eſt audiendus, quippe qui à nobis poſtulat quod nemo prudens conceſſerit,

2 *Si quis adimere*, &c.] Huc pertinet dictum Pauli Gal. 1. 8. *Si nos, aut Angelus è cœlo nunciaverit vobis Evangelii nomine præter id quod Evangelii nomine nunciavi vobis, ſit Anathema.*

Ac

ſerit, ut id credamus de quo nobis non liquet, aut omittamus id quod omnes certum eſſe Revelationis Evangelicæ monumentum agnoſcunt. Nihil opus eſt ſingillatim ac minutatim omnes expendi controverſias; quod infinitum pænè eſſet, nec niſi à viris eruditiſſimis & otio abundantibus fieri poteſt. Quiſquis nobis neceſſariò credendum imponit, quod credere non poſſumus, is nos à ſe expellit; quia nec vi extorqueri poteſt fides, nec quiſquam Dei timens & veri amans id quod non credit profiteri, in gratiam cujuſquam, ſuſtinebit.

Sed objiciunt aliter ſentientes, ſi unicuique relinquatur judicium liberum, de ſententia Librorum Novi Teſtamenti, tot exorituras Religiones, quot erunt capita; & Veritatem, quæ unica eſt, errorum multitudine continuò oppreſſum iri. Ego verò exiſtimem, antequàm objectionibus oppugnetur ſententia, quæ certis argumentis nititur, ea oportere everti fundamenta, quibus inædificata eſt; quia iis firmis remanentibus, tota ſuperſtructa moles inconcuſſa permanet, ut hîc videmus. Si enim incommodum quodpiam ex dictis naſceretur, nihilo ſeciùs vera haberentur, donec oſtenſum

Ac ſanè neminis eſt Evangelio quidquam, quaſi neceſſarium, addere; aut detrahere, quaſi inutile.

ſum eſſet non firmo talo ea niti. Verùm, ut hoc nunc omittamus, falſum eſt uſque adeò obſcuram eſſe Novi Teſtamenti Revelationem, ut non à quovis ſanæ mentis & veri ſtudioſo ſumma Religionis Chriſtianæ rectè ex ea hauriri poſſit, & re verâ hauriatur, quod experientiâ conſtat; nam omnes Chriſtiani, ut oſtendimus, de ſumma rei conſentiunt; quod & GROTIUS Lib. II. §. 17. obſervarat. Paucorum quorumdam delirorum, aut malorum hominum nullam hîc rationem habemus; cùm integræ Chriſtianorum Societates, præ nimio alioqui contendendi ſtudio facilè diſſidentes, & in contraria omnia abeuntes, conſentiant.

§ VII. *Admirandam eſſe Providentiam Divinam, in conſervatione Doctrinæ Chriſtianæ.*

HAC in re, ut in aliis innumeris, quæ ad gubernationem rerum humanarum pertinent, admiranda eſt omnino Providentia Divina; quæ, cùm tot diſſidia olim fuerint, ſintque etiamnum hodie, inter Chriſtianos, attamen Libros Novi Teſtamenti illibatos ad nos

1 *Nullum eſt ſaculum*, &c.] Nulla ſæcula pejus audiunt, quàm X. & XI. ut fatentur ii qui Romanæ Sedi adhærent, non minùs ac qui ab ea ſeceſſionem fecerunt. Attamen ſi quis, animi gratiâ, legat in *Bibliotheca Patrum* Scripta eorum ſæculorum, facilè illinc colligere dogmata omnia quæ memoravimus §. IV. poterit. Vixit etiam initio ſæculi XII. *Bernardus* Monaſterii Claræ

nos uſque conſervavit, ut ex iis inſtauraretur doctrina Chriſtiana, quotieſcumque corrumpi eam contingeret; nec hunc modò tantum theſaurum integrum ad nos uſque demiſit, verùm etiam, in medio diſſidiorum ardore, doctrinam ipſam Chriſtianam ita tutata eſt, ut numquam Religionis ſumma ex Chriſtianorum memoria interciderit.

Pars non ſpernenda Chriſtianorum hodie contendit multos errores, ſuperioribus ſæculis, paullatim in Chriſtianorum ſcholas irrepſiſſe; quod cùm alii negarent, ea de cauſa, ſæculo poſt Chriſtum natum XVI. facta eſt illa in Occidente inſignis ſeceſſio; quâ res Chriſtiana in duas partes, non uſque adeò impares, ſecta eſt. Attamen ſæculis illis, quorum errores à Chriſtianorum parte, quam dixi ſeceſſionem feciſſe, & vitia ab utraque mirum in modum, nec falsò, exagitantur, ſemper remanſit ſumma illa Religionis Chriſtianæ, antea à nobis delineata. [1] Nullum eſt ſæculum, tantis ignorantiæ & vitiorum tenebris obſitum, ex cujus Scriptoribus ſuperſtitibus non poſſint capita fidei antè memorata facilè colligi. Multa

Claræ Vallis Abbas, cujus etiamnum eruditio, pietas & conſtantia à pleriſque laudantur, & cujus Scripta à ſequentibus ætatibus lectitata numquam damnata ſunt. Illinc autem facillimè etiam integrum doctrinæ Chriſtianæ corpus colligi queat. De ſequentibus ſæculis uſque ad XVI res non minus certa eſt, nec de ſequentibus quiſquam dubitat.

ta sanè (neque enim hoc dissimulandum) aliena, & Scriptis Novi Testamenti ignota sunt addita & in Christianam Theologiam intrusa; quibus factum est ut ne verum Evangelici illius satoris triticum tantos fructus proferret, quantos alioqui, spinis, noxiisque, aut inutilibus herbis purgato agro, protulisset. Multa vitia ac delicta non admissa tantùm, aut tolerata, sed etiam laudata sunt; nec eo seciùs salutaris doctrina incolumis fuit, servatis Novi Testamenti Libris, & sensu communi inter Christianos; quibus factum est ut subinde exorti sint viri insignes, qui vitia & errores ævi sui castigarent, & contra torrentem brachia dirigere auderent. Sic obstitit Deus ne, ex Christi promisso, [2] *portæ sepulcri contra Ecclesiam prævalerent*; hoc est, ne umquam exstingueretur cœtus omnis, in quo doctrina Christiana incolumis servaretur; quamvis interdum alienis & contrariis etiam dogmatibus permista, aut obscurata, interdum sincerior ac purior fuerit. Nisi re verâ, ut hoc obiter observemus, à Deo ad nos missa fuisset ea doctrina, numquam profectò ex tanta vitiorum ac errorum

2 *Portæ sepulcri*, &c.] Sic explicamus πύλας ᾅδε, quia nec ea vox, nec Hebraica שאול *Scheol*, cui respondet, usquam in Sacris Libris significat Cacodæmonem; sed tantùm sepulcrum, aut statum mortuorum, quod *Grotius* & alii observarunt.

rum eluvione emersisset; sed obruta tandem, humani ingenii mutabilitate & stultitiâ, funditus periisset.

§ VIII. *Respondetur quæstioni cur Deus inter Christianos dissidia & errores, nasci passus sit.*

ERIT fortè, qui objiciat hîc nobis, Divinam Providentiam meliùs conservationi doctrinæ Christianæ consulturam fuisse; si errores qui inter Christianos sunt ac fuerunt antevertisset, veritatémque ac concordiam, quæ eam comitaretur, perpetuam omnipotentiâ suâ inter eos aluisset. Verùm nostrum non est Deum docere, quomodo se gerere debuerit, in rerum humanarum gubernatione, ut meliùs haberent. Officii nostri contrà est Deo fuisse sapientissimas rationes id patiendi, quod passus est, existimare; quamvis eas ne conjecturâ quidem adsequi possemus. Sed si probabiles rationes reddi queant eorum, quæ fiunt; nostrum etiam est Deum propter has, aut graviores etiam causas, passum esse ea fieri, quæ quotidie eveniunt, credere.

Ut

servarunt. Itaque ex hoc loco, hoc unum colligi potest, numquam fore ut prorsus intereat Ecclesia Christiana; seu ut nullus supersit coetus, apud quem summa doctrinæ Evangelicæ non remaneat.

Ut autem ex re ipsa conjecturam capere liceat, ante omnia statuendum est hoc Deo consilium fuisse, [1] homines liberos creare, & sinere liberos ad extremum esse; hoc est, neque ita bonos, ut necessariò semper boni essent; neque ita malos, ut necesse haberent sub vitiis in perpetuum succumbere; sed mutabiles, ita ut à vitio ad virtutem, & vicissim à virtute ad vitium transire possent; idque eo faciliùs, aut difficiliùs, quo diutiùs, aut minùs diu virtuti, aut vitio addicti fuissent. Talem videmus fuisse olim Populum Hebræum, tales postea etiam Christianos. Neutri ineluctabili quadam vi ad virtutem, aut ad vitium adducti sunt; sed legibus dumtaxat, quæ præmia bonis, pœnas malis proponebant, coërciti; ad quas varia accesserunt à Divina Providentia excitamenta ad virtutem, & dehortamenta à vitiis; sed quorum tamen neutra homines libertate insitâ, seu parendi, aut non parendi Deo facultate, spoliarunt; prout res ipsa demonstrat, nam semper boni & mali fuerunt, quamvis divinæ

1 *Homines liberos creare*] Maximo hoc consensu docuit universa Christiana Antiquitas. Vide *Justinum* Martyrem Apol. I. c. XIV. & XV. *Irenaeum* Lib. IV. c. 9. & 29. sub finem, c. 71. & 72. *Origenem* in Philocalia c. XXI. *Eusebium* in Præp. Evang. Lib. VI. c. 6. & alios quorum dicta profert *Dionys. Petavius* Dogm. Theol. Tom. I. Lib. VI. cap. 6. Multa quoque habet hanc in rem Tom. 3. Lib. III. IV. & V.

2 *Altera de zizaniis, &c.*] Matth. c. XIII. 24. *& seqq.*

3 *Altera de rete.*] Matth. XIII, 47. *& seqq.*

4 *Oportere*

næ leges virtutem omnibus æquè præscriberent, & vitia vetarent. Id ipsum futurum, apud Christianos, satis significaverat Christus Parabolis duabus; [2] alterâ de zizaniis, quæ inimicus sevit, post satum triticum; [3] alterâ de rete, quod bonos & putridos pisces æquè capiebat; quibus significavit futurum ut, in Ecclesia, Christiani semper mali bonis admisti essent; unde sequitur eum probè vidisse mala, quæ perpetuò erant in Ecclesia Christiana futura. Quin etiam Paulus Corinthios monuit [4] *oportere esse* inter Christianos *sectas, ut probati manifesti fiant.* Ac sanè [5] nisi fuissent inter Christianos dissensiones de doctrina, vix fuisset locus electioni, eique generi virtutis, quo fit ut Veritas omnibus præferatur. Ergo hac quoque in re elucet Divina Sapientia, quæ ex mediis hominum vitiis singularis planè virtus ut efflorescceret effecit.

Quòd si quis hîc objiciat, [6] ut faciunt nonnulli, præstitisse nullam esse ejusmodi virtu-

4 *Oportere esse, &c.*] I Cor. XIII, 19. *Δεῖ γὰρ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν.* Hoc est, prout sunt homines, necesse est, nisi in melius mutentur, inter vos exoriri sectas, quibus boni à mali secernentur; dum boni veritati & caritati adhærebunt, ceteris in alia omnia abeuntibus. Vide Matth. XVIII, 7.

5 *Nisi fuissent*] Pleniùs hæc diducta vide *Historia* nostræ *Ecclesiastica* Sæculo I. Ann. LXXXIII, 8. *Clericus.*

6 *Ut faciunt nonnulli*] Multis hanc objectionem proposuit, orna-

virtutem, quàm exstitisse ei contraria vitia, unde tot horrenda scelera, tot calamitates, tantæque miseriæ humano generi incubuere & tam graves pœnæ, etiam post vitam hancce, imminent; tum verò respondebimus, non tanti hæc mala Deo fuisse, ut propterea nullum specimen daret potentiæ suæ, in liberis creandis Naturis. Hoc nisi factum esset, posse fieri nulla credidisset Creatura. Imò ne Deus quidem ipse liber existimatus esset, nisi ipse eam de se opinionem omnipotentiâ suâ animis hominum inseruisset, quam alioquin ex ejus operibus numquam concepissent. Neque coli potuisset, si omnia non bonitate liberâ, sed fatali quadam necessitate & fecisse & facere creditus fuisset; nisi fatali quoque cultu, ac minimè libero. Cum tanto malo, quantum est Dei ignoratio, & Virtutis exstinctio, non possunt comparari vitia ac calamitates hujus, aut alterius vitæ; in quibus si quid præterea negotium nobis facessat, reputemus oportet Deum esse optimum, justissimum, potentissimum, & sapientissimum, qui nonnisi convenienter virtutibus suis aget, viámque facilè inveniet, & inibit; quâ ea, quæ impedita nobis videntur, expediat,

ornavitque rhetoricis omnibus fucis *Pet. Balius*, quem in aliquot voluminibus *Bibliotheca Selecta* & præsertim IX. X. & XII. sermone Gallico confutavimus.

pediat, omnibúsque intelligentibus Naturis nihil à se factum esse, quod fieri non debuerit, ostendat. Interim, dum ea dies exoriatur, quâ omnes ignorantiæ nostræ nebulæ discutientur; ea nobis dedit sui documenta, & virtutum suarum specimina, ob quæ ei prorsus confidere, & quod fieri vult exspectare æquo animo possimus & debeamus.

Plura possent hanc in rem dici, sed quæ nos ab eo fine, ad quem tendimus, averterent, & ad alia, quæ huc non pertinent, transversos agerent.

§ IX. *Purissimè omnium eos doctrinam Christianam profiteri & docere, qui ea tantùm quasi necessaria, de quibus consentiunt Christiani, credenda, facienda, speranda proponunt.*

His itaque omissis, ut redeamus ad sententiam, inter Christianos dissentientes, eligendam; nihil tutius, ac sapientius fieri posse videtur, in hoc rerum statu, quàm si ei Christianorum familiæ nomen demus, quæ solum Novum Testamentum pro norma fidei suæ, sine ulla humanorum decretorum mistura, agnoscit; satisque habet ut unusquisque ex eo formulam fidei suæ hauriat, ad ejus præcepta mores suos exigat, & sibi quæ pollicetur speranda proponat.

Quòd si ex animo & sine fuco fiat, finis ejus investigationis erit illa ipsa forma sanorum verborum, quam in tot ac tantis errorum, dissidiorúmque procellis, & sæculorum tam multorum lapsu, ac mutationibus regnorum, & civitatum, semper eamdem mansisse ostendimus. Eâ continentur quæcumque ad fidem & mores necessaria sunt; quibus si quis alia addere velit, licitum quidem est, pro temporum, locorúmque ratione, modò ne quasi necessaria ab eo imponantur; [1] quod solius est summi Legislatoris; aut contraria dogmata obtrudantur.

Non licet Christianis ita, ut diximus, adfectis collum subdere opinionum humanarum jugo, aut profiteri se credere quod non credunt; aut id facere, quod apud animum suum improbant, quia præceptis Christi contrarium esse putant. Ideóque ubicumque Christiana illa libertas, quam dixi, minimè conceditur, inde migrare necesse habent; non quasi aliter sentientes prorsus damnent, sed quia animi quisque sui, non alieni, lumina sequi, seu

id

1 *Quod solus est summi Legislatoris.*] Eam in rem vide quæ habet Paulus Rom. XIV. 1. *& seqq.* ubi de iis qui imponebant aliis ritus, aut qui observantes damnabant; quod jus testatur ad solum Christum pertinere. Eodem spectat quod habet Jacobus Cap. IV. 12. Εἷς ἐστι νομοθέτης ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι: *Unus est Legislator qui potest servare & perdere.*

1 *Sym-*

id facere, quod optimum factu judicat: id vitare, quod malum putat, omnino debet.

§. X. *Cùm iis Eucharistiæ participes prudentes omnes fieri debere, qui nihil aliud à Christianis postulant, præter id quod unusquisque in Novis Fœderis Tabulis invenit.*

CUM Christus duo veluti Symbola Christianismi instituerit, Baptismum & Eucharistiam; non fuit quidem nostri arbitrii Baptismum suscipere, ubi judicamus purissimum esse Christianismum, quia recens nati baptizati sumus; sed cùm nonnisi maturiore ætate ad Eucharistiam accedamus, de Societate Christiana, cum qua velimus ejus participes fieri, dispicere possumus; quod si ab initio à nobis factum non est, fieri tamen aliquando debebit.

Sunt qui Eucharistiam, quæ, ex institutione Christi, [1] symbolum est pacis & caritatis Christianorum inter se, habeant quasi vexillum quoddam dissensionis, excludántque ex ea omnes, quibus tutum non vide-

1 *Symbolum est pacis, &c.*] Vide 1 Cor. x. 16, 17. ubi memorato calice & pane Eucharistico, quorum multi participes sunt, subjicit Apostolus: *Quia unus panis, unum corpus multi sumus; nam omnes unius panis participes sumus.* Quæ verba Eucharistiâ conjunctionem Christianorum significari ostendunt: & optimi quique interpretes animadverterunt.

2 *Eu-*

videtur jugum ullum ſubire, præter id quod Chriſtus nobis impoſuit; ſeu credenda, facienda, ſperanda ulla ſuſcipere, quaſi neceſſaria, præter ea quæ in Novi Fœderis Tabulis exſtare ſibi perſuaſerunt; & qui proinde religioni ducunt formulas alias fidei admittere, præter eam quam diximus. Cum ejuſmodi hominibus pacem quidem colere fas, júsque eſt; [2] ſed Euchariſtiam celebrare eâ lege, ut præter Novi Teſtamenti Tabulas, alia fidei & morum norma admittatur, omnésque, qui eam admittere nolunt, Eccleſiâ excluſi intelligantur, homini religioſo ac prudenti nefas habebitur.

At eorum qui æternæ ſalutis obtinendæ leges nullas alias norunt, præter eas quæ ſunt à Chriſto & Apoſtolis in Fœderis Evangelici Tabulis poſitæ, prout poſſunt ab unoquoque intelligi, Euchariſticam menſam adire tutò poſſunt & debent quicumque Evangelii verè amantes ſunt. Excipiuntur enim ab iis & vocantur etiam ad hanc menſam, quicumque Novi Teſtamenti Libros pro unica fidei & vitæ norma agnoſcunt; qui mores ſuos, ex animo, ad eam normam componunt; qui tandem neque Idololatriam ullam admittunt, neque alios ut dogmata quædam profiteantur ſe cre-

2 *Euchariſtiam celebrare.*] Hæc quoque fuit mens *Grotii*, ut liquet ex ejus libello, *an ſemper communicandum per Symbola*, ubi loqui-

credere, quæ non credunt, malè habent. Liquet ſanè communionem non poſſe coli, cum eo, qui vi utitur ut dogmata ſua aliis imponat; qui alia Numina, præter verum Deum Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, colat; aut moribus ſuis ſe præcepta Evangelica parvi facere, oſtendat; aut qui alias ſalutis leges, quàm quæ in ipſis æterni Fœderis Libris præſcriptæ ſunt, agnoſcat; at qui contrà ſe gerit dignus eſt, cum quo omnes Chriſtiani communionem colant, & qui præferatur ceteris omnibus, qui aliter ſentiunt. [3] Nemo mortalium, imò ne Angelorum quidem, novum Evangelium credendum imponere Chriſtianis poteſt; ex hoc autem Evangelio, verus Chriſti diſcipulus eſt, qui toto animo credit ejus doctrinæ, & quidem ſoli, ita ut ei pareat, pro infirmitate hujus vitæ, quàm optimè poteſt, Deum unum colat, proximum amet ut ſe ipſum, & temperanter, ad cetera omnia quod adtinet, vivat. Si quid hinc detrahatur, mutilantur leges Fœderis, de quibus nemo quidquam, præter Deum ſolum, remittere poteſt; ſi quid verò addatur, inane eſt jugum, quod nemini Chriſtianis imponere licet. A Deo, ſolo

loquitur de cauſis intermittendæ Communionis. Tom. IV. Oper. Theol. p. 511.

3 *Nemo mortalium*, &c. Vide not. ad § I.

solo salutis æternæ arbitro, ejusmodi leges accipere possunt.

Quæret fortè quispiam à me, quo tandem nomine distinguantur à ceteris cœtus illi Christiani, quos modò designavi? Atqui nihil interest, quo vocabulo adpellentur; Ecclesias omnes à me designatas putent Lectores, in quibus id invenient, quod dixi. Ubicumque erit unica illa fidei norma, & libertas, quam descripsi, illic verum esse Christianismum pro certo habeant; nec quærant nomen, quod nihil ad rem facit. Multos esse puto ejusmodi cœtus, & plures ac numerosiores in dies ut sint Deum Optimum Maximum precor; ut tandem in omnes terras *ejus regnum adveniat*, atque ei soli totum humanum genus pareat.

§ XI. *De Disciplina Ecclesiastica.*

HIC se se nobis nonnulla difficultas objicit, quæ nascitur ex forma regiminis Ecclesiæ & Disciplina, ut vocatur, Ecclesiastica; nulla enim Societas, qualis est Ecclesiastica, sine ordine stare potest, ideóque forma quædam regiminis constituenda fuit. Quæritur verò, apud Christianos, quæ regiminis forma ab Apostolis sit; videtur enim ceteris præferenda, quæ ab initio fuit

fuit constituta, ac proinde ex duabus Ecclesiis, in quibus alioquin æquè purè ac castè Evangelium doceretur, ea anteponenda, in qua esset Apostolica regiminis forma; quamvis regimen sine re, hoc est, sine Evangelio, sit inane Ecclesiæ simulacrum.

Duæ autem nunc sunt Regiminis formæ, quarum una est, quâ sub uno Episcopo, qui solus jus habet ordinandi Presbyteros, vel inferioris ordinis Ministros Evangelicos, Ecclesia agitat: altera verò, cùm ab æqualibus Presbyteris, quibus adjunguntur ex Plebe viri aliquot prudentes & probis moribus, Ecclesia regitur. Qui sine præjudicio legerunt quod superest Scriptorum Christianorum antiquissimorum, [1] satis norunt priorem disciplinæ formam, quæ Episcopalis vocatur, qualis est in Magnæ Britanniæ parte meridiana, ubique, proximo post Apostolos sæculo, obtinuisse; unde esse institutionis Apostolicæ colligere licet. Alteram verò, quam Presbyteranam vocant, instituerunt multis in locis Galliæ, Helvetiæ, Germaniæ, & Belgii, qui sæculo XVI. ab Ecclesia Romana secessionem fecerunt.

Qui

1 *Satis norunt*, &c.] Vide *Ecclesiasticam* nostram *Historiam* Sæculi I. ad Ann. LII, 6. & LXVIII, 8. *& seqq. Clericus.*

1 *Eam*

Qui Historias ejus sæculi adtentiùs legerunt probè sciunt ideò tantùm introductam esse hanc [1]posteriorem rigiminis formam, quòd Episcopi nollent concedere iis, qui doctrinam & mores Christianorum emendatione necessariâ indigere contendebant, emendanda ea esse, quæ corrupta conquerebantur. Alioqui si Episcopi tunc temporis idem facere ubique sponte suâ voluissent, quod in Anglia haud multò pòst factum est; regimen illud etiamnum hodie, apud omnes qui secesserunt ab Ecclesia Romana, obtineret, & innumeræ calamitates, quæ, omnibus perturbatis ac convulsis, contigerunt, anteverti potuissent. Nulla enim fuit ratio, si verè rem æstimemus, mutandi regiminis, præter hanc; quòd, stante vetere regimine, æqui nihil impetrari posset. Itaque Presbyterana forma, plerisque in locis, est instituta; quod ubi semel factum est, omnium, qui Reipublicæ Civili iis in locis præsunt, ita interfuit, interéstque etiamnum hodie nihil mutari, ut maneat necesse sit; nisi quis mallet propterea periculosè turbari omnes ditiones, in quibus obtinet; quod prudentes numquam concedent, neque est optandum. Forma regiminis constituta olim fuit, ad conservatio-

1 *Eam formam* &c.] Vide inter alia *Institutionem baptizatorum puerorum*, quam ex Belgicis versibus in Latinos ipse auctor transtulit, Oper. Theol. Tom. IV. pag. 629. Sæpius etiam in postremis Operibus testatur quidquid est necessarium ad salu-

vationem doctrinæ Christianæ, non ad perturbationem Reipublicæ; quæ, sine discrimine ipsius Religionis, contingere vix potest.

Itaque prudentes viri, quamvis Apostolicam, similémque ubique administrandæ Ecclesiæ formam præoptarent; res in eo statu, in quo sunt, relinquendas potiùs putarunt, quàm adeundum, quod novarum rerum molitionem semper comitatur, periculum. Interea quicumque sapuerunt se invicem propterea minimè oderunt, conviciis prosciderunt, aut damnarunt, ut fervidiores solent; quasi ex alterutra forma salus æterna penderet, quod nusquam in Scriptis Apostolicis doceri videbant, neque ex Religionis Christianæ indole colligi potest.

§ XII. *A* GROTIO *magno in pretio habitam antiquam Disciplinam, sed sine alterius damnatione.*

QUICUMQUE Scripta viri summi HUG. GROTII legerunt, doctrinámque ejus ac mores introspexerunt, norunt hominem [1] eam formam sanorum verborum ani-

salutem, satis perspicuè in Novo Testamento contineri. Vide adnotata ejus ad Consult. Cassandri sub finem, ubi *de sufficientia & perspicuitate Scriptura.* Hoc autem posito, liquet ex eo posse à quovis colligi summam Religionis Christianæ, qualem antea protulimus.

animo concepiſſe, cujus veritatem probavit, nec aliam Religionem, pro vera, habuiſſe. Sed cùm ſtudioſè Antiquitatis Chriſtianæ Scripta legiſſet, intellexiſſétque formam Epiſcopalem eſſe primævam, vehementer eam probavit; qualis in Anglia obtinet, ut [2] ex diſertis ejus verbis liquet, quæ in ima pagina adſcripſimus.

Itaque dubitandum non eſt, ſi res fuiſſet ipſius arbitrii, nec fluctibus rerum adverſarum nimiùm jactatus, ac inimicorum etiam malignitate & conviciis præter meritum exacerbatus & exagitatus eſſet; quin ſe fuiſſet adjuncturus iis, qui antiquam diſciplinæ formam tuebantur, & qui ab eo nihil ampliùs exegiſſent, quàm quod antea dictum eſt, & quod ipſe verum eſſe eximiè probavit. Cujus rei ea ſunt argumenta, quæ tanti nobis viſa ſunt, ut ea huic libello ſubjungenda duxerimus.

§ XIII.

2 *Ex diſertis ejus verbis*] In Adnot. ad Conſult. Caſſandri Act. XIV. *Epiſcopi ſunt Presbyterorum Principes & illa προστασία à Chriſto præmonſtrata eſt in Petro; ab Apoſtolis verò ubicumque fieri poterat conſtituta, & à Spiritu Sancto comprobata in Apocalypſi. Quare ſicut eſt optandum ut illa προστασία conſtituatur ubique* &c. Vide & poſtea de *Poteſtate Eccleſiaſtica, & Rivetiani Apologetici*

§ XIII. *Paraenesis ad dissentientes Christianos, ne capita ulla doctrinae, praeter ea quae quivis in Novo Testamento videt, suntque semper credita, à se invicem exigant.*

HAEC cùm ita sint, dissidentes omnes Christianos non possumus non vehementer adhortari, ut meminisse velint eam solam veram esse Christianae Religionis summam, cujus veritas, argumentis à GROTIO adductis, probari potest; non capita illa controversa, quae alterutri negant, & quae tot malorum causa fuerunt; dein nemini posse persuaderi, qui Novum Testamentum religioso animo legerit, ac meditatus fuerit, [1] alium esse Legislatorem, praeter Christum, ex cujus legibus salus aeterna pendeat; nec quemquam ita animatum posse, aut debere ab animo suo impetrare, ut quidquam admittat quasi necessarium ad salutem, quod praeter Christi & Apostolorum doctrinam sit, vel ut verum credat quod ei contrarium esse existimat; itaque nullum certius ac praesentius remedium esse dissensionum, quàm ut nihil imponatur Christianis, praeter ea quae unusquisque

ci *Discussionem* pag. 714. col. 2. Alia etiam proferuntur in Epistolis huic libello subjectis.

1 *Alium esse Legislatorem*] Diserta sunt hanc in rem verba Jacobi Cap. IV. 12. quae adtulimus ad § 1. ubi & alia huc pertinentia. Praeterea res ipsa hîc loquitur, cùm, dissentientibus Christianis, nemo sit adversarii auctoritati crediturus.

 2 *Hos*

quisque apud animum suum certò novit esse revelata; nec quidquam inde timendum incommodi, quandoquidem omnium sæculorum, quæ à Christo ad nos usque fluxerunt, experientiâ constat à nemine sani cerebri summam illam Christianæ Religionis, quam antea proposuimus, rejectam. [2] Hoc si unum hodie à Christianis, quasi necessarium, exigeretur, brevi omnia dissidia desinerent, & quidquid maneret in sententiis discriminis, non ad corpus ipsum Ecclesiarum, sed ad privatos pertineret, quorum unusquisque conscientiæ suæ rationem Deo est redditurus. Si modò de summa rei consentire se intelligerent, quemadmodum re verâ consentiunt, & se invicem in ceteris ferrent; nec alios minis, vi, aut aliis malis artibus ad suam sententiam, aut suos ritus trahere conarentur; ea esset concordia, quæ sola in terris sperari potest. [3] In hac humani generis ignorantia & inscitia, tam variis adfectibus præpedita, nemo prudens exspectet omnes posse, idem ut sentiant, ac faciant, vi, aut rationibus adduci. Generosiores animi, intelligentésque probare nequeunt

2 *Hoc si hodie unum*, &c.] Hæc fuit sententia Jacobi I. Magnæ Britanniæ Regis, si *Is. Casaubono* credimus, qui hæc habet *in Resp. ad Epistol. Card. Perronii*, ad 3. Observat. p. 30. Ed. Lond. 1612. *Verissimè scriptum esse, in explicatione τῶν ἁπλῶς ἀναγκαίων Rex arbitratur, rerum absolutè necessariarum ad salutem non magnum esse numerum. Quare existimat ejus Majestas, nullam ad ineundam concordiam breviorem viam fore, quàm si diligenter separentur necessaria*

queunt vim, quæ Mendacii, non Veritatis eſt ſatelles; nec minùs eruditi, adfectibúsve aut educationis præjudiciis, aliiſque occæcati, quales ſemper erunt longè plurimi, rationum pondus ſatis intelligunt, nec interea cogendi ſunt contra id quod ſentiunt facere, aut loqui. Satis habeant, per Deum immortalem, qui regimini Eccleſiarum præſunt, Evangelio credi, fidemque illam ſolam quaſi neceſſariam prædicari, præceptis ejus ſolis pareri, ſalutémque ex ejus legum obſervatione exſpectari, & omnia rectè habebunt. Dum humana divinis, & dubia, ne quid gravius dicam, certis æquabuntur, nullus erit contentionum finis, nec ulla ſpes pacis; quam à Deo Optimo Maximo votis omnibus expoſcere pii omnes debent, & operâ ſuâ, quoad ejus fieri poteſt, promovere.

ſaria à non neceſſariis; & ut de neceſſariis conveniat omnis opera inſumatur; in non neceſſariis libertati Chriſtianæ locus detur, &c.

3 *In hac humani generis ignorantia.*] Pulcrè *Hilarius* de Trinitate Lib. x. n. 70. *Non per difficiles nos Deus ad beatam vitam quæſtiones vocat, nec multiplici eloquentis facundiæ genere ſollicitat. In abſoluto nobis ac facili eſt æternitas, Jeſum & ſuſcitatum à mortuis per Deum credere, & ipſum eſſe Dominum confiteri.*

F I N I S.

TESTIMONIA
DE
HUGONIS GROTII

Adfectu erga Ecclesiam Anglicanam.

LECTORIS.

CUM *haberem sequentes litteras ab Amplissimo & Eruditissimo Viro* HENRICO NEWTONIO, *à Sereniss. Magnæ Britanniæ Regina ad R. C. Sereniss. Magni Ducis Etruriæ, extra ordinem, misso; cujus singulari humanitati alia multa debeo; visus mihi sum omnibus Grotiani nominis amantibus rem gratam, nec parum Ecclesiæ Anglicanæ honorificam facturus, si eas hîc ederem. Ex iis certè constare potest summum virum quàm optimè sensisse de Ecclesia Anglicana, & in illa, si licuisset, libentissimè victurum fuisse. Iis ergo, Candide Lector, fruere, déque viro, qui tam bene de Republica Christiana meritus est, bene sentire perge. Vale.*

I.

HENRICUS DE NOVA VILLA PETRO HIERON. BARCELLINO

Abbati S. Eusebii de Urbe

S. D.

FLORENTIAM Liburno, Pisisque, ubi febrim pænè ex aëris intemperie contraxeram, sanus salvúsque tandem reversus, nihil prius habui, Optime *Barcelline*, amplissimâ Illustriss. *Magliabechii* Bibliothecâ instructus, quàm meam de summo viro *Hugone Grotio* fidem liberare, & ex Scriptis ejus, præsertimque Litteris, ubi veritas, ubi candor, ubi animi simplicitas, ac intimi mentis sensus reteguntur, ostendere quàm magnificè, omni vitæ tempore & paullò ante obitum, cùm illi mors & immortalitas in conspectu essent, de nobis senserit, scripseritque. Novi quid de eo dixerint sui ordinis princeps *Petavius*, *Brietius*, *Valesiiśque* & tot alii Vestræ Communionis celeberrimi viri; qui bene volebant, favebántque viro, bono Christianitatis communi nato. Notum quoque universis quanta & in Patria & in Exsilio, postquàm etiam ad gradum sublimiorem, apud Exteros, evectus fuerat, à Calvini sectatoribus

in bonis, dignitate ac fama, perpessus fuerit; & quantum denique controversiarum æstus (dum paci in Republica & inter Ecclesias procurandæ unicè mentem intendebat; quod multis, quàm mirandum? quàm dolendum? displicuit) indolem aliàs pacificam ac modestam, cùm se modis indignis à suis tractari videret, transversam egerit, mitique sapientiæ, quæ illi à natura, judicióque inerat, interdum prævaluerit. Attamen hæc non impedivere, quominùs ita de Patre suo magnus quoque filius *Carolo II. Magnæ Britanniæ, cui opera patris dicavit*, maximo Regi, simúlque omnibus dixerit ea quæ mox subjiciam; cùm nullas adulandi, aut metuendi causas haberet, quippe in Republica partes adversas filio sororis Caroli sequutus; cúmque jam privatus esset, rustico ac litterato otio conditus, senex, & morti, ideóque libertati vicinus; Patris enim Opera edidit, edita non vidit & vita ejus unà cum vita parentis, eodem volumine cernitur, legitúrque. *Tu enim*, inquit Pet. Grotius, *inter omnes Reges unus ille es, quem protectorem suum pars Christiani Orbis, si non major, sanior certè jamdiu agnoscit. Tu idem ille, cujus se* Fidei *ac* Defensioni *ipsa se Fides Christiana non invita subjecit; cujus potissimum in regnis, is sacrarum litterarum intellectus, is Divini Numinis cultus, is,*

is, in exercenda nimia illa disputandi de arcanis fidei dogmatibus licentia recepta, est modus, quibuscum convenire se auctor idem & parens meus jam pridem testatus & publicè Scriptis his professus est.

Nunc ipsum audi *H. Grotium* sua verba loquentem, suos ita exprimentem sensus, in Epistola Parisiis anno MDCXXXVIII. ad *Joan. Corvinum* data, non Anglum, sed Batavum alius Ecclesiæ Theologum & itidem Jurisconsultum, adeóque rerum divinarum humanarúmque scientem, de Reformatione Religionis, apud nostros, superiore sæculo facta: *In* Anglia *vides quàm bene processerit dogmatum noxiorum repurgatio, hac maxime de causa, quod qui id sanctissimum negotium procurandum suscepere, nihil admiserint novi, nihil sui, sed ad meliora sæcula intentam habuere oculorum aciem.* Tunc illa etiamnum florebat, nondum coorto bello civili, nec Rege debellato, aut captivo, nedum damnato & securi percusso. Ea demum, contra spem omnem humanam, reducto in solium avitum Filio, obstupescente Europâ, denuo refloruit & quasi renata est; ac deinde post varios casus, minas, metúsque adhuc illæsa & secura manet, vigetque.

Neque tantùm sentiebat ipse bene de Ecclesia Anglicana, sed etiam amicis præce-

pit, qui à suis partibus erant in Batavia, &, quod non minimum, periculorum, damnorumque communione conjuncti, ut ordines sacros ab Episcopis nostris susciperent; quos certè non eo nomine Schismaticos, non Hæreticos esse credidit, aut ab aliis credi voluit. His igitur verbis Fratrem compellat: *Suaderem iis* (scilicet, Remonstrantibus) *ut constituerent inter se quosdam in eminentiori gradu, ut Episcopos, & ut ii χειροθεσίαν sumerent ab Archiepiscopo Hiberno, qui ibi est, & ita ordinati ordinarent deinde Pastores ceteros*; & hoc ineunte anno MDCXLV. qui illi fatalis erat, adeóque & litteris ipsis admodum infelix. Episcopus, de quo loquitur, erat, ni fallor, *Joannes Bramhallus* tunc temporis, apud Hibernos, Episcopus Derrensis & restituto in regna Carolo II. Archiepiscopus Armachanus ac proximus eruditissimo *Usserio* Hiberniæ Primati; quique postea, iisdem in terris, Ecclesiæ nostræ vindicias in *Mileterium* edidit. Vide etiam quid de publico Dei apud nos cultu, 8. Aprilis anno MDCXLV. eidem dixerit: *Liturgia Anglicana, ab eruditis omnibus, habita semper est optima.*

Videtur admodum probabile hunc virum, qui Reformationem Anglicanam *sanctissimum negotium* vocat, qui datos, susceptósque ab Episcopis ejusdem Ecclesiæ sacros ordines

ordines & in Anglia ſtatos ſacrorum ritus, præceptáſque publicè ſummum Numen adorandi formulas cunctis ceterarum in orbe Chriſtiano Eccleſiarum præſtare credidit, voluiſſe ſe ei Eccleſiæ adjungere, ut animi ſenſu, ita & externo cultu, & ſic demum, ut voto antea, ſic re ipsâ, membrum fieri Eccleſiæ Catholicæ. Verùm rem effectam dare non potuit, quia paullò poſt venit ei ſumma dies. Eodem quippe anno, è Gallia Holmiam delatus eſt, legationem renunciaturus, atque inde domum rediens & naufragium paſſus, 28. Auguſti vitâ Roſtochii exceſſit; numquam ſatis deflendus, cùm quod vitæ ejus deceſſit, deceſſerit etiam ſtudiis, litteriſque; nec umquam ſatis laudandus, ob ea quæ, in omni litterarum genere, incepit perfecitque: pacis, illæsâ Veritate, habitâ temporum & diſſidiorum ratione, veteriſque in Eccleſia regiminis, quod apud Anglos ab initio, &, ſi Eccleſiaſticis Annalibus fides, ab ipſo Apoſtolorum ævo obtinuit, abuſibus ubique ſublatis, amantiſſimus; Imperiorum denique, Eccleſiarúmque concordiæ, quà ſermonibus, quà exemplo, quà ſcriptis, ſemper ſtudens conſuléntque. Sit apud Deum, Dominum communem, ei ſua merces! Sit & ejus grata ſemper apud poſteros memoria! Vale. *Florentiæ* XII. *Kal. Maias* MDCCVI.

II. HEN-

II.

HENRICUS DE VILLA NOVA JOANNI CLERICO S.

EN novum ampliſſimúmque tibi, doctiſſime *Clerice*, de *Hugone Grotio* teſtimonium adfero, atque priore, ſi dignitas in Republica, aut rerum in Auctore notitia ſpectetur, ſive etiam quòd, *Grotio* adhuc ſuperſtite, ſcriptum fuerit, gravius. Deſumtum eſt è litteris ad maximum Præſulem *Gulielmum Laudium*, tunc Archiepiſcopum Cantuarienſem, quocum etiam litterarum commercium ſæpiùs habuit, Pariſiis 24. Octobris ſtylo Gregoriano an. MDCXXXIII. ſcriptis; quarum copia mihi nuper facta eſt ex Anglia, beneficio Illuſtriſſimi Viri D. *Joannis Sommeri*, ſummi olim florentiſſimi regni Cancellarii, tunc Legum, * nunc ſtudiorum præſidis. In iis litteris, ſequentia de *Grotio* habet Illuſtriſſimus *Vicecomes Scudamorus*, eo tempore in Galliis noſtræ gentis legatus.

„ Cùm primum legatum *Grotium* videbo, „ non prætermittam id facere quod mihi „ de illo mandaſti. Sanè, Domine, perſuaſum

* *Hoc anno 1709. Concilii Privati Sereniſſ. Reginæ Præſes factus eſt.*

„ ſuaſum mihi eſt eum ex animo & vehe-
„ menter amare & revereri te & rationem
„ quâ te geris. Profitetur ſe corpore &
„ animo favere Eccleſiæ Anglicanæ, &
„ hoc fert de ea judicium: videri illam
„ omnium Eccleſiarum, quæ hodie ſunt,
„ maximè perennaturam.

Cùm verò ex Scriptis tuis abundè conſtet, non ſine noſtra quidem laude, neque maximo Exterorum emolumento, te optimè quoque Anglicum callere ſermonem, ipſa nunc *Scudamori* verba, ad finem Epiſtolæ lubens ſubjiciam. Vale. *Genuæ* XVII. *Kal. Febr.* MDCCVII.

The next time I ſee Embaſſador Grotius, *I will not faile to perform your commandements cancerning him. Certainly, Mylord, I am perſuaded that he doth unfeignedly and highly love and reverence your perſon and proceedings. Body and ſoul he profeſſeth himſelf to be for the Church of England, and gives this jugement of it, that it is the likelieſt to laſt of any Church this day in being.*

III.

III.

ALEXANDRO FORRESTERO

S. D.

FRANCISC. CHOLMONDELEIUS.

Ex Anglica Lingua versa.

QUOD cupis scire de *H. Grotio*, maximo propemodum viro omnium, quos umquam ulla tulerit ætas, sic habet. Contigit me Lutetiam venire, paullò post rem transactam. Cùm verò notissimus essem D. *Crowdero*, sæpe mihi confidenter dixit, fuisse hoc ultimum monitum, quod magnus ille vir uxori dedit, sicut sui officii esse credidit; ut eum mori in communione Ecclesiæ Anglicanæ declararet, in qua Ecclesia optabat & ipsam vivere. Hoc ipsa aperuit, cùm datâ operâ venisset ad nostram Ecclesiam (quæ erat in ædibus *Ricardi Brownii*, qui tunc in Gallia erat nomine Regis Angliæ) ubi è manu D. *Crowderi*, Cappellani eo tempore Ducis Eboracensis, Cœnæ Dominicæ Sacramentum accepit. Factum hoc est statim post mortem ejus viri, quàm primùm per ipsius rationes licuit. Archiepiscopus *Bramhallus*, Hiberniæ Primas, in defensione sui ipsius

ipſius & Epiſcopalis Cleri, contra *Ricardi Baxteri* Presbyterani accuſationem Papiſmi, ita de *Grotii* Religione loquitur p. 21. *Ille adfectu erat amicus, & deſiderio verus filius Eccleſiæ Anglicanæ, quam uxori ſuæ & aliis amicis laudaverat, auctorque fuerat ut ei firmiter adhærerent, quatenus eis opportunum eſſet. Ego ipſe & alii multi vidimus ejus uxorem mandatis viri parentem, quod palam illa teſtabatur, ſæpe ad preces noſtras & ſacramentorum celebrationem venientem.* Cùm *Matthias Turnerus*, ſummus *Grotii* amicus, cuperet ſcire cur ipſe non adiret communionem Eccleſiæ Anglicanæ; reſpondit ſe libenter id facturum fuiſſe, niſi ratio muneris Legati Sueciæ obſtaret. Ceteroqui vehementer probabat doctrinam & diſciplinam noſtram, & in noſtra Communione optabat vivere & mori. Si quis putet ſe meliùs noſſe mentem *Grotii*, ex conjectura, & conſectariis, quàm ipſum, aut diſſimulaſſe eum, apud uxorem & liberos, fruatur ſua ipſius opinione, ſed non multos habebit ſibi adſentientes. Vale. *E Valle Regia.* 23. Junii MDCCVII.

Ex aliis ejuſdem literis datis 6. Octobr. MDCCVII.

Nuper tibi narravi pleniùs quod noram de vidua magni illius viri *Hugonis Grotii*. Deinde in memoriam revocavi pium illum

&

& bonum prorſus virum *Spencerum Comptonium* Equitem, *Comitis Northamptoniæ* filium, mihi narraſſe ſe præſentem adfuiſſe, cùm vidua *Grotii* hoc profeſſa eſt & Sacramentum accepit.

FINIS.



